

جلد دوم
شعر حضرت مندان. دانشوران

گرد و ترجم و انساب
زیر نظر
غلامرضا حسینی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مکتبہ اسلامیہ پشاور

مشاهیر مدفون در حرم رضوی

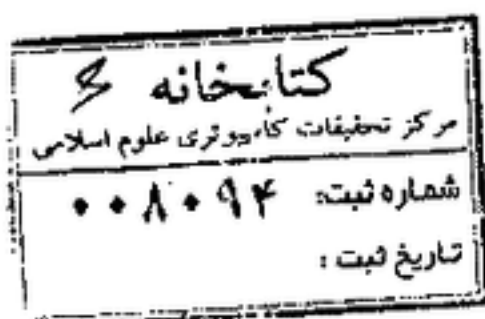
جلد دوم

شاعران، هنرمندان، دانشوران

گروه تراجم و انساب

زیر نظر

غلامرضا جلالی

پژوهشگران:

محمدجواد هوشیار

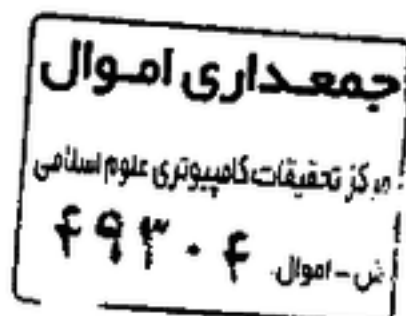
رسول سعیدی زاده

ابراهیم زنگنه

علیجان سکندری

سید حسن حسینی

رجبعلی یحیایی

مشاهیر مدفون در حرم رضوی / زیر نظر غلامرضا جلالی؛ پژوهشگران ابراهیم زنگنه، اسماعیل رضایی، محمد جواد هوشیار و... [دیگران] - ویرایش ۲ - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۷ -

ج: مصور.

شابک: دوره) 4-202-971-964-978 set: ISBN

شابک: ج ۲) 8-204-971-964-978 ISBN

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه.

مندرجات: ج. ۱. عالمان دینی، ج. ۲. شاعران، هنرمندان، دانشوران، ج. ۳. صاحبان مناصب و واقفان آستان قدس رضوی، ۱. مشهد - آرامگاهها، ۲. آستان قدس رضوی - آرامگاهها، ۳. اسلام - سرگذشتنامه، الف. جلالی، غلامرضا، ۱۳۳۳ - ب. زنگنه، ابراهیم - ۱۳۱۴ ج. رضایی، اسماعیل، د. هوشیار، محمد جواد، ه. بنیاد پژوهشهای اسلامی، و عنوان.

۲۹۷ / ۹۲

۸۱ - ۳۹۹۱۱

BP ۲۶۴ / ۲ / ۹ م ۵۱۳۸۶

کتابخانه ملی ایران

Shiabooks.net

مشاهیر مدفون در حرم رضوی

جلد دوم: شاعران، هنرمندان، دانشوران

گروه تراجم و انساب

زیر نظر غلامرضا جلالی

پژوهشگران: محمد جواد هوشیار - رسول سعیدی زاده - ابراهیم زنگنه -

علی جان سکندری - سید حسن حسینی - رحیمعلی پعیانی

چاپ اول: ۱۳۸۷ / ۵۰۰۰ نسخه / قیمت ۳۶۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶ - ۹۱۷۲۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۳۳۰۲۹

شرکت به نشر، دفتر مرکزی (مشهد) تلفن ۷ - ۸۵۱۱۱۳۶، دورنگار ۸۵۱۵۵۶۰

Web Site: www.islamic-ri.ir

E-mail: info@islamic-ri.ir

حق چاپ محفوظ است

فہرست مطالب

پہلی بخش اول: شاعران و ہنرمندان

۱۹	..... (۱۲۸۰ - ۱۳۵۸ ہ.ش)	آذر حقیقی - غلامرضا	۱
۲۰	..... (۱۳۰۳ - ۱۳۶۰ ہ.ش)	آستانہ پرست - حسین	۲
۲۱	..... (۱۲۹۲ - ۱۳۵۰ ہ.ش)	آگاہی - محمد	۳
۲۳	..... (۱۲۶۸ - ۱۳۳۴ ہ.ق)	اختر طوسی - عباسعلی	۴
		ادیب بجنوردی - سید حسین ← جلد اول	
		ادیب خاوری - حسن ← جلد اول	
		ادیب نیشابوری - عبد الجواد ← جلد اول	
		ادیب نیشابوری - محمد تقی ← جلد اول	
		ادیب ہروی - محمد حسن ← جلد اول	
۲۴	..... (۱۳۰۶ - ۱۳۷۲ ہ.ش)	استادی - قاسم	۵
۲۶	..... (قرن ۱۴ ہ.ق)	اسد آبادی - اسد اللہ	۶
۲۷	..... (قرن ۱۲ ہ.ق)	اسفراینی - محمد تقی	۷
۲۸	..... (ح ۹۸۰ - ۱۰۱۲ ہ.ق)	اصفہانی - باباشاہ	۸
۲۸	..... (ح ۰۷۴ - ۰۷۴ ہ.ق)	اصفہانی - عبداللہ	۹
۲۹	..... (۱۰۷۳ ہ.ق)	اصفہانی - محمد علی	۱۰
۳۰	..... (۱۳۴۲ ہ.ق)	اعتماد الاسلام مشہدی - احمد	۱۱
۳۲	..... (بعد از ۱۰۸۷ ہ.ق)	امامی اصفہانی - محمدرضا	۱۲
		انوار - قاینی - ابوتراب ← جلد اول	

۲۴	..... (- ۹۴۱ ه. ق.)	امتی خراسانی - ابراهیم	۱۳
۲۵	..... (- ۹۵۱ ه. ق.)	اویهی - محمد	۱۴
۲۵	..... (- ۹۱۴ ه. ق.)	اوحدی مشهدی - عماد الدین	۱۵
		باقفی - شرف الدین علی ← جلد اول	
۲۷	..... (بعد از ۱۲۶۲ ه. ق.)	براتعلی - حاجی میرزا	۱۶
۲۷	..... (- ۹۷۰ ه. ق.)	بغدادی - قطب الدین محمد	۱۷
		بمرودی قاینی - علی ← جلد اول	
		بنی هاشمی کردکوهی - سید آقابزرگ ← جلد اول	
۲۸	..... (۱۲۵۲ - ۱۳۰۴ ه. ق.)	بهار شیروانی - نصر الله	۱۸
		بی نوا ← میرزا داود، جلد اول	
۲۹	..... (قرن ۱۳ ه. ق.)	بیدوازی - میرزا	۱۹
۴۱	..... (- ۱۲۵۴ ه. ش.)	پارسی - احمد	۲۰
۴۲	..... (۱۲۸۶ - ۱۳۷۴ ه. ق.)	نائب تبریزی - اسماعیل	۲۱
		تجلی ← نهاوندی - محمد	
۴۳	..... (ح ۱۰۵۳ - پیش از ۱۰۸۳ ه. ق.)	تبریزی - محمدرضا	۲۲
۴۴	..... (۱۲۶۰ - ۱۳۱۹ ه. ش.)	تجلی سبزواری - رجب علی	۲۳
۴۶	..... (قرن ۱۰ ه. ق.)	تربتی - سلطان محمد	۲۴
		تربتی - میرزا نصرالله ← جلد اول	
۴۷	..... (۱۲۷۶ - ۱۳۶۰ ه. ق.)	تفضلی - غلامرضا خان	۲۵
۴۸	..... (- ۱۰۶۴ ه. ق.)	تقیای مشهدی	۲۶
۴۹	..... (- ۱۳۵۵ ه. ش.)	توحیدی - محمد تقی	۲۷
۴۹	..... (- ۱۳۳۷ ه. ق.)	تهرانی - محمد حسین	۲۸
		تهرانیان - محمد کاظم ← جلد اول	
۵۱	..... (قرن ۹ و ۱۰ ه. ق.)	تیرگر هروی - یوسف شاه	۲۹
		تیموری - ابوالقاسم بابر ← جلد چهارم	

	ثقفی - محمد ← جلد اول	
۵۲	۳۰ ثنایی مشهدی - خواجه حسین (۹۹۵ یا ۹۹۶ ه.ق)	
	جابری اصفهانی - سلمان ← جلد چهارم	
۵۴	۳۱ جعفر زاده - علی اکبر (۱۲۲۳ ه.ش)	
۵۴	۳۲ جودی خراسانی - عبدالجواد (۱۱۷۵ - ۱۲۰۱ یا ۱۲۰۲ ه.ق)	
۵۶	۳۳ حائری - موسی (۱۲۳۳ ه.ق)	
	حافظیان - سید ابوالحسن ← جلد اول	
۵۶	۳۴ حبیب اللهی - ابوالقاسم (۱۲۸۱ - ۱۳۵۹ ه.ش)	
۵۸	۳۵ حرفی اصفهانی (۹۷۱ ه.ق)	
۵۸	۳۶ حسرت مشهدی - محمد (زنده ۱۱۵۳ ه.ق)	
۵۹	۳۷ حسینی - محمد شفیع (۱۰۸۱ ه.ق)	
	حکیم مشهد ← قمی سدید	
۶۲	۳۸ خدیو گیلانی - مهدی (۱۳۰۹ ه.ق) (۳۹)	
۶۴	۳۹ خواجه جعفر (قرن ۱۱ ه.ق)	
۶۵	۴۰ دانای جواهری - سید احمد (۱۲۸۶ - ۱۳۶۶ ه.ق)	
۶۵	۴۱ دبیر السلطنه - اسماعیل خان (۱۲۵۰ - ۱۳۳۰ ه.ق)	
۶۷	۴۲ رجایی بخارایی - احمد علی (۱۲۹۵ - ۱۳۵۷ ه.ش)	
۷۲	۴۳ رسا - قاسم (۱۲۹۰ - ۱۳۵۶ ه.ش)	
	رضوی - علی ← جلد اول	
	رضوی - محمد علی ← جلد اول	
۷۳	۴۴ رضوی - میررضی الدین (زنده ۱۳۶۶ ه.ش)	
۷۴	۴۵ رضوی کرمانی - نواب (۱۳۶۶ ه.ش)	
	رفیع الدین - سید محمد ← جلد اول	
	روغنی - سید محمد صالح ← جلد اول	
۷۶	۴۶ زرگر اصفهانی - محمد حسن (۱۲۸۰ ه.ق)	

۷۷	..... (۱۰۳۰ هـ.ق)	سارو خواجه - محمد رضا	۴۷
		ساعد خراسانی - محمد باقر ← جلد اول	
۷۸	..... (۱۲۶۷ - ۱۳۰۷ هـ.ق)	ساعد نیری - حسینعلی	۴۸
۸۰	..... (بعد از ۱۳۶۰ هـ.ق)	سالك سبزواری - محمد حسن	۴۹
۸۱	..... (قرن ۱۰ هـ.ق)	سایر مشهدی	۵۰
		سرابی - سید مصطفی ← جلد اول	
۸۱	..... (۱۲۸۰ هـ.ق)	سرخوش هراتی	۵۱
۸۲	..... (۱۳۲۱ هـ.ش)	سمنانی - محمد	۵۲
۸۳	..... (۱۲۸۱ هـ.ق)	سیرجانی - یوسف علی	۵۳
۸۵	..... (۱۲۶۴ هـ.ق)	شاملو - احمد	۵۴
۸۶	..... (۱۰۵۰ هـ.ق)	شاملو - حسن	۵۵
۸۸	..... (۱۰۶۴ هـ.ق)	شاملو - سلطان علی بیگ	۵۶
۸۹	..... (۹۵۰ - ۱۰۲۳ هـ.ق)	شانی تكلو - وجیه الدین	۵۷
		شریفی شیرازی - مرتضی ← جلد اول	
۹۰	..... (۹۹۷ هـ.ق)	شعوری نیشابوری	۵۸
۹۱	..... (۱۳۰۳ هـ.ق)	شفایی - ابوالحسن	۵۹
		شفتی - میرزا محمد باقر ← جلد اول	
۹۲	..... (۱۳۴۷ هـ.ش)	شهاب فردوسی - هدایت الله	۶۰
		شهودی ← یزدی - عبدالله - جلد اول	
۹۴	..... (۱۳۳۷ هـ.ش)	شهیدی - نظام الدین	۶۱
		شیخ زاده - محمد جواد ← جلد اول	
۹۵	..... (قرن ۱۱ هـ.ق)	شیرازی - حسین	۶۲
۹۶	..... (۱۲۰۲ - ۱۲۸۶ هـ.ق)	شیرازی - سید ابوالقاسم	۶۳
۹۶	..... (زنده ۹۸۴ هـ.ق)	شیرازی - عبدالله	۶۴
۹۷	..... (۱۱۲۵ هـ.ق)	شیرازی - محمد	۶۵
۹۸	..... (۱۲۷۰ - ۱۳۴۴ هـ.ق)	شیرازی - معصوم علیشاه	۶۶

۶۷	شیشه گر شیرازی - غلامرضا	(۱۲۲۱ - ۱۳۰۱ ه.ق)	۱۰۰
۶۸	صاحب الزمانی - سید حسن	(- ۱۳۵۵ ه.ق)	۱۰۱
۶۹	صالحی خراسانی - محمد میرک	(- ۹۹۷ ه.ق)	۱۰۲
۷۰	صبوری - محمد کاظم	(۱۲۵۹ - ۱۳۲۲ ه.ق)	۱۰۴
۷۱	صفای اصفهانی - محمد	(۱۲۶۹ - ۱۳۲۲ ه.ق)	۱۰۶
	صفوی - ابراهیم میرزا ← جلد چهارم		
۷۲	صیدی تهرانی - سید علی	(- ۱۰۶۹ ه.ق)	۱۰۸
۷۳	ضیاء الادب - محمد مهدی	(- ۱۳۵۳ ه.ق)	۱۱۱
۷۴	طباطبایی - سید محمد	(۱۲۷۹ - ۱۳۴۷ ه.ش)	۱۱۲
۷۵	طباطبایی نائینی - رضاخان	(۱۲۵۰ - ۱۳۱۰ ه.ش)	۱۱۴
۷۶	ظفرل اصفهانی - علی محمد	(- ۱۳۳۲ ه.ق)	۱۱۶
۷۷	ظنبره‌ای - محمود	(- ۹۷۴ ه.ق)	۱۱۸
۷۸	عابد اصفهانی - زین العابدین	(- ۱۲۲۹ ه.ق)	۱۱۹
	عاملی - بدرالدین ← جلد اول		
	عاملی - حسین ← جلد اول		
	عاملی بازوری - ابراهیم ← جلد اول		
۷۹	عراقی - ابوالحسن	(- ۴۲۹ ه.ق)	۱۲۰
۸۰	عزتی شیرازی - میرزا جانی	(قرن ۱۱ ه.ق)	۱۲۲
۸۱	عشرتی فروشانی اصفهانی - علی	(قرن ۱۱ ه.ق)	۱۲۳
	عصار - سید محمد ← جلد اول		
۸۲	عطار هروی - محمد علی	(۱۲۸۸ - ۱۳۷۲ ه.ش)	۱۲۴
۸۳	عقیلی - سید رضا	(- ۱۳۳۰ ه.ش)	۱۲۶
۸۴	عیسی شیرازی	(- ۹۸۰ ه.ق)	۱۲۷
	عینائی - سید محمد ← جلد اول		
۸۵	فاضل قندهاری - عبدالله	(۱۲۲۷ - ۱۳۱۲ ه.ق)	۱۳۰
	فانی ← تربتی - میرزا نصرالله، جلد اول		

۱۳۱	(۱۲۷۴ - ۱۳۶۰ ہ.ش.)	فرخ خراسانی - محمود فرید - نہاوندی - محمد	۸۶
۱۳۴	(۱۲۷۷ - ۱۳۵۰ ہ.ش.)	فیاض - علی اکبر	۸۷
۱۳۸	(پیش از ۱۲۹۶ ہ.ق.)	فیروزی شیرازی - علی	۸۸
۱۳۹	(قرن ۱۰ ہ.ق.)	فیضی تربتی - علی	۸۹
۱۴۱	(قرن ۱۰ و ۱۱ ہ.ق.)	قاطع بدخشانی - ندر علی قاینی - ابوتراب - جلد اول	۹۰
۱۴۱	(۹۹۵ - ۱۰۵۵ ہ.ق.)	قاینی - محمد رضا	۹۱
۱۴۳	(۱۲۷۰ ہ.ق.)	قدسی خراسانی	۹۲
۱۴۳	(۹۸۹ یا ۹۹۰ - ۱۰۵۶ ہ.ق.)	قدسی مشہدی - محمد جان	۹۳
۱۴۷	(۱۳۰۴ - ۱۳۶۸ ہ.ش.)	قدسی نژاد - غلامرضا قریب - گرگانی - محمدحسین، جلد اول	۹۴
۱۵۲	(قرن ۱۰ ہ.ق.)	قزوینی - سلطان الفقرا	۹۵
۱۵۳	(پیش از ۱۱۶۴ ہ.ق.)	قصاب کاشانی - سعید	۹۶
۱۵۴	(قرن ۱۱ ہ.ق.)	قمی - سدید	۹۷
۱۵۵	(۱۲۵۰ ہ.ق.)	قوچانی - سلیم	۹۸
۱۵۷	(پیش از ۱۰۸۱ ہ.ق.)	کاشانی - باقرا	۹۹
۱۵۸	(ح ۹۷۵ - ۱۰۱۴ ہ.ق.)	کامی سبزواری	۱۰۰
۱۵۹	(۱۳۱۴ ہ.ش.)	کفاش خراسانی - رمضانعلی	۱۰۱
۱۶۱	(۱۲۵۶ - ۱۳۱۴ ہ.ق.)	کوثر قمی - عبدالکریم	۱۰۲
۱۶۳	(۱۰۷۱ ہ.ق.)	کوه بنانی کرمانی - مظفر	۱۰۳
۱۶۴	(حدود ۱۲۵۰ - ۱۳۱۰ ہ.ش.)	عصمت	۱۰۴
۱۶۵	(۱۲۹۵ - ۱۳۷۹ ہ.ش.)	گلچین معانی - احمد گلستانہ - سید محمد علی - جلد اول	۱۰۵
۱۶۹	(۱۲۸۰ - ۱۳۵۳ ہ.ش.)	گلشن آزادی - علی اکبر مازندرانی - محمد صالح - جلد اول	۱۰۶

- ۱۰۷ مانی مشہدی (۹۱۳ھ ق) ۱۷۳
- ۱۰۸ مایل ہروی - غلامرضا (۱۳۰۱ - ۱۳۷۴ھ ش) ۱۷۴
- مجتہد خراسانی - میرزا حبیب اللہ ← جلد اول
- ۱۰۹ مجتہد زادہ - سید علیرضا (۱۳۰۱ - ۱۳۷۲ھ ش) ۱۷۷
- مدرس - عبدالرحمن ← جلد اول
- مدرس - میرزا محمد تقی ← جلد اول
- مدرس یزدی - سید جلال ← جلد اول
- ۱۱۰ مذہب مشہدی - غیاث الدین محمد (۹۴۲ھ ق) ۱۷۹
- مروج خراسانی - علی اکبر ← جلد اول
- ۱۱۱ مسعودی خراسانی - محمد حسن (۱۲۵۵ - ۱۳۳۴ھ ش) ۱۸۰
- ۱۱۲ مشہدی - ابوالنعالی (- بعد از ۱۱۴۵ھ ق) ۱۸۲
- ۱۱۳ مشہدی - باقر (- ۱۰۷۰ھ ق) ۱۸۲
- مشہدی - برہان الدین ← جلد اول
- ۱۱۴ مشہدی - رستم علی (- ۹۷۰ھ ق) ۱۸۳
- ۱۱۵ مشہدی - سلطانعلی (۸۴۱ - ۹۲۶ھ ق) ۱۸۴
- مشہدی - سید برہان الدین ← جلد اول
- ۱۱۶ مشہدی - طاہر عطار (- زندہ ۱۰۴۴ھ ق) ۱۸۵
- ۱۱۷ مشہدی - عبدالوہاب (قرن ۹ھ ق) ۱۸۶
- ۱۱۸ مشہدی - علیرضا (- پیش از ۹۸۶ھ ق) ۱۸۷
- ۱۱۹ مشہدی - محمد امین (- زندہ ۱۰۰۶ھ ق) ۱۸۷
- ۱۲۰ مشہدی - میرزا مہدی (- زندہ ۱۱۴۱ھ ق) ۱۸۸
- ۱۲۱ مشہدی - نعمت اللہ (- زندہ ۱۰۱۵ھ ق) ۱۸۹
- ۱۲۲ مصور مشہدی - علیقلی (۱۲۲۷ - بعد از ۱۲۹۴ھ ق) ۱۸۹
- مظلوم ← واعظ کرمانشاہی - محمد علی، جلد اول
- ۱۲۳ معرف اصفہانی - آقا ملک (- ۱۰۰۲ھ ق) ۱۹۰
- ۱۲۴ مقبل گلیایگانی (قرن ۱۲ و ۱۳ھ ق) ۱۹۱

- موذن - محمد علی ← جلد اول
 موسوی گرمارودی - محمد علی ← جلد اول
- ۱۲۵ مولانا خیالی (۱۹۵۱ ه. ق) ۱۹۲
 مولوی قندهاری - محمد حسن ← جلد اول
- ۱۲۶ میر خدیوی - علی اصغر (۱۳۷۲ ه. ش) ۱۹۳
 ۱۲۷ میر دامادی سدهی - محمد رضا (۱۳۰۰ - ۱۳۳۳ ه. ش) ۱۹۴
 میرزا داود ← جلد اول
 میرزا عسکری ← جلد اول
- ۱۲۸ میر مفلسی مشهدی (- قبل از ۸۹۶ ه. ق) ۱۹۵
 نادری - محمد حسین ← جلد سوم
 ناظر - محمد مهدی ← جلد سوم
- ۱۲۹ نایی هروی - محب علی (- ۹۷۳ ه. ق) ۱۹۶
 نجومیان - اسماعیل ← جلد اول
- ۱۳۰ نصاص ارسانی - محمد قاسم (- پیش از ۱۱۴۵ ه. ق) ۱۹۷
 ۱۳۱ نصرت خراسانی - عبدالحسین (۱۲۵۱ - ۱۳۳۴ ه. ش) ۱۹۸
 ۱۳۲ نقیب الممالک شیرازی - احمد (۱۲۳۸ - ۱۳۰۲ ه. ق) ۲۰۱
 نوقانی - علی اکبر ← جلد اول
 نهاوندی - محمد ← جلد اول
 نهاوندی - محمد ← جلد اول
- ۱۳۳ نیشابوری - سلیم کاتب (- ۹۹۰ ه. ق) ۲۰۳
 ۱۳۴ نیشابوری - شاه محمود (- بعد از ۹۷۶ ه. ق) ۲۰۴
 ۱۳۵ نیشابوری - عطاء الله (- ۹۱۹ ه. ق) ۲۰۸
 ۱۳۶ نیلی - رجبعلی (ح ۱۱۹۴ - ۱۲۸۴ ه. ق) ۲۰۹
 واعظ - مهدی متخلص به واعظ ← جلد اول
 واعظ کرمانشاهی - محمد علی ← جلد اول
 وجدی خراسانی - محمد اسماعیل ← ازغدی - محمد اسماعیل، جلد اول

۲۱۱	(۹۷۴ھ ق)	۱۳۷ ہراتی - کمال الدین حسین
۲۱۳	(قرن ۱۱ھ ق)	۱۳۸ یتیم ہمدانی - محمود
		یزدی - عبد اللہ ← جلد اول
		یوسفی - غلامحسین ← بخش دوم

بخش دوم : دانشوران

۲۱۷	(۱۲۹۶ - ۱۳۷۶ھ ش)	۱۳۹ آموزگار - سید اسماعیل
۲۱۹	(ح ۱۲۸۵ - ۱۳۴۹ھ ش)	۱۴۰ احتشام کاویانیان - ماشاء اللہ
۲۲۰	(۱۲۹۱ - ۱۳۵۱ھ ش)	۱۴۱ اسدی - حسین
۲۲۲	(۱۳۲۸ - ۱۳۶۰ھ ش)	۱۴۲ امین زادہ - مہدی
۲۲۴	(۱۲۷۶ - ۱۳۵۱ھ ش)	۱۴۳ بزرگ نیا - علی
۲۲۵	(۱۳۱۴ - ۱۳۷۲ھ ش)	۱۴۴ حائری - عبدالہادی
۲۳۲	(۱۳۲۹ - ۱۳۸۰ھ ش)	۱۴۵ حامد مقدم - احمد
		حسینی بجنوردی - اسماعیل ← جلد اول
۲۳۴	(ح ۱۲۲۳ھ ش -)	۱۴۶ حکاک - شیر محمد
۲۳۶	(۱۳۱۷ - ۱۳۷۲ھ ش)	۱۴۷ خواجویان - محمد کاظم
		رجایی بخارایی - احمد علی ← بخش اول
۲۳۹	(۱۳۰۰ - ۱۳۶۹ھ ش)	۱۴۸ رضوی - سید اطہر عباس
۲۴۱	(۱۲۷۵ - ۱۳۵۹ھ ش)	۱۴۹ زوآر - حسین
۲۴۳	(۱۲۸۲ - ۱۳۳۵ھ ش)	۱۵۰ سالاری - احمد
۲۴۴	(۱۲۳۴ - ۱۳۲۱ھ ش)	۱۵۱ سالاری - حسین
۲۴۵	(۱۲۷۵ - ۱۳۳۱ھ ش)	۱۵۲ سالاری - رضا
۲۴۶	(۱۲۸۹ - ۱۳۵۲ھ ش)	۱۵۳ سالاری - علی
۲۴۷	(۱۲۷۷ - ۱۳۶۷ھ ش)	۱۵۴ سالاری - محمود
۲۴۸	(۱۲۸۴ - ۱۳۶۸ھ ش)	۱۵۵ سامی راد - حسین

۲۵۱	.....(ش.ه. ۱۲۸۴ - ۱۳۷۶ ه.ش.)	۱۵۶ شاملو - علی
۲۵۲	.....(ش.ه. ۱۳۰۲ - ۱۲۱۲)	۱۵۷ شاملو - میرزا غلامعلی
۲۵۵	.....(ش.ه. ۱۳۶۶ - ۱۲۸۶)	۱۵۸ شریعتی مزینانی - محمد تقی
۲۵۷	.....(ش.ه. ۱۳۰۳ - ۱۳۸۱ ه.ش.)	۱۵۹ شکورزاده بلوری - ابراهیم
۲۶۱	.....(ش.ه. ۱۳۷۸ - ۱۲۸۲)	۱۶۰ شهیدی - حسن
۲۶۴	.....(ش.ه. ۱۳۵۵ - ۱۲۸۶)	۱۶۱ شیخ - مرتضی
۲۶۸	.....(ش.ه. ۱۳۷۶ - ۱۳۵۶)	۱۶۲ صادقی - رضا
۲۷۲	..... (ق.ه. ۱۱۳۴ -)	۱۶۳ طیب سرکار خاصه - سید احمد
۲۷۳	.....(ش.ه. ۱۳۸۲ - ۱۳۲۴)	۱۶۴ عدالتی شعر باف - محمد تقی
۲۷۶	.....(ش.ه. ۱۳۷۴ - ۱۲۸۲)	۱۶۵ فاطمی - سید محمد تقی
۲۷۸	..... (ق.ه. ۱۲۸۲ -)	۱۶۶ فراهانی - تاج ماه بیگم فیاض - علی اکبر ← بخش اول
۲۸۰	.....(ش.ه. ۱۳۵۸ - ۱۳۰۱)	۱۶۷ قوامی شهیدی - حسین
۲۸۲	..... (ق.ه. ۱۳۸۴ - ۱۳۰۹)	۱۶۸ مجتهدی - سید ابوالفضائل منجم باشی - عبدالحسین ← جلد اول
۲۸۵	..... (ق.ه. ۱۲۸۷ -)	۱۶۹ منجم خراسانی - محمد اسماعیل
۲۸۶	.....(ش.ه. ۱۳۴۵ - ۱۲۹۳)	۱۷۰ مؤید قرشی - محمود
۲۸۸	..... (ق.ه. ۱۳۴۵ -)	۱۷۱ ناصح - ذبیح الله
۲۸۹	.....(ش.ه. ۱۳۸۱ - ۱۳۱۶)	۱۷۲ نبی - ابوالفضل
۲۹۲	.....(ش.ه. ۱۳۸۰ - ۱۳۱۳)	۱۷۳ هاشمیان - سید حسن یزدی - سید علی ← جلد اول
۲۹۷	.....(ش.ه. ۱۳۶۹ - ۱۳۰۶)	۱۷۴ یوسفی - غلامحسین
۳۰۳	.....	فهرست منابع
۳۱۴	.....	مقالات:
۳۱۶	.....	فهرست اسناد
۳۱۷	.....	فهرست روزنامه‌ها

هو الفتاح

کند و کاو حیات انسان‌های کارآمد و موثر، و انعکاس تکاپوی آنها در جامعه، جانمایه علم تاریخ است و در شکل‌گیری این علم از ارکان اصلی شمرده می‌شود. گروه تراجم و انساب، از بدو تأسیس آن در سال ۱۳۸۰ شمسی، با راهنمایی‌های مشفقانه مدیر عامل محترم بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، حضرت استاد حاج شیخ علی‌اکبر الهی خراسانی، شناسایی مشاهیر مدفون در حرم رضوی را به عنوان یکی از فعالیت‌های خود، دنبال کرد. پژوهشی که پس از ۵ سال به ثمر نشست و طی این زمان با تحمل سختی‌ها، و پی‌گیری‌های توان‌فرسا، ترجمه ۱۲۰۰ شخصیت دینی، علمی، سیاسی، هنری و صاحب‌منصبان آستان قدس رضوی که در حرم مطهر امام رضا علیه السلام یا حریم حرم از سده چهارم تا عصر حاضر دفن شده‌اند، در پنج جلد به شرح زیر تدوین گردید:

جلد اول: عالمان دینی

جلد دوم: شاعران، هنرمندان و دانشوران

جلد سوم: صاحب‌منصبان آستان قدس رضوی

جلد چهارم: چهره‌های سیاسی و تجاری

جلد پنجم: اسناد و نمایه‌ها

در کنار پژوهش درباره مشاهیر مدفون در حرم رضوی دو پروژه دیگر نیز به سامان رسید:

«مشاهیر مدفون در شهرستان مشهد» که معرفی نزدیک ۱۹۰ چهره علمی، سیاسی و دینی را به عهده دارد. و «مزارات شهرستان مشهد» که به شناسایی مزار چهارده امامزاده و شخصت عارف و حکیم و بزرگان سادات می‌پردازد.

کتاب حاضر اختصاص به زندگی‌نامه ۱۷۴ چهره ادبی، هنری و علمی مدفون در حرم مطهر دارد. این نام‌آوران به لحاظ پراکندگی زمانی از قرن پنجم تا عصر حاضر حضور داشته‌اند.

در نگارش این اثر ۱۶۲ منبع و تعداد زیادی اسناد، روزنامه‌ها و مجلات مورد استفاده قرار گرفته است.

بجز همکارانی که در صفحه اول کتاب به نام آنها اشاره شده است، از همکار دانشور آقای اسماعیل رضایی باید تقدیر کرد که نمونه‌خوانی و کنترل استنادی و اسنادی کتاب را به عهده گرفت و آقایان حمید جلالی و محمود رسولی که حروفچینی و صفحه‌آرایی آن را عهده‌دار بوده‌اند، تشکر کرد.

مدیر گروه تراجم و انساب

غلامرضا جلالی

مشهد آذر ۱۳۸۵

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

بخش اول: شاعران و هنرمندان

(۱)

آذر حقیقی - غلامرضا

(۱۲۸۰ - ۱۳۵۸ ه. ش)

بسم به ذکر تو گویاست تا توان دارم
که عشق روی تو کار علی الدوام من است
به جرم یاری دین گر شوم شهید چه غم

که این عقیده و این قیام من است
به راه عشق تو جان می دهم ولی شادم
از اینکه قرعه جان باختن بنام من است
فروتنی و اخلاص آذر زبانزد مردم
بود. مجموعه اشعار و نوحه های وی در

پنج جلد منتشر و بارها تجدید چاپ
گردید. آذر پس از عمری عرض ارادت
به خاندان عصمت و طهارت در سال
۱۳۵۸ ه. ش فوت و در صحن نو حرم
رضوی به خاک سپرده شد.

رسول سعیدی زاده

حاج غلامرضا آذر حقیقی فرزند
محمد ولی متخلص به «آذر» در سال
۱۲۸۰ ه. ش در یکی از دهات کوهپایه
مشهد به نام «کاهو» متولد شدند. پس از
آشنایی با خواندن و نوشتن به سرودن
شعر و مرثیه و تعلیم و تربیت مداحان،
روی آورد و کوشید تا سنت مرثیه
سرای برای اهل بیت علیهم السلام را
گسترش دهد. غزل زیر نمونه ای از
اشعار اوست:

بزیر تیغ و این آخرین سلام من است
عزیز فاطمه سوی تو این پیام من است
به کوی عشق نخستین فدایی تو منم
هزار شکر که سرافیت مرام من است

۱ - عمر اکبر گشن آزادی: صد سال شعر
خراسان / ۴۱ - ۲۳

(۲)

آستانه پرست - حسین

(۱۳۰۳ - ۱۳۶۰ ه. ش)

حسین آستانه پرست متخلص به «شاهد» در سال ۱۳۰۳ ه. ش در شهر مشهد به دنیا آمد. وی پس از طی دوران تحصیلات ابتدایی به خدمت نظام وظیفه درآمد و در سال ۱۳۲۷ ه. ش وارد آموزش و پرورش شد و چند سالی در مدرسه غیر دولتی تدین، واقع در اول کوچه خامنه‌ای تدریس نمود. در کنار معلمی، با علوم حوزوی در مهدیه آشنا شد. او مردی متدین، و اخلاقی و رفتارش زبائزد عام و خاص بود. از

اوایل جوانی به سرودن شعر و سرودهای مذهبی روی آورد:

غمرم تمام گشت ز هجران روی تو
توسم شها به خاک بره آرزوی تو
با آنکه روی ماد تو از دیده شد نهان
عشاق را همیشه بود دیده سوی تو
خورشید چهره‌ات چون نهان شد چشم خلق
شد روزشان سیه از این غم جو سوی تو
دامن پر از ستاره کنم شب ز شک چشم
چون بنگرم به ماد و کنم یاد روی تو
گردش بیاب بهر تماشای کل بود
گل‌های باغ را نبرد رنگ و بوی تو
همچون مسیح جان به تن مردگان دهد
گر بگذرد نسیم سحر گه ز گوی تو
تا کی ز هجر روی تو سوزیم همچو شمع
شب‌ها بیاد روی تو و گفتگوی تو
رحمی به حال «شاهد» از پا افتاده کن
تساکمی به هر دیار کند جستجوی تو؟

آستانه پرست در هنگام پیروزی انقلاب در شمار انقلابیون بود و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در سال ۱۳۶۰ ه. ش کساندیدی نمایندگی مجلس شورای اسلامی شد و چند ماه بعد در

اوایل شهریور به دست منافقین ترور شد و به شهادت رسید و در صحن آزادی بلوک هفتم دفن شد.^۱ از آثار منثور وی می‌توان به «طوفان حقیقت»، «توحید و توکل» که ترجمه و اقتباس از «محجة البیضاء فی تهذیب الاحیاء» است نام برد. برخی از سروده‌های آستانه پرست در جلد سوم «غم‌ها و شادی‌ها» آمده است. آثار منظوم وی به صورت مستقل به چاپ نرسیده است.^۲

از آن سال‌ها به کارهای دفتری دادگستری مشغول داشت تا اینکه در سال ۱۳۵۰ ه. ش. بازنشسته شد.

رسول سمیعینی زاده

محمد آگاهی مردی مؤدب و مهربان و به

مراکز تحقیقاتی و پژوهشی

(۳)

آگاهی - محمد

(۱۲۹۲ - ۱۳۵۰ ه. ش.)

محمد آگاهی فرزند عبدالحسین ملامباشی از شاعران غزل سرای معاصر خراسان است.^۳ پدرش عبدالحسین آل داود شاعر و موسیقی دان (متوفی ۱۳۲۶ هجری) به علت انتشار روزنامه آگاهی به همین نام خوانده می‌شد.^۴ محمد در سال ۱۲۹۲ ه. ش. در مشهد متولد شد.^۵ وی در مشهد تحصیل و پس

- ۱ - پس از شهادت شهید آستانه پرست، بازارچه جنب حرم رضوی واقع در حد فاصل خیابان طبرسی و شیرازی به همین مناسبت «آستانه پرست» نامگذاری شد.
- ۲ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۳۱۳.
- ۳ - همان؛ عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / ۱۹.
- ۴ - حسین الهی: روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان / ۱۰۲.
- ۵ - عبدالرفیع حقیقت: پیشین / ۱۹.

دلیل اعتیاد، دچار ضعف قوا بود.^۱
وی در شعر «آگاهی» تخلص
می‌کرد.^۲ و تخصص اصلی او در شعر
سرودن غزل است، هرچند در غزل و
قصیده بسیار وسواس داشت و حتی بر
روی یک غزل چند ماه کار می‌کرد.^۳ از
آگاهی مجموعه شعری به نام «نوای
آگاهی» در سال ۱۳۴۸ ه. ش به وسیله
کتابفروشی «زوار» چاپ شد.^۴ وی
سرانجام در هشتم دیماه ۱۳۵۰ ه. ش
در مشهد چشم از جهان فرو بست و در
آنجا مدفون گردید. شاز اوست:

دوران عمر یک سر در آرزو گذشت
در آرزوی وصل تو ای ماهرو گذشت
پنهان نبود کسوه مقصود از نظر
بیهوده عمر من ز پی جستجو گذشت
جز های و هو نبود جوانی، چه خوب شد
پیری رسید و زودتر این های و هو گذشت
بگذار روزگار تو بسا عشق بگذرد
در بند این مباح که بد یا نکو گذشت
عشق تو ابروست، ز سر کی شود بدر
هرگز نمی‌توان ز سر ابرو گذشت
همچون کمان خمیده شد آگاهی از غمت
زان تیر کز نگاه تو بر قلب او گذشت^۵

میرزا تقی‌الله خانی
میرزا محمد باقر

رسول سعدی زاده

۱ - علی اکبر گنشن آزادی: پیشین ۵۰/

۲ - همانجا.

۳ - محمد باقر برقی: - حضور از سالی معاصر،

۲۶، ۸/۱

۴ - محمد باقر برقی: پیشین ۲۶۷/۱

۵ - همان.

۶ - علی اکبر گنشن آزادی: حمد سناز شعر

خراسان ۵۱/ ۵۲.

(۴)

اختر طوسی - عباسعلی

(۱۲۶۸ - ۱۳۳۴ ه. ق)

میرزا (ملا) عباسعلی اختر طوسی عارف و شاعر و متخلص به «اختر طوسی» خراسان به دنیا آمد. از کودکی به تحصیل علوم پرداخت و در فقه و علوم عربی و خوشنویسی مهارت یافت.

عروض و قافیه و فن بدیع را نیک می دانست. از جوانی به سرودن اشعار پرداخت. ^۱ به گفته معصوم علیشاه «شاعری پاک دامن و پاک دهان» بود و هیچ گاه اعیان و ارکان مملکت را نستود. به شیراز، اصفهان، تهران سفر کرد و به زیارت حج رفت. در عتبات مشاهد ائمه را زیارت نمود. در اواخر عمر به مشهد بازگشت و به خدمت

آستان قدس درآمد. ^۲ از شعرای معاصر وی می توان سید احمد دیوان بیگی مؤلف حدیقة الشعراء، ^۳ دانا، نصرت، طلوعی، گوهری، مقدم و محرم افشار را نام برد. ^۴

اختر طوسی عمرش را در قناعت بسر برد و مجرد زیست و جز با اصحاب فضل و کمال مصاحبت نکرد. ^۵ صاحب تاریخ تذکرةهای فارسی

- ۱ - احمد گنجین معانی: تاریخ تذکرةهای فارس ۳۴۸/۲. دایرة المعارف تشیع ۱۳/۲.
- ۲ - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق ۵۴۸/۳.
- ۳ - اثر آفرینان ۲۱۶/۱.
- ۴ - علی اکبر گنشن آزادی: صد سال شعر خراسان ۵۶ - ۵۸.
- ۵ - دایرة المعارف تشیع ۱۳/۲.

ادیب بجنوردی - سید حسین ← جلد اول

ادیب خاوری - حسن ← جلد اول

ادیب نیشابوری - عبد الجواد ← جلد اول

ادیب نیشابوری - محمد تقی ← جلد اول

ادیب هروی - محمد حسن ← جلد اول

نام وی را غلامحسین آورده است.^۱
برادر وی متخلص به «راقم» نیز شاعر بوده است.^۲

اختر اشعار خود را در اثری به نام «گلزار حسینی» گرد آورده است که شامل مدایح و مرثیاتی معصومین: خصوصاً حضرت علی بن ابی طالب و شهدای کربلا است.^۳ وی هشت هزار بیت شعر در قالب غزل و قصیده دارد که بیشتر آنها را در اصفهان و خراسان سروده است.^۴

(۵)

استادی - قاسم

اشعار اختر طوسی در کتبی نظیر حدیقه الشعراء، طرائق الحقایق فی فضائل حضرت زین العابدین علیه السلام و سینه فرخ آستان قدس رضوی و سینه فرخ بازتاب یافته است. قطعات زیر از اوست:

قاسم استادی متخلص به «ثابت» از شعرا و نوحه سرایان معاصر خراسان،

نمام تامن و ضامن علی بن موسی که قطره‌ای است ز دریای فیض کمال^۵ حب او را پیشه کن از بسغض او اندیشه کن خواهی از بوی بهشت جاودانی بشنوی^۶ تا نیامد در بر آن دلدار سیمین تن مرا دل نشد در سینه آرام آنی از شیون مرا^۷
محمد جواد هوشیار

- ۱ - احمد گنجین معانی: پیشین ۳۲۷/۲.
- ۲ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین ۵۶ - ۵۹.
- ۳ - آقا بزرگ نهرانی: اندر به ۶۱/۹.
- ۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین ۵۶ - ۵۸.
- ۵ - نفس بینش: «اختر طوسی»، نامه استاد قدس، شماره: ۳۶، ص ۲۴۹ - ۲۵۰.
- ۶ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۵۴۹/۳.
- ۷ - سید احمد دیوانه بیگر شیرازی: حدیقه الشعراء ۹۴/۱.

بخانه او محفل علاقه‌مندان بود.
 حرص و آز و طمع ورزی را از صفات
 زشت می‌شمرد. او خود می‌گوید:
 مرد خداشناس اگر جان دهد ز فقر
 دستش بسوی هر کس و ناکس دراز نیست
 ثابت بعضی از اشعارش را در رثای
 ائمه اطهار علیهم‌السلام به همراه اشک فراوان
 سروده است.

او سالیانی چند از بیماری قلبی رنج
 می‌برد. عاقبت در شبست و ششمین بهار
 زندگیش به سال ۱۳۷۲ ه. ش قلبش از
 تپش ایستاد و جنازه‌اش در صحن
 مطهر حضرت رضا علیه‌السلام به
 خاک سپرده شد.

دیوانی از وی بر جای ماند. شعر ذیل
 تحت عنوان شرط توحید در مدح
 حضرت رضا علیه‌السلام از این دیوان انتخاب
 شده است:

ای وجود تو نبوت احدیت به صفات
 وی ز بود تو بود چرخ فلک را حرکات
 ای رضایی که خداوند جهان از تو رضاست
 حق رضا از تو و بر حق تو شدی مظهر ذات

سال‌ها در مناقب و فضایل اهل بیت علیهم‌السلام
 شعر می‌سرود. سال ۱۳۰۶ ه. ش در
 مشهد متولد شد و در اوان کودکی
 پدرش را از دست داد و بیت
 سرپرستی مستقیم مادرش قرار گرفت.
 او چون امور معیشت خانواده را به عهده
 داشت، تسحصیلات خویش را در
 مدارس شبانه گذراند و از ابتدای جوانی
 با مجالس ذکر مصیبت سید مظلومان
 مأنوس گشت. او با توجه به شوق
 فراوانی که داشت به سرودن اشعار
 مذهبی در ذکر مصائب اهل بیت:
 پرداخت و در این زمینه از تعالیم
 مرحوم آذر، شاعر خراسانی مدد گرفت.

ای نگاهت ز وفا زنده کن عظم رمیم
 وی حریم تو به بنای بشر باب نجات
 با ولای تو شود آتش نیران خاموش
 بی ولای تو گناهست همه سوم و سلات
 ای به مدح تو زبان فصحا آمده لال
 وی به وصف تو عقول عقلا اسد مات
 ای به هر صبح جبین سای به کویت خورشید
 ری به شوق تو پراکنده به عالم ذرات
 هر که سر سود به درگاه تو از صدق و صفا
 سینانش شود از لطف چنابت حسنا
 بر تو ارنده مالک ز خداوند و درت
 پنج نبوت به همه روز سلام و صلوات
 شرطا توحید تویی کس نرود سوی بهشت
 تا نباشد به کفش روز حساب از تو جرات
 سخنان تو هدایتگر هر گمراه است
 هر حدیث تو به هر مرده دنی داده حیات
 عجز باشد به حضور تو سخندانان را
 که ثنای تو نگنجد به خدا در کلمات
 به مدیحت نتوانم سخنی غیر از این
 که تو بر خلق امامی و خدا را صورت
 با چنین جاد و شرف ای پدیده قربانت
 چه جفایی که نیامد به تو از اهل طغانت
 کشته ز هر جفا گویند غریت گشتی

سازد داغت به دل اهل و لا تا عرصات
 ثابتم گر به جهان نامه سیاهم اما
 دارم امید که آیی به سرم وقت ممات
 ابراهیم زنگنه

(۶)

اسد آبادی - اسدالله

(قرن ۱۴ ه. ق.)

سید اسد الله اسدآبادی متخلص به
 «حیرت» از شعرای نیمه دوم قرن سیزده
 و اوایل قرن چهاردهم هجری قمری
 است. اصل او از اسد آباد همدان بود.
 می زیست. گروهی قصد جاننش را
 کردند، اما سید به تبریز فرار کرد و
 پیشکار مظفرالدین میرزای ولیعهد شد
 او برای حفظ سید وی را زندانی کرد،
 سپس مبلغی به او داد و محرمانه وی را
 به مشهد فرستاد. سید در مشهد به کسب
 و کار پرداخت و دکان کفالتی و جرم
 فروشی باز کرد و با شعرای معاصر
 خویش جلساتی داشت.

از اشعار بر جای مانده از سید بر

اهل بیت علیهم السلام و عارف قرن دوازدهم
هجری است. وی در اسفراین زاده شد.
در مشهد سکونت یافت و در همین شهر
درگذشت.

از او کتابی بسیار ارزنده به نام
«مقامات العارفين» به یادگار مانده
است که نسخه‌های خطی آن در
کتابخانه سپهسالار به شماره ۲۷۴۵۵ و
در کتابخانه آستان قدس رضوی به
شماره ۹۱۲۷ نگهداری می‌شود.^۳

این اشعار از اوست:

محمد، صیقل مرات بیش

نظر سیمای چشم آفرینش
شفاعت سنج جرم آباد هستی
قناعت گنج ملک تنگدستی
به خلقت ز انبیا پیشی گرفته

ز سبقت با خدا خویشی گرفته^۴

محمد جواد هوشیار

می‌آید که وی شاعری توانا بود و طبع
خوب داشت، قوت حیرت در سال‌های
قبل از پیروزی انقلاب مشروطیت
(۱۲۸۵ ه. ش / ۱۳۲۴ ه. ق) در مشهد
واقع شد. از غزلیات اوست:

چشمان تو خواب از اثر جام شراب است

بختم شده بیدار که این فتنه به خواب است

شد کشف به ما بسز خدا، باده پیما

که این رتبه‌ام از باطن مینای شراب است

آتش زدی اندر دل و دین من حیران

ابی بفشان بر سر آتش که ثواب است

زاهد به گذشت از سر این آب که شیرین است

گرد ز می کوثر و غافل که میز آتش کور

تلخ است مرا عیش که اندر یک بوس

امروز میان من و لعلت شکراب است

ای حیرت دل خسته تو از شعر چه خواهی

بر موزه بزن بخیه که بغداد خراب است^۱

رسول سعیدی زاده

(۷)

اسفراینی - محمد تقی

(قرن ۱۲ ه. ق)

محمد تقی فرزند محمد قاسم شاعر

۱ - عننی اکبر گشن آزادی: صد سال شعر

خراسان / ۲۲۰ - ۲۲۱.

۲ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۱۲/۲۲.

۳ - غلامرضا نسفیری: مشاهیر رجال

اسفراین / ۱۴۰.

۴ - همان.

(۸)

اصفهانی - باباشاه

(ح ۹۸۰ - ۱۰۱۲ ه. ق)

باباشاه اصفهانی ملقب به رئیس الرؤسا، خوشنویس و شاعر. در سن هشت سالگی خط را نزد علی هراتی فرا گرفت و در آن فن استاد شد. صاحب رساله قطبیه آورده است: «من در سال ۹۹۵ ه. ق در اصفهان به خدمت باباشاه

رسیدم و او را در عنفوان جوانی و حسن جمال فوق العاده و با کمال دیدم و از حسن خط او در بحر حیرت فرو رفتم و کسی را در آن وقت در نیکویی خط ندیدم و از اصفهان به پایه او نیافتم»^۱.

با اینکه جوان سال بود، بیشتر صاحب هنران خط او را بر خط خوشنویسان دیگر ترجیح می دادند. او بدون تردید اگر عمری طولانی داشت، کمتر از میرعلی هروی و سلطانعلی نبود.^۲

از معاصرین وی می توان میرعلی هراتی را نام برد.

باباشاه اصفهانی در سال ۱۰۱۲

ه. ق درگذشت و در مشهد به خاک سپرده شد.^۳ و بعضی محل دفن او را بغداد نوشته اند.^۴

از جمله آثارش می توان به «رساله ای منظوم در تعلیم خط» اشاره کرد.^۵

محمد جواد هوشیار

(۹)

اصفهانی - عبدالله

(ح ۱۰۷۴ ه. ق)

میرزا عبدالله فرزند میرزا محمد کسی را در آن وقت در نیکویی خط ندیدم و از اصفهان به پایه او نیافتم»^۱.
سادات حسینی اصفهان،^۲ در اصفهان زاده شد و در همانجا به تحصیل علوم

۱ - عبدالمحمد اصفهانی ایرانی: پیدایش خط و خطاطان/ ۱۴۰ - ۱۴۱.

۲ - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/ ۱۱۹.

۳ - عبدالمحمد اصفهانی ایرانی: پیشین/ ۱۲۰ - ۱۴۱.

۴ - میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/ ۱۱۹.

۵ - همان.

۶ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۷۲۲/۹.

پرداخت.^۱

وی از معاصرین میرزا طاهر نصر
آبادی (۱۰۹۹ ه. ق) و شاه عباس دوم
صفوی (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ ه. ق) می باشد.^۲
وی در سال ۱۰۷۴ ه. ق در تهران
وفات یافت. جسد او را به مشهد منتقل
و در همین جا دفن نمودند.^۳

مشهد ساکن شد و در همین شهر به سال
۱۰۷۳ ه. ق فوت نمود.^۴
وی غزلیات مولوی را در هشتاد
هزار بیت جمع نمود.^۵ و به تقلید از
مولوی شعر می سرود.
این دو بیت از اوست:

شبم ز گل به دامن جان پاک می کنم

گل را خیال روی عرقناک می کنم

تسبیح، ره به کوی خرابات کی دهد؟

من استخاره از گره تاک می کنم^۶

محمد جواد هوشیار

اصفهانی دارای دیوان شعر بالغ بر ده
هزار بیت است.^۴ این اشعار از اوست:
آرزو به چندین رنگ از دلم کنه پرواز
آشیان طاووس است این دلی که من دلم^۵
فرزند وی داوود اصفهانی (۱۰۶۵ -

۱۱۳۳ ه. ق) نیز شاعر بود. *میرزا محمد جواد هوشیار*
۱ - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی ۱۰۴/۲ -
۱۰۵

۲ - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز

روشن / ۵۲۷: آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۷۲۲/۹

۳ - ولی قلی شاملو: پیشین ۱۰۴/۲ - ۱۰۵

۴ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۷۲۲/۹

۵ - آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض المصنفین

۳۴/۲

۶ - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی

۱۳۸/

۷ - نصرآبادی: پیشین ۱۳۹/

۸ - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی، ۱۱۹/۲

۹ - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین ۱۳۸/

۱۰ - ولی قلی شاملو: پیشین ۱۱۸/۲ - ۱۱۹

۱۱۳۳ ه. ق) نیز شاعر بود. *محمد جواد هوشیار*

(۱۰)

اصفهانی - محمد علی

(۱۰۷۳ ه. ق)

میرزا محمد علی اصفهانی شاعر
متماایل به تصوف. در روستای مهاباد
اصفهان متولد گردید.^۶

به قصد تجارت از ایران به
هندوستان رفت^۷ و پس از چندی در

(۱۱)

اعتماد الاسلام مشهدی - احمد
(- ۱۳۴۲ هـ.ق)

سید احمد اعتماد الاسلام مشهدی متخلص به «اعتماد» فرزند میرزا ابوالقاسم طبیب از شعرای سده چهاردهم مشهد.

تحصیلات مقدماتی و علوم عصر مانند فقه، اصول، معانی و بیان و نیز حکمت را در زادگاهش به اتمام رساند.

معاشرت و مجالست با بزرگانی از جمله حاج میرزا حبیب مجتهد موجب

تشویق و ترغیب او به سرودن اشعار و تصانیف گردید. اعتماد الاسلام از مشروطه

خواهان بود. قبل از مشروطه و اوایل آن با حاج سید زین العابدین مجتهد

سبزواری که از پیشروان مشروطه بود رابطه صمیمی داشت. با شاهزاده

ابوالحسن میرزا شیخ الرئیس و شیخ محمد علی فاضل خراسانی نیز آشنایی

و الفت داشت.

اعتماد الاسلام دارای خط خوش

بود، یک جلد کلام الله مجید به خط نسخ

و مقداری متون نظم و نثر عربی از وی بر جا مانده است. در تفسیر آیات قرآن، ذوق و سلیقه مخصوص و اطلاعات کافی داشت. با مطالعات طبیبی خود خویشان و رفقا را معالجه می کرد و به قوانین شرع و دادگستری نیز مسلط بود. در اوایل مشروطه با خانواده به

زیسارت عتبات رفت. در میامی همسرش دار فانی را وداع گفت. مدتی بعد با یکی از بستگان همسر قبلی

ازدواج کرد اما همسر جدیدش که زن جوانی بود نیز فوت کرد. این رویداد

تلخ موجب تند خوئی و بی حوصله گی وی شد. این اخلاق او علاوه بر رنجش مردم، مانع پیشرفت و ترقی وی گردید

تا جایی که در زمان حیات هر چه داشت مصرف کرد و بجز یک خانه چیزی از خود بر جای نگذاشت.

اعتماد دیوان شعری مشتمل بر چهارده هزار بیت دارد. اشعارش لبریز از صنعت است. صنایعی مثل التزام و

تجنیس در شعرش فراوان دیده می شود. بیشتر اشعار وی در قالب غزل

تجزیه

تجزیه

سال ۱۳۳۵ هـ. ش به کوشش تقی بینش و سرمایه فرزندش سید جلال الدین نبی پور مدیر بنگاه چاپ و نشر ممتاز به چاپ رسید.

فوت اعتماد شهدي در سال ۱۳۴۲ هـ. ق در مشهد اتفاق افتاد. از اشعار جالب اوست:

یساد دارم از صدیقی این مثال

که تنی چند از کلاب خردسال
با هم اندر لعب خوش آمیخته

سالک ضدیت ز هم بگسیخته
کرده آمیزش به هم در تاز و تک

لعب با هم باختندی یک به یک
سرخوش و سرگرم با الفت تمام

مختلط با هم رئوف و شادکام
یک بزرگی دید چون احوالشان

رشک برد از نیکی افعالشان
گفت انسانی که از حسن قبول

خود لقدکرم به شانس شد نزول
کاش بودندی به هم مشفق چنین

خالی از شر و فساد و نازنین

اینست قصیده، رباعی و مثنوی نیز سروده است. او موضوعات مختلفی از قبیل وصف طبیعت، توحید، مدح ائمه اطهار (علیهم السلام) و مضامین روز را مورد استفاده قرار داده است. یک مثنوی چونسوم به «طرز ماح نامه» دارد که به بحر بحر است و آغازش چنین است:

هسواله ربی زهی کردگار

به نامش کنم نامه را زرنگار
نثار ثنا و سپاس جدیر

به درگاه پروردگار قدیر
و مثنوی دیگری به نام «حکمت

بالقه» دارد که با این بیت شروع می شود:

آن شنید ستم سه گاورنگ رنگ

یک سیاه و زرد و ابلق چون پلنگ
در چرا بودند اندر کوهسار

شرزه شیری گشت با ایشان دچار
از اعتماد الاسلام رساله های علم

جروف، شیمی ادویه، تطبیق دستورات
بهداشتی، طب قدیم و جدید بر جای

ماند. از آثار چاپی وی می توان به کتاب «منتخب اشعار اعتماد» اشاره کرد که در

کتابخانه عمومی شهرداری مشهد

از چنین آمیزش خوش رو متاب

در خور آموزش آمد زان این کلاب^۱

رسول سعیدی زاد

(۱۲)

امامی اصفهانی - محمدرضا

(- بعد از ۱۰۸۷ ه.ق)

محمدرضا امامی کتیبه نویس و

خطاط جلی نویسنده قرن یازدهم هجری

و معاصر شاه عباس ثانی.^۲

اصلش از اصفهان و کنارش را از

سال ۱۰۳۹ ه.ق از همین شهر نقل کرده

کرد.^۳ خطش در بیشتر عمارات کهنه

اماکن متبرکه، مدرسه‌ها و مساجد دیده

می‌شود.^۴

بیشتر کتیبه‌های او در اصفهان است،

در شهرهای قم، قزوین و مشهد نیز

می‌توان آثارش را دید. کارهایش با

امضای «محمد رضای اصفهانی»،

«محمد رضا الامامی» و یا «محمد رضا

الامامی الاصفهانی الادهمی» است.

پسرش محمد محسن و نوه‌اش علی تقی

نیز از خوشنویسان بودند که در

سال‌های ۱۰۹۰ تا ۱۱۲۷ ه.ق برای

بناهای ایران کتیبه نویسی کرده‌اند.

اولین کتیبه امامی در اصفهان به سال

۱۰۳۹ ه.ق و آخرین آن تاریخ ۱۰۸۱

ه.ق را نشان می‌دهد. کتیبه‌های دیگر

وی که در سال‌های ۱۰۸۴ ه.ق و

۱۰۸۷ ه.ق نوشته است در مشهد

می‌باشد.^۵

از آثار وی در حرم مطهر رضوی

می‌توان به: کتیبه سوره ایوان عباسی

واقع در صحن کهنه، کتیبه سوره کهیمص

تا آیه (ذلک عیسی بن مریم قول الحق)،

دور ایوان طلای صحن کهنه.^۶ کتیبه

۱ - منتخب اشعار اعتماد، مقدمه/ ۷۲، ۷۳، ۱۱۲.

۲ - محمد علی مصباحی سائینی: تذکره مذنبه

الادب ۷۳۹/۲.

۳ - ا.گذار: آثار ایران ۲۴۳/۱.

۴ - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و

خطاطان ۷۲.

۵ - محمد حسن خان اعتماد السیفند: مطبع

شمس ۲۳۶/۱ - ۵۶۷: ا.گذار: پیشین ۲۴۴/۱

- ۲۴۵.

۶ - محمد حسن خان اعتماد السیفند: پیشین

- ۴۱۱/۱.

است: بالعظیه و الکبریاء و بالعزة و البقاء... کتبه محمد رضا الامامی الاصفهانی فی سنة ۱۰۸۷ هـ. ق. ۶

در پایه دهنه دور ایوان جنوبی در بالای محل عبور، آیه (انما ولیکم الله) تا آخرش به خط نستعلیق به تاریخ ۱۰۸۴ هـ. ق نوشته شده است. و کتیبه دور مسجد به خط محمد رضای امامی است ولی خیلی جاهای آن با کاشی کاری تعمیر شده و به خط وسطی است و سه سوره نگاشته شده است.^۷

فهرستی از آثار محمد رضا اصفهانی همراه با دو عکس از کتیبه ترنج گنبد طلای حرم رضوی را در جلد اول کتاب «آثار ایران» نوشته آندره گدار و نیز جلد های اول و دوم کتاب مطلع الشمس می توان دید. امامی آخرین سال های

صفه رو به مشرق مسجد جدید عباسی که به سال ۱۰۴۰ هـ. ق به اتمام رسید.^۱ کتیبه دور گنبد ایوان مقصوره از سمت محذب، سوره مبارکه «یس» تا (حتی عاد کالمرجون القدیم) به خط ثلث که در تاریخ ۱۰۷۷ هـ. ق نوشته شده است.^۲ و نیز دو کتیبه در جلوی ایوان مقصوره مسجد جامع گوهرشاد: یکی سوره «انا فتحنا» تا «لیس علی الاعمی حرج» و دیگری سوره «تبارک» کوچک تا «فی عتو و نفور» به رقم محمد رضا امامی است.^۳

در طاق سوم در پایه دهنه ایوان مقصوره بر کاشی معرق به خط محمد رضا امامی ولی بدون رقم نوشته شده است: (قال الله تعالی قل الحمد لله الذی لم یتخذولداً و لم یکن له... تکبیراً).^۴

در پایه دیوار خروجی جلوی ایوان مقصوره کتیبه ای است که گویا تعمیر گردیده و آیه «نور» تا «والی الله المصیر» به خط محمد رضای امامی منعکس شده است.^۵ در پیشانی این ایوان به خط ثلث زرد معرق رقم شده

۱ - عبدالحسین خاتون آبادی: وقایع السنین ۵۱۰/

۲ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین ۴۲۷/۱

۳ - همان ۴۲۹/۱ - ۴ - همان ۴۳۲/۱

۵ - همان ۴۳۲/۱ - ۶ - همان ۴۳۶/۱

۷ - همان ۴۳۹/۱ - ۴۴۰

عمرش را در مشهد گذراند و بعد از پنجاه سال کار هنری در مشهد درگذشت.^۱
رسول سعیدی زاده

انوار - قایینی - ابوتراب ← جلد اول

(۱۳)

امتی خراسانی - ابراهیم

(- ۵۹۴۱ ه. ق)

هرگه بتان به سوی اسیران نظر کنند
اول بسه کاوش مژه دل را خیر کنند
آنان که گل به گوشه دستار می‌زنند
توفیق شان مباد که خاکی به سر کنند
دل خسته‌ای که از تو به حسرت جدا شود
در حیرتم که با که دگر آشنا شود
از بس که در غم تو کشیدم ز سینه‌آه
چندان اثر نماند که صرف دعا شود^۲
امتی در سال ۹۴۱ ه. ق به دست
ازبکان کشته شد.^۵

از وی دیوان شعری بر جای مانده

است.^۶

رسول سعیدی زاده

مدتی نیز ملازم قاضی سلطان نیریزی بود

بود و در زمان شاه عباس تولیت آستان
قدس رضوی را به عهده داشت و در
مدحش قصیده سروده است.^۳

وی در انشاء پردازي و سخن سرایی
از معاصران خود برتر و دارای اشعار نغز
است:

منم آن میوه کز خامی به بستان هوس ماندم
ز بس ایام با من کرد سردی نیم رس ماندم
من آن مرغیم که هرگه کرد عشقم میل آزادی
نسوی تازه پرداختم تا در قفس ماندم

۱ - ا. گذار: پیشین ۱/۲۴۵.

۲ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج
الانکار / ۳۸ - ۳۹.

۳ - محمد ظاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
/ ۲۶۱.

۴ - همان.

۵ - محمد قدرت الله گویاموی: پیشین / ۳۸ -
۳۹: محمد علی مدرس تبریزی. ریحانة الادب
/ ۱۷۵.

۶ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعة ۹/۹۵.

(۱۴)

اوبهی - محمد

(- ۹۵۱ ه. ق)

محمد اوبهی خوشنویس، در روستای «اوبه» هرات متولد شد. وی در عصر خود از استادان مشهور نستعلیق به شمار می‌رفت. محمد اوبهی گویا همان احمد اوبهی است که ابوالفضل علامی در آیین اکبری از او یاد کرده است.^۱

اوبهی در نوشتن نثر و انشاء نیز از تبحر خاصی برخوردار بود. یک قطعه از خطش در مرقع امیر غمگین ^{عوم رسدی} خاموش که نام دردمندان نبریم^۶ خزانه‌ی اوقاف استانبول به قلم دو دانگ عالی به رقم «الفقیر محمد الاوبهی غفر ذنوبه» نگهداری می‌شود.^۲

فوت وی به سال ۹۵۱ ه. ق در مشهد گزارش شده است.^۳

رسول سعیدی زاده

(۱۵)

اوحدی مشهدی - عماد الدین

(- ۹۱۴ ه. ق)

خواجه عماد الدین اوحدی شاعر اوایل قرن دهم هجری و شاگرد حاجی محمد خوبشانی است.^۴ تخلص شعری وی «اوحدی» است.^۵ از خواجه رباعی زیر در تذکرها آورده شده است:

در مشهد دوست تحفه جز جان نبریم

دردش چو دهند نام درمان نبریم
جی درد ز درد عشق نالان گشتیم

از خطش در مرقع امیر غمگین ^{عوم رسدی} خاموش که نام دردمندان نبریم^۶

۱ - دانشنامه ادب فارسی ۸۸۶/۳

۲ - همان؛ مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان ۶۵۲/۲

۳ - مهدی بیانی: پیشین ۶۵۲/۲

۴ - محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب ۲۰۹/۳؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن ۹۱/۹۲

۵ - محمد مظفر حسین صبا: پیشین ۹۱/۹۲

۶ - محمد علی مصباحی نائینی: پیشین ۲۰۹/۳

در مشهد کشته و در همین شهر دفن
گردید.^۱

خواجه عماد الدین به وسیله محمد
خان شیپانی از یک در سال ۹۱۴ ه. ق

رسول سمیدی زاده

مرکز تحقیقات و موزه مردم‌شناسی

۱ - همان: محمد مظفر حسین صبا: پیشین / ۹۲

ب

باقی - شرف الدین علی - جلد اول

(۱۷)

بغدادی - قطب الدین محمد

(- ۵۹۷۰ هـ ق)

(۱۶)

براتعلی - حاجی میرزا

(- بعد از ۱۲۶۲ هـ ق)

مولانا قطب الدین محمد بغدادی
ملقب به «جلنجو» و مشهور به قاضی
بوغلی از دانشمندان اوایل دوره صفوی،
در فن انشاء و ترسل عربی و فارسی
سرآمد منشیان و در شیوه سخنوری
مقتدای سایرین بود. در جامعیت علوم
عقلی و نقلی بر معاصران خود برتر و از
ذهن قوی و نقاد برخوردار بود.

از اساتید او می توان از امیر غیاث
الدین منصور نام برد، که لقب «جلنجو»
را به وی داد. مولانا را باید از دانشمندان
دربار صفویه دانست. طبق تصریح

حاجی میرزا براتعلی شاعر و اعلام
قرن سیزدهم هجری از فقوای تیموریان
اللهی، افتاده، آرام و کریم الطبع بود. اول
بخدمت حسین علیشاه رسید و سپس
دست ارادت به مجذوب علیشاه، مست
علیشاه و رحمت علیشاه داد. در سال
۱۲۶۲ هـ ق به قصد مشهد مقدس
حرکت کرد و در این شهر درگذشت و
در همین جا دفن شد.^۲

رسول سعیدی زاده

۲ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه

الشمرا ۱۰۵۸/۲ اثر آفرینان ۲/۲۴۲.

مورخان. ایشان مقام والایی در نزد شاه
طهماسب اول داشت.

فوت مولانا در روز دوشنبه بیست و
هفتم ماه رجب سال ۹۷۰ ه. ق در
قزوین واقع شد. جسدش را از قزوین به
مشهد مقدس انتقال و در این شهر به
خاک سپردند.^۱

رسول سعیدی زاده

بمرودی قاینی - علی - جلد اول

بنی هاشمی کردکوهی - سید آقا بزرگ
- جلد اول

آن سرزمین ماند و سپس به وطن
بازگشت و از محضر دانشمندان ایرانی
بهره برد. بهار به اصفهان رفت و در آنجا
به دیدار غلامحسین میرزا صدر الشعراء
رفت. تا زمانی که او در اصفهان اقامت
داشت، آن دو مونس و همدم یکدیگر
بودند. مدتی بعد هر دو به تبریز رفتند.
در تبریز بهار به تدریس پرداخت. از
جمله ایرج میرزا جلال الملک از
خدمت وی بهره‌مند شد.

در تبریز با ادیب ناصر دیلمی آشنا
شد، و در سال ۱۲۷۵ ه. ق همراه با او به

تهران و سپس به مشهد آمد. در مشهد با
صبوری ملک الشعراء آستان قدس
آشنا گردید. توقف بهار در مشهد زیاد
طول نکشید، بار دیگر به تبریز بازگشت
و منشی گری کنسولگری فرانسه را
عهده دار شد. گویند لغت نامه فرانسه به
فارسی «نیکلا» را نوشت و کنسول آن را

(۱۸)

بهار شیروانی - نصر الله

(۱۲۵۲ - ۱۳۰۴ ه. ق)

میرزا نصر الله معروف به بهار
شیروانی از شعرا و دانشوران نیمه دوم
قرن سیزدهم هجری است. در سال
۱۲۵۲ ه. ق در شیروان از توابع قفقاز به
دنیا آمد. خاندانش از بزرگان آن ناحیه
بودند. او در جوانی برای کسب علم و
دانش، عازم هندوستان شد و چندی در

۱ - قاضی احمد قمی: خلاصه التوزیح / ۴۲۰؛

حسن بیگ روملو: احسن التوزیح / ۵۳۸؛

قاضی احمد غفاری قزوینی: تاریخ جهان آرا

به مبلغ بسیار جزئی از وی خریداری و به نام خودش به چاپ رساند.

سرانجام بهار شیروانی در حالی که بیش از ۵۲ سال از عمرش نگذشته بود، در سال ۱۳۰۴ ه. ق دعوت حق را لبیک گفت و به سرای باقی شتافت. پنا به قولی پیکرش را در مشهد دفن کردند.

از آثار بهار شیروانی می‌توان به کتاب‌های «تحفة العراقین»، «نرگس و گل»، «دیوان اشعار» که به دست ملک الشعراء بهار رسید و لغت نامه فرانسه به فارسی نیکلا در دو جلد اشاره کرد.

بی‌توا ← میرزا داود، جلد اول

(۱۹)

بیدوازی - میرزا

(قرن ۱۳ ه. ق)

میرزا بیدوازی فرزند موسی الرضا بیدوازی از کاتبان قرآن. وی در قرن سیزدهم هجری در بیدواز - یکی از روستاهای اسفراین - متولد گردید و نزد

علمای بیدواز به تحصیل علوم اسلامی بویژه علوم قرآنی پرداخت. در بین مردم اسفراین و بیدواز به «ملا میرزا» شهرت داشت. وی در روستای خود با حداقل امکانات زندگی می‌کرد، با این حال آوازه او به شهرهای اسفراین، قوچان، شیروان و مشهد رسید. ملا میرزا علاوه بر کتابت قرآن، کار صحافی، تذهیب، تجلید و شیرازه، تهیه جوهر و مرکب را خود انجام می‌داد. تا پایان عمر به تدریس قرآن اشتغال داشت و از این طریق امرار معاش می‌نمود. ضمن تدریس بنا بر سفارش طلبان به کتابت قرآن مشغول بود.

قرآن‌هایی که وی کتابت نموده در ابعاد مختلف است، از قرآن کوچک در اندازه‌ی ۱۰×۷ تا قرآن‌های بزرگ در اندازه‌ی ۲۳×۳۵ کتابت کرده است. وی ۱۹۹ جلد قرآن را با جوهر مخصوص از گیاهان به خط زیبا نوشته و همه آنها را

۱ - محمد عتی مصباحی نالینی: تذکره مدینه الادب ۱/ ۴۷۶؛ آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۱۴۴/۹ - ۱۴۶.

ایران و دنیای اسلام به اندازه ملا میرزا بیدواری کتابت قرآن نکرده است. قرآن‌های نوشته شده‌ی این عالم بزرگ تا جلد یکصد و هشتاد و یکم آن به دست آمده است. نیز بیاض و شرح صحیفه سجادیدای به خط او در بیدواز در منزل آقای محمد جعفر هژبری

نگهداری می‌شود.

میرزا بیدواری سرانجام در سن ۱۲۰ سالگی به رحمت ایزدی پیوست. جنازه‌اش با شتر به مشهد مقدس انتقال یافت و در صحن مطهر علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

از او دو پسر و چهار دختر باقی ماند که پسران او از جمله محمد قاضی از علمای برجسته نجف و از هم دوره‌ای‌های مرحوم آخوند خراسانی بوده است.^۱

علی جان سکندی

نیز صحافی، تذهیب و شیرازه نموده است. فسقوری یکی از محققین در زینت کتابت قرآن می‌نویسد: قرآن‌هایی که تا کنون به خط ملا میرزا دیده شده است عبارتند از:

۱- جلد ۳۴ سال ۱۲۵۶ ه. ق کتابت شده است.

۲- جلد ۸۰ که به سال ۱۲۶۸ ه. ق به سفارش شخصی به نام فرج الله تهیه شده است.

۳- جلد ۱۲۸ تاریخ کتابت آن جمعه سوم صفر ۱۳۳۱ ه. ق است.

۴- جلد ۱۳۲ که به سال ۱۲۸۶ ه. ق کتابت شده و در روستای قزاقی در دست خانواده مرحوم حاج پیر علی ایمانی است.

۵- جلد ۱۷۱ که در سال ۱۳۵۰ ه. ق تحریر شده است.

شاید بتوان گفت تا کنون کسی در

۱- غلامرضا فسقوری؛ شاهیر رحال استخوانین ۹۱/ - ۹۳؛ روزنامه رسالت / ۱۶ مرداد ۱۳۷۷.

پ

(۲۰)

پارسی - احمد

(۱۲۵۴ ه. ش)

علاوه بر این که ادیبی توانا و شاعری
نغز گفتار بوده در خط شکسته مهارت
داشت و از خوشنویسان عصر خویش
به شمار می‌رفت.

این دو بیت از سروده‌های اوست:

گر مرد رهی صفای جان پیداکن

راهی به درون آسمان پیداکن

تن را ز غبار حس بدبینی شوی

وانگه دل موسی شبان پیداکن

وی در تیرماه ۱۲۵۴ ه. ش به مرض

سکته در تهران درگذشت و جنازه‌اش

را به مشهد حمل و در آستان قدس

رضوی مدفون گردید.^۱

ابراهیم زنگنه

احمد پارسی فرزند شیخ محمد

حسین شیرازی جدش

عبدالحسین مجتهد اصطهباناتی صاحب

کتاب‌های «قسطاس المنیر» و «توسعه علوم اسلامی»

«مصاییح» در فقه استدلالی و اصول

بود. پارسی شاعر و ادیب و خوشنویس

قرن سیزدهم هجری. وی در مشهد

متولد شده و در همین شهر زیست. و از

محضر پدرش - که در تدریس علوم

ادبی و دینی استاد و مدرس «مدرسه

نو» بود و همچنین در تعلیم خطوط

شکسته و نستعلیق دستی داشته است -

کسب علم نمود. و در جوانی وارد

خدمات آستان قدس رضوی گردید. او

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر

خراسان / ۱۶۱.

ت

(۲۱)

تائب تبریزی - اسماعیل

(۱۲۸۶ - ۱۳۷۴ ه. ق)

از وی آثار فراوانی به نظم و نثر باقی مانده است و بنا به گزارش شیخ آقا بزرگ تهرانی تعداد آثار ایشان بالغ بر چهل اثر است: البلاغ المبین به فارسی در رد آیین مسیحیت، عقاید الاسلام، مرآة المتقین به فارسی در اخلاق و معارف که خلاصه آن را مجلّة المحققین نامیده است، روح و ریحان کشکولی است به نظم و نثر در سه جلد، حاوی مطالب اخلاقی، عرفانی، قصص، حکایات و تاریخ. معیار الفهم و منشار الوهم نیز به فارسی و در رد مسیحیت

اسماعیل فرزند حسین تائب تبریزی معروف به «مسأله گو» شاعر و نویسنده، سال ۱۲۸۶ ه. ق در تبریز به دنیا آمد. در زادگاهش تبریز خواند و در علوم ادبی مهارت یافت.^۱

در سال ۱۳۲۹ ه. ق به مشهد سفر نمود و تا پایان زندگی در این شهر بسر برد.^۲

شیخ محمد بهاری، ملا حسینقلی همدانی و ابراهیم موسوی تهرانی از معاصرین وی می‌باشند.^۳ وی در ۲۷ ربیع الثانی ۱۳۷۴ ه. ق در سن هشتاد و هشت سالگی وفات یافت و در باغ رضوان مدفون گردید.^۴

۱ - دایرة المعارف تشیع ۴/۶۳.

۲ - عزیز دولت آبادی: سخنوران آذربایجان ۱/۲۷۰ - ۲۷۱.

۳ - محمد باقر ساعدی: فسیمة تاریخ عنمای خراسان ۲۶۶/۲: دایرة المعارف تشیع ۴/۶۳.

۴ - محمد باقر ساعدی: پیشین ۲۶۶.

محمد عارف شیرازی (زنده ۱۰۸۳ ه.ق) مؤلف تذکره لطایف الخیال گزارش داده است وی در حدود سال ۱۰۵۳ ه.ق در مشهد زاده شد و در همین شهر رشد نمود.^۶ سپس به قندهار رفت.^۷

میرزا محمد طاهر نصر آبادی، محمد عارف شیرازی و میرزا صائب تبریزی (۱۰۸۷ ه.ق) در مشهد با «عنوان چلبی» ملاقات داشته‌اند و از او در تذکره و بیاض خود اشعاری را نقل کرده‌اند.

این دو بیت از بیاض صائب است:

است. تذکرة المتقین به فارسی در اخلاق و آداب معاشرت می‌باشد.^۱ ایشان دارای دیوان شعر در هشت هزار بیت مشتمل بر قصیده، غزل، رباعی و قطعه است و از جمله قصاید آن مراثی و مزیاج چهارده معصوم می‌باشد.^۲ این دیوان در سال ۱۳۶۵ ه.ق در تبریز به چاپ رسیده است.^۳ این بیت از اوست:

مژده ای دل که یار یار من است

گردش دهر سازگار من است

محمد جواد هوشیار

تجلی ← نهایندی - محمد

(۲۲)

تبریزی - محمدرضا

(ح ۱۰۵۳ - پیش از ۱۰۸۳ ه.ق)

میرزا محمد رضا فرزند حاج صالح تبریزی مشهور به «چلبی» و متخلص به «عنوان» معروف به عنوان تبریزی است. به اشتباه محل ولادت او را قسطنطنیه دانسته‌اند.^۵ طبق آنچه که

۱ - آقا بزرگ تهرانی: نباء البشر ۱/۱۶۵.

۲ - دایرة المعارف تشیع ۴/۶۲.

۳ - عزیز دولت آبادی: پیشین ۱/۲۷۰ - ۲۷۱.

۴ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۹/۱۶۳.

۵ - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی ۲/۱۰۵.

آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۹/۷۷۴.

۶ - احمد گلچین معانی: «عنوان تبریزی»

دانشکده ادبیات تبریز، ش ۴، ص ۱۱، ص ۴۰۴.

۷ - ولی قلی شاملو: پیشین ۲/۱۰۵، محمد

علی مدرس تبریزی: ریحانة الادب ۴/۲۱۷.

در این دریا کدامین گوهر یکتا وطن دارد
 که مانند صدف سر بر سر آوردند ساحل‌ها
 تنک چشمان بهر دنیا ترک عقبی کردند
 اعتبار دانه پیش مور بیش از گوهر است^۱
 وی به میرزا صائب تبریزی ارادت
 کامل داشته و از سبک او پیروی کرده
 است چنانکه خود گوید:

باشدت گر هوس گوهر معنی عنوان
 نظر از صائب پاکیزه سخن می‌باید
 عنوان بسی بلندست معراج فکر صائب

کی می‌توان رسیدن جایی که او رسید
 وی (قبل از ۱۰۸۳ ه. ق.) در قندهار
 در سن سی سالگی درگذشت. به فرمایش
 ذوالفقار خان حاکم قندهار، جسدش را
 به مشهد انتقال و در دارالسیاده دفن
 نمودند.^۳

عنوان تبریزی، صاحب دیوان
 شعری است.^۴ که نسخه‌ای از آن به سال
 ۱۰۷۸ ه. ق توسط محمد رفیع کتابت
 یافته و نسخه‌ی دیگر آن به سال ۱۲۶۹
 ه. ق.^۵ تذکره نویسان دیوان شعر او را
 پنج هزار بیت گزارش کرده‌اند.^۶ اما در
 دو نسخه‌ی یاد شده، دیوان شعر ایشان

مشمول بر دو هزار بیت است.^۷

محمد جواد هوشیار

(۲۳)

تجلی سبزواری - رجب علی (۱۲۶۰ - ۱۳۱۹ ه. ش)

رجب علی سبزواری ادیب و شاعر،
 متخلص به «تجلی»، وی فرزند ملا
 حسن سبزواری است و به سال ۱۲۶۰
 ه. ش در سبزوار متولد شد و پس از
 تحصیلات مقدماتی به صف مشروطه
 خواهان پیوست و با استبداد مبارزه

در سن سی سالگی درگذشت. به فرمایش
 ذوالفقار خان حاکم قندهار، جسدش را

۱ - محمد علی شریعت: دانشمندان آذربایجان
 ۱۰۸/

۲ - احمد گلچین معانی: پیشین ۲۰۴/۵

۳ - ولی قلی شاملو: پیشین ۱۰۵/۲، محمد
 طاهر نصر آبادی: پیشین ۳۹۷/

۴ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۷۷۴/۹

۵ - احمد گلچین معانی: پیشین ۴۰۲/

۶ - ولی قلی شاملو: پیشین ۱۰۵/۲؛ آقا بزرگ
 تهرانی: پیشین ۷۷۴/۹

۷ - احمد گلچین معانی: پیشین ۴۰۲/

۸ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر

در این راه سختی‌های فراوانی تحمل نمود تا اینکه به دستور حاکم سبزواری او و چند تن از یارانش تحت پیگرد قرار گرفتند. ناگزیر شبانه از سبزواری گریخت و به مشهد آمد.^۱

او شرح مبارزات مشروطه طلبان خراسان را طی یک منظومه به رشته تحریر کشید:

دوستان یک حکایتی است مرا

وز خراسان روایتی است مرا

روایت از آنچه دیدم خویش

جمله گفتم به نظم بی کم و بیش

شه محمد علی شه ایران / مرز تقییر / کامیور علوم / مدرس
مرتد دنیا و رانده یزنان

پس از آن کز جفای آن نالان

شد خزان مجلس بهارستان

تجلی کارمند دارایی خراسان بود و

به سلسله نعمت الهی گناباد

سرسپردگی داشت. در تجدد نامه گوید:

طریقت را شدم طالب به دلخواه

گزیده خدمت سلطان علیشاه

میان از فقر با صد فخر بستم

به خوان نعمة الله بر نشستم^۲

تجلی اگرچه از جمله شعرای پر کار است، ولی شاعری متوسط شمرده می‌شود. در انواع قالب‌های شعری بیشتر به مثنوی متمایل بود.^۳ هرچند در سرودن غزل نیز مهارت داشت.^۴

او در اوایل «مومن» و بعد «تجلی» تخلص می‌کرد.^۵ سراسر زندگی سادگی و بی تکلفی بود. وی سرانجام در سال ۱۳۱۹ ه. ش / ۱۳۶۰ ه. ق و بنا بر قولی ۱۳۶۸ ه. ق درگذشت و

بیکرش را در صحن نو حرم رضوی دفن کردند.^۶

مثنوی‌های تجلی عبارت است از:

خراسان / ۱۷۳.

۱ - سید حسن امین: «تجلی سبزواری، مجله وحید، شماره ۲۱۸؛ خانیابا مشا: مؤلفین کتب چاپی فارسی عربی ۱۰۴/۳ - ۱۰۵. ۲ - همان.

۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۱۷۳.

۴ - حسن مرسلوند: زندگی نامه رجال و مشاهیر ایران ۲/ ۲۵۸.

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۱۷۳.

۶ - عبدالعلی لوکنایی: فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی ۶/ ۳۶۳.

(۲۴)

تربتی - سلطان محمد
(قرن ۱۰ ه. ق)

سلطان محمد تربتی از خطاطان
سده دهم هجری و شاگرد شاه محمود
نیشابوری، مرتبه هنری او به دوری
هروی نزدیک است. وی در مشهد
مدفون می‌باشد.^۵

در کتاب هنروران نام وی سلطان
محمود تربتی ثبت شده است.^۶

رسول سعیدی زاده

راز تجلی، تجلی نامه، نیاز تجلی،
ارمغان تجلی، طالب نامه تجلی و ذم
الاستبداد که در سال ۱۳۲۶ ه. ق سرود
انقلاب خراسان که در سال ۱۳۲۸ ه. ق
و تجدد نامه که در سال ۱۳۴۷ ه. ق آن
را سرود.^۱

معراج الخیال و گنکاشنامه^۲ و
منظومه دعای ابو حمزه ثمالی ایشان در
تهران به چاپ رسیده است.^۳
از سروده‌های اوست:

زاهد، به رخ خود در تزویج و ریا بند
از شید و ریا بگذر و دل را به خدا بند

بر راه خدا رو به از این سلطنتی نیست
بگشا در این دولت و درهای هوا بند

زنجیری زلفت منم ای دوست نه هر کس

این بند ز پای همه بگشای و مرا بند

بر ما و تو هرچ آید بی حکم قضا نیست

قدرت اگرت نیست برو دست قضا بند

در حضرت معشوق تجلی من و ما نیست

شو خاک در آن درگه و لب از من و ما بند^۴

رسول سعیدی زاده

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۱۷۳.

۲ - حسن مرسلوند: پیشین / ۲۵۸/۲.

۳ - عبدالعلی اوکتابی: پیشین / ۳۶۲/۶.

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۱۷۴ - ۱۷۳.

۵ - سیرزا حبیب اصغرنانی: تذکره خط و

خطاطان / ۱۲۹؛ عباس سمرمدی: دانشنامه

هنرمندان ایران / ۲۸۲؛ اثر آفرینان / ۲۵۸/۳.

۶ - اثر آفرینان / ۲۵۸/۳.

(۲۵)

تفضلی - غلامرضا خان

(۱۲۷۶ - ۱۳۶۰ ه. ق)

غلامرضا تفضلی معروف به میرزا غلامرضا خان مصدق السلطان تفضلی عارف و ادیب. وی در یکی از روستاهای شاهرود در ۱۲۷۶ ه. ق به دنیا آمد.^۱ او پدر ابوالقاسم تفضلی نماینده مردم کاشمر در دوره بیستم مجلس شورای ملی^۲ و دکتر تقی تفضلی رئیس کتابخانه مجلس شورای ملی و شاعر^۳ و جهانگیر تفضلی روزنامه نویس و وکیل مجلس از سیستان،^۴ محمود تفضلی (۱۲۹۷ - ۱۳۶۳ ه. ش) نویسنده و روزنامه نگار^۵ و زهت سلیمانی از بانوان شاعره مشهور می باشد.^۶

وی اهل علم و عرفان و از مریدان و تربیت یافتگان حاج ملا سلطانه علی گنابادی بود و در عرفان و ادب فارسی مقامی شامخ داشت.^۷ در مشهد در اداره گمرک اشتغال داشت.^۸ نقل شده است که علت دوستی دکتر تقی تفضلی با

دکتر اقبال، به دلیل روابطی بوده است که پدران آن دو با هم داشته اند.

مقبل السلطنه پدر دکتر اقبال، در کاشمر املاکی داشت و با غلامرضا تفضلی دست برادری داد. او و مقبل السلطنه یک قالی به حرم حضرت رضا علیه السلام هدیه کردند و هر دو مقبره ای متصل در گوشه شمال غربی صحن عتیق خریداری و در آنجا مدفون شدند. برخی از منابع فوت او را ذیحجه ۱۳۵۹ ه. ق نوشته اند، ولی به نظر می رسد تاریخ فوت ایشان محرم

۱ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم آثار، ۲۱۲۵/۶.

۲ - تاریخ معاصر ایران ۶/۲۰۳.

۳ - عزیز الله عطارودی: فرهنگ خراسان ۳/۴۷۵؛ علی اکبر گلشن آزادی، صد سال شعر خراسان ۱۸۰/.

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین ۱۸۰/.

۵ - ابرج افشار: نادره کاران ۵۵۲/.

۶ - عزیزالله عطارودی: پیشین ۷/۵۰۸.

۷ - دکتر باقر عاقفی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی ایران ۱/۴۹۹.

۸ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین ۲۱۲۵/۶.

۱۳۶۰ ه. ق باشد.^۱

علی جان سکندری

هرگونه تکلفی مردم را ارشاد می‌کرد.
در میانه سلطنت شاه عباس دوم
(۱۰۶۴ ه. ق) برای دیدن مادر روانه
زادگاهش شد، اما در بین راه فوت کرد
و پدر پیر و تمام دوستان خود را در
آتش فراق سوزاند.

(۲۶)

تقیای مشهدی

(۱۰۶۴ ه. ق)

بیت زیر از قصاید اوست که در
جواب قصیده حکیم سنایی گفته است:
که انگشت وجود اول بر این طاس معلق زد
که دایم این صدا پیچیده در هفت آسمان بینی^۴
از ملا محمد تقی مشهدی دیوان
شعری بر جای مانده است.^۵ از اشعار
اوست:

تقیای مشهدی متخلص به «الفت» از
شعرای معاصر شاه عباس دوم، در
مشهد متولد و نشو و نما یافت و به سال
۱۰۶۴ ه. ق در این شهر درگذشت.^۲ هر
چند بر اساس گفته بعضی از محققین
وی در اواخر عمر به مازندران مهاجرت
و در همان جا فوت کرد.^۳

نصر آبادی در تذکره خود از فردی
به نام ملا محمد تقی مشهدی یاد کرده
است که تشابه زیادی با تقیای مشهدی
دارد. بنا به گفته او ملا محمد تقی متولد
مشهد بود که برای فراگیری علم به
اصفهان رفت و در آن شهر مدتی
شاگردی عارف ربانی میرزا ابوالقاسم
میر فندرسکی را نمود. پس از اندک
زمانی ملا محمد تقی در علوم الهی و
نظری سرآمد عصر گشت و خود بدون

۱- همان.

۲- محمد علی مصباحی نایینی: تذکره مدینه
الادب ۲/۳۰۹.۳- محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع
الشمس ۲/۷۱۴؛ محمد عتی مصباحی نایینی:
پیشین ۳/۲۰۹.۴- محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
۱۶۰/.

۵- آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۹/۱۷۵.

روزگار فلک و جور یار باید دید

چهار زکش مکش روزگار باید دید^۱

رسول سعیدی زاده

(۲۷)

توحیدی - محمد تقی

(۱۳۵۵ ه. ش)

شیخ محمد تقی توحیدی از شعرا و

مداحان پیش کسوت اهل بیت طاهرین

مشهد. وی عمری را به ذکر مناقب و

مصائب خاندان وحی سپری کرد. از

حافظه‌ای قوی برخوردار بود و قصاید

طولانی می‌سرود. توحیدی در زندان

بیش از پنجاه سال از عمرش سپری

نموده بود در آبان ماه ۱۳۵۵ ه. ش در

مشهد فوت کرد و در همین شهر به خاک

سپرده شد.

از توحیدی مجموعه کوچکی با

عنوان «عصاره توحیدی» در دست

است. ابیات ذیل در این مجموعه آورده

شده است:

من سونسی گزیده‌ام از بهر خود، مرا

یک لحظه بر مفارقتش صبر و تاب نیست

خوشرو و نغز گو، ادب‌آموز و نکته دان

هرگز نیاورد سخنی کان صواب نیست

گویند بی زبان و سر آینده بی صدا

میلش به قیل و قال و سؤال و جواب نیست

بی هیچ کلفتی نبود الفتی - ولی

زین دوست کلفتی به من از هیچ باب نیست

این همدم عزیز که شد وصف او بیان

هر کس شنید گفت به غیر از کتاب نیست^۲

رسول سعیدی زاده

(۲۸)

تهرانی - محمد حسین

(۱۳۳۷ ه. ق)

محمد حسین تهرانی ملقب به

«کاتب السلطان» از خوشنویسان دربار

محمد شاه قاجار (۱۲۵۰ - ۱۲۶۴

ه. ق)^۱ و از شاگردان میرزا غلامرضای

توحیدی در زندان

۱ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین

۷۱۴/۲

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر

خراسان / ۱۸۱ - ۱۸۲.

۳ - عبدالرفیع حقیقت: تاریخ هنرهای ملی و

هنرمندان ایران / ۱۰۳۷.

همین جا به خاک سپرده شد.^۶ فرزندش کاتب الخاقان از استادان خط مهدی بیانی می‌باشد.^۷

از آثار هنری او ترجمه «الف لیلة و لیلة» و نسخه‌های دیگر و مرقعات و قطعات موجود در کتابخانه سلطنتی^۸ و نیز چند قطعه به قلم سه دانگ متوسط و یک مکتوب به قلم نیم دو دانگ در مجموعه مهدی بیانی موجود است.^۹

محمد جواد هوشیار

اصفهانی (متوفی ۱۳۴۴ ه. ق) و میرزا علی صفا (متوفی ۱۲۹۹ ه. ق) است.^۱ او خط نستعلیق را از شش دانگ تا غبار استادانه می‌نوشت.^۲ و در نوشتن نستعلیق جلی شیوه‌های مخصوص داشت.^۳

در سال ۱۲۹۵ ه. ق که وزارت تجارت به کامران میرزا «نایب السلطنه» (۱۳۴۷ - ۱۲۷۲ ه. ق) - فرزند سوم ناصرالدین شاه - واگذار شد. نامبرده از

کارمندان وزارتخانه مزبور شده و عنوانش چنین بود: «میرزا محمد حسین کاتب السلطان احکام نویس» و بدین ترتیب وارد دستگاه کامران میرزا شد.^۴

سپس به خراسان آمد و مدتی در دستگاه دیوانی رکن الدوله - حاکم خراسان - کار کرد. به علت بد رفتاری رکن الدوله با او کار دیوانی را رها کرد و در شمار صوفیه درآمد ولی او در این تغییر حال باز اوقات خود را به تعلیم و تربیت نوآموزان خط مصروف داشت.^۵ کاتب السلطان عاقبت در سال ۱۳۳۷ ه. ق در مشهد درگذشت و در

۱ - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران ۲۳۷/۵؛ مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان ۱۶۳/۱.

۲ - مهدی بامداد: پیشین ۲۳۷/۵؛ مهدی بیانی: پیشین ۱۶۳/۱.

۳ - علی راجحیری: تذکره خوشنویسان معاصر ۷۸/۱ - ۷۹.

۴ - مهدی بامداد: پیشین ۲۳۷/۵.

۵ - علی راجحیری: پیشین ۷۸/۱ - ۷۹.

۶ - مهدی بامداد: پیشین ۲۳۷/۵.

۷ - مهدی بیانی: پیشین ۱۶۳/۱.

۸ - عبدالرفیع حقیقت: پیشین ۱۰۲۷. فهرست مرقعات کتابخانه سلطنتی شماره ۱۴۵۰ - ۱۴۵۲ - ۱۴۵۶ - ۱۴۶۴.

۹ - مهدی بیانی: پیشین ۱۶۳/۱.

تهرانیان - محمد کاظم ← جلد اول

(۲۹)

تیرگر هروی - یوسف شاه

(قرن ۹ و ۱۰ ه. ق)

یوسف شاه معروف به درویش مقصود شاعر و متخلص به «مقصود». از مردم هرات^۱ یا از بخارا است.^۲ در اوایل زندگی به مشهد آمد و به تیر سازی اشتغال داشت و در کمال فقر و تنگدستی سالک طریق حق بود.^۳

یوسف شاه از اقسام شعر بیشتر رباعی رباعی تمایل داشت.^۴ و به همین دلیل در نزد خراسانیان به شیخ رباعی معروف بود.^۵

رباعیات او در نهایت خوبی است:

ای دل غم یار و ناله‌ی زار خوشست
خون جگر و دیده خونبار خوشست
غیر از غم یار هر چه حاصل کردی
حاصل همه هیچ است غم یار خوشست^۶
زاهد شدن دو زلف عنبر بویت
آزده همی شود گل خود بویت
زانگشت نسای مردمان در کویت
ترسم که نشان بماند اندر بویت^۷

درویش مقصود دیوان شعر داشت، میرزا سنگلاخ دیوان او را به خط سلطان محمد نورا دیده است.^۸

درویش در سن نود سالگی به احتمال زیاد در مشهد دار فانی را وداع، و به دیار باقی شتافت و در همانجا دفن شد.^۹

رسول سعیدی زاده

تیموری - ابوالقاسم بابر ← جلد چهارم

۱ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر ۱۵۲/ - ۱۵۵؛ محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج الانکار / ۶۵۰ - ۶۵۱.

محمد محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن

۲ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین / ۱۵۴ - ۱۵۵، امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم ۱۶۴/۱.

۳ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین / ۱۵۴ - ۱۵۵، همان.

۴ - امین احمد رازی: پیشین / ۱۶۴/۱.

۵ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین / ۱۵۴ - ۱۵۵.

۶ - اثر آفرینان / ۲۷۲/۵.

۷ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین / ۱۵۴ - ۱۵۵، محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج الانکار / ۶۵۰ - ۶۵۱.

ث

ثقفی - محمد ← جلد اول

(۳۰)

ولی قصیده ثنایی مورد قبول شاه واقع
نشد و او از بیم جان به هندوستان رفت
و جزو شاعران دربار اکبر شاه (۹۶۳ -
۱۰۱۴ ه.ق) قرار گرفت.^۶

شاعرانی چون لانی شیرازی
(۹۴۲ ه.ق)، غزالی مشهدی (۹۸۰
ه.ق)، میلی هروی (۹۸۵ ه.ق)،
سحتشم کاشانی (۹۶۶ ه.ق)، عرفی
شیرازی (۹۹۹ ه.ق)، میرزا محمد ولی

ثنایی مشهدی - خواجه حسین
(۹۹۵ یا ۹۹۶ ه.ق)

خواجه حسین فرزند خواجه غنیات
الدین محمد مشهدی خطاط و شاعر و مدح
مدح متخلص به ثنایی^۱ و معروف به
ثنایی مشهدی.^۲ در مشهد زاده شد و نزد
شاعر و حاکم معروف «ابوالفتح ابراهیم
میرزا صفوی» متخلص به جاهی (۹۸۳
ه.ق) شاگردی کرد.^۳ ثنایی در سال
۹۷۲ ه.ق در نیشابور قصیده‌ای در
مدح سلطان ابراهیم میرزا سرود^۴ و در
سال ۹۸۳ ه.ق از خراسان به قزوین
رفت و ضمن قصیده‌ای شاه اسماعیل
دوم (۹۸۴ - ۹۸۵ ه.ق) را مدح گفت^۵

- ۱ - ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران
۲۷۷/۲
- ۲ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره شایع
الانکار / ۱۳۳
- ۳ - قاضی احمد فخر: گلستان هنر / ۱۱۱
- ۴ - ذبیح الله صفا: پیشین / ۷۸۵/۲
- ۵ - ملا عبدالمسیح فخر الزمات فروری: تذکره
میخانه / ۲۰۲
- ۶ - محمد قدرت الله گویاموی: پیشین / ۱۳۳

دیوان شعر^۵ شامل قصاید، غزلیات، قطعات، رباعیات، بالغ بر پنج هزار بیت و نیز «اسکندر نامه»، که یک «مثنوی حماسی» در هفتصد و پنجاه بیت^۶ در مدح ابوالفتح ابراهیم میرزای صفوی سروده است،^۷ از آثار برجای مانده تنباهی شهدی می باشد.

محمد جواد هوشیار

دشت بیاضی (۹۹۹ ه. ق.)، فیضی دکنی (۱۰۰۴ ه. ق.)، حیاتی گیلانی (۱۰۱۵ ه. ق.) معاصر او بودند.^۱

تنباهی به سال ۹۹۵ ه. ق^۲ یا ۹۹۶ ه. ق^۳ در لاهور درگذشت و سال ها بعد خواهر زاده اش «میر محمد باقر شهدی» جسدش را به مشهد منتقل و در این شهر دفن کرد.^۴

مرکز تحقیقات کتابخانه ملی و اسنادی

- ۱ - صادق کتابدار: تذکره مجمع الخواص / ۱۴۹؛ ذبیح الله صفا: پیشین ۷۷۹/۲ - ۷۸۰؛ عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زمان پارس / ۱۳۷.
- ۲ - ملا عبدالنبی فخر الزمانی قزوینی: پیشین / ۲۰۵.
- ۳ - احمد گلچین معانی: پیشین / ۲۵۹/۱.
- ۴ - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم / ۲۳۵/۲.
- ۵ - حاجی خلیفه: کشف الظنون / ۷۸۱/۱.
- ۶ - احمد گلچین معانی: پیشین / ۲۵۹/۱ - ۲۶۱.
- ۷ - صادق کتابدار: تذکره مجمع الخواص / ۱۴۹.

ج

جابری اصفهانی - سلمان - جلد چهارم

دار فانی را وداع گفت و جنازه‌اش در
صحن عتیق به خاک سپرده شد.

این ابیات از اوست:

از غمت من به ناله‌ام چون نی

سوزم از نار هجر تو تا کی

مرض عشق را دوایی نیست

عمر من شد ز هجر رویت طی

و من الماء کل شیء حی^۱

ابراهیم زنگنه

(۳۱)

جعفر زاده - علی اکبر

(- ۱۳۲۳ ه. ش)

میرزا علی اکبر جعفرزاده متخلص به

«طی» و معروف به «طی یزدی» از سوم

شعرای نامی یزد، در جوانی به مشهد

آمد و به حسابداری استانداری خراسان

اشتغال ورزید. وی طبعی شیوا و روان

داشت و در ادب فارسی از بزرگان به

شمار می‌رفت و شعر را نیکومی سرود و

قریب دو هزار بیت از او باقی مانده

است. طی یزدی سال‌ها در مشهد

زندگی کرد و در نزد جوامع علم و ادب

احترام خاصی داشت تا این که در ۷۰

سالگی در تابستان سال ۱۳۲۳ ه. ش

(۳۲)

جوادی خراسانی - عبدالجواد

(ح ۱۱۷۵ - ۱۳۰۱ یا ۱۳۰۲ ه. ق)

عبدالجواد خراسانی متخلص به

«جوادی» شاعر اهل بیت: در نیمه دوم

مطبعه سنگی آستانه چاپ شد.^{۱۰} این کتاب گویا اولین کتابی بوده که در آن چاپخانه طبع شده است.^{۱۱} در سال ۱۳۷۲ ه. ش کلیات اشعارش به کوشش مهدی آصفی چاپ شد. از ویژگی‌های دیوان جوادی کاربرد آیات، قصص قرآنی، احادیث و روایات در اشعار به صورت تلمیح، اقتباس و ترجمه است.

محمد جواد هوشیار

قرن دوازدهم هجری^۱ در عنبران - دهستان مرکزی طرهبه شهرستان مشهد - متولد شد.^۲ او مغازه قنادی داشت و از این طریق هزینه زندگی اش را قراهم می‌آورد.^۳ خانه و مغازه او به روی مداحان و نوحه خوانان باز بوده است.^۴ محمد کاظم صبوری (متوفی ۱۳۲۲ ه. ق)، ملک الشعراء بهار (متوفی ۱۳۷۰ ه. ق)، مینای تربتی (متوفی ۱۳۸۴ ه. ق) از شعرای معاصر او بودند.

جوادی در سال ۱۳۰۱ ه. ق.^۵ جوادی در سال ۱۳۰۲ ه. ق.^۶ در مشهد وفات یافت و در صحن نو در اتاقی مجاور با مقبره کبیری بهایی به خاک سپرده شد.^۷

وی دارای دیوان شعری مشتمل بر سه هزار بیت^۸ است که محتوای اشعارش مدح و مرثیه اهل بیت: می‌باشد. لذا دیوان او را «دیوان مرثی» نیز نامیدند.^۹

نخستین بار دیوان جوادی در سال ۱۲۹۹ ه. ق به دستور «میرزا سعید خان» نایب التولیه و به خط «میرزا شفیق اعتماد التولیه آستان قدس» در

۱ - دایرة المعارف تشیع ۵/۵۱۷.

۲ - نامه آستان قدس، شماره ۲۳۶/۳۶ - ۲۳۸.

۳ - همان.

۴ - دایرة المعارف تشیع ۵/۵۱۷ - ۵۱۸.

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۱۹۱.

۶ - هاشم خراسانی: منتخب التواریخ / ۷۰۶.

۷ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۱۹۱.

۸ - همان.

۹ - سید محسن امین: اعیان الشیعه ۴/۲۹۷.

۱۰ - نامه آستان قدس، شماره ۲۳۶/۳۶ - ۲۳۸.

۱۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۱۹۱.

ح

(۳۳)

حائری - موسی

(۱۳۳۳ هـ. ق)

(۳۴)

حبیب اللهی - ابوالقاسم

(۱۲۸۱ - ۱۳۵۹ هـ. ش)

ابوالقاسم حبیب اللهی فرزند آقا
 میرزا محمد و نوه «حاج سید حبیب الله
 مجتهد خراسانی» متخلص به «نوید»
 شاعر، استاد دانشگاه و نویسنده،
 شاعری خوش ذوق و توانا و فردی
 فاضل و فروتن بود. ۲ در سال ۱۲۸۱
 ه. ش در مشهد زاده شد. تحصیلات
 مقدماتی را در مدرسه «رحیمیه» به
 پایان برد. آنگاه در نزد اساتیدی چون

حاج شیخ موسی معروف به
 «حائری» فرزند محمد علی بن مراد
 خراسانی، در خانواده علم و ادب با به
 عرصه‌ی وجود نهاد و پس از تحصیل
 علوم الهی به ترویج دین مشغول شد. و
 به سال ۱۳۳۳ هـ. ق زندگی را بدرود
 گفت و در حرم دفن شد. حاج شیخ
 موسی شعر می‌سرود و صاحب دیوان
 است. رساله‌ی غوثیه و کتاب بحر الدرر
 از آثار اوست.^۱

غلامرضا جلالی

۱ - محمد باقر سعیدی خراسانی: غمزه‌ی

تاریخ علمای خراسان / ۲۶۸؛ سید محسن

امین: اعیان‌الشیعه ۱۰/ ۱۹۵

۲ - علی اکبر گنشن آزادی: صد سال شعر

خراسان / ۵۷۹

حافظیان - سید ابوالحسن ← جلد اول

ادیب نیشابوری (متوفی ۱۳۰۴ ه. ش) و سید حسن مشکان طبسی (متوفی ۱۳۲۷ ه. ش) به تحصیل علوم صرف و نحو، معانی و بیان، منطق، حکمت و فقه و اصول پرداخت.^۱

در سال ۱۳۰۱ ه. ش همراه پدر خود به عراق، سوریه و لبنان مسافرت کرد سپس به مشهد بازگشت.^۲ در اوایل تأسیس دانشکده معقول و منقول به عنوان استاد آن دانشکده و سپس در سال‌های آخر عمرش به عنوان استاد ادبیات عرب در دانشکده ادبیات تدریس پرداخت.^۳

طوس در قرون چهارم و پنجم، «شریف رضی و ابواسحاق»، «متنبی در شیراز»، «مضامین مشترک در عربی و فارسی»، «مقایسه‌ای بین بعضی از حالات و افکار سعدی و حافظ»، «نمونه‌هایی چند از ترجمه شعر به شعر در قرن چهارم و پنجم». ^۴ علاوه بر آن دیوان شعری بالغ بر سه هزار بیت دارد.^۵ استاد علاوه بر اشعار فارسی، اشعاری نیز به زبان عربی سروده است. اشعار نوید از لحاظ انسجام لفظ و لطف کلام و معنی بهره کافی دارد.

این اشعار از اوست:

وی سرانجام روز جمعه ^۶ ~~تقریباً~~ ^۷ رب ز چیست آدمی کاندر زمان عمر هرگز نگشته است به یک حال پای بست

۱۳۵۹ ه. ش در مشهد به مرض سرطان درگذشت.^۴ از خدمات فرهنگی استاد می‌توان به تأسیس انجمن ادبی خراسان اشاره کرد.^۵

مقالات ذیل از آثار قلمی نوید است: «ابن مفرغ در سیستان»، «ابو تمام در نیشابور»، «امثال قدیم فارسی»، «بنیانگذاران علوم در اسلام بیشتر ایرانی بوده‌اند»، «تأثیر زبان و ادبیات فارسی در عربی»، «چند تن از مشایخ

۱ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / ۵۸۱.

۲ - همان.

۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۷۹.

۴ - احمد گلچین معانی: گلزار معانی / ۷۲۰.

۵ - حسن مرسلوند: زندگینامه رجال و مشاهیر ایران ۷۶/۳ - ۷۷.

۶ - ر.ک: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال ۱۲.

۷ - احمد گلچین معانی: پیشین / ۷۲۰.

صد جهد می‌کند که به یک آرزو رسد
و آنکه ملول گردد از آن چو فتد به دست^۱
محمد جواد هوشیار

گفتی سگ خویش خواند نام حرفی را
حرفی است کز و بوی وفا می‌آید^۱
محمد جواد هوشیار

(۳۵)

حرفی اصفهانی

(- ۹۷۱ ه. ق)

(۳۶)

حسرت مشهدی - محمد

(- زنده ۱۱۵۲ ه. ق)

ملا حرفی مردی ادیب، شاعر،
خطاط، انشاء پرداز، عالم و آگاه به
تاریخ^۲ در مشهد متولد شد.^۳ مدتی در
آنجا زندگی نمود سپس به قزوین سفر
کرد و هفت بند معروف محتشم کاشانی
(متوفی ۹۹۶ ه. ق) را در آنجا حیوایی
گفت و از شاه طهماسب اول صفوی
(۹۳۰ - ۹۸۴ ه. ق) صله دریافت نمود.^۴
سفری به گیلان داشت و به طعن مذهب
زیدیه پرداخت.^۵ و گیلانی‌ها زبانش را
بریدند. وی به مشهد آمد و در سال ۹۷۱
ه. ق درگذشت.^۶ حرفی اصفهانی خواهر
زاده ملانیکلی (۱۰۰۰ ه. ق) شاعر بود.^۷
این رباعی از اوست:

جانا ز تو بر سرم بلا می‌آید

وز تو بیه دلم تمیر جفا می‌آید

سید محمد حسرت فرزند میرزا
صدرا،^۹ از شاعران و سخنوران شیعی
قرن دوازدهم هجری.^{۱۰} از سادات

- ۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین ۷۶ - ۷۷.
۲ - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم ۱/ ۵۲۹.
۳ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: سفح
الشمس ۹۷۱/۱.
۴ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره شایع
الافکار ۱۸۱/ ۱۸۲.
۵ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین
۹۷۱/۱.
۶ - همان ۹۷۱/۱: محمد علی مقیاسی نابینا:
تذکره مدینه الادب ۳/ ۲۱۰.
۷ - امین احمد رازی: پیشین ۹۹۴/۲.
۸ - محمد قدرت الله گویاموی: پیشین ۱۸۲/۱.
۹ - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن
۳۰۱/۱.
۱۰ - خیام پوز: فرهنگ سخنوران ۱۵۸/۱.

(۳۷)

حسینی - محمد شفیع

(۱۰۸۱ هـ. ق)

محمد شفیع هروی حسینی معروف
به «شفیعا» از خطاطان، شاعران،
نقاشان، مذهب کاران اواخر دوره
صفویه است. پدر او میر حسن جان
اویهی و ملقب به پیشوا از سادات

۱ - معصومه سالک: تعلیقات تذکرة المعاصرین

۳۸۹/

۲ - محمود میرزا قاجار: سفینه المحمود / ۵۹۴:

محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع

الشمس / ۷۱۶.

۳ - حزین لاهیجی: پیشین / ۲۲۳.

۴ - همان.

۵ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر

۴۸۹/۲

۶ - محمد مظفر حسین صبا: پیشین / ۲۰۱.

۷ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه / ۲۳۸/۹.

۸ - احمد منزوی: فهرست نسخه‌های خطی

۲۲۹۵/۳، ۲۹۰۵/۴، ۲۹۱۱.

۹ - معصومه سالک: پیشین / ۳۹۰.

۱۰ - همان / ۳۸۹.

۱۱ - ر.ک.: لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین

۴۸۹/۲؛ محمود میرزا قاجار: سفینه المحمود

۵۹۴/؛ محمد مظفر حسین صبا: پیشین / ۲۰۱.

موسوی مشهد^۱ و خادم آستان قدسرضوی بود.^۲ که در هند متولد شد.^۳

حسرت در کودکی همراه پدرش به

مشهد آمد و نزد «میرزا مهدی عالی

مشهدی» (زنده ۱۱۴۱ هـ. ق) فن

سخنوری آموخت.^۴ آذر بیگدلی (متوفی

۱۱۹۵ هـ. ق) در حدود سال ۱۱۵۳ هـ. ق

در مشهد با وی دیدار داشته است.^۵

حزین لاهیجی نیز از معاصران او

می‌باشد.^۶ سید محمد حسرت تا سال

۱۱۴۲ هـ. ق در قید حیات بوده است.

دیوان شعر او^۷ مشتمل بر نثر هوشیار

بیت در قالب غزل، رباعی، مثنوی است.

«منظومه سراپا» و «سفر به هند» از آثار

دیگر او می‌باشد.^۸ از اوست:

زهی از شمع اوصافت فروزان بزم دیوان‌ها

به رنگ مردمک روشن ز مهرت مهر عنوان‌ها^۹

جان پیوسته به حق را خطر از دشمن نیست

هیچ حوزی چو دل خود به خدا بستن نیست

بی تو گل را در گلستان خار می‌دانیم ما

سبچه را بی ذکر تو ز خار می‌دانیم ما^{۱۰}

نمونه اشعارش در تذکرة‌های دیگر

نیز آمده است.^{۱۱}

محمد جواد هوشیار

حسینی در یک عصر، (نیمه دوم قرن یازدهم و نیمه اول قرن دوازدهم) با کمی تأخیر از یکدیگر می‌زیسته‌اند و یکی از آن دو جز شکسته در خط نستعلیق دست داشته است و دیگری در خط نسخ و همچنین خوشنویس دیگری هم به نام محمد شفیع در عهد شاه عباس دوم یعنی معاصر دو شفیعی می‌سذکور می‌زیسته که عباسی رقم می‌کرده و علاوه بر خوشنویسی در

حسینی هرات^۱ و به قولی باخزر یا نصر آباد بود.^۲

خط را از «مرتضی قلی خان شاملو» (متوفی ۱۱۰۰ ه. ق) و یا «فصیحی هروی شاعر» (متوفی حدود ۱۰۴۷ ه. ق) که در دستگاه مرتضی قلی خان بود، فرا گرفت.^۳ مدتی منصب «منشی باشی» مرتضی قلی خان را داشت.^۴

شفیعا خط نسخ، نستعلیق و شکسته را خوش می‌نوشت و خط شکسته را به جایی رساند که به نام وی «شفیعا» خوانده شد.^۵ بعدها «عبدالمجید

طالقانی» (متوفی ۱۱۸۵ ه. ق) این خط را تکمیل کرد و به حد کمال رساند. وی همچنین در شعر ادب و نقاشی و تذهیب استاد بود. سفری به هند کرد و در بازگشت مدتی در اصفهان بسر برد. او خوشنویس دربار شاه عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ ه. ق) بود چنانکه در بعضی قطعات، عباسی رقم کرده است.^۷ وی در مشهد در سن ۸۵ سالگی درگذشت.^۸

از نظر دکتر بیانی دو محمد شفیع

-
- ۱ - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران ۲/ ۱۸۹۰ اثر آفرینان ۳/ ۳۵۰.
  - ۲ - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن ۴۲۵/.
  - ۳ - حبیب الله فضایی: ائلس خط ۶۱۳/.
  - ۴ - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین ۲۲۸/۳.
  - ۵ - حبیب الله فضایی: پیشین ۶۱۳/.
  - ۶ - محمد علی مدرس تبریزی: ربخانه الآداب ۲۲۸/۳.
  - ۷ - حبیب الله فضایی: پیشین ۶۱۳/.
  - ۸ - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین ۱۸۹۱/۲ میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان ۱۳۱/.

یک قطعه، به قلم نیم دو دانگ خوش با رقم: «مشقه العبد محمد شفیع» در کتابخانه ملی تهران موجود است. دو قطعه به قلم دو دانگ و نیم دو دانگ خوش با رقم: «مشقه العبد محمد شفیع غفر ذنوبه» و «مشقه العبد محمد شفیع». ^۵ قطعه‌ای به نستعلیق با رقم: «کتابه العبد خادم المساکین محمد شفیع ابن میر حسن حسینی ۱۰۴۲». ^۶

محمد جواد هوشیار

حکیم مشهد ← قمی سدید

ز دست ساقی اگر نشکنم خمار امروز
بنفشه خط و ریحان زلف و غنچه لب
به روی یار شکفته است نوبهار امروز

میرزا حسن کرمانی مستخلص (پسر علوم سدید)

غیور (زنده ۱۰۸۶ ه. ق.) از شاگردان او می‌باشد. ^۴

آنچه از خطوط نستعلیق با رقم محمد شفیع حسینی دیده شده است به شرح ذیل است:

یک قطعه از مرقع به قلم سه دانگ و نیم دو دانگ و کتابت جلی خوش با رقم: «کتابه العبد المذنب محمد شفیع»، یک قطعه پنج دانگ و کتابت متوسط با رقم: «کتابه الحقیر محمد شفیع الهروی»،

۱ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان ۷۶۳ - ۷۶۴.

۲ - جواد یساولی ثانی: پیدایش و سیر تحول هنر خط / ۲۶۸ - ۲۶۹.

۳ - میرزا محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی / ۴۰۶؛ محمد مظفر حسین صبا: پیشین / ۴۲۶.

۴ - حبیب‌الله فضایی: پیشین / ۶۱۴ - ۶۱۵.

۵ - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین / ۷۶۳ - ۷۶۴.

۶ - اثر آفرینان / ۳ - ۳۵۰.

خ

(۳۸)

خدایو گیلانی - مهدی

(۱۳۰۹ ه. ق.)

خان هندی» عارف دست ارادت داده و
در مدت اقامتشان به صحبت او دل بسته
و مرید وی گردید.^۵

میرزا مهدی گیلانی مستخلص به
«خدایو» معروف به میرزای خدیو،
خطاط،^۱ شاعر^۲ و متخصص در هیئت^۳
نجوم، طب، تشریح، الهیات، ریاضیات،
و طبیعیات قدیم.^۴
در کاظمین متولد شد، نخست در
زادگاهش سپس در نجف به تحصیل
فقه و اصول مشغول گردید.^۴ در آنجا با
حاجی میرزا زین العابدین (۱۲۴۵ -
۱۳۳۵ ه. ق.) - برادر میرزا ابراهیم
شریعتمداری سبزواری - هم حجره بود
سپس خدیو گیلانی به همراه او به
کاظمین رفت و در آنجا به «غلامعلی

پس از چندی غلامعلی خان
در گذشت زن و پسر او بی سرپرست
شدند. خدیو زن را به همسری خویش
اختیار نمود و کفالت پسر را هم به عهده
گرفت بعد به اتفاق حاجی میرزا زین
العابدین به مشهد آمد و اندکی بعد حاج

۱ - محمد معصوم شیرازی: طرائق انحقابن

۵۵۰/۳

۲ - همان ۵۵۲/۳

۳ - مهدی بسامداد: شرح حال رجال ایران

۲۷۰/۶ - ۲۷۱

۴ - همان ۲۷۱/۶

۵ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۵۵۱/۳

میرزا حبیب الله خراسانی: دیوان حبیب

خراسانی ۲۳/

میرزا حبیب مجتهد که خود در مدت اقامتش در عراق از مریدان «غلامعلی خان هندی» بود، به اتفاق حاج غلامحسین شیخ الاسلام (۱۲۴۶ - ۱۳۱۹ ه.ق) وارد مشهد شد.^۱

خدیو پس از ورود به مشهد در سراچه‌ای که بنا بر سفارش حاج میرزا حبیب مجتهد برای او تهیه کرده بودند، منزل کرد.^۲ جمعی از بزرگان مشهد از قبیل محمد علی معروف به حاج میرزا فاضل و حاج میرزا حبیب مجتهد و وی گرویدند.^۳ چون حاج میرزا مجتهد مرید او شد دیگران هم تبتیغ نمودند و تاسی و با وی مراوده پیدا کردند و کارش بالا گرفت و مدتی رونق داشت. چون مریدان خدیو در سراچه جمع می‌شدند به «اصحاب سراچه» مشهور شدند.^۴

چندی گذشت و بعد چون علیه آنان غوغایی برپا شد، و جمعی هم در صدد کشتن میرزای خدیو برآمدند بدین جهت اصحاب متفرق شدند و عده‌ای از

آنان را والی خراسان تبعید کرد.^۵ میرزا زین العابدین که از اصحاب سراچه بود، روابط خودش را به کلی با خدیو قطع نمود.^۶ و میرزای خدیو ناچار سفر کرد و پس از چندی دوباره به مشهد بازگشت. و در خانه خود در حال انزوا بسر برد تا اینکه در سال ۱۳۰۹ ه.ق درگذشت.^۷ محمد معصوم شیرازی از کسانی است که در مشهد با او دیدار داشته است.^۸ از شاگردان خدیو گیلانی می‌توان به «صدید علی خان دره گزی» نشابه معروف خراسان مجتهد مرید او شد دیگران هم تبتیغ نمودند و تاسی و با وی مراوده پیدا کردند و کارش بالا گرفت و مدتی رونق داشت. چون مریدان خدیو در سراچه جمع می‌شدند به «اصحاب سراچه» مشهور شدند.^۴

- ۱ - میرزا حبیب الله خراسانی: پیشین ۲۵/
- ۲ - مهدی بامداد: پیشین ۷۶/۶، ۱۱۲، ۲۷۱.
- ۳ - همان: ۱۱۲/۶. ۲ - همان.
- ۴ - همان ۲۷۱/۶. ۶ - همان ۱۱۲/۶.
- ۵ - همان ۲۷۱/۶.
- ۶ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۵۵۱/۳.
- ۷ - مهدی بامداد: پیشین ۱۲۳/۶، ۲۷۱، میرزا حبیب الله خراسانی: پیشین ۲۲، ۲۹.
- ۸ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۵۵۲/۳.

این ابیات از اوست:

پیش ازین کاندر فلک انوار مهر و ماه بود
در سویدای دلم سبحات الا الله بود
پرده پندار تن تا گشت منشق شد عیان
چهره خورشید جانم در حجاب ماه بود
از مقامات تبئل تا مقامات فنا
با همه خوبان دلم در هر نفس همراه بود
تا در پیر مغان شد باز بر روی خدیو
شد عیانم کین گدا خود خاصه درگاه بود^۱

این شهر بود تا اینکه درگذشت.^۲

این رباعی از اوست:

ای چرخ تو را عناد با من تا کی

آزار دلم به کام دشمن تا کی

زین مرتبه بلند شرمت پادا

با همچون منی ستیزد کردن تا کی^۳

محمد جواد هوشیار

(۳۹)

خواجه جعفر
(قرن ۱۱ ه. ق.)

خواجه جعفر یا میر محمد جعفر
تهرانی شاعر، طبیب و خطاط^۴ در
اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم
هجری در اصفهان میزیست. طبق
گزارش «سید علی حسن خان» (زنده
۱۲۹۵ ه. ق.) وی سفری به تهران نمود و
در آنجا با ملا خلیل اصفهانی^۵ دیدار
داشت. تهرانی به مشهد آمد و مدتی در

۱ - همان.

۲ - امین احمد رازی: تذکره هنت اقلیم
۱۲۲۷/۲.

۳ - آقا بزرگ تهرانی: تذکره ۳۰۳/۹.

۴ - امین احمد رازی: پیشین ۱۲۲۷/۲.

۵ - همان.

(۴۰)

دانای جواهری - سید احمد

(۱۲۸۶ - ۱۳۶۶ ه. ق)

(۴۱)

دبیر السلطنه - اسماعیل خان

(۱۲۵۰ - ۱۳۳۰ ه. ق)

میرزا اسماعیل مستوفی ملقب به
مجد الادباء فرزند محمد باقر از ادباء و
کارگزاران خراسان در زمان حکمرانی
شاهزاده رکن الدوله علینقی میرزا پسر
مشهد.

پس از تحصیل علوم ادبی وارد
خدمات دولتی شد. ^۲ مجد الادباء در
ادبیات فارسی و عربی و رموز

۱ - خانباها مشار: فهرست مؤلفین کتب چاپی
فارسی و عربی ۷۱/۶ و نیز اطلاعات دریافت
شده از آقای فروزان فرخ.

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر
خراسان / ۵۰۶.

سید احمد دانای جواهری پدر استاد
محمود فرخ (متوفای سال ۱۳۶۰ ه. ق)
ش. حکیم و لغت شناس. در سال
۱۲۸۶ ه. ق در مشهد متولد شد و در
تحصیل پرداخت. او از شاگردان
معروف حاجی فاضل به شمار می رقت.
و در حکمت اشراق و لغت عرب
تخصص داشت. ملک الشعرای بهار او
را استاد خود می دانست. جواهری در
سن ۸۰ سالگی در ۲۸ محرم سال
۱۳۶۶ ه. ق درگذشت و در حرم مطهر
حضرت ثامن الحجج علیه السلام دفن گردید. ^۱
ابراهیم زنگنه

جنگ‌هایی را که در خراسان اتفاق افتاده به نظم درآورده است.

از جمله قصاید وی است:

ای خراسان، تختگاه شاه بودی سال‌ها
کوکبت را بود از غر و سعادت فال‌ها
در فراخای بسیطت روز و شب آماده بود
دولت و اقبال‌ها و نعمت و افضال‌ها
چندگاهت حال اگر برگشت و کارت زار شد
از روش گاهی بگردد آری آری حال‌ها
دور ادبارت گذشت و نوبت اقبال شد
از پی ادبار می‌آید بسی اقبال‌ها
یُسّر بعد از عسر را ایزد مقرر داشته است

نویسنده‌گی شهرت داشت و صاحب هنر خطاطی و خوشنویسی بود.^۱ غیر از دیوان اشعار خطی‌اش که بالغ بر هزار بیت بوده و به خط خودش نوشته است کتاب منهاج الکرامه تالیف حلی را به نام کرامت المنهاج در اثبات ولایت امیر المؤمنین علیه السلام^۲ و نیز کتاب مسکن القواد شهید ثانی تحت عنوان تسلیة العباد از عربی به فارسی ترجمه نمود. نخستین

بار تسلیة العباد در سال ۱۳۷۴ ه. ش به کوشش محمد رضا انصاری چاپ گردید.^۳

مجد الادباء در قصاید و غزلیات خود را در گردش احوال‌ها^۴

علی جان سکندری

۱ - محمد حسن خان اعنماد السلطنه: المآثر و الآثار / ۲۲۲.

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۰۶ - ۵۰۷.

۳ - اسماعیل مجد الادباء: تسلیة العباد / ۱۰.

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۰۷.

(۴۲)

رجایی بخارایی - احمد علی

(۱۲۹۵ - ۱۳۵۷ ه. ش)

بودند که از خویش زمین و آب داشتند و به رفاه روزگار می گذرانیدند. جدش محمد علی در حالی که کودکی بیش نبود در یورش ترکمانان به خراسان رفته شد و به بخارا برده شد. و به وزارت بخارا دست یافت. وی از همانجا همسری گرفت و از او فرزندی پدید آمد که بزرگترین آنها غلام علی بود که با دختر عمویش پیوند زناشویی بست و دکتر رجایی حاصل آن ازدواج می باشد.^۲

رجایی تحصیلات دوره ابتدایی را در مدرسه علمیه و متوسطه را در

احمد علی رجایی بخارایی فرزند غلام علی از نویسندگان و محققان معاصر. در سال ۱۲۹۵ ه. ش در مشهد متولد شد.^۱ نیاکانش همه از ده پار واقع در ۱۸ کیلومتری شمال مشهد (توس)

۱ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان فارسی / ۲۲۴.
 ۲ - احمد علی رجایی بخارایی: لهجه بخارایی، مقدمه / ۳ - ۴.

لیسانس و دکترا را تدریس می نمود. در کنار تدریس در دانشکده ادبیات تهران با بخش لغت بنیاد فرهنگ ایران و سازمان رادیو و تلویزیون و نیز قسمت مشاوره حقوقی در وزارت راه همکاری می نمود. برنامه رادیویی «شناختی نو از شاهنامه» در سال آخر عمرش از جمله کوشش های او بود.^۱

مشاغل رسمی دکتر رجایی به ترتیب عبارت بودند از: معلم کشاورزی، دبیری، ریاست مدرسه، ریاست بازرسی فرهنگ مشهد، ریاست اداره انتخابات و برنامه وزارت فرهنگ،

دبیرستان دانش مشهد گذراند.^۱ پس از گرفتن دیپلم به شغل معلمی روی آورد و در فرهنگ خراسان به تدریس مشغول شد. در سال ۱۳۲۲ ه. ش به تهران رفت و در رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران تحصیل نمود. در سال ۱۳۳۴ ه. ش مدرک دکترا گرفت و در زمانی که دکتر سنجابی وزیر فرهنگ بود، ریاست دفتر او را عهده دار شد.^۲

سال ۱۳۳۶ ه. ش به منظور تدریس به دانشگاه تبریز رفت و در سال ۱۳۳۹ ه. ش به دانشگاه مشهد منتقل شد. در دانشکده ادبیات به تدریس مشغول گردید و سمت ریاست دانشکده ادبیات را نیز عهده دار شد.^۳

در سال ۱۳۴۸ ه. ش او را وادار به بازنشستگی کردند. در تابستان همان سال به دعوت باقر پیرنیا استاندار وقت خراسان، ریاست امور فرهنگی آستان قدس را قبول کرد. تا اینکه در سال ۱۳۵۱ ه. ش بسمه تهران رفت و در دانشگاه تهران بعضی از دروس فوق

۱ - محمد باقر برقی: سخنوران نامی معاصر ایران ۱۴۸۵/۳، علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۲۵۴.

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۲.
۳ - علی سلطانی گورد فرامرزی: از شمار دو چشم یک تن کب، نگین ۳۱ مرداد ۱۳۵۷ / ۲۸ - ۴۱.

۴ - احمد علی رجایی بخارایی: فرهنگ لغات قرآن عطفی آستان قدس، مقدمه / ۸؛ محمد مهدی رکنی: شرح حال و آثار دکتر رجایی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۲، سال ۱۴ / ۲۴۷.

ریاست اداره تعلیمات ابتدایی کل کشور، ریاست اداره دفتر وزارت فرهنگ.^۱

دکتر رجایی در سال ۱۳۲۴ - ۱۳۴۵ ه.ش برای مطالعه علمی به اروپا مسافرت کرد و در کتابخانه ملی پاریس و بروکسل و کتابخانه موزه بریتانیا تعداد زیادی از نسخه‌های خطی نفیس را از نظر گذراند و در تهیه میکرو فیلم برخی از آنها برای کتابخانه دانشگاه مشهد اقدام نمود.^۲ تابستان ۱۳۲۹

ه.ش رجایی به دعوت دولت شوروی به آن کشور سفر نمود و کنفرانس‌هایی در انجمن‌های خاورشناسی مسکو، لنینگراد، تاشکند، سمرقند و بخارا داد، میکرو فیلم‌هایی از کتاب‌های خطی ایرانی که در کتابخانه‌های شوروی موجود بود با خود آورد.^۳ بار دیگر که برای درمان بیماری خود به خارج رفته بود، در هنگام بازگشت از نسخه خطی «غایة الامکان فی درایة المکان» تاج الدین محمود اشنهی سراغ گرفت تا عکسی از آن تهیه و در فرصتی مناسب

تصحیح و چاپ کند.^۴

رجایی را باید از شعرا، سخنرانان، محققان و از استادان معاصر ادب فارسی دانست. از خصوصیات فردی وی شوق مفرط به راهپیمایی و شکار بود.^۵ اگر کسی به معتقداتش توهین می‌کرد بر می‌آشفت و بی محابا پاسخ می‌داد. این اخلاقش موجب گردید تا دشمنانی برای خود فراهم کند، در هنگام ریاست دانشکده، قاطع، اصولی و سختگیر بود. بی قانونی را ناپسندیده نمی‌گرفت و در برابر قانون شکنان مقاومت می‌کرد، در عین حال ممکن بود ساعت‌ها به درد دل دانشجویان گوش دهد. مسایل دانشجویان را حتی الامکان در دانشکده حل می‌کرد تا لازم نشود کسی در خارج از دانشکده آنها را

۱ - محمد مهدی رکنی: پیشین / ۲۴۶.

۲ - همان / ۲۴۷.

۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۴.

۴ - احمد علی رجایی بخارایی: فرهنگ لغات

قرآن‌های خطی آستان قدس، مقدمه / ۸.

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۴.

همت بزرگان محلی در شهرستان‌ها دایر کرد.^۱

رجایی در سرودن شعر توانا بود و از شعرای معاصر محسوب می‌شد.^۲ او شعر را به شیوه قدماء استادانه و استوار می‌سرود.^۳ در اشعارش تعریض و انتقاد و شکایت از روزگار وجود دارد.^۴ این حس بدبینی که در زندگی داشت و همواره از آن گلایه و شکوه می‌کرد در شعرهایش به خوبی نمایانگر است.^۵

از قطعات اوست:

ای جوان قسدر وقت دان که تو
 فرصتی بهتر از جوانی نیست
 غلط است که دیگران گویند:
 (بخت و دولت بد کار دانی نیست)
 یا شنیدی از این و آن که اقبال
 (جز به تأیید اسمانی نیست)

۱ - علی سنطانی گرد سرسوزی، پیشین / ۳۸۱ .

۴۱

۲ - همان.

۳ - عبدالرفیع حقیقت: پیشین / ۲۲۴.

۴ - محمد مهدی زکئی: پیشین / ۲۲۷.

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۵.

۶ - محمد باقر برقی: پیشین / ۳۲۸۶/۳.

اظهار و یا حل و فصل کند. اگر دستوری از مافوق صادر می‌شد و به ضرر دانشجو بود به آن عمل نمی‌کرد. جانب بسیاری از دانشجویان تنگدست را می‌گرفت و از راه‌های گوناگون به آنها کمک می‌کرد. وی تا آخر عمرش در یک خانه استیجاری زیست.^۱

در هنگامی که در کتابخانه آستان قدس بود بیشتر اوقات تا دو و گاهی تا سه بامداد به امور خارجی آستانه می‌پرداخت، بسیاری از شب‌ها غذای

خود را به مستخدم اتاقش می‌داد تا به

خانه ببرد و خود یا چیزی نمی‌خورد و یا به اندکی نان و پنیر اکتفا می‌کرد. کار

زیاد و کمی استراحت موجب شد تا دو

بار به حالت اغما فرو رود. دکتر رجایی

در مدت دو سال خدمت در حوزه

فرهنگی آستان قدس وضع داخل حرم

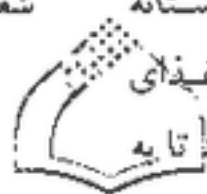
را منظم کرد و نشریاتی را برای معرفی

نفایس کتابخانه منتشر کرد که بعدها

متوقف شد. وی توانست دو فقره دزدی

کلان را در حوزه حرم کشف کند. چند

شعبه کتابخانه از جمله وزیری یزد را به

بناست اسفان نیز چون تو مخلوقی است
 سبب رنج و شادمانی نیست
 بخت و اقبال، کوشش من و توست
 دولت و بخت رایگانی نیست
 سعی ناکرده عزتی گر هست
 به یقین بان که جاودانی نیست
 کاره قنانون خلقت است و ترا
 بخیر از این راه زندگانی نیست^۱

سرانجام دکتر رجایی پس از سه
 سال مبارزه با سرطان، در تابستان
 ۱۳۵۷ ه. ش در سن شصت و دو
 سالگی به دیار باقی شتافت و در صحن
 عتیق حرم رضوی دفن گردید.^۲
 از کتاب‌های وی می‌توان به آثار زیر
 اشاره کرد:

«دواهنمای آموختن املائی فارسی»
 یا مقدمه احمد بهمنیار، «ترجمه متون
 عربی سال دوم دبیرستان» یا مقدمه
 احمد بهمنیار، «تصحیح و تحشیه درس
 عبرت از توسیدید» ترجمه دکتر
 کاویانی، «فرهنگ اشعار حافظ» که
 پایان نامه دکترای اوست، «یادداشتی
 درباره لهجه بخارایی» از انتشارات

دانشگاه مشهد، «متنی پارسی از قرن
 چهارم هجری» از انتشارات آستان
 قدس، «خلاصه شرح تعریف» بر اساس
 نسخه منحصر به فرد مورخ ۷۱۳ ه. ق،
 «نمونه‌ای از قرآن مجید» به خط ثلث با
 ترجمه پارسی کهن، «سوره مائده از
 قرآن کوفی کهن» با ترجمه استوار
 پارسی، «منتخب رونق المجالس و
 بستان العارفین و تحفه المریدین»،
 «پلی میان شعر هجایی و عروض
 فارسی»، «فرهنگ لغات قرآن خطی
 آستان قدس رضوی»، «گزیده شاهنامه
 فردوسی»، «فرهنگ نامه قرآنی» که با
 نظارت دکتر محمد جعفر یاحقی در پنج
 جلد چاپ شد.^۳

از دکتر رجایی مقالات بسیاری نیز
 بر جای مانده که در مجلات یغما،

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۵.

۲ - علی سلطانی گورد فرامرزی: پیشین / ۳۸ -

۴۱؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۴.

۳ - محمد مهدی رکنی: پیشین / ۲۲۷؛ احمد

علی رجایی بخارایی: فرهنگ لغات قرآن

خطی آستان قدس، مقدمه / ۱۰.

مشهد بازگشت. چند سالی رئیس بهداری کاشمر بود.

دکتر رسا عضو انجمن ادبی مشهد و از مشاهیر شعرای معاصر بود. وی از اوایل عمرش به شعر روی آورد و در اعیاد مذهبی و جشن‌ها در آستان قدس و بیت آیت الله سید محمد هادی میلانی قصیده می‌خواند. غالب اشعارش نصابیح و بند و اندرز و مناقب ائمه معصومین است. وی بعضی کلمات قصار را به نظم کشید. و ملک الشعرای آستان قدس رضوی عنوان یافت.

درگذشت دکتر رسا در بیست و پنجم آذر سال ۱۳۵۶ ه. ش رخ داد. جسدش را در صحن عتیق جلوی پنجره فولاد حرم رضوی دفن کردند.^۱ دیوان کامل رسا در سال ۱۳۴۰

دانشکده ادبیات تبریز، دانشکده ادبیات مشهد، فرهنگ خراسان و نامه آستان قدس به چاپ رسیده است.^۱
رسول سعیدی زاده

(۴۳)

رسا - قاسم

(۱۲۹۰ - ۱۳۵۶ ه. ش)

دکتر قاسم رسا فرزند حسن، پزشک و ملک الشعرای آستان قدس رضوی. وی در سال ۱۲۹۰ ه. ش در شهر مشهد متولد شد.^۲ پس از طی دبستان و دبیرستان به دانشکده پزشکی تهران وارد گردید و بعد از گرفتن دکترا به

۱ - محمد مهدی رکنی: پیشین / ۲۲۹ - ۲۵۱.

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: حد سال شعر خراسان / ۲۶۳.

۳ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / ۲۲۷: علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۶۳.

ه.ش در تهران چاپ شد. از آثار دیگرش می توان به «اشک‌ها و شادی‌ها»، «مجموعه شعر» و «کلیات اشعار دکتر قاسم رسا» اشاره کرد.

از اوست:

حجت حق، رحمت مطلق علی بن الحسین
 درة التاج شرف ماه عجم شاه عرب
 آن شنید ستم که در عهد ولیعهدی شام
 رهسپار کعبه شد با مردم شام و حلب
 خواست تا بوسد حجر را گشت مانع ازدحام

شد ز جمعیت برون کاساید از رنج و غم
 دید ناگه صف ز هم بشکست و ماهی شد پاره
 کافتاب از پرتو صبح جمالش در عجب
 ماه گرد کعبه می گردید و خلقی کرده کمان بر سر

سنگ را با بوسه‌ای سیراب کرد از لعل لب
 چون هشام آن عزت و قدر و جلال و جاه دید
 از شرار آتش کین و حسد شد ملتهب
 زان میان یک تن ازو پرسید کاین ازاده کیست؟
 کاین چنین بر دامن مطلوب زد دست طلب؟
 کرد در پاسخ تجاهل گفت: شناسم که کیست
 زان تجاهل‌ها که در اعجاز احمد بو لهب
 چون فرزدق آن سخندان گرامی از هشام
 این سخن بشنید شد آشفته از خشم و غضب

گفت گر نامش ندانی با تو گوید نام او
 گر بپرسی خاک بطحا را وجب اندر وجب
 از زمین و آسمان و آفتاب و مشتری
 زهره و پروین و ماه و مشتری و ثوئذ
 مروه و بیت و صفا و زمزم و رکن و مقام
 می شناسندش نکونام و نسب، اصل و حسب
 خسرو ملک فصاحت آنکه در قدر و بهاست
 خطبه‌های دل فریبش درة التاج خطب
 رسول سعیدی زاده

رضوی - علی - جلد اول

رضوی - محمدعلی - جلد اول

(۳۴)

رضوی - میررضی الدین

(- زنده ۱۰۷۶ ه.ش)

میر رضی الدین محمد رضوی
 ادیب، عارف، حکیم و شاعر متخلص
 به «دانش». او فرزند میر ابوتراب
 مشهدی متخلص به فطرت است که سال

۱ - قاسم رسا؛ دیوان کامل دکتر قاسم رسا / ۸۴ -

۱۰۶۰ ه. ق در حیدرآباد دکن درگذشت.

میر رضی الدین در مشهد زاده شد و رشد نمود.^۱ در سال ۱۰۶۰ ه. ق راهی سفر حج و از آنجا به هندوستان شد. در زمان حکومت شاه جهان (۱۰۲۷ - ۱۰۶۸ ه. ق) به آن سرزمین رسید و به دربار دهلی راه یافت و قصیده‌ای در مدح داراشکوه فرزند شاه جهان (متوفی ۱۰۶۹ ه. ق) سرود.^۲ و از داراشکوه یا شاه جهان صله گرفت.^۳

مدتی در بنگاله نزد محمد شجاع (۱۰۶۸ - ۱۰۷۰ ه. ق) فرزند شاه جهان بسر برد و از آنجا به حیدرآباد دکن رفت.^۴

در سال ۱۰۷۲ ه. ق عبدالله قطب شاه (۱۰۲۰ - ۱۰۸۳ ه. ق) او را مأمور کرد که به نیابت وی در مشهد مراسم زیارت را به جا آورد و سالیانه دوازده^۵ و به قولی سی تومان تبریزی^۶ برایش معین کرد. دانش در مشهد بود تا اینکه در سال ۱۰۷۶ ه. ق درگذشت.^۷

او دارای دیوان شعری مشتمل بر

غزلیات پراکنده و یک مثنوی می باشد.^۱
محمدجواد هوشیار

(۴۵)

رضوی کرمانی - نواب

(۱ - ۱۳۶۶ ه. ش)

نواب رضوی کرمانی قرآن پژوه، عارف، ادیب، شاعر و متخلص به «راضی». وی در معارف دینی صاحب

محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی /

۲۵۳؛ ولی قلم شامی: قصص الخاقانی ۱۶۳/۲

۱۶۲ -

شیرعلی خان لودی: مرآة الخیال / ۱۶۷

۲۵۳، محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / ۲۵۳

شیرعلی خان لودی: مرآة الخیال / ۱۶۷

۲ - آزاد بنگرامی: تذکره سرو آزاد / ۸۷ - ۸۹

محمدحسن خان اعتماد السطنه: سنج

الشمس ۷۱۸/۲

۲ - آزاد بنگرامی: پیشین / ۷۸ - ۷۹

۵ - احمد گلچین معانی: کاروان هند ۳۹۲/۱

۶ - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / ۲۵۳

۷ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج

الافکار / ۲۴۷

۱ - دایرةالمعارف نتایج ۴۲۸/۷ اثر آفرینان

۱۳/۳

نظر و از آراستگی اخلاقی، حافظه قوی،
 عزم دل‌بستگی به دنیا برخوردار بود.
 دیوان شعر او بالغ بر ده هزار بیت
 می‌باشد. راضی کرمانی در دی ماه
 ۱۲۶۶ ه. ش در کرمان درگذشت و
 پسرش را به مشهد حمل و در جوار
 امام رضا علیه السلام به خاک سپردند.^۱
 محمد جواد هوشیار

رفیع الدین - سید محمد ← جلد اول
 روغنی - سید محمد صالح ← جلد اول

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱ - حسین بهزادی اندوهجردی: تذکره شاعران
 کرمان / ۴۲۸ - ۴۲۹.

ز

(۴۶)

زرگر اصفهانی - محمد حسن

(۱۲۸۰ هـ. ق)

و صفا و راستی سیر سلوک نمود و به ریاضت‌های شاقی مشغول گشت. بالاخره از رحمت علیشاه اجازه‌ی دستگیری در ارض اقدس یافت و

فقرای خراسان به او سپرده شد. تا این که در حدود سال ۱۲۸۰ هـ. ق درگذشت و

در صحن جدید حرم حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید.

رسول سمیدی زاده

آقا محمد حسن زرگر مشهور به اصفهانی اصلاً اهل خراسان و مشهد بود و به شغل زرگری اشتغال داشت. وی پس از کسب علوم متداوله از خدمت مستعلی شاه ذکر گرفت و سالها در طریقت مرتضوی از سر صدق

(۴۷)

سارو خواجه - محمد رضا

(۱۰۳۰ هـ.ق)

محمد رضا فرزند خواجه ملکی

قزوینی ملقب به «فدوی دودمان ولایت»

نشان از کارگزاران شاه عباس (۱۶۰۶) پیروز بروجرد

۱۰۳۸ هـ.ق) و از شاعران قرن یازدهم

هجری. وی در روستای جوین از توابع

قزوین متولد شد، پدرش خواجه ملک

در خراسان به کار نویسندگی و سیاق

اشتغال داشت.^۱

خواجه محمد رضا به قزوین آمد و

بنا به استعداد شعری و سخنوری که

داشت با بزرگان قزوین ارتباط برقرار

نمود، آنگاه به آذربایجان رفت و مورد

توجه «ذوالفقار خان قرمانلو» حاکم

آنجا قرار گرفت.^۲ وی در سال ۱۰۱۵

هـ.ق از سوی شاه عباس به وزارت و

ممیزی کل آذربایجان برگزیده شد.^۳

سال ۱۰۲۲ هـ.ق به گرجستان رفت و

چون در آن سفر کفایت و حسن تدبیر از

خود، نشان داد به پاس فداکاری و از

خود گذشتگی مقرر گردید در احکام و

فرامین لقب «فدوی دودمان ولایت

نشان» را بر القاب وی بیفزایند.^۴

۱ - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای

عباسی ۱۲۲۲/۲.

۲ - همان ۱۲۲۴/۲ - ۱۲۲۵.

۳ - همان ۱۲۲۸/۲.

۴ - همان ۱۲۲۵/۲، ۱۲۷۱، ۱۶۲۳/۳؛ میرزا بیگ

حسن بن حسینی جنابدی: روضة الصفویه

خسواجه مدت ده سال وزارت
آذربایجان را به عهده داشت.^۱ در سال
۱۰۲۶ ه. ق شاه عباس یکی از کنیزکان
خود را به ازدواج وی درآورد.^۲ او در
تقدیم سپاس از این بخشش، نامه
تشکر آمیزی به پیوست قطعه‌ای منظوم
با مضمون زیر تقدیم شاه نمود:

شکر الله که شاه دین پرور

ساخت بر خوان تازده مهمان

کدخدایی شدم به دولت شاه

سر فخرم گذشت از کیوان

بهر تاریخ این عطا گفتم

خانه شاه باد آبادان (۱۰۲۶ ه. ق)

خواجه محمدرضا در سال ۱۰۳۱

ه. ق^۳ و به قولی ۱۰۳۰ ه. ق در اثر

بیماری در شهر تون (فردوس کنونی) در

محل امامزاده محمد درگذشت. جنازه

او را به مشهد آوردند و به خاک

سپردند.^۴ وی دارای دیوان شعری

است.^۵

از رباعیات اوست:

آنم که حزین و خسته تن می‌ایم

جان بسته به تار پیرهن می‌ایم

مانند غباری که به پیچد بر باد

پیچیده به آه خویشتن می‌ایم^۶

محمد جواد هوشیار

ساعد خراسانی - محمد باقر - جلد اول

(۴۸)

ساعد نیری - حسینی

(۱۳۰۷ - ۱۳۶۷ ه. ق)

حسینی میرزا فرزند حسینی

میرزا فتح السلطنه (متوفی ۱۳۲۴ ه. ق)

نواده حسین میرزا نیرالدوله متخلص به

سعد

۱ - اسکندر بیگ منشی: پیشین ۱۵۷۵/

۲ - سید محمد علی گریز: مبنو در ۲/۲۶۱.

۳ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
۷۴/

۴ - ولی فنی شامنو: قصص الخاقانی ۱/۲۰۳.

۵ - اسکندر بیگ منشی: پیشین ۲/۱۶۲۳.

محمد نفی مدرس رضوی: سالشمار وقایع
مشهد ۹۸.

۶ - آقا بزرگ نهرانی: الذریعه ۹/۳۶۴.

۷ - نغمنامه دهخدا ذیل کلمه سارو خواجه، سید
محمد علی گریز: پیشین ۲/۲۶۲.

شامل بیست هزار بیت - که تنها دو هزار بیت آن باقی مانده است -^{۱۱} گفته شده علاوه بر دیوان شعر دو جلد کتاب دارد که نام آنها مشخص نیست.^{۱۲}

ایشان کتابخانه بزرگی داشت که سه هزار نسخه کتاب از جمله تعدادی دیوان خطی در آن بوده و در خانواده سیل سال ۱۳۲۷ ه. ش از بین رفت.^{۱۳} از اوست:

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۲۷۵.

۲ - پوراندخت ساعدی: «ساعده نیری»، رحید، شماره ۴۷، سال ۴، ص ۱۰۱۶.

۳ - مهدی یامداد: شرح حال رجال ایران ۷۳/۵.

۴ - علی مؤمن: تاریخ آستان قدس / ۳۴۰.

۵ - پوراندخت ساعدی: پیشین / ۱۰۱۶.

۶ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۷۵.

۷ - همان / ۲۷۵، پوراندخت ساعدی: پیشین / ۱۰۱۶.

۸ - پوراندخت ساعدی: پیشین / ۱۰۱۶.

۹ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۷۵.

۱۰ - پوراندخت ساعدی: پیشین / ۱۰۱۶.

۱۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۷۵.

۱۲ - پوراندخت ساعدی: پیشین / ۱۰۱۶.

۱۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۷۵.

«ساعده»^۱ معروف به «ساعده نیری» کارمند وزارت کشور و شاعر. وی در ۱۶ رمضان ۱۳۰۷ ه. ق / ۱۲۶۹ ه. ش در نیشابور متولد گردید.^۲

پدرش فتح السلطنه مدتی حاکم نیشابور^۳ و جدش نیرالدوله (متوفی ۱۳۳۳ ه. ق) چندی والی خراسان بود.^۴ ساعده نیری از هجده سالگی یعنی از سن ۱۲۸۶ ه. ش / ۱۳۲۵ ه. ق به

فرمانداری نیشابور منصوب گردید و

بعدها ملقب به سردار ساعده شد و بعد

از آن فرمانداری سبزوار، تهر

حیدریه، شاهرود، قوچان، بجنورد و

اواخر عمرش بخشداری مشهد را به

عهده داشت.^۶

وی مردی شریف و مهربان و شاعر

بود.^۷ عاقبت در سال ۱۳۶۷ ه. ق^۸ و به

قولی ۲۱ دیماه ۱۳۳۰ ه. ش / ۱۳۷۰

ه. ق^۹ در مشهد درگذشت و در زاویه

شمال شرقی ایوان کشیک خانه صحن

عتیق آستان قدس رضوی مدفون

گردید.^{۱۰}

از آثار او دیوانی است در دو جلد

با هزاران حسرت آخر بستم از کوی تو بار
اشکم اندر چشم و خونم در دل و دل بی قوار
محمد جواد هوشیار

(۴۹)

سالک سبزواری - محمد حسن
(۱۲۶۵ - بعد از ۱۳۶۰ ه. ق)

شیخ محمد حسن بیهقی معروف به
سالک سبزواری و به قولی سالک
بیهقی، شاعر. در حدود سال ۱۲۶۵
ه. ق / ۱۲۲۸ ه. ش در سبزوار متولد
شد در جوانی به مشهد آمد و تا آخر
عمر در همین شهر ماند هر چند بر برخی
منابع فوت سالک را در سال ۱۳۴۷
ه. ق ذکر کرده‌اند.^۱ اما با توجه به ماده
تاریخی که سالک در سال ۱۳۲۰ ه. ش
/ ۱۳۶۰ ه. ق برای فوت شیخ عباس
تربتی سروده است^۲ به احتمال زیاد وی
تا این سال زنده بوده است.

اشعار او نزدیک به بیست هزار بیت و
بیشتر در قالب رباعی بوده است.
اشعارش در جایی گرد آوری نشده و
قسمت زیادی به صورت پراکنده نزد اهل

ذوق مانده است.^۳ فقط بخشی از اشعار
سالک را امین الشریعه گردآوری و در
ملحقات کتاب اخلاق امینی آورده است.
قسمتی دیگر اشعار او در تاریخ بنای
حجره‌های متعدد و مقبره‌های خانوادگی
بر رواق‌های صحن آستان قدس رضوی
در مشهد بازتاب یافته است.^۴

سالک در دو نوع شعر استاد بود، یکی
ماده تاریخ چنانکه به سال ۱۲۸۹ ه. ق
قطعه‌ای در مرثیه و ماده تاریخ فوت حاج
ملا هادی سبزواری سروده است:

هادی دین اصل حکمت حاوی فقه و اصول
تا روزان شد طایر روحش سوی خلد برین
بیهقی پای نیاز آورد و بیرون زد رقم
گنج حکمت آمده در سبزار اینک دفین
دیگر مدح و ذم. چند سال بعد

۱ - سید حسن امین: سالک سبزواری، وحید،
شماره ۲۵۰ - ۲۵۱، سال ۱۳۵۷ / ۴۹ - ۵۰،
علی اکبر گنشن آزادی: صد سال شعر خراسان
۲۷۸ - ۲۷۹.

۲ - محمد باقر ساعدی: ضمیمه تاریخ علمای
خراسان / ۲۶۹.

۳ - سید حسن امین: پیشین / ۴۹.

۴ - دایرة المعارف تشیع ۲۵/۹ - ۲۶.

۱۳۳۲ ه. ق هنگامی که نیرالدوله برای لوله کشی آب مسجد گوهرشاد بر مردم مشهد مالیات بست گفت:
شهباز کهجا رواست کز دست یتیم

نان‌گیری و آب بهر مسجد آری^۱
این در حالی است که وقایع نگاران خراسان نوشته‌اند نیرالدوله ساختمان مسجید و لوله کشی را با سرمایه شخصی‌اش راه انداخته.^۲ اشعار سالک از جهت ارائه نمای روشنی از زندگی و

طرز فکر مردم در صد سال اخیر از اهمیت برخوردار است.^۳ او قصیده‌های مفصل برای ضبط تاریخ به تونب بستن حرم مطهر در سال ۱۳۳۰ ه. ق به دست روس‌ها سروده است.^۴

محمد جواد هوشیار

شهر درگذشت و به خاک سپرده شد.^۵
از اشعار اوست:

پرتو عشق چراغی است که در بزم وجود
به نسیم مژه بر هم زدنی خاموش است^۶

محمد جواد هوشیار

سرایی - سید مصطفی ← جلد اول

(۵۱)

سرخوش هراتی

(۱۲۸۰ ه. ق)

سرخوش هراتی از شعرای باذوق مشهور وی در اصل از هرات بود که به مشهد آمد و رحل اقامت افکند و در عصر خود رئیس و مقدم شاعران

(۵۰)

سایر مشهدی

(قرن ۱۰ ه. ق)

سایر مشهدی از شعرای معاصر شاه اسماعیل صفوی (۹۰۷ - ۹۳۰ ه. ق) بود که از اصفهان به مشهد آمد. در همین

۱ - سید حسن امین: پیشین / ۲۹ - ۵۰

۲ - همان / ۵۰

۳ - دایرة المعارف تشیع / ۹ / ۲۵

۴ - همان.

۵ - محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب / ۳ / ۲۱۶

۶ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس / ۷۲۰

(۵۲)

سمنانی - محمد

(۱۳۲۱ ه. ش)

خراسان به شمار می‌رفت. اشعار فراوانی گفت که همگی خوب و از سر ذوق است. ترکیب بند زیر در مدح محمد شاه قاجار و آصف الدوله و فتح کلات از اوست:

از شاه چین گرفت هزیمت چون شاه زنگ
 نساگه ز در در آمده آن ماه شوخ و شنگ
 در سر هوای عشرت و بر لب نوای عیش
 در دست جام باده و در چنگ نای و چنگ
 بنشست و گفت نیست چو عمرت مرا شتاب
 برجست و گفت و نیست چو صبوت مرا درنگ
 گفتم هنوز نامده رفتی سبب چه بود

ای روشن از فروغ رخت بخت تیرم رنگ
 گفتا رسید مژده که از فضل کردگار

بی هیچ گونه زحمت و ازیر و آدرنگ
 بگرفت بخت شاه مظفر کلات را
 افکند در عجب همه کاینات را
 فوتش در سال ۱۲۸۰ قمری در
 مشهد واقع شد.^۱

رسول سعیدی زاده

علی محمد سمنانی متخلص به «خرّم» شاعر و عارف و دارو ساز. وی در سمنان متولد شد در جوانی به فراگیری ادبیات زبان فارسی و صرف و نحو عربی پرداخت و بعد از کسب تحصیلات مقدماتی به مطالعه طب قدیم در رشته داروسازی روی آورد. بعد از اخذ گواهینامه داروسازی در سال

۱ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حلیقه

الشعرا ۱/ ۷۵۵ - ۷۵۶.

جد بزرگ خاندان شهبابی و رسولی
سیرجان و از پیروان رحمت علیشاه
(متوفی ۱۲۷۸ ه.ق) در «زید آباد»
سیرجان متولد شد.^۵ حاجی درویش
فردی نیکو خصلت و در عین حال دنیا
گرا بود.^۶ شیخ محمد حسن معروف به
پیشمر دزدان و اسماعیل خان وکیل
الملک نوری مازندرانی حاکم کرمان
متوفی ۱۲۸۴ ه.ق از معاصران او
می‌باشند.^۷

حاجی درویش در سال ۱۲۸۱ ه.ق

در سیرجان درگذشت جسدش را به

مشهد حمل و در همین شهر به خاک

۱ - نصرت الله نوحیان: تذکره شمرای سمنان

۵۲/ - ۵۳: عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران

زبان پاریس / ۱۸۸.

۲ - عبدالرفیع حقیقت: پیشین / ۱۸۸.

۳ - نصرت الله نوحیان: پیشین / ۵۲ - ۵۳.

۴ - همان / ۵۲ - ۵۳.

۵ - محمد ابراهیم باستانی پاریزی: پیشمر

دزدان / ۱۷۳.

۶ - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق

۴۱۲/۳.

۷ - همان / ۴۱۲/۳. محمد ابراهیم باستانی

پاریزی: پیشین / ۱۷۳.

۱۲۹۷ ه.ش، داروخانه‌ای در دامغان
افتتاح کرد.^۱

وی از پیروان طریقه نعمت اللهی
گنابادی بود و با فانی سمنانی (متوفی
۱۳۲۱ ه.ش) معاشرت داشت.^۲ و در
اواخر عمر به مشهد سفر نمود و در سال
۱۳۲۱ ه.ش در این شهر درگذشت.^۳

او دیوان شعری دارد که هنوز به
چاپ نرسیده است. این اشعار از اوست:

دل که دلدارش ببرد از دست باز آید؟ نیاید

صید از این خوشتر نشان تیر ناز آید؟ نیاید

شیوه فرهاد کشتن عادت خسرو پیرشته

غیر از آن لعل لب شیرین طراز آید؟ نیاید

با وجود عارضش گل جلوهای دارد؟ ندارد

سرو پیش قامت او سر فراز آید؟ نیاید^۴

محمد جواد هوشیار

(۵۳)

سیرجانی - یوسف علی

(- ۱۲۸۱ ه.ق)

درویش یوسفعلی سیرجانی کرمانی

از عرفای عهد ناصرالدین شاه (۱۲۶۴ -

۱۳۱۳ ه.ق) ملقب به «مظهر علی». وی

فرهنگی است که صاحب طرائق الحقایق او را دیده و درباره‌اش می‌گوید: «...جامع کمالات شرقی و غربی است... در تعلیم زبان فرانسوی اولین معلم ایرانی است»^۱ شیخ محمد حسن نقش مهمی در تاریخ ایران داشته است. قلعه معروف به حاجی درویش در زید آباد منسوب به سیرجانی است.^۲

محمد جواد هونیار

سپردند. وی دارای شش پسر بود: اکبر حاجی محمد ابراهیم معروف به درویش منور، آقا نجفعلی (۱۳۰۴ ه.ق)، ابوالحسن خطاط (۱۲۸۸ ه.ق)، آقا نصر الله، محمد هادی (۱۳۱۲ ه.ق)، آقا موسی. نواده حاجی درویش محمد حسن سیرجانی (۱۳۴۰ ه.ق) فرزند آقا نجفعلی از شخصیت‌های علمی و

سازمان تحقیقات و پژوهش‌های اسلامی

۱ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۴۱۲/۳.

۲ - محمد ابراهیم بن‌استانی پاریزی: پیشین

ش

(۵۴)

شاملو - احمد

(۱۲۶۴ ه. ق)

خصوصی به تاریخ ۱۲۲۲ ه. ق، یک

قطعه نسخ مذهب به تاریخ ۱۳۱۸ ه. ق،

یک قطعه کتابت نسخ خوش به تاریخ

۱۲۲۲ ه. ق موجود در مرقع آستان

قدس، یک قطعه از مرقع رقاع در

کتابخانه ملک، قرآن جانمازی با دو

صفحه اول و آخر مذهب و به خط نسخ

عالی به تاریخ ۱۲۲۷ ه. ق موجود در

کتابخانه کاخ گلستان، یک قطعه به قلم

شکسته به تاریخ جمادی الثانی ۱۲۲۰

ه. ق در مجموعه امیر الکتاب تهران،

میرزا احمد شاملو فرزند محمد حسین خوشنویس و متخصص در خط نسخ^۱ وی از کاتبان محمد علی میرزا فرزند فتح علیشاه قاجار و نیز آیت الله کبیر عمیر صفحی^۲ وی در خوشنویسی بود.

از شاملو مخطوطات پر ارزشی برجای مانده است، از جمله آثار وی می توان به نسخه ای از صحیفه سجادیه به خط نستعلیق در مجموعه مهدی بیانی، یک نسخه از رساله «ذخیره الآخیره» به تاریخ ۱۲۱۷ ه. ق در کتابخانه کاخ گلستان، مرقدی بزرگ که همه اقلام خطوط از جمله کوفی در آن نوشته شده است، در یک مجموعه

۱ - علی راهجیری: تذکره خوشنویسان معاصر

۵۱/۱؛ عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان

ایران / ۶۰ / محمد تقی شهر: ناسخ التواریخ

۹۹۸/۳

۲ - علی راهجیری: پیشین ۵۱/۱، عباس

سرمدی: پیشین / ۶۰.

(۵۵)

شاملو - حسن

(۱۰۵۰ ه. ق)

حسن خان فرزند حسین خان
عبدلوی شاملو، دولتمرد، شاعر و
خوشنویس.

پدرش در عهد شاه عباس (۹۹۶ -
۱۰۲۸ ه. ق) حاکم خراسان بود.^۳ بعد از
درگذشت پدرش یعنی سال ۱۰۲۷ ه. ق
والی هرات و بیگلر بیگی خراسان شد.
حسن خان به شیوه میر عماد می نوشت.^۴
و در نستعلیق شهرت داشت.^۵ او شعر
می گفت و به نام خود تخلص می کرد:

چهار قطعه به قلم های مختلف کتابت به
خط نستعلیق به تاریخ های ۱۲۱۸،
۱۲۱۹، ۱۲۴۵ و ۱۲۴۹ ه. ق در
مجموعه بیانی، یک نسخه دعای ابو
حمزه ثمالی که متن آن به خط نسخ و
ترجمه نستعلیق و حواشی شکسته به
تاریخ محرم ۱۲۳۲ ه. ق که در حال
بیماری نوشته و در کتابخانه کاخ موزه
گلستان است، یک مرقع شامل سی
قطعه به اقلام مختلف از جمله شکسته
کتابت خفی غبار به تاریخ ۱۲۳۲ ه. ق
در مجموعه سرهنگ طیفوری تهران
قطعه یکی به نسخ چلیپا و دیگری به
خط رقاع به تاریخ ۱۲۲۲ ه. ق در موزه
هنرهای تزئینی.^۱

مرگ شاملو در مشهد به سال ۱۲۶۴
ه. ق مصادف با اولین سال سلطنت
ناصرالدین شاه قاجار رخ داد. کلمه «قد
مات بعده الخط» تاریخ وفات اوست.^۲
رسول سیدی زاده

۱ - عباس سرمدی: پیشین / ۵۹ - ۵۰.

۲ - محمد قلی سپهر: پیشین / ۹۹، ۱۰۲؛ محمد
حسن خان اعتماد السنفیه: الدائر و التار
/ ۲۰۲.۳ - اسکندر بیگ سننسی: تاریخ شاه اوزبی
عباسی / ۹۴۲؛ دیبج الله صفا: تاریخ ادبیات در
تهران / ۵ / ۱۱۱۲.

۴ - عباس سرمدی: دانشنامه هنرستان / ۱۸۰.

۵ - لطفعلی چک آذر چکنی: آنتنکده آذر / ۱۳؛
محمد قدرت الله کوپاموی: تذکره شایع الافکار
/ ۱۹۰.

از دیوان شعر مجموعه‌ای از «منشآت» نیز دارد که در ۱۹۷۱ میلادی به کوشش دکتر ریاض الاسلام در کراچی چاپ عکسی شده است.^۹

از جمله خدمات وی تأسیس کتابخانه‌ای بود که گروهی از خوشنویسان و هنرمندان به کتابت و تذهیب و تجلید و تصویر در آن اشتغال

دارد چو حسن سری به درگاه رضا
بسیرون نرود یک قدم از راه رضا
چواهی که سرت به عرش توفیق رسد
یگانه بر آستانه شاه رضا
توان ز سیر گل و گشت لاله زار گذشت
نمی توان ز تماشای روی یار گذشت
بروی لاله و گل خواستم که می نوشم
ز شیشه تا به قدح ریختم بهار گذشت^۱
با شعرای عصر خود چون اوجی

نطنزی، فصیحی هروی، مشرقی
مشهدی همدم بود.^۲

۱ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
۲۱/ - ۲۲.

۲ - همان / ۲۰؛ محمد قدرت الله گوپاموی:
پیشین / ۱۹۰؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره
روز روشن / ۲۰۳.

۳ - لطیفی بیک آذر بیگدلی: پیشین / ۱۳.
۴ - همان / ۱۳؛ محمد قدرت الله گوپاموی:
پیشین / ۱۹۰؛ دایرة المعارف تشیع / ۳۱۰/۶.

۵ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۲۲.
۶ - همان / ۲۲ - ۲۴؛ محمد علی کریم زاده
سبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران
۱۱۴۴/۳.

۷ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۲۰؛ محمد
مظفر حسین صبا: پیشین / ۲۰۳.
۸ - ذبیح الله صفا: پیشین / ۱۱۱۳/۵.

۹ - دایرة المعارف تشیع / ۳۱۰/۶؛ دانشنامه ادب
فارسی / ۳۳۳/۳.

حسن خان در سال ۱۰۵۰ هجری قمری
هرات درگذشت.^۳ پیکرش را در روز
دارالسیاده حرم مطهر در کنار پدرش به
خاک سپردند.^۴

فرزندش عباس قلی خان بعد از وی
والی خراسان گردید.^۵ پسران دیگرش
حسین قلی خان، مرتضی قلی خان،
علی قلی خان بودند.^۶

از آثار او دیوان شعری است شامل
سه هزار بیت و در قالب غزل.^۷ نسخه‌ای
از این دیوان در کتابخانه ملی پاریس
نگهداری می‌شود.^۸ حسن خان گذشته

داشتند.^۱

دیوان شعر او بالغ بر پنج هزار بیت است و همچنین مثنوی در بحر «تحفة العراقین خاقانی» متوفی ۵۸۲ هـ. ق. موسوم به «تحفة انصباحین» - که نزدیک به سه هزار بیت است - دارد.^{۱۰}

محمد جواد هوشیار

(۵۶)

شاملو - سلطان علی بیگ

(۱۰۶۴ هـ. ق.)

سلطان علی بیگ شاعر و از نوادگان علی قلی خان شاملو (متوفی ۹۹۷ هـ. ق.)^۲ و متصدی مقام دیوان بیگی (دیوان قضایی) و ایشیک آقاسی باشی (رئیس تشریفات دربار).^۳ و مهرداد (مهر شرف نفاذ) شاه صفوی.^۴ او مهر کردن قسمتی از نامه‌های فرمان‌های شاهان را بر عهده داشت.^۵ و همچنین یکی از هشت یانه تن «یساولان صحبت» شاه بود^۶ که در مجالس خصوصی به جای ایشیک آقاسی باشی به شاه خدمت می‌کردند.^۷ سلطان علی بیگ شاعری مثنوی گوی، خیال پرداز و در انواع شعر تبحر داشت.^۸ سال ۱۰۶۴ هـ. ق. و در دوران جوانی درگذشت و در جوار امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.^۹

۱ - دایرة المعارف نشیخ ۳۱۰/۶

۲ - ولی قلی شاملو: فصیح الخاقانی ۹۵/۲

۳ - محمد ظاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی

/ ۲۷؛ اسکندر بیگ منشی: تاریخ علمه برای

عباسی ۱۳۶۸/۲

۴ - محمد ظاهر نصر آبادی: پیشین ۲۷/

۵ - نصر الله منشی: زندگی شاه عباس اول

۶ - مهر داران شاه سه تن بودند: یکی

مهرداد مهر حمایون، دیگری مهرداد مهر شرف

نفاذ سومی مهرداد تشون که اولی و دومی مهر

کردن قسمتی از نامه‌ها و فرمان‌های شاه را

بر عهده داشتند و سومی فقط احکام مربوط به

سرداران و سپاهیان و سایر جنگی را مهر

می‌کرد

۶ - محمد ظاهر نصر آبادی: پیشین ۲۷/

۷ - نصر الله فلسفی: پیشین ۸۲/۱

۸ - ولی قلی شاملو: پیشین ۹۶/۲؛ محمد ظاهر

نصر آبادی: پیشین ۲۷/

۹ - ولی قلی شاملو: پیشین ۹۶/۲

۱۰ - همان، محمد ظاهر نصر آبادی: پیشین ۲۸/

آقا بزرگ نیرانی: الذریعه ۳۹۵/۹

از اشعار اوست:

از نگاهش فتنه‌ها در زیر سر دارد بهار
 از لبش شیرین او شور دگر دارد بهار
 شوق کویش، عزم رویش، آرزوی دیدنش
 بیشتر از بیشتر از پیشتر دارد بهار
 از رگ لبر از هجوم لبر از طوفان لبر
 چشم تر، مژگان تر، دامن تر دارد بهار^۱

محمد جواد هوشیار

شاه عباس دستور داد ترازو آوردند
 و او را در یک کفه ترازو گذاشتند و در
 کفه دیگر، آن قدر زر ریختند تا با او
 برابر شد و آنها را به او بخشید.^۸
 شانی در پایان عمر از اصفهان به
 مشهد آمد و مجاور شد. سالی بیست
 تومان از دربار صفوی وظیفه دریافت
 می‌کرد.^۹ او در سال ۹۹۷ ه. ق که
 از یک‌ها به مشهد حمله کردند، زنده

(۵۷)

شانی تکلو - وجیه الدین

(ح ۹۵۰ - ۱۰۲۳ ه. ق)

وجیه الدین نصف تکلو شانی کردیلر

صفوی و متخلص به «شانی»^۱ وی در
 نیمه دوم سده دهم هجری در تهران^۲ و
 به قولی در هرات^۳ متولد شد. شانی از
 شاعران دربار شاه عباس صفوی بود^۴ و
 به اصفهان، همدان، تهران و ری سفر نمود
 اما بیشتر عمرش را در اصفهان گذراند.^۵
 او در قزوین سال ۱۰۰۰ ه. ق این قصیده
 را در منقبت امام علی^۶ سرود:^۷
 اگر دشمن کشد ساغر و گز دوست

به طاق ابروی مستانه‌ی اوست

۱ - ولی قلی شاملو: پیشین ۹۶/۲.

۲ - ملا قاطمی هروی: تذکره مجمع الشعراء

جهانگیر شاهی ۲۱۳/ - ۲۱۴.

۳ - ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران ۹۴۳/۲

۹۴۴ -

۴ - ملا قاطمی هروی: پیشین ۴۵/

۵ - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای

عباسی ۸۱۸/۲ - ۸۱۹ مولوی احمد علی

احمد: تذکره هفت آسمان ۱۳۲/

۶ - ذبیح الله صفا: پیشین ۹۴۴/۲.

۷ - صادق کتابدار: تذکره مجمع الخواص

۱۱۱۳/ اسکندر بیگ منشی: پیشین ۸۱۸/۲ -

۸۱۹ لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر

۶۶/

۸ - اسکندر بیگ منشی: پیشین ۸۱۸/۲ محمد

طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی ۹/

۹ - آزاد بلگرامی: تذکره سرو آزاد ۲۸/ - ۲۹.

شاعر قرن دهم هجری. او بیشتر عمرش را در مشهد گذراند^۶ و در این شهر مورد توجه ابراهیم میرزا صفوی (۹۸۳ ه.ق) قرار گرفت. خط نستعلیق را خوش می‌نوشت.^۷ و شعر نیکو می‌سرود. اغلب اشعارش در قالب غزل است.^۸

شعوری در سال ۹۹۷ ه.ق در مشهد به دست سپاهیان ازبک کشته شد.^۹ برخی او را با شعوری هروی و شعوری

بوده و این واقعه را از نزدیک دیده و قصیده‌ای با مطلع زیر در وصف آن واقعه سروده است:

هنوز اگر بفشارند خاک مشهد را

سفینه از شد خون تا به کربلا برود^۱

شانی در سال ۱۰۲۳ ه.ق در مشهد درگذشت.^۲

او دیوانی^۳ دارد مشتمل بر نه هزار بیت که بیشتر اشعار آن در ستایش

پیشوایان شیعه و مدح شاه عباس و بعضی از بزرگان دربار اوست. نسخه‌ای

از این دیوان در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود.^۴ فرزندش حسن بیگ معروف

به ملا حسن ثانی (متوفی ۱۰۶۷ ه.ق) نیز شاعر بود.^۵

محمد جواد هونیار

شریفی شیرازی - مرتضی - جلد اول

(۵۸)

شعوری نیشابوری

(۹۹۷ ه.ق)

شعوری نیشابوری خوشنویس و

۱ - اسکندر بیگ منشی: پیشین ۶۶۳/۲ - ۶۶۲.
۲ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نساب الانکار / ۳۷۰ - ۳۷۱.

۳ - عارفی کتابدار: پیشین / ۱۱۲ - ۱۱۳.

۴ - فیح الله صفا: پیشین ۹۴۵/۲.

۵ - محمد ضاهر نصر آبادی: پیشین / ۲۹۵؛
احمد گنجین معانی: گذران هند / ۲۵۶/۱ - ۲۵۷.

۶ - سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران / ۲۲۷/۱.

۷ - قاضی احمد قمی: گنجستان هنر / ۱۱۱؛
سندی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان / ۳۰۹/۲.

۸ - سعید نفیسی: پیشین / ۲۲۷/۱.

۹ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۱۱؛ صادقی کتابدار: تذکره مجمع انجمن / ۲۶۹؛ دایرة المعارف شیع / ۹۶/۹.

مشهدی - که در قرن یازدهم هجری
قمری می زیسته اند - یکی دانسته اند.^۱

این شعر از اوست:

به یک کرشمه کزان چشم نیم باز کنی

هزار همچو مرا نیم کشت ناز کنی^۲

(۵۹)

شفایی - ابوالحسن

(- ۱۳۰۳ هـ . ق)

حاج سید ابوالحسن متخلص
شفایی از سادات خراسان بود. او در
سال ۱۲۸۸ هـ . ق که هنوز در قید حیات

بود، لوح مزارش را تهیه کرد و **تیمبروم** را

خویش را تا حضرت امام موسی بن

جعفر **علیه السلام** بر آن نگاشت. در رمضان سال

۱۳۰۳ هـ . ق درگذشت و در حجره

سمت چپ مقبره جودی شاعر معروف

اهل بیت : واقع در صحن جدید حرم

مطهر حضرت ثامن الحجج **علیه السلام** مدفون

گردید و ابیات ایشان بر ازاره صقه به

شرح زیر نگارش یافته است:

بحمدالله که بر این سرفراز از جان گذر کردم

بنام ایزد عجب عمری به کام دل به سر کردم

غبار آستانش را به چاروب صرّه رفتم

پس از بهر ضیاء دیدگان کحل بصر کردم

ندادم تن به هجران تا سپردم جان به جانانه

ز کسوی او ترفتم تا به سوی او سفر کردم

ز شام پیرهن صد شکر در صبح کفن خفتم

تعالی الله شب هجران به وصل آخر سحر کردم

گشودم تا به رویش چشم، چشم از عالمی بستم

جمالش دیده تا دید از جهان قطع نظر کردم

فدای یار باقی شد مر آن جان و تن فانی

به عین مدعا دیدم ره و ترک اثر کردم

شفایی تا بدین در خفته ام چون کلبهم باسط

به عالم خویشتن را در وفاداری سمر کردم^۳

ابراهیم زنگنه

شفتی - میرزا محمد باقر - جلد اول

۱ - سید حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع

الشمس / ۷۲۳؛ آقا بزرگ تهرانی: الذریعه

۵۲۹/۹

۲ - محمد مظفر حین صبا: تذکره روز روشن

/ ۲۲۲؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره

مدینه الادب / ۱/ ۵۶.

۳ - محمد علی خان سدید السلطنه: سفرنامه

/ ۲۳۸ - ۲۳۹.

(۶۰)

شهاب فردوسی - هدایت الله

(۱۳۴۷ هـ ش)

سید هدایت الله متخلص به «شهاب»
فرزند سید عبدالکریم نوه حاج میرزا
محمود فردوسی فقیه، شاعر و سر
سلسله‌ی یکی از خاندان‌های
خراسان.^۱ وی از مردم فردوس بود و
نسبش به حمزة بن موسی الکاظم علیه السلام
می‌رسد. اجداد وی در آغاز ورود به
ایران، مدتی را در ری و سپس در مشهد
و عاقبت در آفریز قاین گذراندند.^۲

شهاب در آغاز جوانی پس از

تحصیل مقدمات صرف و نحو به حوزه
درس ادیب نیشابوری راه یافت.^۳ وی
در ضمن تحصیل به سرودن شعر روی
آورد و به سبک خراسانی قصایدی
ساخت و چون بیانی شیوا و رسا داشت
اغلب مداحان و مبلغان از اشعار وی در
منابر و محافل بهره می‌جستند.^۴

همان طور که خودش در کتاب
حیرت می‌نویسد و از اسم کتابش نیز بر
می‌آید، وی مدتی حیران و سرگردان بوده
و دنبال چیزی می‌گشته است و سرانجام
در کرمان به صحبت شاعر و عارفی به نام
«میرزا فتح الله» متخلص به فزاد رسیده از
سرگستگی عمیق نجات یافت. در همین
دوره بود که در کرمان دستگیر و محبوس
شد ولی به کمک دوستانش آزاد و به
خراسان تبعید گردید.^۵

۱ - سید هدایت الله شهاب فردوسی: پدایان

حیرت / ۱؛ علی اکبر گلشن آزادی: عهد ستار
شعر خراسان / ۳۳۶.

۲ - سید هدایت الله شهاب فردوسی: پیشین / ۱۰.

۳ - همان / ۶.

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۳۳۶.

۵ - سید هدایت الله شهاب: پیشین / ۱۳۳ به

شهاب در سال ۱۲۰۶ ه. ش به مساعدت امیر تیمور کلای نماینده فردوس در مجلس شورای ملی وارد خدمت فرهنگ شد و در سال ۱۳۱۲ ه. ش به مساعدت علی اصغر حکمت وزیر فرهنگ به سمت دبیری ادبیات به کرمان رفت و مدتی در آنجا به معلمی پرداخت. حضور وی در کرمان موجب شد که وی به مخالفت برخیزند. تیمور تاش والی آن روز کرمان از وی خواست کرمان را ترک کند و به تهران برود.^۲

شهاب ریاست فرهنگ خراسان رئیس دفتری ملک الشعراء بهار و وزارت فرهنگ و عضویت در لغت نامه دهخدا را عهده دار بوده است.^۳

در طی سالهای ۱۳۳۷ - ۱۳۴۰ ه. ش از بیماری روحی و عصبی رنج می برد.^۴ او از سال ۱۳۴۱ تا اواخر سال ۱۳۴۲ ه. ش ریاست دفتر آستان قدس رضوی را همزمان با تدریس در دانشکده ادبیات مشهد بر عهده داشت.^۵ شهاب از فرهنگستانی بود که عمر خود را در راه خدمت به فرهنگ صرف کرد. او

مقالات مفصلی تحت عنوان «بسوی خدا»، «سیری در دنیای روز»، «کارخانه آدم سازی کجاست» در روزنامه آزادی منتشر و چاپ نموده است.^۶ وفات ایشان در خرداد ماه سال ۱۳۴۷ ه. ش بر اثر سقوط از بام منزلی در کوهپایه مشهد اتفاق افتاد.^۷ شهاب در روان سازی الفبای فارسی ابتکاراتی بوجود آورد و مقالاتی در این زمینه به چاپ رسانید. وی همچنین طرحی برای آموزش سریع و آسان زبان فارسی داشت که آن را در ۱۳۰۸ ه. ش طی نامه‌ای به کفیل ایالتی معارف اوقاف

خراسان ارائه کرد.^۸

این چند بیت از اوست:

- بعد.
- ۱ - همان / ۱۲۸ - ۲ - همان / ۱۴۰.
  - ۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۳۳۲.
  - ۴ - سید هدایت الله شهاب: پیشین / ۱۵۲.
  - ۵ - همان / ۱۵۲.
  - ۶ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۳۳۷.
  - ۷ - همان.
  - ۸ - فرهنگ خراسان، آذر ۱۳۴۸، شماره ۱۰، سال ۷ / ۵۱ - ۵۶.

دیماه ۱۳۳۰ هـ. ش نامه هایی به مرحوم
سید علی محمد وزیری، مؤسس
کتابخانه وزیری یزد نوشت. این نامه‌ها
هم اکنون در دفتر یادبود کتابخانه
وزیری موجود است.

از اشعار اوست:

ایستاده‌ام راه توفیق از تو جوینم
هرگز زهی که بنمودی بسویم
تو مرا را از عدم موجود کردی
نبودی را به عالم بود کردی
تو را اندر فتنه و در اندرک ندیدی
خداوند خدا خدایم را سزایم
هر آن کس صاحب هوش است و ادراک
نبیند هیچ غیر از یزد پاک

سین : شده درگام یزدانم
خواننده نه باطن ک... پنهانم
کنون به ری در اندوه پیش در نسل
از مرده خا... ده خراسانم
دیروز است که ز شد یزد گیتی
نفس زده و مستمند و بی... زمانم
که خسته تهمت بند آموزم
که بسته از ترای نادانم
عنی جان سکندری

شهیدی ← یزدی - عبدالله - جلد اول

(۶۱)

شهیدی - نظام الدین

(۱۳۳۷ هـ. ش)

نظام الدین شهیدی فرزند میرزا
هاشم، فرزند میرزا محمد باقر فرزند
میرزا هدایت الله مجتهد از فضلا و ادبای
معاصر است و سال‌ها خزانه دار آستان
قدس رضوی بود. شرح حال دقیقی از
او در دست نیست. همین قدر می‌دانیم
که ایشان از اعضای انجمن ادبی بوده
است و ۲۹ خرداد ۱۳۲۹ هـ. ش و هفتم

دست بر داشت و به شیوه صوفیان روی
آورد عاقبت از اصفهان به مشهد آمد و
تا آخر عمر در این شهر بود تا
درگذشت.^۵

او دارای دیوان شعر است. از اشعار
اوست:

به خدا کار چو افتاد خدا ساز شود^۶

گره قطره به دریا چو رسد باز شود^۶

فرزند او میرزا محمد علی متخلص

به «جامع» نیز شاعری صاحب دیوان

بود.^۷

محمد جواد هوشیار

چه خوش فرموده است استاد دانا
همان مسرد سخنگوی ثوانا
همه حیران و سرگردان چو پرگار
پدید آورندهی خود را طلبکار

مرحوم نظام الدین به سال ۱۳۳۷

ه. ش در مشهد دار فانی را وداع گفت.^۱

غلامرضا جلالی

شیخ زاده - محمد جواد ← جلد اول

(۶۲)

شیرازی - حسین

(قرن ۱۱ ه. ق)

میرزا حسین خان فرزند میرزا جانی

عزتی،^۲ منشی دربار و شاعر سده

یازدهم هجری. پدر وی میرزا جانی

مدتی منشی دیوان انشاء شاه عباس اول

(۹۹۶ - ۱۰۳۸ ه. ق)^۳ و همچنین منشی

الله وردی خان - حاکم فارس - بوده

است.^۴ میرزا حسین خان نیز همانند

پدرش منشی دیوان انشاء شاه عباس

دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ ه. ق) بود. مدتی

در آن شغل خدمت نمود و پس از آن

کار کناره گرفت و از تعلقات دنیوی

۱ - دفتر بادیورد خطی کتابخانه وزیری یزد

۶۱/۱

۲ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی

۹۰/

۳ - آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین

۲۹/۲

۴ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۷۱۵/۹

۵ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۹۰/ - ۹۱

۶ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۲۵۲/۹

۷ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۹۱/ محمد

مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن ۲۰۹/

(۶۳)

شیرازی - سید ابوالقاسم

(۱۲۰۲ - ۱۲۸۶ ه. ق)

میرزا ابوالقاسم شیرازی معروف به میرزا بابا و متخلص به «راز» فرزند میرزا عبدالنبی از ناحیه پدر از سادات شیراز و اولاد میر سید شریف و از ناحیه مادر نوه آقا محمد هاشم ذهبی خطاط و منشی نادر شاه و از عرفای طریقه ذهبیه است.^۱

اجدادش در شیراز از قضات و ائمه جمعه بوده‌اند.^۲ خود وی اهل اهل بیت و در عرفان بود، در شیراز می‌زیست و در سال ۱۲۸۶ ه. ق به مشهد آمد و در مراجعت در راه مورچه خورت اصفهان درگذشت. جنازه ایشان را به مشهد برگرداندند و در ایوان طلای ناصری حرم مطهر دفن شد.^۳ از تألیفات اوست: تباشیر الحکمة فی الحکمة و العرفان، آیات الولاية در دو جلد، قوائم الأنوار و طوامع الأسرار، قواطع الأوهام^۴ در پاره‌ای از مسائل حلال و حرام.

غلامرضا جلالی

(۶۴)

شیرازی - عبدالله

(- زنده ۹۸۴ ه. ق)

مولانا عبدالله شیرازی نقاش، مذهب کار و از ملازمان سلطان ابراهیم میرزا صفوی (متوفی ۹۸۴ ه. ق). او از مقام و منزلت ویژه‌ای برخوردار بود.^۵ احتمالاً در شیراز متولد شد و به مشهد آمد و مدت بیست سال در کتابخانه ابراهیم میرزا خدمت نمود.^۶ سال ۹۸۲ ه. ق به

همراه او به قزوین رفت و پس از کشته شدن ابراهیم میرزا مدتی در کتابخانه عرفان بود، در شیراز می‌زیست و در سال ۱۲۸۶ ه. ق به مشهد آمد و در مراجعت در راه مورچه خورت اصفهان درگذشت. جنازه ایشان را به مشهد برگرداندند و در ایوان طلای ناصری حرم مطهر دفن شد.^۳ از تألیفات اوست: تباشیر الحکمة فی الحکمة و العرفان، آیات الولاية در دو جلد، قوائم الأنوار و طوامع الأسرار، قواطع الأوهام^۴ در پاره‌ای از مسائل حلال و حرام.

۱ - سید احمد دهبون بیگی شیرازی: حدیقه

النعماء ۱/۶۵۰.

۲ - همان ۱/۵۳۵.

۳ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان

پارسی ۲۱۹.

۴ - سید محسن امین: اعیان الشیعه ۲/۴۱۶.

۵ - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آنوی

عباسی ۱/۲۷۶: فاضل احمد قمی: گلستان

هنر ۱۲۸.

۶ - قاضی احمد قمی: پیشین ۱/۱۲۸.

مسلم احوال از احفاد عبیدالله اعرج بن حسین اصغر بن امام زین العابدین علیه السلام بود. خطوط را خوش می‌نوشت و در سیاق ماهر و مراتب علمی را دیده و طبع روان داشت.^۶

وی با محمد علی حزین (متوفی ۱۱۸۰ ه.ق) معاصر و در اصفهان با او دیدار داشته است.^۷ در پایان عمر به مشهد آمد و در این شهر به سال ۱۱۳۵ ه.ق درگذشت.^۸ او صاحب دیوان شعر

مشغول شد.^۱ و بعد از آن به مشهد آمد و در آستان قدس رضوی به خدمت مشغول و در این شهر درگذشت.^۲

از جمله آثارش «تذهیب دیوان سلطان ابراهیم میرزا» و تصویرپردازی از شاهزاده‌ای است که در آلاچیق مزین و الوانی که پوشش پارچه‌ای آن با انواع نقوش طلاکاری آراسته گشته بود نشسته و به پذیرایی میهمانان اشتغال دارد.^۳ و تصویر مرده‌هاگذری که کلاه

ساده قندی به سر کرد و لباس پشمی کفش‌های چسبان شیوه دوران صفوی به

تن داشت.^۴ نیز تصویر جوانی که پلنگ و بز و بزغله را در دست گرفته و در حال تاختن ساز می‌باشد.^۵

محمد جواد خوشیار

(۶۵)

شیرازی - محمد

(۱۱۳۵ ه.ق)

میرزا محمد شیرازی شاعر و خطاط. او از سادات بنی مختار و از ذریه ابو علی عمر مختار بن ابو علاء

- ۱ - یوسف والد اصفهانی: خلد برین / ۴۷۲.
- ۲ - قاضی احمد قمری: پیشین / ۱۴۸.
- ۳ - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران / ۱ - ۳۱۳ - ۳۱۴.
- ۴ - عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران / ۳۷۲ - ۳۷۳.
- ۵ - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین / ۳۱۴/۱.
- ۶ - دایرة المعارف تشیع / ۲ - ۴۸۸.
- ۷ - حزین لاهیجی: تذکرة المعاصرين / ۲۲۷ - ۲۲۸؛ آقا بزرگ تهرانی: الذریعة / ۹ - ۹۹۸.
- ۸ - حزین لاهیجی: پیشین / ۳۹۸ - ۴ - خیامپور: فرهنگ سخنوران / ۵۲۱.

است.^۱

(۶۶)

شیرازی - معصوم علیشاه

این شعر از اوست:

(۱۲۷۰ - ۱۳۴۴ ه. ق.)

من افتاده را صدایی نیست

در نی بسویا نوایی نیست

جلوه‌ای بوالهوس به ما مفروش

گل باغ تو را وفایی نیست

چه گشاید ز مسجد و محراب

طاق ابروی دلگشایی نیست

دل رنجور من شفا چه کند

چشم بیمار را شفایی نیست

چه زخم دست و پا که در کف من

چون قلم هم شکسته پایی نیست

کوه و صحرا گرفت جلوه یار، ^۲ شیرازی - معصوم علیشاه

خواجه میرزا معصوم فرزند حاج میرزا

زین العابدین معروف به «میرزا آقا»

ملقب به «نایب الصدر» و مشهور به

معصوم علیشاه عارف، شاعر و

سیاستمدار^۳ در ۱۴ ربیع الاول ۱۲۷۰

ه. ق در شیراز تسولد یافت.^۴ او

شهر عشق است و روستایی نیست^۲

و در منابعی چون الذریعه الی

تصانیف الشیعه، اثر جاوید مرحوم آقا

بزرگ تهرانی جلد ۳/۹ صفحه ۹۹۸ و

کتاب فرهنگ سخنوران نوشته‌ی

عبدالرسول خیام‌پور صفحه ۵۲۱ نیز از

زندگی ایشان سخن به میان آمده است.

محمد جواد هونیار

۱ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۹/۹۹۸.

۲ - خزین لاهیجی: پیشین ۲۲۷/ - ۲۲۸.

۳ - مهدی بسامداد: شرح حال رجال ایران

۲۶۵/۶.

۴ - محمد علی مدرس تبریزی: ربحانه الادب

۳۴۲/۵: آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۳/۲۲۷.

گرگان بود و چندی ریاست اوقاف گناباد را داشت سپس به مشهد آمد^۵ و روز ۱۱ شعبان ۱۳۴۴ ه. ق در سن ۷۲ سالگی در همین شهر درگذشت.^۶

از آثار او می توان به «تحفة الحرمین: و سعادة الدارین» که به فارسی است و حاوی گزارشات زیارت او از بیت الله الحرام می باشد^۷ و نیز «طرائق الحقایق» در شرح حال عرفا و شعرا حاوی سه جلد^۸ و «دیوان شعر» و «جنگل مولی» اشاره کرد.^۹

محمد جواد هوشیار

تحصیلات مقدماتی خود را در شیراز نزد بزرگانی چون آقا سید حسین جهرمی، آقا میرزا محمد علی نوری و میرزا محمد علی واحد العینی آتشی گذراند.^۱ در محرم سال ۱۲۸۸ ه. ق به عزم زیارت و ادامه تحصیلات به عراق رفت، مدت چهار سال در کربلا نزد شیخ محمد حسین معروف به «فاضل اردکانی» (متوفی ۱۳۰۵ ه. ق) و میرزا محمد حسن شیرازی (متوفی ۱۳۵۵ ه. ق) و در نزد «میرزا ابوالحسن جلوه»

(۱۳۱۴ ه. ق) درس خواند. در سال ۱۲۹۳ ه. ق پس از فوت برادرش میرزا محمد حسین به شیراز بازگشت.^۲ در آغاز مشروطیت در زمره آزادخواهان درآمد و سمتی در مجلس داشت، بعد از به توب بستن مجلس در سال ۱۳۲۶ ه. ق ابتدا به حضرت عبدالعظیم پناهنده شد بعد به مشهد آمد.^۳ در سال ۱۳۰۳ ه. ق به گناباد نزد ملا سلطان محمد معروف به «سلطان علیشاه» رفت، پس از مدتی ادعای جانشینی «منور علیشاه» نمود و خود را «معصوم علیشاه» خواند. در اواخر عمر مدتی رئیس اوقاف

۱۰۷۱/۹: معصوم علیشاه شیرازی: طرائق الحقایق.

- ۱ - معصوم علیشاه: پیشین ۳/۲۷۶ - ۴۷۷.
- ۲ - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین ۵/۳۲۴: معصوم علیشاه: پیشین ۳/۲۹۷ - ۵۰۰.
- ۳ - مهدی نامداد: پیشین ۶/۲۶۴.
- ۴ - همان ۶/۲۶۵ - ۲۶۵.
- ۵ - همان ۶/۲۶۵.
- ۶ - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین ۵/۳۲۴: آقا بزرگ نهرانی: پیشین ۱۵/۱۵۷.
- ۷ - آقا بزرگ نهرانی: پیشین ۳/۴۲۷.
- ۸ - همان ۱۵/۱۵۶. ۹ - همان ۹/۱۰۷۱.

(۶۷)

شیشه‌گر شیرازی - غلامرضا

(۱۲۲۱ - ۱۳۰۱ ه. ق)

«میرزا محمود خان محمودی مشار الملک» (۱۲۵۰ - ۱۳۲۸ ه. ق) به او ارادت داشتند. استاد غلامرضا در ماه شعبان ۱۳۰۱ ه. ق^۷ در تهران درگذشت. جسدش را به مشهد حمل^۸ و در دار السعاده دفن نمودند.^۹ رساله «فیضیه» که انتساب به شیشه‌گر شیرازی دارد از آن مشتاقعلی شاه ملقب به ظهور علیشاه است.^{۱۰}

محمد جواد هوشیار

۱ - میرزا عبدالکریم قمی: دیوان / ۱۴۰، ۲۹۲.

استاد غلامرضا شیشه‌گر شیرازی در تاریخ ۲۲ شهریور ۱۳۰۱ ه. ق در مشهد مدفون شد. بیخود حسن خان اعتماد السلطنه: مطبوع

الشمس ۵۲۲/۲؛ محمد حسن خان اعتماد

السلطنه: اثناثر و الآثار / ۱۹۸.

۲ - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران ۱۶/۳ - ۱۷.

۳ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطبوع

الشمس ۶۹۲/۲.

۴ - مهدی بامداد: پیشین ۱۶/۳ - ۱۷.

۵ - اثر آفرینان ۴۱۵/۳.

۶ - مهدی بامداد: پیشین ۱۶/۳ - ۱۷.

۷ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین

۵۲۲/۲، ۶۹۲.

۸ - محمد هاشم خراسانی: منتخب التواریخ / ۶۳۰.

۹ - خانپایا مشار: مؤلفین کتب چاپی فارسی و

عربی ۳۸۵۰/۴.

معتبر و کامل و از بزرگان سلسله نعمت الهی^۱ و معروف به «فیض علیشاه» به سال ۱۲۲۱ ه. ق در شیراز متولد شد. ^۲ در اصل از ساری مازندران می‌باشد. سفری به هندوستان کرد و از آنجا به ایران آمد، ^۳ مدتی در ساری و قم اقامت داشت ^۴ سپس در سال ۱۲۸۹ ه. ق به حج رفت.^۵

در اواخر عمر ساکن تهران شد. جمع کثیری از عوام و خواص تهران چون

(۶۸)

صاحب الزمانی - سید حسن

(۱۳۵۵ هـ. ق)

بر ادای وظایف عبادات و اجتناب از
 محرّمات و محظورات خود را نشان
 می‌داد. گاه بر عکس ظاهر به مظهر
 مردی مست اعتقاد بلکه ملحد و زندق
 و آشکارا تارک تکالیف شرعی و
 بر تکب معاصی و مناهی می‌گشت و
 بلکه گاه از این معدود نیز تجاوز کرده به
 کلی منکر ادیان و شرایع و نبوت و
 امامت و بعث و نشور می‌گردید و چندان
 در مجالس در این مقوله مباحثات پای
 می‌فشارد و جدالی و نزاعی می‌کرد که
 مکرر دیده می‌شد کار به جایی می‌کشید
 که مخالفین او چون از عهده جواب
 اعتراضات او بر نمی‌آمدند بر

سید حسن صاحب الزمانی آشنا به
 فقه و حدیث و تفسیر از
 شاگردان میرزا مرحوم میرزا ابوالحسن
 جلوه و شیخ فضل الله نوری و میرزا
 حسن آشتیانی است. ^۱ علامه محمد
 قزوینی در یادداشت‌های خود درباره او
 منقوی نویسد: «مردی بود فوق العاده
 باهوش و تند فهم و سریع الانتقال با
 ذهنی وقاد و خاطرری نقاد و بسیار
 خوش مشرب و خوش محضر ولی در
 عین حال بسیار جدلی و سریع الفضب
 و متلون و هوسناک و متناقض در اقوال
 و افعال و عقاید، مثلاً گاه مانند مردی
 متدین بلکه متصلّب در دین و مواظب

۱ - محمد قزوینی: نبات معاصرین،
 یادداشت‌های تاریخی، مجله یادگار، عباس
 اقبال آشتیانی، شماره ۴، سال ۳، ص ۷.

می خواستند و او را تا می توانستند با مشت و لگد و چوب می زدند و تمام اعضای او را از شدت ضرب کبود و مجروح می کردند. باری مجموع این صفات و حالات عجیب متناقض مجتمع در شخص او مصحوب با فضل سرشار و اطلاع وسیع او از علوم متداوله وقت از حکمت و فلسفه و کلام و فقه و حدیث و تفسیر و آراء و مقالات و غیرها و ذهن تند فروزان او و حافظه خارق العاده اش و شدت ولع لوبه خوض در مباحث حکمی و کلامی و مذهبی و جدال و نزاع در امثال این گونه مسایل به اندازه ی صحبت و مجالست او را مطبوع کرده بود که شخص هیچ وقت به اختیار نمی خواست از او جدا شود و دوستان او فضل و کمال و ارباب ذوق و حال صحبت او را به جان و دل خریدار بودند و با یکدیگر در این باب مسابقه می نمودند و بد خلقی ها و تند ی لهجه او را برای تمتع از مجالست او با کمال تسلیم تحمل می کردند»^۱

وجه شهرت او به «صاحب الزمانی»

به این دلیل بوده است که وی در اوایل جوانی در یکی از سفرهایش به تحریک شیخ احمد کرمانی در حدود همدان یا کرمانشاه ادعا کرده بود که صاحب الزمان موعود شیعه، اوست و چون علاوه بر اینکه سید بود خوش تیپ و خوش صورت و ریش سیاه رنگ و عمامه ژولیده سیاه که روی هم زفته بسیار شبیه به شمایل خیالی که تقاشان از بعضی انقه ترسیم نموده اند، بود. از این رو گروهی زیاد از اهالی قصبات و آبادی های آن نواحی به او گرویده بودند و به مجرد انتشار این خبر و وصول آن به گوش حاکمان وقت، وی با شیخ احمد کرمانی به دستور حاکمان توقیف و به تهران انتقال داده شدند. شیخ احمد کرمانی به دلیل شکنجه و بیماری در زندان درگذشت.^۲ ولی سید حسن به خاطر اینکه جوانی بی تجربه بود و علاوه بر قرابتی که با میرزا احمد خان مشیر السلطنه داشت با وساطت او

هوایجه عبدالله مروارید کرمانی^۵ (متوفی ۹۹۲ ق). صاحب آثاری مثل تاریخ شاهی، دیوان قصاید، غزلیات، خسرو شیرین، تاریخ منظوم و منشآت بود.^۶

محمد میرک در مشهد به دنیا آمد و همانجا پرورش یافت. وی در فن شعر و انشاء مهارت کامل داشت و از منشیان شاه طهماسب (۹۲۰-۹۸۴ ه. ق) و شاه عباس (۹۹۶-۱۰۳۸ ه. ق) بود.^۷ بانی تربیت و باعث ترقی او را «رکن الدوله مرشد قلیخان استاجلو» دانسته‌اند.^۸ در زمان اکبر شاه (۹۶۳-۱۰۱۴ ه. ق) به هند رفت و در مدح او اشعار بسیار

از زندان آزاد گردید.^۱ پس از این که سید حسن آزاد شد توبه نمود و پس از آن عقاید خرافی و اخلاق ناپسند گذشته را ترک نمود. عاقبت صاحب الزمانی در سال ۱۳۵۰ ه. ق در مشهد وفات یافت.^۲

کنانل محمد تقی خان پسیان درباره‌ی او می‌گوید: «این شخص تریاک می‌کشید، حتی یک روز خودم حضوراً او را ملامت کردم و به ترک تریاک دعوتش نمودم، جواب داد اگر نکشم می‌میرم، گفتم من شما را با اعتیاد به این سم انسان کش جزئی اموات محسوب می‌دارم خوشش نیامد».^۳

علی جان سکندری

(۶۹)

صالحی خراسانی - محمد
میرک

(۹۹۷ ه. ق)

محمد میرک صالحی مشهدی معروف به صالحی خراسانی، خطاط، شاعر متخلص به «صالحی»^۱ جدّ وی

۱ - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران ۳۳۹/۱

۲ - محمد قزوینی: پیشین.

۳ - علی آذری: قیام کنانل محمد تقی پسیان ۴۰۹/

۴ - احمد گلچین معانی: کاروان هند ۶۸۹/۱

۵ - همان ۶۸۹/۱؛ آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۵۹۰/۹

۶ - محمد بیوسف واله اصفهانی: بخلد برین ۳۱۶-۳۱۷

۷ - صادقی کتابدار: تذکره مجمع النعواص ۴۸/

۸ - احمد گلچین معانی: پیشین ۶۸۹/۱

سرود^۱ صادقی کتابدار صاحب مجمع الخواص، تقی الدین محمد اوحدی اصفهانی (۹۷۳ - زنده ۱۰۲۲ ه.ق) صاحب عرفات العاشقین، علاء الدوله قزوینی (زنده ۹۷۹ ه.ق) صاحب نفایس المآثر و ملک شاه حسین سیستانی (زنده ۱۰۱۹ ه.ق) صاحب خیر البیان از معاصران او می باشند.

صالحی در سال ۹۹۷ ه.ق به دست سپاه عبدالله خان ازبک در مشهد^۲ و بد قولی در هرات کشته شد.^۳ از آثارش دیوان شعر است.^۴

این رباعی از اوست:

نقش دیوار شدم پیش تو ای رشک پری
تاز صورت نکنی فرق و بسویم نگری
میل داری که بمیرد جهانی از رشک
غرض این است که بر تربت ما می گذری^۵

محمد جواد هوشیار

ملک الشعرای آستان قدس رضوی. فرزند محمد باقر رئیس حریر بافان مشهد فرزند حاج عبدالقدیر خارا باف کاشانی^۶ و پدر استاد بزرگ سخن ملک الشعرای بهار، از شعرا و سخندانان بلند پایه ی قرن سیزده و چهارده هجری است.

وی به سال ۱۲۵۹ ه.ق در

۱- همان/۱، ۶۸۸. ۲- همان.

۳- مهدی بیانی: احوال و آثار خورشنبستان ۳۲۷/

۴- آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۵۹۰/۹.

۵- احمد گنجین معانی: پیشین ۶۹۲/۱.

۶- علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان ۳۴۶/.

(۷۰)

صبوری - محمد کاظم

(۱۲۵۹ - ۱۳۲۲ ه.ق)

محمد کاظم متخلص به «صبوری»

خانواده‌ی کاسب و فاضل در مشهد متولد شد.^۱ در دوران جوانی با علوم ادب و نیز فقه و فلسفه آشنا شد و چون در زمینه‌ی شعر استعداد درخشانی داشت، شاعری پیشه کرد و از آنجا که نسبش به احمد صبوری کاشانی می‌رسید، «صبوری» تخلص کرد و به تشویق ابونصر فتح الله خان شیپانی صاحب کتاب‌های «گنج گهر» و «درج دوزخ» به تکمیل فنون شعری پرداخت و بزرگ خراسانی را در شعر انتخاب نمود.^۲

پس از مرگ مینای تربتی در سال

۱۲۸۴ ه. ق مؤتمن السلطنه، پیشکار

دارایی، در زمان استانداری جلال

الدوله، وی را در سال ۱۲۹۴ ه. ق به

پیشنهاد میرزا سعید خان نایب التولیه

آستان قدس رضوی، از طرف ناصر

الدین شاه قاجار به ملک الشعرای

آستان قدس برگزید.^۳

دیوان ملک الشعرای صبوری

دوازده هزار بیت است و سال ۱۳۴۲

ه. ش به همت فرزند کوچکش محمد

ملکزاده به چاپ رسید.^۴

مرحوم صبوری بعد از پشیمانی از
تأگویی ارباب جاه و مقام دنیوی، این
ابیات را سروده است:

هرچه گفتم ز مدحت و ز غزل

رو سیاهی برای دیوان بود

بجز از مدح آل پیغمبر

هرچه گفتم تمام هذیان بود

شب اگر مدح ناکسی گفتم

روز، طبعم از آن پریشان بود

هر که را گفتم این فرشته بود

چون بدیدم بتر ز شیطان بود

بود دیوی ریوده خاتم جم

هر که پنداشتم سلیمان بود

سیرتش بود کافر مطلق

هر که را صورت مسلمان بود

کوه با آن شکوه را دیدم

سنگ بی ارزشش به دامان بود

۱ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان

پارس / ۳۴۳.

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۳۴۷.

۳ - عبدالرفیع حقیقت: پیشین / ۳۴۴.

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۳۴۸.

رسید.^۴ در بیست سالگی به عرفان و
تصوف گرایش یافت.^۵ و ارباب ذوق
دورش را گرفتند.^۶

پس از آشنایی با محمد رضا
مستشار الملک معروف به «مؤتمن
السلطنه» وزیر خراسان با وی به مشهد
آمد و همواره در خانه او بسر می برد و
هیچ گاه در مدارس زندگی نکرد. گویند
مؤتمن السلطنه نهایت پذیرایی را از
صفا به عمل می آورد. پس از فوت
مؤتمن السلطنه در سال ۱۳۰۹ ه. ق.
وزارت خراسان به فرزندش میرزا علی
محمد مؤتمن السلطنه رسید. وی نیز

آنچه وز کاغ مهتران بردم
گرچه از خز می گلستان بود
علم انه دلم نیافت خلاص
که همه بند بود و زندان بود^۱

مرحوم صبوری در سال ۱۳۲۲ ه. ق
به علت بیماری وبا در مشهد
درگذشت^۲ و در صحن عتیق (انقلاب)
حرم رضوی به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(۷۱)

صفای اصفهانی - محمد
حسین

(۱۲۶۹ - ۱۳۲۲ ه. ق)

محمد حسین صفای اصفهانی
عارف، حکیم، متکلم، فقیه و شاعر. وی
در سال ۱۲۶۹ ه. ق در فریدن اصفهان
به دنیا آمد.^۳ مقدمات علم و دانش را در
زادگاهش گذراند و برای ادامه تحصیل
با برادرش میرزا علی محمد به تهران
رفت. در تهران با معیشت اندک به کسب
علوم پرداخت تا آنکه در حکمت و
فلسفه و کلام و فقه به مقام استادی

۱ - همان.

۲ - مهدی پامداد: شرح حال رجال ایران

۲۵۹/۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۳۹۶.

۳ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکالمه الأذکار

در احوال رجال ۱۹۴۱/۶: ذبیح الله صفا: تاریخ

ادبیات در ایران ۲/۲۲۴ - ۲۲۵.

۴ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین

۱۹۲۱/۶.

۵ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲/۲۲۴ - ۲۲۵.

۶ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین

۱۹۲۱/۶.

دماغی گاهی حشیش استعمال می‌کرد. اما بر اثر اعتیاد حواسش مختل گردید و بدون پوشیدن لباس سر به کوچه و خیابان می‌نهاد. علاوه بر مستمری که مؤتمن السلطنه به وی می‌داد از دیوان دولتی نیز مبلغی می‌گرفت، تا آنکه میرزا کریم خان بنان الدوله آن را قطع کرد.^۵ سرانجام پس از پنجاه سال عمر، صفا در سال ۱۳۲۲ هـ. ق چند سال بعد از مرگ آباخان به مرض ویا مرد و جسدش را در مدرسه ملا تاج واقع در شمال صحن عتیق در پای مناره متصل به پناهی ایوان عباسی که در زمان نادرشاه افشار ساخته شده بود دفن

صفا را گرامی داشت، خانه‌ای در سال ۱۳۱۳ هـ. ق برای صفا در کوچه پشت باغ نادری نزدیک خانه‌اش خرید و وسایل راحتی را برایش آماده ساخت. پس از عزل مؤتمن السلطنه از وزارت، وی صفا را به پسر عموی خود میرزا حسین‌خان معروف به آباخان سپرد تا مراقب احوال او باشد.^۱ صفا در مشهد گوشه عزلت گرفت و به جز با معدودی از جمله میرزا عبدالجواد ادیب ایشابودی با کسی معاشرت نکرد و تا آخر عمر مجرد زیست.^۲

محمد حسین اصفهانی ذوق شعر داشت و «صفا» تخلص می‌کرد. در دیوانش هیچ کس را مدح نکرد، مدایح خود را در مسجد گوهرشاد جنب مناره با بخشوع و خشوع خاص می‌خواند.^۳ از صفا دیوان شعری برجای مانده که در سال ۱۳۶۲ هـ. ش به وسیله «احمد سهیلی خوانساری» در تهران به چاپ رسید.^۴

صفا در سال ۱۳۱۴ هـ. ق مریض شد، پس از بهبودی برای اجتماع قوای

۱ - همان.

۲ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارس / ۳۵۰ - ۳۵۱؛ ذبیح الله صفا: پیشین ۲۲۲/۲ - ۲۲۵.

۳ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین ۱۹۴۲/۶.

۴ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۲۵/۲ - ۲۲۶.

۵ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین ۱۹۴۲/۶.

کردند.^۱

صفوی - ابراهیم میرزا ← جلد

چهارم

از اشعار اوست:

کسی که بنده عشق است چاه را چه کند؟
 مقیم خلوت خورشید، ماه را چه کند؟
 نشسته بر سر خاک است و چرخ زیر قدم
 گدای می‌کده اورنگ شاه را چه کند؟
 کشد سر از فکند عرش سایه بر سر او
 سر برهنه ز هستی، کلاه را چه کند؟
 هزار بادیه گویش باش راه طلب
 رسیده است به مقصود، راه را چه کند؟
 شئون بی حد ذاتست حد ذاتی دل
 رسوم مدرسه و خانقاه را چه کند؟
 ز کس پناه نجوید گدای دولت فقر
 پناه سلطنت او، پناه را چه کند؟
 امیر مملکت بارگاه فقر و فناست
 فقیر مملکت او، بارگاد را چه کند؟
 پناه می‌برم از دست زلف دوست به دوست
 جز آنکه داد دهد دادخواه را چه کند؟
 گرفت بی مدد غیر یار پست و بلند
 شکوه شاه حقیقت سپاه را چه کند؟
 گناه عیب بود، شاه عیب پوش «صفا»
 به غیر آنکه بی‌پوشد گناه را چه کند؟^۲

(۷۲)

صیدی تهرانی - سید علی

(۱۰۶۹ ه. ق.)

میر سید علی، شاعر خوش فکر قرن
 یازدهم هجری، وی در تهران متولد و در
 اصفهان نشو و نما یافت و در آن شهر به
 تحصیل دانش و شاعری پرداخت.^۲
 پس از سیر و سیاحت عراق و همدان و
 تهران در سال ۱۰۶۴ ه. ق به هندوستان
 رفت، و ملازمت شاه جهان را اختیار
 نمود. با یک قصیده به دریافت عطای
 هزار روپیه مفتخر گردید.

روزی جهان آرا بیگم دختر شاه
 جهان به تماشای باغی که خود در شاه
 جهان آباد ساخته بود بر آمد، صیدی
 تهرانی در یکی از حجره‌های بیرونی
 باغ بود، او با کمک یکی از همراهان

۱ - همان.

۲ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۲۵/۲ - ۲۲۶.

۳ - اثر آفرینان ۴/۶۵.

رسول سعیدی زاده

شاهزاده پنهان شد و چون فیل سواری
شاهزاده نزدیک رسید میر از بالای
حجره سر بر آورد و گفت:
برقع به رخ افکنده پر و ناز به باغش

تا نکت گل بینخته آید به دماغش
بیگم گفت این کیست؟ او را
بیاورید. خواجه سرایان میر را کشان
کشان آوردند. گفتند چه می خواندی
دوباره بخوان. میر همان بیت را دوباره
خواند، بیگم بسیار خوشحال شد و امر
کرد تا پنج هزار روپیه به میر بدهند و او را
از شهر بیرون کنند.^۱

ز بیم جان در و صد جا زیاده
شود از باد، بوی گل پیاده
دیوان صیدی به کوشش محمد
قهرمان همراه با مقدمه‌ای مفصل در سال
۱۳۶۴ ه. ش به چاپ رسید. ابیات زیر
از این دیوان است:

جهان شکفته کند بر تو زندگانی را
که رنگ و بوی دگر ناندای جوانی را
ز استان تو گاهی چو گرد برخیزم
که سجده تازه کنم شکر ناتوانی را
پرسشت دلم از کار رفت و می ترسم
که بر غرور کنی حمل، بی زبانی را

میر در سی سالگی در سال ۱۱۰۰ ه. ق^۱
که گم شدست سر رشته، کاردانی را
همین خود از شکر خویش کام می‌گیرد
لب تو خاصی خود کرده کامرانی را

میر در سی سالگی در سال ۱۱۰۰ ه. ق^۱
و بنا بر قولی دیگر در سال ۱۱۰۰ ه. ق^۲
در شاه جهان آباد هند از دنیا
رفت. ^۳ جنازه‌اش را به مشهد نقل و در
حرم رضوی مدفون ساختند.^۴

از صیدی دیوان شعری مشتمل بر
سه هزار بیت بر جای ماند، قصایدی در
مدح شاه جهان دارد و در تعریف کشمیر
یک مثنوی سرود که این بیت درباره
دشواری راه آنجا است:

۱ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج
الانکار / ۴۱۸ - ۴۱۹.

۲ - ولی قلی شاملو: قصص الخانانی ۸۹/۲ -
۹۰.

۳ - محمد قدرت الله گویاموی: پیشین / ۲۱۹.

۴ - ولی قلی شاملو: پیشین ۸۹/۲ - ۹۰.

امید هست که از شیوه تو جان یابد
 ز لطف آن قدر اعتبار ده که شبی
 اگر به روی تو نازند نقش مانی را
 به من دهد سنگ کوی تو پاسبانی را
 هزار حیف که عمرم به هجر یار گذشت
 علاج درد دلت خواستی ز من صییدی
 ندید از من دل خسته جان فشانی را
 دواست لطف نهانی غم نهانی را^۱
 رسول سعیدی زاده

کتابخانه کهنه بازار تهران

۱ - سید علی صییدی تهرانی: دیوان صییدی
 تهرانی / ۷۷ - ۷۸.

ض

(۷۳)

ضیاء الادباء - محمد مهدی

(۱۲۵۳ هـ.ق)

و کتبی چند از جمله ذخیره
المصائب و کشکول بحر اللثالی را
نوشت. و دومی را در سال ۱۳۱۸ هـ.ق

به چاپ رسانید. او در ۱۳ ربیع الثانی

سال ۱۲۵۳ هـ.ق در حدود هشتاد

سالگی درگذشت و در ایوان صحن

عتیق حرم دفن گردید.^۱

غلامرضا جلالی

میرزا محمد مهدی تنکابنی ملقب به
ضیاء الادباء و متخلص به «ذوقی» از
ادبا و نویسندگان و شعرای با ذوق
چهاردهم هجری است. در او آنکه

مجاور شد و به تحقیق و تألیف پرداخت

۱ - میرزا عبدالرحمن مدرس: تاریخ علمای

خراسان / ۲۸۷.

(۷۴)

طباطبایی - سید محمد

(۱۲۷۹ - ۱۳۴۷ ه. ش)

اردیبهشت سال ۱۳۰۰ ه. ش در مشهد
به مدت چهار سال منتشر کرد. وی در
روزنامه‌اش به انتقاد از اشخاص

مختلف می‌پرداخت و در نخستین
شماره‌های آن به انتقاد از امور مالیه
خراسان و «دوبوا» پیشکار مالیه

اقدام کرد و این امر باعث شکایت
«دوبوا» از وزارت معارف و عدلیه
گردید و پس از آن توقیف روزنامه
خراسان را برای مدتی در پی داشت.^۲

در خصوص قیام کلنل محمد تقی
خان پسیان و رابطه وی با سید محمد

سید محمد طباطبایی فرزند سید
محمد باقر طباطبایی نویسنده و روزنامه
نگار. وی در سال ۱۲۷۹ ه. ش به

آمد. اجداد ایشان از تبریز بودند. سید محمد در
تهران نشو و نما یافت و در
مدارس علمیه تهران و مشهد به تحصیل
پرداخت. وی از نویسندگان بزرگ ایران
در اوایل دوره پهلوی است که به
زبان‌های خارجی آشنایی داشت و
شیوه و سبک سید ضیاء الدین
طباطبایی را در نویسندگی اش دنبال
می‌کرد.^۱

وی در حالی که ۲۱ سال بیش
نداشت، روزنامه خراسان را در

۱ - حسین الهی: روزنامه و روزنامه نگاری در

خراسان از آغاز تا شهریور ۱۳۲۰ / ۱۳۰.

۲ - غلامحسین میرزا صالح: جنبش کلنل محمد

تقی خان پسیان / ۵۲.

طباطبایی برخی منابع معتقدند که وی از این قیام حمایت می‌کرد.^۱ ولی برخی دیگر معتقدند که او در جبهه مخالفین پسیان و یاران و اقدامات او بوده و با گروه مخالف وی ارتباط داشته است و دلیل آنان نیز این است که اگر چنین نبود وی نمی‌توانست در ادوار بعدی مجلس شورای ملی صاحب کرسی نمایندگی شده و به معاونت پارلمانی کابینه ساعد درآید و مقالات روزنامه‌اش نیز دلیل دیگری بر این مدعاست.

روزنامه خراسان سید محمد یکی یار دیگر در ۲۳ بهمن سال ۱۳۰۲ خورشیدی به علت انتقاد شدید از «صدرالتجار» و «شیخ رئیس»، توقیف شد و طباطبایی به ظاهر به کلات تبعید ولی به منطقه‌ای در دو فرسنگی مشهد فرستاده شد.^۲ سید محمد پس از چند بار گرفتاری و تبعید در سال ۱۳۰۴ ه. ش در تهران روزنامه «فریاد» را منتشر کرد.^۳ و در ۷ اردیبهشت سال ۱۳۰۶ ه. ش روزنامه «تجدد ایران» را که به صورت هفتگی نامنظم منتشر می‌شد، انتشار داد که

دوبار در سال ۱۳۲۱ ه. ش توقیف و مجدداً در سال ۱۳۳۶ ه. ش انتشار یافت.^۴

سید محمد در مرداد سال ۱۳۲۲ ه. ش به «جبهه آزادی» که از مدیران برخی مطبوعات تشکیل شده بود، پیوست.^۵ وی از جمله افراد حزب «تجدد» محسوب می‌شد و در دوره رضاخان دوبار از ساوه و بعد از شهریور ۱۳۲۰ ه. ش یک بار از سبزوار به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب شد.^۶ او در سال ۱۳۲۷ ه. ش رئیس انتشارات و تبلیغات و معاون نخست وزیر گردید ولی دیری نگذشت که در مقابل توقعات بی جای دوستان تاپ

- ۱ - باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران ۹۶۹/۲.
- ۲ - حسین الهی: پیشین ۱۳۴/.
- ۳ - محمد صدر هاشمی: تاریخ جراید و مجلات ایران ۲۴۵/۲.
- ۴ - حسین ابوترابیان: مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۶۶/۶۶.
- ۵ - محمد علی سفری: قلم و سیاست ۹۱/.
- ۶ - حسین الهی: پیشین ۱۳۰/.

دختر خانلر میرزای احتشام الدوله.
پسر عباس میرزای نایب السلطنه بود.^۱
وی از پنج سانگی به تحصیل قرآن و
شرعیات، مقدمات زبان عربی و فارسی
پرداخت آنگاه برای تحصیل ادبیات
عرب، فلسفه، ریاضیات، کلام و نجوم به
حوزه علمیه اصفهان رفت. پس از پایان
تحصیلات به تهران سفر کرد و برای
آشنایی با علوم جدید، فلسفه اروپا،
زبان انگلیسی و فرانسه را در مدرسه

۱ - بانر عاقلی: پیشین ۹۶۹/۲: علم سؤنن:

تاریخ آستان قدس / ۳۲۳.

۲ - میرزا رضا خان نائینی: ارمغان، شماره ۲.

سال ۱۳، ص ۹۷.

مقاومت نیاورد و استعفا داد و برای
همیشه از کار کنار رفت. در خصوص
سید محمد گفته شده که وی عقیده ثابتی
نداشته و جهت پیشبرد مقصود به هر
کاری دست می‌زد. او فردی زرنگ،
سیاس، ناطق، صریح‌اللهجه، خراج و
خونسرد بود. و در سال ۱۳۴۷ ه. ش
درگذشت. و بنا به روایتی در دار
السیاده حرم مطهر به خاک سپرده شد.^۱
سید حسن حسینی

(۷۵)

طباطبایی نائینی - رضاخان

(۱۲۵۰ - ۱۳۱۰ ه. ش)

میرزا رضا خان طباطبایی نائینی
فرزند حسن خان مستوفی سیاستمدار،
روزنامه نگار و رئیس انجمن ادبی ایران
و از واقفین عمده کتاب به حرم مطهر
رضوی. وی در سال ۱۲۹۰ ه. ق /
۱۲۵۰ ه. ش در روستای حصار واقع
در میان بروجرد و اصفهان متولد شد.
پدرش از جانب کریم خان زند، حاکم
یزد و نائین و مادرش «شاهزاده خانم»

آمریکایی گذراند. در تهران با سید جمال الدین اسدآبادی آشنا شد و تحت تأثیر افکار وی قرار گرفت و در زمره آزادی خواهان در آمد. مدتی در مدارس علمیه تهران و اصفهان به تدریس حکمت، فلسفه و عرفان پرداخت.^۱

زمانی که فرمان مشروطیت صادر شد، میرزا رضاخان در اصفهان به عضویت انجمن ولایتی انتخاب و

«روزنامه انجمن» را در سال ۱۳۲۴ هجری قمری انتشار داد، سپس به تهران رفت و روزنامه «تیاثر» را منتشر ساخت.

همزمان با انتشار این روزنامه، **کمیته تحقیقاتی اختصاص داد.** وی روزنامه «ندای وطن» را نیز به عهده داشت.^۳ بعد از استبداد صغیر (۱۲۸۶ - ۱۲۸۷ ه. ش) وی از سوی مردم یزد و نائین به نمایندگی در مجلس شورای ملی انتخاب گردید.^۴

بعد از تعطیلی مجلس میرزا رضا خان نائینی در سال ۱۳۲۹ ه. ق به دعوت مشیر الدوله - وزیر عدلیه - در وزارت عدلیه اشتغال یافت. در سال ۱۳۰۰ ه. ق به مدت پنج سال به معاونت

وزارت معارف و سپس در سال ۱۳۰۵ ه. ق به عنوان وزیر عدلیه منصوب شد و بعد از یک سال به دعوت علی اکبر داور رتبه یازده قضایی دادستان کل کشور (مدعی العموم کل) را پذیرفت. مدتی نیز رئیس استیناف و چندی مستشار دیوان عالی تمیز بود.^۵

از کارهای مهم نائینی محاکمه احمد شاه قاجار بود که به دلیل احتکار گندم و فروش آن صورت گرفت. میرزا رضا خان پس از مدتی از کار در دادگستری کناره گرفت و اوقات خود را بیشتر به **کارهای تحقیقاتی اختصاص داد.** وی عشق مفرطی به جمع آوری کتب خطی قدیم داشت و کتابخانه اش پس از کتابخانه «حاجی حسین آقا ملک»

۱ - حسن مرسلوند: زندگینامه رجال و مشاهیر ایران ۲۷۲/۴ - ۲۷۳.

۲ - میرزا رضا خان نائینی: پیشین ۹۷/.

۳ - مهدی سجادی نائینی: نائین بلده طیبه ۱۱۱/ - ۱۱۲.

۴ - میرزا رضا خان نائینی: پیشین ۹۷/.

۵ - حسن مرسلوند: پیشین ۲۷۳/۴ - ۲۷۴.

۶ - میرزا رضا خان نائینی: روزنامه تیاثر ۹/.

دومین کتابخانه تهران به حساب می‌آید.^۱ بعد از مرگش دختر او به توصیه عمویش مرتضی قلی خان، همه کتاب‌های خطی پدر را در تاریخ ۱۳۱۱/۵/۱۱ ه. ش وقف امام رضا نمود.^۲

میرزا رضا خان مدتی ریاست انجمن ادبی ایران را عهده دار بود^۳ عاقبت در ۱۸ رمضان سال ۱۲۵۰ ه. ق/ ۶ بهمن ۱۳۱۰ ه. ش در تهران درگذشت، جسدش را به مشهد حمل و در صحن انقلاب کنار مقبره برادرش دفن نمودند.^۴

عبرت نائینی در رثای او گفته است:
 دردا و حسرتا که از این ملک پا کشید
 سرمایه سعادت ملک افتخار ما
 دردا و حسرتا که برقت از جهان فضل
 آن اهل فضل را به جهان میر و مقتدا^۵
 از آثارش می‌توان به روزنامه تیاتر، شرح حال متنبی شاعر عرب، مقاله‌ای در موضوع علم نحو و همچنین انتقادی به کتاب نفایس الفنون اشاره نمود.^۶
 از اشعار اوست:

حسین از نور احمد بود کاندز عالم امکان
 تجلی کرد بر ذرات موجودات نورانی
 از این ماتم ملایک در عزا افلاک سرگردان
 خدا صاحب عزا پیغمبرانش در پریشانی^۸

محمد جواد هوشیار

(۷۶)

ظفر اصفهانی - علی محمد

(- ۱۳۳۲ ه. ق)

میرزا علی محمد فرزند میرزا محمود بن ملا محمد بن ملا ملک احمد

- میرزا رضا خان نائینی: از مغز شماره: ۲، سال ۱۳، ص ۹۷؛ محمد صدر هاشمی: تاریخ جوایز و مجلات ایران ۱۵۰/۲، ۲ - رمضانعلی شاکری: والفین عمده: کتاب به کتابخانه‌های آستان قدس ۲۰/ - ۲۱، ۳ - میرزا رضا خان نائینی: پیشین ۹۸/ - ۹۹، ۴ - میرزا رضا خان طباطبایی نائینی: روزنامه تیاتر ۱۰/، ۵ - محمد احتشام کاوریانیان: شمس الشمس ۳۲۶/، ۶ - میرزا رضا خان نائینی: پیشین ۹۹/ جلال بقایی: تذکره سخنوران نائین ۵۳/ - ۵۴، ۷ - مهدی سجادی نائینی: پیشین ۱۱۳/، ۸ - جلال بقایی: پیشین ۵۲/

چهار محالی مستخلص به «شهاب» و «طغرل» شاعر سرشناس قرن چهاردهم اصفهان. پدرش میرزا محمود و نیز اجدادش از علمای اصفهان شمرده می‌شدند و برخی از آنان به منصب قضاوت در ارتش اشتغال داشتند. وی اهل قریه لاو، سمیرم علیا بود که در اصفهان متولد شد و چون علاقه فراوان به شعر و ادب داشت غالباً با عمویش تاج الشعراء اصفهانی معاشرت می‌کرد و در شعر ابتدا شهاب و بعد از آن طغرل تخلص می‌نمود.

بعد از مرگ پدر و عمویش در اصفهان بزرگوار بود اوایل عمر از اصفهان به شیراز و سپس به تهران و از آنجا به شهرهای دیگر سفر نمود و بالاخره به اصفهان بازگشت و در دادگستری به خدمت مشغول گردید. وی در روز دوشنبه ۱۳ رجب سال ۱۳۳۲ ه. ق راهی مشهد شد اما در شهر سمنان دارقانی را وداع گفت و جنازه‌اش به دستور مرتضی قلی خان نایب التولیه آستان قدس رضوی به مشهد حمل و در پای پنجره فولاد حرم

مطهر حضرت رضاعلیه دفن گردید.^۱ این مسقط مولودیه حضرت شاه ولایت را که سه روز بعد از آن نوروز سلطانی بوده، سروده است:

فروردین ماه جلالی علم جاه افراخت
عالم پیر و کهن را به جوانی نو ساخت
بر سر بهمن و دی با سپه گشن یتاخت
بهر گرفتن کشور به عدو شمشیر آخت
تیره شد چشم سپندار از آن کس نشناخت
همچو از رستم دستان پسر گشتاسب
دست یزدان به جهان مانده بخشید و نعم
نامیه روح قدس گشت و زمین چون مریم
روشن بخشید صبا همچو مسیحا از دم
بتم ای زلف چلیپای تو چین چین خم خم
بادام بخشش که ناقوس نواز ز حرم
در کلیسای چمن مرغ به سان راهب
شد ز مولود علی روی زمین خلد آیین
سرو طوبی شد و از بار همه ماء معین

۱ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم الآثار در احوال رجال ۶/۲۰۷۲؛ سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه الشعراء ۲/۱۱۲۱ - ۱۱۲۲.

(۷۷)

طنبوره‌ای - محمود

(۹۷۴ هـ. ق)

استاد سلطان محمود طنبوره‌ای
 موسیقی دان برجسته قون دهم هجری.
 او از جمله هنرمندانی بود که مورد
 پشتیبانی میرزا ابراهیم صفوی حاکم
 خراسان (۹۶۳ - ۹۷۴ هـ. ق) قرار
 گرفت. در مشهد می‌زیست و در همین
 شهر درگذشت.^۲

محمد جواد هوشیار

کتابخانه تخصصی موزه آستان قدس
 مشهد

۱ - سید احمد دیوان بیگر شیرازی: پیشین

۱۱۲۱/۲ - ۱۱۲۲.

۲ - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای

عباسی ۲۹۵/۱: دایرة المعارف بزرگ اسلامی

۵۲۶/۲.

عابد اصفهانی - زین العابدین

(۱۲۲۹ هـ. ق)

فصل گل است و باد صبا روح پرور است

صحرا و جویبار بهشت است و کوثر است

شد غیرت سپهر زمین زانکه در چمن

هر شاخی از شکوفه سپهری پر اختر است

گل های باغ رشک رخ گلرخان باغ

خضرای راغ داغ دل چرخ اخضر است

زین العابدین اصفهانی شاعر و متخلص به «عابد» در اصل اصفهانی است.^۱ وی بعدها مجاور مشهد گردید.

یک سفر به زیارت خانه خدا و زیارت

به معنی واقعی کلمه عابد بود و عبادت

حق تعالی می گذارد.^۲ اگر چه در مشهد

مشغول تجارت بود، اما مقصودش

بیشتر زیارت بود.^۳

عابد طبع شعر داشت و تخلص خود

را از مولانا هاتف گرفت. با این حال

اشعارش فاقد سلاست لازم است.

قصاید بسیار دارد اما قابل استماع

نیست.^۴ «جلاء العیون» علامه مجلسی

را به بحر متقارب به نظم در آورد.^۵

۱ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه

الشمراء ۱۱۳۹/۲.

۲ - علی اکبر نواب شیرازی: تذکره دلگشا

۴۲۷/

۳ - محمود میرزا قاجار: سفینه المحمود

۴۰۷/۲.

۴ - علی اکبر نواب شیرازی: پیشین ۴۲۷/

۵ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین

۱۱۳۹/۲.

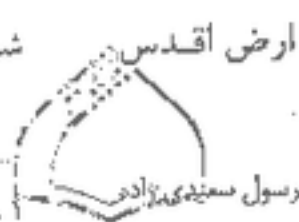
۶ - محمود میرزا قاجار: پیشین ۴۰۷/۲.

۷ - احمد گرجی نژاد تبریزی: تذکره اختر

۱۲۱/، محمود میرزا قاجار: پیشین ۴۰۷/۲.

مردی بد اخلاق و باریک بین ولی بسیار باهوش و نیکوکار بود.^۷ وی نزد سلطان مسعود مقامی ویژه داشت و بیشتر اوقات در کنارش بود و وظیفه داشت تا اخبار خصوصی را از وی به امراء منتقل کند. در سال ۴۲۱ ه. ق صاحب برید قهستان شد و سهم زیادی در رویارویی مسعود با ترکمانان داشت. به تشویق عراقی، سلطان مسعود به شمال خراسان لشکر کشی کرد و^۸

هر تل ز لاله چون طبعی پر ز بُسَد است
هر گل ز زاله چون صدفی پر ز گوهر است
هر سو سرود قمری و اولز عندلیب
هر گوشه رقص سرو و سماع صنوبر است
هم آن به بذله غیرت طوطی و شان هند
هم این به جلوه رشک نکویان کشر است^۱
عابد اصفهانی در سال ۱۲۲۹ ه. ق در مشهد فوت کرد.^۲ پسرش در تاریخ فوتش گفت: «ز ملک جهان شد جهان سخن»^۳ جسدش را در ارض اقدس دفن کردند.^۴

۱ - احمد گرجی نژاد تبریزی: پیشین / ۱۴۲.

۲ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین / ۴۲۷؛ سید

احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین / ۱۱۳۹/۲؛

محمود میرزا قاجار: پیشین / ۴۰۷/۲؛ احمد

گرجی نژاد تبریزی: پیشین / ۱۴۱.

۳ - احمد گرجی نژاد تبریزی: پیشین / ۱۴۱.

۴ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین

/ ۱۱۳۹/۲.

۵ - محمود مدبری: شاعران بی دیوان / ۵۰۱.

۶ - ابوالفضل محمد بن حسین بیهنی: تاریخ

بیهنی / ۶۲.

۷ - ابوالفضل محمد بن حسین بیهنی: پیشین

/ ۱۷۱۲؛ سید احمد حسینی کازرونی: پژوهشی

در اعلام تاریخی و جغرافیایی / ۵۰۲.

۸ - ابوالفضل محمد بن حسین بیهنی: پیشین

عاملی - بدرالدین - جلد اول

عاملی - حسین - جلد اول

عاملی بازوری - ابراهیم - جلد اول

(۷۹)

عراقی - ابوالحسن

(- ۴۲۹ ه. ق)

ابوالحسن عراقی شاعر^۵ و دبیر
مخصوص سلطان مسعود غزنوی.^۶ او

مشوق اصلی مسعود در یورش به
مازندران و گرگان هم او بود، اما در این
حمله رأی عراقی درست نبود و سلطان
غزنوی و وزیر و امرایش پیوسته عراقی
را به خاطر عدم تدبیر نکوهش
می‌کردند.^۱

در لشکر کشی دوباره سلطان
غزنوی به خراسان با آنکه در کنار
سلطان بود ولی جرأت اظهار نظر
نداشت.^۲ در سه شنبه ربیع الاول ۴۲۲

ه. ق به سالاری کردان و عربان دو سپاه
غزته رسید و برادرش ابوسعید نیز قائم
مقام او شد.^۳ ولی سال بعد به علت بی‌عزمی
کفایتی و عیش و نوش با یورش
ترکمانان در هرات مواجه شد که در این
میان بسیاری از مردم کشته و دستگیر
شدند و سلطان غزنوی وی را از
سالاری کردان و عربان برکنار کرد.^۴

در اواخر عمر به جهت عدم تدبیر و
حسادت درباریان به ویژه ابونصر وزیر،
به دستور مسعود برکنار و تا آخر عمر
گوشه نشین شد.^۵ فوت عراقی در روز
شنبه ششم شعبان سال ۴۲۹ ه. ق اتفاق

افتاد.

پس از مرگش شایع شد که با زن
مظربه معاشرت داشت و زنان او را دارو
خوراندند.^۷ بر حسب وصیتش جسد
وی را به مشهد الرضایی بردند و در
مسجد کنار بارگاه که خود بانی آن بود
دفن کردند. بیهقی می‌گوید: «در سال
۴۳۱ ه. ق که با سپاه سلطان مسعود به
طوس و نوقان رفتم، تربت امام رضایی
را زیارت کردم و قبر ابوالحسن عراقی
را نیز که در مسجد کنار مشهد در طاقی
که پنج گز از زمین تا طاق بود، زیارت
کردم و از حال این دنیای فریبنده که در
عرض هشت و نه سال او را بالا کشید و
سرانجام به این روز انداخت متعجب

۱۷۵/، ۱۷۷/، ۵۲۱/، ۵۲۲/، ۵۷۸/

۱ - ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی: پیشین

۵۹۲/، ۵۹۳/، ۶۰۸/، ۶۱۰/، ۶۱۲/، ۶۱۳/

۲ - همان / ۶۲۰ ۳ - همان / ۶۴۹

۴ - همان / ۶۷۹ - ۶۸۳

۵ - همان / ۵۷۳

۶ - همان / ۱۷۱۲ سید احمد حسینی کازرونی:

پیشین / ۵۰۴

۷ - همان / ۷۱۲ - ۷۱۳

صداقت از خود نشان داد.^۵ در نواختن موسیقی مهارت فراوان داشت و زندگی بدون آن را حرام می‌دانست. هرچه از مصاحبت اهل فهم و درک به دست می‌آورد آن را بخشی از عمر می‌شمرد.^۶ عزتی در اواخر حیات از کارهایش توبه و به مشهد رضوی آمد و بیشتر اوقات را صرف عبادت و زیارت و مداومت بر ادعیه گذراند.^۷ و سرانجام در همانجا فوت کرد.^۸ عزتی دارای طبع

شدم.^۱ عراقی موقوفات بسیاری کرد، از جمله موقوفات او احداث یک کاروان سرا و احیای کاریز مشهد و وقف دهی برای تأمین مخارج آن دو بود.^۲

از اشعار اوست:

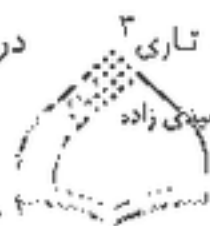
زلفین تو به عاشق تو ماند

خو کرده در نگون و نکون سازی

پسندار یا که روز هراقستی

آشفته و سیه شده و تاری^۳

رسول سعیدی زاده

(۸۰)

عزتی شیرازی - میرزا جانی

(قرن ۱۱ هـ.ق)

میرزا جانی مستخلص به «عزتی» شاعر و موسیقی دان عصر صفویه. اصل ایشان از شیراز بود و آراستگی به کمالات صوری و معنوی داشت.^۴ نیاکانش در خدمت پادشاهان قرار داشتند و خودش نیز مدتی در دفتر خانه شاه صفوی به نویسندگی اشتغال و در این کار شایستگی لازم و نهایت

۱ - همان / ۷۱۳، تاریخچه ابنیه متبرکه حرم.

۲ - همان / ۷۱۳، تاریخچه ابنیه متبرکه حرم.

رضوی / ۸ - ۹.

۳ - همان / ۷۱۳.

۴ - دانشنامه ادب فارسی ۲۲/۳ - ۲۳ به نقل از

ترجمان البلاغه / ۲۷.

۵ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی

/ ۲۵۶؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره

مدینه الادب / ۱ / ۵۷۲.

۶ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۲۵۶؛ امین

احمد رازی: تذکره هفت اقلیم / ۱ / ۴۶۸.

۷ - امین احمد رازی: پیشین / ۱ / ۴۶۸.

۸ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۲۵۷.

۹ - همان؛ محمد علی مصباحی نائینی: پیشین

/ ۱ / ۵۷۲.

لطیف بود.

از اشعار اوست:

خوش آن وقتی که عشق غمخوارم بود

اه شب و گریه سحر کسارم بود

بد کردی چرخ بین که با من نگذاشت

کمالی غمی که زیب بازلرم بود^۱

منتاع هستم از گریه‌ی دمام سوخت

ببار این چرخ از قطره‌های شبنم سوخت

نیافته که غمیز بود مدعا یا نطف

مرا تبسم و دشنام هر دو در هم سوخت^۲

باز بوی گلی آشفته دماغم دارد

تسند بنای سز آفت به چراغم دارد

نشود جمع بدل بردن کس زلفش برتان^۳بی سرانجامی این سلسله تاغم دارد^۴

رسول سعیدی زاده

سفادران اصفهان. وی برادر محمد
ابراهیم متخلص به «فارغا» (فارغ)
است که در اواخر عمرش به هندوستان
رفت و در شهر لاهور ساکن شد.^۴ و نیز
برادر محمد اسماعیل از عرفای بزرگ^۵
و از معاصرین میرزا محمد طاهر
صاحب تذکره نصر آبادی می باشد.^۶
مدتی در خدمت ملا حسن علی فرزند
ملا عبدالله شوشتری مشغول به فراگیری
علوم بود و تعدادی از کتب پزشکی را
نزد حکیم شفایی (متوفی ۱۰۳۷ ه. ق.)
خواند.^۷

عشرتی همراه با آقا محمد پیشکش
نویس که حساب پیش کش‌های

عجم

(۸۱)

عشرتی فروشانی اصفهانی -

علی

(قرن ۱۱ ه. ق.)

آقا علی عشرتی فرزند عین علی،

شاعر معروف اواخر قرن یازدهم هجری

از مردم محله فروشان روستای ورنو

۱ - امین احمد رازی: پیشین ۲۶۸/۱

۲ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۲۵۶/

۳ - محمد علی مصباحی نائینی: پیشین

۵۷۲/۱

۴ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی

۳۳۸ - ۳۳۹/

۵ - شیخ آقا بزرگ تهرانی: الدرر ۷۲۱/۹

۶ - محمد علی مدرس تبریزی: ربحانه الادب

۱۳۹/۴

۷ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۳۳۸/

(۸۲)

عطار هروی - محمد علی

(۱۲۸۸ - ۱۳۷۲ ه. ش)

نوروزی و غیره را نگه می‌داشت برای
دربانی و پرده داری به هند می‌رفت، در
هند به خدمت نواب میرزا رستم (فدایی
صفوی) راه یافت. ^۱ پس از مدتی اقامت
در هند و توانمندی مالی، روی به سوی
وطن نهاد و در مشهد به خدمت حاجی
محمد جان قدسی رسید و در همین شهر
فوت کرد. ^۲

طبعش خالی از لطف نیست و از وی
دیوان شعری برجای مانده است که در
هند چاپ سنگی شده است. رباعی و
قطعه زیر از اوست:

نجمد علی عطار هروی فرزندی
محمد اسماعیل نویسنده و خوشنویس.
وی به سال ۱۲۸۸ ه. ش در شهر هرات
متولد شد. پدر و نیاکانش همه از عالمان

ترکس ز چشم مست تو کسب حیا کند
گل هر زمان طراوت رویت آدا کند

با خال لب بگویی که مرغان نام را

یا آب و دانه بدهد یا رها کند

غم از هر سو رهگذرم می‌بندد

هر دم زخمی بر جگرم می‌بندد

کسی رخصت پرواز گلستان دهم

آن طفل که در قفس پرم می‌بندد ^۳

رسول سعیدی زاده

۱ - همان.

۲ - محمد ظاهر نصر آبادی: پیشین / ۳۲۸؛

لطفعلی بیگ آذر بیگدنی: آتشکده آذر / ۹۸۷.

محمد مظفر حسین صبا: تذکره: نور و نوس

۵۶۶/

۳ - محمد ظاهر نصر آبادی: پیشین / ۳۳۰.

۳۳۹

عصار - سید محمد - جلد اول

دین بودند. پدرش مشیر را ترک و به عطاری روی آورد. محمد علی دروس ابتدایی را در مکتب خانه‌های هرات فرا گرفت و سپس به فراگیری خوشنویسی در نزد پدر پرداخت. مدتی خطوط کهن و عربی را نزد خوشنویس نامی «ملا محمد صدیق نیازی» آموخت. با مرگ استاد، خود به تنهایی شروع به تعلیم از روی آثار برجای مانده از قطعه‌های

شیوه‌های عطار هروی متأثر از مکتب شرق ایران یعنی هرات و خراسان قدیم است. نمونه این شیوه را می‌توان در خطوط بایسنقر میرزا در مسجد گوهرشاد و قرآن بایسنقری و نیز قرآن عبدالله صیرفی دید. شیوه‌های نستعلیق و تعلیق وی نیز شباهتی به شیوه‌های رایج در افغانستان ندارد و بیشتر با شیوه عبدالرحمن خوارزمی هم خوانی دارد.

نقیس مسکوکات دوره اموی، عباسی، غزنوی و نیز اسناد تاریخی و قطعات خوشنویسان معروفی چون سلطان علی مشهدی، بایسنقر میرزا، مشیر عماد، عبدالرحمن حسینی معروف به میر عماد ثانی، میرزا علی هروی و نیز خط کوفی مسجد جامع هرات، الواح سنگی دیواره مناره‌های غزنه، مسجد نه گنبدان بلخ، منار زیبای جام غور، مدرسه و بازار بست و چشت شریف کرد. تا آنکه پس از سال‌ها کوشش مداوم به هنرمند منحصر به فردی در زمینه خطوط کهن به ویژه کوفی تبدیل شد.

از آثار چاپی عطار هروی می‌توان «نمونه‌های خط»، «سنگ نبشته‌های هرات»، «الهی نامه خواجه عبدالله انصاری»، «گنجینه خطوط در افغانستان» همراه با شرح احوال وی به قلم مایل هروی که در سال ۱۳۴۶ ه. ش چاپ شد، «کتاب‌های قرآن محلی» تهران ۱۳۶۶ ه. ش، «هنر آیه نگاری در قرآن» تهران ۱۳۷۵ ه. ش به اهتمام محمد مهدی هراتی اشاره کرد. دیگر آثارش عبارتند از: کتیبه‌های مسجد هرات، اندرون مسجد و اندرون

(۸۳)

عقیلی - سید رضا

(۱۳۳۰ هـ. ش)

سید رضا خان عقیلی فرزند سید مصطفی از سادات «عقیلی» استرآباد شاعر و موسیقی دان. وی پس از تحصیل علوم ادب فارسی و عربی به خدمت اداره پست وارد و در سال‌های اوایل مشروطیت بود که به خراسان آمد. در مشهد سکونت اختیار کرد و پس از چند سالی به گیلان رفت. در آنجا با نهضت «میرزا کوچک خان» همراهی کرد. تمام وسایل زندگانی حتی دیوانش غارت گردید و پس از آن به تهران رفت و به وزارت دارایی منتقل شد سپس به خراسان برگشت و رئیس دفتر اداره انحصار خراسان شد. در سال ۱۳۰۴ هـ. ش از طرف اداره دزایی ناظر هزینه اعتبارات اداره‌ی خراسان گردید.

گنبد ملک غیاث الدین، کتیبه‌های مسجد جامع لشکر گاه و گازرگاه، کتیبه‌های مزار خواجه مودود چشتی در چشت، کتیبه‌های مسجد جامع یعقوب در کابل، کتیبه‌های خرقه شریف در هرات، کتیبه‌های دار المعلمین در هرات، کتیبه‌های ایوان مسجد زیارت عبدالرحمن جامی هرات، کتیبه‌های محراب مسجد پاک ولایت هرات، کتیبه‌های مسجد بکر آباد، کتیبه‌های مسجد گوهرشاد در مشهد، سه سوره به خط ثلث در سال ۱۳۴۹ هـ. ش در کتیبه‌های مسجد سکندر خان شهر قدیم هرات، چند قطعه برای دکتر ذاکر حسین رئیس جمهوری وقت هندوستان، مجموعه مرقعات و آثار در موزه هرات، کتیبه‌ای برای مسجد هامبورگ آلمان به درازی چهل متر.^۱

عطار هروی در سال ۱۳۷۲ هـ. ش در مشهد بدرود حیات گفت و او را در همین جا به خاک سپردند.^۲

رسول سعیدی زاده

۱ - دانشنامه ادب فارسی ۷/۲/۳: غلامرضا

مایل هروی: هنر خطاطی افغانستان امروزه

هنر و مردم، شماره ۹۵، سال ۱۳۴۹، ص ۲۰

۲ - دانشنامه ادب فارسی: ۷/۲/۳.

چه جنونی است ندانم که بدین موی سفید
 نتوانم که بچندم نظر از روی سفید
 بند و دم است همه در ره این چشم ضعیف
 موی آن موی سیه در خم ابروی سفید
 خوشدلی رفت و دگر زو نتوان پ یافت اثر
 همچو در دشت پر از برف ز راسوی سفید
 عجب اینجاست که آثار سیه را نهند
 گاه اعلام عمل جز به ترازوی سفید
 خون گذشت از سر انسان سیه روز، کجاست
 بی تطهیر زمین نوبت نیروی سفید؟
 در مرام تو ز آزادی گیتی سخن است
 همچو در پرده لوهام ز هندوی سفید
 کاش بیرون فتد این کوکب خونین زمین
 در مرام تو ز منظومه این گوی سفید^۱

علی جان سکندری

(۸۴)

عیشی شیرازی

(۱۸۰ هـ ق)

مولانا عیشی خطاط و کاتب
 دارالسلطنه هرات. برخی او را تجریزی

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر
 خراسان / ۳۹۲ - ۳۹۹.

در سال ۱۳۰۷ هـ. ش رئیس دفتر اداره
 راه خراسان شد و تا آخر عمر رئیس
 دفتر و گاهی کفیل آن اداره بود تا این که
 در سوم اسفند ماه ۱۳۳۰ هـ. ش به رحمت
 ایزدی پیوست و در مشهد دفن شد.

عقیلی با آن که مطالعاتش در
 دواوین استادان سخن بسیار اندک و
 محفوظاتش کم بود، در شاعری قوی
 دست و در پروراندن قوافی مشکل و
 ابداع مضامین قدرت داشت، ملک
 الشعراء بهار به عقیلی و طبع گوهر رای
 او احترامی خاص می نهاد. او اتسافی
 شریف و پاک بود و از مشاهدم نیا
 پاک‌ها رنج می برد. در سال‌های آخر
 عمر دیدن فساد احساسات او را سخت
 جریحه دار می کرد. او قصایدی در این
 رابطه سروده است که نظایر آنها را کمتر
 در دواوین سخنوران می توان دید. در
 خانه عقیلی به روی دوستان باز بود. در
 موسیقی صاحب اطلاع بوده، انواع
 سازها را می نواخت.

نمونه‌ای از اشعار وی که در نکوهش
 دیکتاتوری آلمان (۱۳۲۳) سروده است:

دانسته‌اند. او شاگرد محمد قاسم شادیشاه بود.^۱ و در کتابت روش سلطان محمد نور را پیروی می‌کرد. از هرات به مشهد آمد و در کتابخانه شاهزاده ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزای صفوی با در آمد عالی مشغول به خوشنویسی شد.^۲

مولانا عیشی در رنگه نویسی دارای مهارت بود.^۳ و شعر نیز می‌گفت.^۴ تخلص شعر وی در ابتدا «محتی» ولی بعد به پیشنهاد خلیل تیموری پسر میرانشاه^۵ به «عیشی» تغییر یافت.^۶ وی به گفته صاحب مجالس النفایس مردی هزل و هجو پیشه و شوخ طبع بود.^۷ از آثار وی می‌توان به صفحه‌ای از

«العبد عیشی» و یک قطعه از مرقع محمد محسن به قلم دو دانگ خوش با رقم «مشقه عیشی» و یک قطعه از مرقع مالک به قلم نیم دو دانگ عالی به سرخی روی کاغذ سبز رنگ با رقم «کتبه عیشی» و یک قطعه از مرقع دیگر به قلم کتابت خوش با رقم «کتبه العبد عیشی» در همان کتابخانه اشاره کرد.^۸ به جز آثار خوشنویسی فوق، عیشی ده نامه موسوم به «عشرت نامه» در بحر هزج مدّس به نام ممدوحش خلیل تیموری ساخت که در آن به ده نامه اوحدی مراغی و مهر و مشتری عصار

یک نسخه «یوسف و زلیخا» جامی با رقم «عیشی ۹۴۴» و شش قطعه از مرقع امیر غیب بیک به قلم نیم دو دانگ و کتابت و غبار عالی و خوش با رقم‌های «العبد عیشی» و «کتبه عیشی» و «قائله عیشی» و «المحرّره... سنه ۹۶۵» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول و دو قطعه از مرقع سید احمد مشهدی به قلم‌های دو دانگ و کتابت خوش با رقم

۱ - محمد عقی ثریب: پیشین / ۲۱۰.

۲ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۵.

۳ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان ۵۴۵/۲.

۴ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۵.

۵ - ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران ۲۶۱/۴.

۶ - امین احمد رازی: تذکره هفت افنیم ۹۴/۱.

۷ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۶۱/۴.

۸ - مهدی بیانی: پیشین ۵۴۶/۲.

هر دم هزار قطره خون بهر ابروت
از دیده امام به محراب می چکد
هر لحظه صد کرشمه رنگین غمزات
مانند خون ز خنجر قصاب می چکد
اشک من است در هوس موی روی تو
هر شبی که در شب مهتاب می چکد^۶

رسول سعیدی زاده

عینائی - سید محمد ← جلد اول

تبریزی اشاره کرده است.^۱
عیشی عمری طولانی یافت^۲ و تا
زمان سلطنت سلطان حسین بایقرا زنده
بود.^۳ و در سال ۹۸۰ ه. ق در مشهد
مقدس فوت کرد.^۴ و در آنجا به خاک
سپرده شد.^۵

این اشعار از اوست:

در چشم تو نرگس است کزو خواب می چکد
روی تو آتش است کزو آب می چکد

مرکز تحقیقات و پژوهش علوم اسلامی

- ۱ - محمد علی خزانده دار لو: منظومه های فارسی / ۲۲۵.
- ۲ - امین احمد رازی: پیشین ۹۴/۱.
- ۳ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۶۱/۲.
- ۴ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۵، مهدی بیانی: پیشین ۵۲۵/۲.
- ۵ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس ۷۲۶/۲ - ۷۲۷؛ محمد علی مصباحی نالینی: تذکره مدینه الادب ۲۲۵/۳.
- ۶ - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن ۵۸۱/.

ف

(۸۵)

فاضل قندهاری - عبدالله

(۱۲۲۷ - ۱۳۱۲ ه. ق)

حاج ملا عبدالله فرزند نجم الدین
معروف به «فاضل قندهاری» و متخلص
به «وصال» و «مهجور»^۱ از نایندوان

عرصه فقه و اصول و حکمت و عرفان و کلام
حدیث و ریاضیات و شعر و ادب بود.

در سال ۱۲۲۷ ه. ق در قندهار

متولد شد.^۲ پدرش مولانا نجم الدین از

علمای آن دیار بود. او نزد پدر و برخی

از علمای اهل سنت فقه و اصول

آموخت^۳ و در عتبات از محضر شیخ

انصاری و حاج سید محمد باقر بهره برد.

پس از اشغال افغانستان توسط سپاهیان

انگلیس، به کابل رفت و مدتی در آنجا

علیه انگلیس به تبلیغ پرداخت و

قدم‌های مثبتی در راستای وحدت شیعه

و اهل سنت برداشت.^۴

پس از مصالحه انگلیس و دولت

حاکم بر افغانستان: ایشان تبعید گونه

عازم مشهد شد و ربیع الاول سال

۱۲۷۱ ه. ق به این شهر وارد گردید^۵ و

پس از زیارت بارگاه امام علی بن

موسی الرضا ع، چند سالی به سیاحت

۱ - محمد علی مدرس تبریزی: رحانه الادب

۳۲۰/۶

۲ - میرزا عبدالرحمن مدرس: تاریخ علمای

خراسان / ۱۲۲۵ مهدی بامداد: شرح حائر رجا

ایران / ۱۴۶/۶

۳ - میرزا عبدالرحمن مدرس: پیشین / ۱۲۵.

۴ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطمع

الشمس / ۶۸۹؛ میرزا عبدالرحمن مدرس:

پیشین / ۱۲۶.

۵ - میرزا عبدالرحمن مدرس: پیشین / ۱۲۷.

چه خوش نما بود ار پا نهی به منظر چشم
فان منزل اهل الكمال فی الفرفرات
غیر ز عشق ندارد دل فسردهی زاهد
فان مرحلة العشق شامخ الهضبات
جز از وصال تو هر مقصدی که هست نخواهم
لان قریبک و الله افضل الحسنات^۲
غلامرضا جلالی

فانی ← تربتی - میرزا نصرالله، جلد اول

(۸۶)

فرخ خراسانی - محمود

(۱۲۷۴ - ۱۳۶۰ ه. ش)

سید محمود فرخ خراسانی فرزند
سید احمد جواهری متخلص به «فرخ»
سیاستمدار و شاعر معاصر خراسان.
وی در سال ۱۲۷۴ ه. ش در مشهد

۱ - مهدی بامداد: پیشین ۱۲۷/۶.

۲ - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین ۳۲۰/۶.

میرزا عبدالرحمن مدرس: پیشین ۱۲۷/

محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین

۱۲۷/

۳ - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین ۳۲۰/

شهرهای ایران و عربستان سپری کرده،
بعد مجاور مشهد شد و سال ۱۳۱۲ ه. ق
در ۸۵ سالگی جهان فانی را وداع گفت
و در محل دارالضیافه حرم به خاک
سپرده شد.^۱

از آثار اوست: البرهان فی قطع شیعة
الشیطان، تجوید القرآن، تحریر الاصول
در فقه، تذکرة العلماء، خوان الالوان،
دلالة السالکین در قواعد عارفین،

الفرائد البهیة، در شرح عقاید شیخ
یهانی، کحل الطرف فی علم الحرف،

کشف الغطاء عن مسئله البداء، مصارع

الملحدین در ردّ صوفیه و منتقاسفین و مستغنی
رسالة الهدایة در تفسیر آیه ولایت، حل

العقال در خلق الاعمال، کتاب المقالات
در علم کلام، حواشی شرح مطالع در

خکمت.^۲

فاضل شعر نیز می سرود. او در اوایل

«مهجور» و بعدها «وصال» تسخلص
می کرد.

از اشعار اوست:

اذا ذكرت حبیبی و کنت فی الخلوات

جرت دموع عیونی بمثل ماء فرات

داشت و در دوره‌های دوازدهم و سیزدهم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم قوچان به مجلس راه یافت. ^۶ از سال ۱۳۲۲ تا ۱۳۲۶ ه. ش معاون نیابت تولیت آستان قدس رضوی بود و چند سال نیز ریاست هیأت مدیره و مدیر عامل شرکت نخریسی و نساجی برق خسروی خراسان را به عهده داشت. ^۷

در پایان عمر بیشتر به کارهای ادبی و مطالعه و نگارش پرداخت. ^۸ چنانکه

متولد شد. ^۱ مقدمات فارسی و عربی را در مدارس قدیمه آموخت. ^۲ بعد از اتمام تحصیلات مقدماتی وارد حوزه علمیه

مشهد شد و نزد علمای مشهور آن زمان از جمله ادیب نیشابوری (متوفی ۱۳۹۶

ه. ق) و شیخ محمد حسین سبزواری ادبیات فارسی و عربی را به حد کمال رسانید. ^۳

۱ - صلیب اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۴۱۸.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۲ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / ۲۲۸.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۳ - سید عبدالحمید خلیفانی: تذکره شعرای معاصر ایران / ۳۰۸/۱ باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران / ۱۰۸۵/۲: مریم آقا شیخ محمد: گنزار مشاهیر / ۱۰۸.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۱۹ - ۲۲۰.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۵ - باقر عاقلی: پیشین / ۱۰۸۵/۲.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۶ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۱۸: سید عبدالحمید خلیفانی: پیشین / ۳۰۸/۱.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۷ - عنی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۱۸.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

۸ - سید عبدالحمید خلیفانی: پیشین / ۳۰۸/۱.

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می‌کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. ^۴ او در تشکیل انجمن‌های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. ^۵ مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده

ده نامه اوحدی اصفهانی ۱۳۲۵ ه. ش، مناظرات و اخوانیات، منتخب آثار و شرح احوال استاد منشی یاشی نصرت ۱۳۳۱ ه. ش.^۵ البته چند مقاله تحقیقی و ادبی از استاد نیز در مجله‌های آینده، فرهنگ خراسان، یادگار و یغما به چاپ رسیده است.^۶

از اقدامات فرهنگی مرحوم فرخ می‌توان به وقف ۱۴ نسخه کتب خطی و ۸۸ نسخه کتب چاپی به آستان قدس رضوی اشاره کرد.^۷

از اشعار اوست:

در سن ۸۶ سالگی درگذشت و در دارالذکر حرم مطهر به خاک سپرده شد. علی اکبر گلشن آزادی از شاگردان فرخ بوده است.^۴ آثار استاد فرخ به شرح زیر است:

- ۱ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۸۸.
- ۲ - سید عبدالحمید خلخالی: پیشین / ۳۰۸/۱.
- علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۲۰.
- ۳ - سید عبد الحمید خلخالی: پیشین / ۳۱۳/۱.
- علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۱۹، ۴۲۶.
- ۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۱۹.
- ۵ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۸۸؛ ر.ک: عبد الرقیع حقیقت: پیشین / ۴۲۸؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۱۹.
- ۶ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۸۸.
- ۷ - حاج محمد احتشام کایاتبان: شمس الشمس / ۳۲۷؛ رضانعلی شاکری: واقفین عمده کتاب / ۲۲.

در سال ۱۳۵۳ ه. ش از طرف دانشگاه مشهد مقام استاد افتخاری دانشکده ادبیات و علوم انسانی به او اعطا شد.^۱ فرخ مسافرت‌های زیادی به کشورهای عربی و اروپایی و آسیایی داشت.^۲ او با کسانی چون بصر الله فلسفی، علی اصغر حکمت و ملک الشیرای بهار معاشرت می‌نمود.^۳

فرخ در سوم فروردین ماه ۱۳۶۰ ه. ش در سن ۸۶ سالگی درگذشت و در دارالذکر حرم مطهر به خاک سپرده شد. علی اکبر گلشن آزادی از شاگردان فرخ بوده است.^۴ آثار استاد فرخ به شرح زیر است:

- تصحیح روضه خلد مجد خوانی (۷۳۳ ه. ق) ۱۳۴۵ ه. ش، تصحیح و چاپ مجمل التواریخ فصیحی (۸۴۵ ه. ق) در سه مجلد ۱۳۳۹ ه. ش، خلاصه احوال و منتخب آثار اوحدی اصفهانی معروف به مراغه‌ای (۷۳۸ ه. ق)، دیوان اشعار شامل چهار هزار بیت، سفینه فرخ در دو مجلد (۱۳۳۲)، مثنوی فروزنده، مثنوی منطق المشاق یا

کسار بزرگ و رتبه عالی گرت هواست
 با فکر پست و همت دون این هوا خطاست
 فکرو بزرگ و همت عالی بیایدش
 آنکو در آرزوی بسزگی و اعتلاست
 بسیار دیده‌ایم و شنیده که نکسی
 پر بود رتبه‌ای که نه آن رتبه را سزاست
 پستی گرفت رتبه عالی از او و لیک
 نفزود رتبه هیچ بر او بلکه نیز کاست
 امر خظیر پست کند عامل حقیر

آمد پدرش از مجتهدین مشهد بود. از
 همان کودکی به آموختن قرآن و
 مقدمات زبان عربی پرداخت سپس

و آن کار پر بها شود از مرد و دهاست
 محمد جواد هوشیار

علوم قدیمه را در مدارس مشهد
 آموخت و از محضر سید ابوالقاسم
 ازغندی، میرزا عبدالجواد ادیب
 نیشابوری، حاج محمد علی فاضل، آقا
 بزرگ شهیدی و میرزا محمد باقر
 مدرس رضوی کسب فیض نمود و در
 علوم معقول و منقول و ادبیات فارسی و
 عربی تبحر یافت و به جای پدر به

فرید - نهاوندی - محمد

(۸۷)

فیاض - علی اکبر

(۱۲۷۷ - ۱۳۵۰ ه. ش)

دکتر سید علی اکبر مجیدی فیاض
 فرزند سید عبدالمجید نماینده مجلس
 شورای ملی، مؤسس دانشکده ادبیات
 مشهد، استاد دانشگاه و خادم پاشی
 حرم مطهر. وی به سال ۱۲۷۷ ه. ش در
 خانواده‌ای روحانی در مشهد به دنیا

۱ - سید عبدالحمید سنخالی: تذکره شعری
 معاصر ایران ۱/۱۳۰: علی اکبر گشن آزادی:
 صد سال شعر خراسان/ ۲۲۱.

عنوان «خادم باشی کشیک اول» در آستان قدس رضوی منصوب گردید.^۱

در سال ۱۳۰۷ ه. ش ریاست دبیرستان شاهرضای مشهد و همچنین ریاست دانشسرای مقدماتی در مشهد (۱۳۱۴ ه. ش) را عهده دار شد و سال ۱۳۱۶ ه. ش به تهران رفت و در کتابخانه دانشکده ادبیات چندی به کتابداری اشتغال داشت. پس از گذراندن دوره لیسانس در سال ۱۳۲۲ ه. ش موفق به اخذ درجه دکترا در زبان و ادبیات فارسی شد بعد به تدریس ملل و نحل در دانشکده علوم معقول و منقول مردم پرداخت. در دوره‌های دوازدهم و سیزدهم نیز نمایندگی مردم مشهد را در مجلس شورای ملی بر عهده گرفت. وی پس از دوره اخیر یک‌باره به مطالعه و تحقیق و تدریس پرداخت. در سال ۱۳۲۷ ه. ش به دعوت دانشگاه فاروق اول به مصر رفت در دانشکده ادبیات این دانشگاه سخنرانی‌هایی به زبان عربی ایراد کرد. این سخنرانی‌ها در اسکندریه به چاپ رسیده است.^۲

دکتر فیاض در سال ۱۳۳۴ ه. ش از طرف وزارت فرهنگ مأموریت یافت دانشکده ادبیات مشهد را تأسیس کند و خود مدت نه سال ریاست این دانشکده را بر عهده داشت. در ضمن در پایه گذاری و تکمیل کتابخانه دانشکده کوشید در برخی از این سال‌ها در دانشکده ادبیات مشهد تاریخ ادبیات فارسی، تاریخ تمدن و تاریخ ایران بعد از اسلام تدریس می‌کرد، چند سال نیز سرپرستی دانشکده علوم معقول و منقول را که خود در تأسیس آن همکاری مؤثر داشت، عهده دار بود. او از سال ۱۳۴۳ ه. ش به دانشگاه تهران برگشت و به مدیریت گروه ادیان و مذاهب در دانشکده الهیات و معارف اسلامی انتخاب شد تا اینکه در سال ۱۳۴۶ ه. ش بازنشسته شد و در مشهد اقامت گزید.^۳

۱ - غلامحسین بوسفی: «تصویری از اسناد

فیاض»، مجله دانشکده ادبیات مشهد،

شماره ۴، سال ۷ (۱۳۵۰)، ص ۷۱۷.

۲ - همان، ۳ - همان / ۷۱۷.

استانداری فرج الله بهرامی در خراسان با همراهی چند تن از فضلاء وقت به تألیف تاریخ مشهد همت گماشت که به چاپ نرسید. استاد فیاض در روز پنج شنبه چهارم شهریور ۱۳۵۰ ه. ش در مشهد درگذشت.^۱ و در رواق دارالسیاده مبارکه به خاک سپرده شد.^۲ به پاس خدمات فرهنگی وی کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد به کتابخانه «فیاض» موسوم گشت و به پیشنهاد این دانشکده مقرر گردید یکی از دبیرستان‌ها و نیز یکی از خیابان‌های مشهد به نام «دکتر علی اکبر فیاض» خوانده شود.^۳

از ویژگی‌های علمی استاد که می‌توان به آن اشاره نمود آنکه وی دستدار حقیقت و آشنا به زبان‌های مختلف چون فرانسوی، روسی، انگلیسی، آلمانی و چینی بود. و در زمینه‌های مختلف علمی آگاهی داشت.

دکتر فیاض در سال ۱۳۴۷ ه. ش برای معالجه به سوئیس رفت و مدتی کوتاه در آنجا ماند. از بهمن ماه ۱۳۴۹ ه. ش دعوت دانشکده ادبیات مشهد را پذیرفت و در رشته فوق لیسانس زبان و ادبیات فارسی، سیر عقاید و آراء اسلامی و متون نثر فارسی را تدریس می‌کرد. دکتر فیاض در انجمن ادبی مشهد، انجمن ادبی ایران شرکت داشت و چندی ریاست انجمن ادبی بهار و ریاست هیأت تحریریه مجله آستان قدس رضوی و نیز نیابت رئیس انجمن قلم در خراسان را بر عهده داشت. و در هزاره ابن سینا (۱۳۳۳ ه. ش)، کنگره خواجه نصیر الدین طوسی (۱۳۳۵ ه. ش)، هزاره شیخ طوسی (۱۳۴۸ ه. ش)، و بزرگداشت ابوالفضل بیهقی (۱۳۴۹ ه. ش) شرکت نمود و در برخی از آنها مقالاتی تحقیقی عرضه کرد.

او با بعضی از دوستان خویش چون مرحوم قاسم غنی در تصحیح تاریخ بیهقی و تألیف تاریخ عصر حافظ مشارکت داشت و نیز در دوره

۱ - همان / ۷۱۹.

۲ - علی مؤمن: تاریخ آستان قدس / ۳۴۲.

۳ - غلامحسین یوسفی: پیشین / ۷۱۹ - ۷۲۰.

شعر امروز خراسان، شعر فارسی،
قدیمی ترین کتاب در کتابخانه آستان
قدس رضوی، گزنفن در بازگشت،
نسخه های خطی تاریخ بیهقی.^۲

از اشعار اوست:

جهان را دگر با خرد کار نیست
خرد را دگر روز بازار نیست
نیینی به گیتی که سر تا به پای
یکی کارش اکنون به هنجار نیست
تو گویی در این آدمی پیکران
دل روشن و مسفز هشیار نیست
جهان چون یکی قیرگون شب شده است
یکه هیچش ستاره پدیدار نیست^۳

محمد جواد هوشیار

در مطالعه و کسب دانش به تقلید و تبعید
اعتقاد نداشت. او اهل اجتهاد و صاحب
نظر بود. هر نکته را نقد و ارزیابی
می کرد، فردی نوگرا و نو اندیش، خوش
سخن و فصیح بود در سخن گفتن
ایجازی هنرمندانه داشت.^۱

از آثار چاپ شده استاد فیاض
می توان به این موارد اشاره کرد:
کتاب ها: بیهقی و تاریخ، تاریخ اسلام،

تاریخ بیهقی، تصحیح تلویحات
سهروردی، فهرست کتب منطقی،
محاضرات عن الشعر الفارسی و

الحضارة الاسلامیه فی ایران، تحقیق و ترمیم علی اکبر

دیوان ظهیر فاریابی، مقدمه بر رساله
بحثی در تصوف دکتر قاسم غنی، مقدمه
بر کتاب المصادر زوزنی، مقدمه بر
مزارات خراسان، مقدمه بر المظاهر
اللهیه صدر الدین محمد شیرازی، مقدمه
بر نوای آگاهی.^۲ و مقالات: ابو مسلم
خراسانی، ادب شوروی، ادبیات و
زندگی، ترجمه تایوت ساز اثر پوشکین،
تصوف در شعر فارسی، خبری از مشهد
هزار سال پیش، دورنمای نقد ادبی،

۱ - همان / ۷۰۸ - ۷۱۵.

۲ - همان / ۷۲۰ - ۷۲۲: علی اکبر گلشن آزادی:

پیشین / ۴۴۴.

۳ - همان / ۷۲۰ - ۷۲۲.

۴ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۴۴.

(۸۸)

فیروزی شیرازی - علی

(- پیش از ۱۲۹۶ ه. ق)

شیرازی (۱۲۹۶ ه. ق)، میرزا علی
شیرازی صاحب دیوان شعری بوده
است و از اشعار اوست:

گفتم ز غم عشق توام بیم ز جان است
گفتا چه توان کرد ره عشق چنان است
آوخ که به پیری دل ما برد به بازی
آن طفل که محبوب همه پیر و جوان است
آنان که رخ دوست نبینند چه بینند
افسوس ز عمری که به غفلت گذران است^۱
محمد جواد هوسیار

میرزا علی شیرازی فرزند میرزا
رحیم «فخر الدوله» مستخلص به
«فیروزی» و به قولی «فخری» معروف
به فیروزی شیرازی، شاعر غزلسرای
دوره قاجار. وی در شیراز می‌زیسته.^۱
پدرش میرزا رحیم (متوفی ۱۲۵۸

ه. ق) طیب و شاعر بود.^۲ چون پدرش
ندیم مجلس شاهزاده «فیروز میرزا»
ملقب به «نصرة الدوله» (۱۲۳۳ - ۱۳۰۳

ه. ق) حاکم فارس بود.^۳ بدین ترتیب
فیروزی تخلص کرده است.^۴ فیروزی
شیرازی در زادگاهش به تحصیل هر
یک از علوم زمان خود پرداخت و
جامع آن علوم شد.^۵ آنگاه به حج رفت و
سپس به شیراز و در اواخر عمر به مشهد
آمد و در همین شهر (قبل از ۱۲۹۶

۲ - مخ. خیام پور: فرهنگ سخنوران / ۹۶: سید
احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین ۲۷/۱ -
۲۸: محمود میرزا قاجار: سمیة السحرة
۵۰۵/

۳ - مهدی بنامداد: شرح حال رجال ایران
۱۱۰/۳

۴ - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین
۱۳۹۵/۲ - ۱۳۹۶

۵ - همان ۱۳۹۵/۲ - ۶ - همان

۷ - شیخ مفید: پیشین ۲۸۶/

۸ - سید احمد دیوان بیگی: پیشین ۱۳۹۶/۲

ه. ق) وفات نمود و به خاک سپرده
شد.^۶ از خصوصیات او می‌توان به فضل
و آراستگی اخلاقی او اشاره نمود.^۷

بنا به گزارش احمد دیوان بیگی

(۸۹)

فیضی تربتی - علی

(قرن ۱۰ هـ.ق)

مولانا علی فیضی تربتی متخلص به «فیضی» شاعر اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری قمری. اصلش از شهرستان تربت حیدریه بود و بعضی او را گنابادی می‌دانند.^۱ در آغاز حیات برای کسب دانش به شهر هرات رفت و مدتی در آنجا به تحصیل پرداخت سپس از آنجا به عراق و آذربایجان مسافرت کرد. چند گاهی نیز در کسب اقامت داشت.^۲

مولانا علی تربتی در عهد اکبر شاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴ هـ.ق) به هندوستان رفت و در ستایش اکبر شاه اشعاری سرود و هدایای زیادی گرفت و به شهرهای هند مسافرت کرد.^۳

مولانا شعر را به غایت خوب می‌گفت و شیخ فیضی دکنی به استادی او گواهی داد و ایشان را در قطعه‌ای مدح گفت. تقی اوحدی در ستایش او گفته است: «آب و گل تربت وجودش از

رشحات سحاب فیض گشته، و کعبه نمود بی‌بودش محیط انوار فیض گشته، خوش طبیعت عالی فطرت آمده، قبل از شیخ فیضی [دکنی] به این تسخلص مستفیض شده» در غزل پیرو سبک شاعران پیشین خاصه ناصر خسرو، سعدی و حافظ بود و بر سبک آنان کلامی روان و دلپذیر می‌سرود.^۴

سرانجام مولانا فیضی به مشهد آمد و مدتی در این شهر ماند تا اینکه در اوایل قرن دهم هجری و بنا به قولی

۱ - میر نظام الدین علیشیرنویس: تذکره مجالس النفایس / ۱۴۵؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند ۱۵۷۱/۲؛ ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران ۲۹۳/۴.

۲ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۹۳/۴.

۳ - رضا قلی خان هدایت: تذکره ریاض العارفین / ۳۸۵؛ آقا بزرگ تهرانی: الذریعة / ۸۵۲/۹؛ محمد علی مدرس تبریزی: ریحانة الادب / ۳۸۴/۴؛ سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران / ۶۵۶/۱.

۴ - میر نظام الدین علیشیرنویس: پیشین / ۱۴۵؛ رضا قلی خان هدایت: پیشین / ۳۸۵؛ احمد گلچین معانی: پیشین ۱۵۷۱/۲؛ ذبیح الله صفا: پیشین ۲۹۳/۴.

دیگر در سال ۸۴۷ ه. ق بدرود حیات گفت.^۱ از مولانا فیضی دیوان شعری مشتمل بر غزلیات و قصاید در پنج هزار بیت باقی مانده است.^۲

این اشعار از اوست:

زاهد تو ز مستی منگر پستی ما
 صرف ره نیستی شده هستی ما
 ما مست محبتیم و تو مست غرور
 فرق است ز مستی تو تا مستی ما^۳
 و نیز از اشعار اوست:

بلند مرتبه زین خاک آستان شدام
 غبار کوی توام گر بر آسمان شدام

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

ز شوق موی میانت چنان گداخت تنم
 که تا خبر شده‌ای، غایب از میان شدام
 میبچ سر زمن ای شاخ گل که همچو نسیم
 ببوی وصل تو سر گشته جهان شدام
 نمود روی چو خورشید و من در آن حسرت
 چو سایه منفعل از پیش او روان شدام
 فغان که راه عدم هم نمی توانم رفت
 ز بس که در مرض هجر ناتوان شدام
 عجب که از دل فیضی برون شود غم او
 نمی شود، چکنم؟ بارها بر آن شدام^۴

رسول سعیدی زاده

۱ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۹۳/۲ سعید نفیسی:

پیشین ۵۵۶/۱: احمد گلچین معانی: پیشین ۱۵۷۱/۲.

۲ - سام میرزا صفوی: تذکره: تحفه سامی ۲۱۱/۱: آقا بزرگ نهرانی: پیشین ۸۵۹/۹.

۳ - میر نظام الدین علیشیر نویسنده: پیشین ۱۲۵/۱، سام میرزا صفوی: پیشین ۲۱۱/۱. محمد علی مدرس تبریزی: پیشین ۳۸۴/۲.

۴ - ذبیح الله صفا: پیشین ۲۹۳/۲.

ق

قاینی - ابوتراب ← جلد اول

(۹۰)

قاطع بدخشانی - ندر علی

(قرن ۱۰ و ۱۱ ه.ق)

(۹۱)

قاینی - محمد رضا

(۹۹۵ - ۱۰۵۵ ه.ق)

مولانا ندر علی (ندر علی)

بدخشانی، هنرمند نامی قرن دهم و اوایل

قرن یازدهم هجری قمری. ^۱ وی لذت مردم

بدخشان بود که به مشهد مهاجرت کرد و در

تا آخر عمر در این شهر زیست. در لباس

درویشی می‌گشت و پسری به غایت

نورانی و با صفا بود. ^۲ خط مولانا میر علی

را آن چنان می‌برید که هیچ فرق و مزیتی

بین آن بریده و قطعه دیده نمی‌شد. ^۳

مولانا شاگردان بسیاری داشت، ولی هیچ

یک نتوانستند به حد مهارت او برسند.

فوت مولانا در اوایل قرن یازدهم هجری

قمری در مشهد واقع شد. ^۴

رسول سعیدی زاده

محمد رضا قاینی فرزند حاج

مجتبی سبزواری قاری، حافظ قرآن،

ادیب و شاعر. وی در سال ۹۹۵ ه. ق

۱ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان

۱۳۸۳/۳؛ عبدالرفیع حقیقت: تاریخ هنرهای

ملی و هنرمندان ایران/ ۱۸۶۳؛ اثر آفرینان

۷۲/۶

۲ - قاضی احمد قمری: گلستان هنر/ ۱۵۵ -

۱۵۶

۳ - قاضی احمد قمری: پیشین/ ۱۵۵ - ۱۵۶، اثر

آفرینان ۷۲/۶

۴ - قاضی احمد قمری: پیشین/ ۱۵۵ - ۱۵۶، اثر

آفرینان ۷۲/۶

۸- قائنی آن را در اواخر حیات شاه صفی (۱۰۵۰ - ۱۰۵۲ ه. ق) به نظم پارسی گزارش کرده که بیش از ۲۳۵۰ بیت می باشد^۹ و «منظومه راحت جان» در ۴۱۴ بیت که نسخه ای از آن به شماره ۶۱ و کتابت سال ۱۰۷۵ ه. ق در آستان قدس رضوی موجود می باشد.^{۱۰}

محمد جواد هوشیار

متولد شد.^۱ و از دانشمندان عصر شاه عباس (۹۹۶ - ۱۰۳۸ ه. ق) و شاه صفی (۱۰۳۸ - ۱۰۵۲ ه. ق) می باشد. نخست قرائت را نزد پدرش سپس در روضه رضویه در نزد «محمد امین» فرا گرفت.^۲ او از حافظان قرآن و از قاریان حرم امام رضا علیه السلام و معلم زیبا خوانی در مشهد بود. عاقبت در سال ۱۰۵۵ ه. ق در همین شهر درگذشت و در رواق پایین حرم امام رضا علیه السلام دفن گردید.^۳ از جمله شاگردان وی در قرائت «مصطفی بن ابراهیم قاری تبریزی» است.^۴ از آثار وی در تجوید قرآن می تواند به این موارد اشاره نمود: «تحفة المحسنین» در یک شمامه و دوازده رانحه و یک شریطه که نسخه ای از آن در مدرسه خان بزرگ یزد و کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره ۳۹۷ موجود است.^۵ «حیات جاودانی»^۷ که شرحی منظوم است به پارسی بر کتاب «حرز الامانی و وجه التهنانی فی القرائات السبع المثانی» مشهور به «قصیده شاطبیه» نوشته ابو محمد قاسم شاطبی - متوفی ۵۹۰ ه. ق

۱ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۱۱۸/۷.

۲ - همان.

۳ - آقا بزرگ تهرانی: طبقات الاعلام الشیعه فون ۲۱۹/۱۱.

۴ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۱۱۸/۷: سید محسن امین: اعیان الشیعه ۳۳۲/۹.

۵ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۱۱۸/۷.

۶ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۲۲۶/۳: سید محسن امین: پیشین ۳۳۲/۹.

۷ - سید محسن سعیدزاده: بزرگان قاین ۵۲۳/۱.

۸ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۱۱۸/۷.

۹ - حساجی خلیفه: کشف الظنون ۶۲۶/۱.

اسماعیل پاشا بغدادی: هدیه العارفين ۸۲۸/۱.

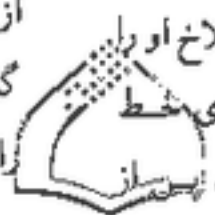
۱۰ - سید محسن سعید زاده: پیشین ۵۲۳/۱.

(۹۲)

قدسی خراسانی

(۱۲۷۰ هـ. ق)

قدسی خراسانی فقیه و خوشنویس قرن سیزدهم. قدسی خواهر زاده و شاگرد میرزا سنگلاخ خوششانی می باشد. او در اسفراین به دنیا آمد و پس از طی مقدمات برای ادامه تحصیل به مشهد رفت و در سی و سه سالگی در علوم فقه و اصول به کرسی استادی رسید. میرزا سنگلاخ او را به استانبول فرا خواند و به وی خط نستعلیق و شکسته را آموخت، پس از

قدس و شاعر قرن یازدهم مشهد. او انسانی پاک طینت و اصلش از مشهد مقدس بود.^۱ وی رئیس بقالان مشهد بود و به بقالی اشتغال داشت و از این راه به مال و ثروت بسیاری دست یافت و بیشتر اوقات با حکام مشهد همنشینی می کرد. در مجالس بزرگان حاضر می شد، و به مرتبه خزانه داری و سقایی زوار امام رضا علیه السلام رسید.^۳ او ناچار بود از خزانه تهی آن حضرت پاسداری و گرفتاری های صیانت از موقوفات حرم را به جان دل بخرد.^۴

مدتی اقامت در استانبول ریخته مشهور مردم محزون برگشت و از آنجا به اسفراین رفت. قدسی در سال ۱۲۷۰ هـ. ق فوت کرد و در مشهد به خاک سپرده شد.^۱

رسول سعیدی زاده

(۹۳)

قدسی مشهدی - محمد جان

(۹۸۹ یا ۹۹۰ - ۱۰۵۶ هـ. ق)

حاجی محمد جان مشهدی متخلص به «قدسی» سقا و خزانه دار آستان

- ۱ - مهدی یامداد: شرح حال رجال ایران ۱۹۹۶/۶ عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران / ۵۲۳.
- ۲ - محمد ظاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی / ۲۲۶؛ محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج الافکار / ۵۶۲؛ لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر / ۹۶؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند / ۱۰۹۶/۲.
- ۳ - ملا عبدالنبی فخر الزمانی فزوبنی: تذکره میخانه / ۸۲۱ - ۸۲۲؛ محمد علی خزانه دار لو: منظومه های فارسی / ۴۸۰؛ علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس / ۲۵۸.
- ۴ - سید حسام الدین راشدی: تذکره شعرای

از آن وظیفه چه خیزد که پاره باید کرد
 هزار کفش برای برات صد دینار
 خزانه دار که رنگ زرش به جای زروست
 به کار خود شده حیران صورت دیوار
 خزانه داری من اسم بی مسمایی است
 وگرنه چون خجلم از رخ صفار و کبار
 زمن وظیفه نقدی اگر کنند طلب
 جواب نیست جز اینم به زمره اختیار
 وظیفه دیدن مهر در خزینه بس است
 چه حاجتست به تصدیع درهم و دینار

مراحم شاهی قرار گرفت. پس از فتح
 خراسان در سال ۱۰۰۶ ه. ق دوباره به
 مشهد برگشت.^۲ وجود خونریزی و
 غارتگری در وطن موجب دلتنگی وی
 شد و قصد سفر نمود ولی دلتنگی مانع از
 این کار گردید.^۳

جغد هم در کئبه من جا نمی‌گیرد ز ننگ
 کس ندارد یاد در عالم چنین جای خراب
 کار من اندیشه خام است شبها تا به روز
 روزها افتاده‌ام تا شب به فکر نا صواب

داد از این نا امنی دوران که باشد بر حذر
 حادثات از حادثات و انقلاب از انقلاب

صرف شد بر گفتن و دیدن مدارم روز و شب
 دیدم خواب پریشان، گفتم تعبیر خواب
 بهر مستی خاک هر ساعت میان این گروه
 تازه می‌گردد نزاع رستم و افراسیاب

ز شرم اهل طلب ناکی از میان خود را
 چو فرد باطل دفتر کسی کشد به کنار
 به مال وقف چو بی برکتی فرو بشیده‌ام
 چنان که وقف بود بر سرم چو گل دستار
 زرقعه‌های عزیزان روم مرقع پوش
 چو نخل پیش عماری به کوچه و بازار
 اگر خزانه تهی شد ز نقد باکی نیست
 پرست مخزن طبعم ز گوهر شهوار^۱

قدسی در ایام جوانی به زیارت خانه
 خدا رفت، سپس دوباره به مشهد
 برگشت.^۲ در زمان تسلط تورانیان و
 ازبکان بر خراسان به عراق عجم و
 دیدار شاه عباس اول رفت و مورد

کشمیر ۱۲۶۰/۳؛ ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات
 در ایران ۱۱۴/۵.

۱ - محمد جان قدسی: دیوان حاجی محمد
 جان قدسی مشهدی ۱۱۱/ - ۱۱۲.

۲ - ملا عبدالنبی فخر از زمانی قزوینی: پیشین
 ۸۲۱/ - ۸۲۲.

۳ - احمد گلچین معانی: پیشین ۱۰۹۷/۲.

۴ - همان ۱۱۰۰/۲.

الشهرایی» داد.^۷ قدسی در بدو ورود
قصیده‌ای به مطلع زیر خواند:

ای قلم بر خود بیال از شادی و بگشا زبان
در ثنای قبله دین ثانی صاحبقران
شاه جهان دستور داد تا دو هزار
روپیه و بنا بر قولی هم وزن خودش که
پنج هزار و پانصد روپیه می‌شد طلا به او
بدهند و مقرری ماهانه برایش معین
کنند.^۸ مقامات دربار در مناسبت‌های

این منم کز خار خار غربت و حبه وطن
مانده‌ام یک پای در دامان و یک پا در رکاب^۱
چندی بعد به دعوت حاکم خراسان
حسن خان شاملو روی به سوی هرات
نهاد اما وقتی که برگشت از مرگ فرزند
بیست ساله‌اش محمد باقر آگاه شد. و
در سوگ او قصیده‌ای سرود.^۲
قدسی در پنجاه سالگی^۳ از مشهد
دلگیر شد^۴ و دوباره به زیارت مکه
معظمه رفت:

خیز قدسی بیش از این در قید این کشور مباحش
مدتی بودی گرفتار وطن، دیگر مباحش

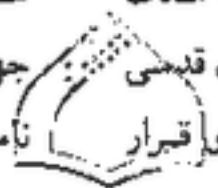
- ۱ - محمد جان قدسی: پیشین / ۷۹ - ۸۰.
۲ - همان / ۱۲۵ - ۱۲۵.
۳ - احمد گلچین معانی: پیشین / ۱۰۹۸/۲.
۴ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین / ۹۶.
محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۲۲۶.
۵ - محمد جاز قدسی: پیشین / ۲۵۸ - ۲۵۹.
احمد گلچین معانی: پیشین / ۱۱۰۵/۲ - ۱۱۰۶.
۶ - محمد صالح کنبو: عمل صالح موسوم به
شاه جهان نامه ۳/۳۰۵: سید حسام الدین
راشدی: پیشین / ۳/۱۲۵۶.
۷ - شیر علی خان لودی: تذکره مرآة الخیال
/ ۶۹: آزاد بلگرامی: تذکره سرور آزاد / ۶۱ - ۶۳.
۸ - آزاد بلگرامی: پیشین / ۶۱ - ۶۳: سید حسام
الدین راشد: پیشین / ۳/۱۲۳۷: ذبیح الله صفا:
پیشین / ۵/۱۱۲۹: عبدالحسین نوایی: ابران و
جهان / ۱/۵۲۰.

چند در ویرانه چون جا می‌دهد، می‌باید راه
سایه بیال هما یک چند گو بر سر مباحش
در حضر گر تنگ شد جای، سفر کن اختیار
در دل دریا گره، چون آب در گوهر مباحش
عاقبت پا بستگی، دل بستگی بار آورد
گر رود کشتی به طوفان، تابع لنگر مباحش^۵
قدسی در سال ۱۰۴۲ ه. ق و بنا به
قولی سال ۱۰۴۱ ه. ق که مصادف با
سال پنجم جلوس شاه جهان بود^۶ در
«وسعت آباد» هند به درگاه شاهی راه
یافت. شاه جهان به وی لقب «ملک

بود.^۶ قصیده و مثنوی زیاد داشت، ولی غزلیاتش مختصر بود و آنچه هست پر مغز می‌باشد.^۷ از مشخصات شعر قدسی استفاده از صنعت ارسال المثل است که اغلب به خوبی از عهده آن برآمده است: عشق در مردن و در زیستن از من نبرید

غلظ است این که بود گور جدا، خانه جدا^۸
بیشتر قصیده‌های وی در ستایش امامان و بعضی در مدح حاکم مشهد حسن خان شاملو بیگلر بیگی، شاه جهان، ترکیب و ترجیع‌های در ساقی نامه، مرثیه پسرش و چند تن دیگر

مختلف نیز به وی انعام می‌دادند. در جشن بهبودی جهان آرا بیگم دختر شاه جهان خلعت و دو هزار روپیه گرفت.^۱ از اموال زیادی که به دستش می‌رسید مبلغ کلانی را برای دو پسر و سایر بازماندگانش در مشهد می‌فرستاد. قدسی در هند کمال عزت و منزلت یافت و همیشه در خدمت پادشاه و بزرگان و شعرا بود به گونه‌ای که ابوطالب آملی که دارای مرتبه ملک الشعرائی بود، برای مراعات حال قدسی در نزد پادشاه، پایین دست وی قرار می‌گرفت.^۲

۱ - سید حسام الدین راشدی: پیشین ۱۲۴۵/۳ - ۱۲۴۶. ۱۲۵۰: احمد گلچین معانی: پیشین ۱۱۱۰/۲

۲ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۲۲۶/.

۳ - سید حسام الدین راشدی: پیشین ۱۲۳۴/۳.

۴ - شیر علی خان لودی: پیشین ۶۹/.

۵ - احمد گلچین معانی: پیشین ۱۱۰۹۷/۲.

محمد صالح کنبو: پیشین ۳۰۵/۳.

۶ - محمد قدرت الله گر پاموی: پیشین ۵۶۲/.

۷ - آزاد بلگرامی: پیشین ۶۱/ - ۶۳: شبلی

نعمانی: شعر العجم ۲۳/۵.

۸ - محمد جان قدسی: پیشین، مقدمه ۲۴/.

معروف است که به دستور شاه جهان اشعار وی را به مینای زمرد خام نگاهشته و بر سراپرده پادشاهی آویزان نمودند.^۳ قدسی از جمله سر آمدان مدیحه سرای عصر خویش بود.^۴ در لطافت الفاظ و عذوبت معانی و تازگی سخن بی مانند^۵ و در پرداختن شعر دارای طبع متین و در اداء کردن مضامین رنگین یگانه و از جهت هوش و ذکاوت بر دیگر شعرای عراق و خراسان برتر

می باشد.^۱

مهدی مشهدی^۹ شاعر مبارز مشهد و متخلص به «قدسی» و معروف به غلامرضا قدسی مشهدی، وی در سال ۱۳۰۴ ه. ش در شهر مشهد در خانواده‌ای متدین متولد شد.^{۱۰} پدرش

مثنوی ظفر نامه به بحر متقارب در فتوحات شاه جهان که عمرش در اتمام آن کفاف نداد و کلیم کاشانی آن را به اتمام رساند.^۲

مثنوی در مدح بهار،^۳ مثنوی در ضعف و ناتوانی که شاعران دیگر از جمله طالب آملی و مسیح کاشانی از آن استقبال کردند،^۴ مثنوی در وصف باغ اکبر آباد یا آصف آباد و ساقی نامه به بحر متقارب.^۵

مرگ قدسی را در هشتم ربیع الثانی سال ۱۰۵۶ ه. ق در لاهور ثبت گردید. بنا به قولی به سال ۱۰۵۵ ه. ق فوت کرد.^۷ سال‌ها بعد استخوان‌های قدسی را جمع کرده و به مشهد آوردند و در این شهر مدفون ساختند.^۸

رسول سعیدی زاده

(۹۴)

قدسی نژاد - غلامرضا

(۱۳۰۴ - ۱۳۶۸ ه. ش)

غلامرضا میرزا جانی فرزند میرزا

۱ - ذبیح الله صفا: پیشین ۱۱۵۱/۵.

۲ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۲۲۶/ ذبیح

الله صفا: پیشین ۱۱۵۲/۵، اثر آفرینان ۳۳۴/۴.

۳ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۲۲۶/ ذبیح

الله صفا: پیشین ۱۱۵۲/۵.

۴ - عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان

پارسی ۴۵۸/.

۵ - سید حسام الدین راشدی: پیشین ۱۲۹۷/۳

اثر آفرینان ۳۳۴/۴.

۶ - آزاد بلگرامی: پیشین ۶۱/ - ۶۳ سید حسام

الدین راشدی: پیشین ۱۲۴۶/۳، ۱۲۶۱ -

۱۲۶۹؛ احمد گلچین معانی: پیشین ۱۱۱۰/۲؛

محمد علی خزانه دار لو: منظومه‌های فارسی

۴۸۰/.

۷ - شیر علی خان لودی: پیشین ۶۹/.

۸ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: پیشین ۶۹/ سید

حسام الدین راشدی: پیشین ۱۲۶۱/۳؛ محمد

علی خزانه دار لو: پیشین ۴۸۰/.

۹ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر

خراسان ۴۵۰/.

۱۰ - مریم آقا شیخ محمد: گلزار مشاهیر ۱۹۳/.

نشر حقایق اسلامی فعالیت داشت و به مرحوم استاد محمد تقی شریعتی ارادت می‌ورزید.^۳

قدسی از سن شانزده سالگی به سرودن شعر روی آورد، در انجمن‌های ادبی شرکت می‌جست. پس از مدتی با همکاری گروهی از دوستانش انجمن ادبی فردوسی را در مشهد پایه‌ریزی نمود.^۴ این انجمن از سال ۱۳۲۸ ه. ش

به طور ثابت در خانه مرحوم سرگرد نگارنده مستقر شد. او مدتی نیز در محفل محمود فرخ شرکت می‌کرد و از سال ۱۳۲۹ ه. ش به کار در بازار

مشغول گردید.^۵ قدسی فعالیت‌های سیاسی خود را از زمان نهضت ملی شروع کرد و با شعر خود از این نهضت

بازاری بود و نسبش به میرزا محمد جان قدسی شاعر عصر صفوی می‌رسد که به سال ۱۰۴۲ ه. ق در عهد شاه جهان به هند رفت.^۱

وی پس از به پایان رساندن تحصیلات ابتدایی به تحصیل علوم حوزوی پرداخت، ادبیات را در نزد شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری، فقه و اصول را نزد سید هاشم قزوینی و فلسفه و کلام را در دانشکده معقول و منقول فرا گرفت. پس از کسب گواهینامه مدرسی در مهدیه مرحوم عابدزاده به تدریس مشغول گردید ولی به علل سیاسی از کارش جلوگیری شد.^۲ وی در کانون

۱ - غلامرضا قدسی: نغمه‌های قدسی، مقدمه ۳۹/

۲ - سریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۹۳: غلامرضا قدسی: پیشین، مقدمه ۳۹/

۳ - غلامرضا قدسی: پیشین، مقدمه ۳۹/

۴ - سریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۹۳: غلامرضا قدسی: پیشین / ۳۹/

۵ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۳۹/

حمایت می نمود. برای جلب روستائیان و حضورشان در انتخابات مجلس شورای ملی و رأی دادن به کاندیداهای مردمی اشعاری به لهجه مشهدی می سرود و برایشان می خواند.^۱

پس از کودتای بیست و هشتم مرداد سال ۱۳۳۲ ه. ش، قدسی مبارزه سیاسی و مذهبی خود را ادامه داد. در جریان نهضت پانزده خرداد ۱۳۴۲ به صفوف مبارزین پیوست و این امر منجر به دستگیری و زندانی شدن وی به مدت یک سال گردید.^۲

در سال ۱۳۴۳ سید محمود فرخ شاعر مشهدی کاربردازی شرکت نساچی و نخریسی خسروی را به او واگذار کرد. قدسی در کنار کارهای اداری همچنان به مسایل سیاسی می پرداخت. حکومت طاغوت چون نتوانست او را با پول نرم کند به زور متوسل شد.^۳ در سال ۱۳۵۰ یا ۱۳۵۱ ه. ش برای بار دوم به زندان افتاد و مدت چهار سال از عمر خود را در زندان های مشهد، قصر، قزل قلعه و اوین تهران سپری نمود.^۴ پس از آزادی از

زندان در سال ۱۳۵۵ ه. ش در دفتر نشر فرهنگ اسلامی تهران به کار ترجمه و تصحیح کتب پرداخت. وی از همزمان حضرت آیت الله خامنه ای و استاد محمد تقی شریعتی و از یاران نزدیک دکتر علی شریعتی بود.^۵

پس از پیروزی انقلاب اسلامی یک سال مدیریت کل اوقاف و یک سال نیز مدیریت کل اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان را به عهده داشت. بعد از آن از مشاغل اداری دست کشید و به خاطر تسلطی که بر ادبیات عربی و فارسی داشت به تدریس ادبیات و زبان سایر دانشکده ها روی آورد.^۶

قدسی سفرهای چندی به کشورهای عربستان، سوریه، عراق و هندوستان کرد. انگیزه سفرش به هند انجام خدمات فرهنگی و یافتن دیوان اشعار

۱ - همان؛ مریم آقا شیخ محمد؛ پیشین / ۱۹۳.

۲ - همان.

۳ - غلامرضا قدسی؛ پیشین / ۴۰.

۴ - همان. ۵ - همان.

۶ - همان؛ علی اکبر گلشن آزادی؛ پیشین / ۴۵۰.

و یکرنگ بود. اگر کمی حاجتی داشت در حد توانایی در بر آوردن آن می‌کوشید و می‌گفت در این گونه موارد باید از آبروی خود مایه گذاشت. منصف بود و انتقاد را قبول می‌کرد اما در دو سال آخر عمرش به سبب پاره‌ای تألمات، بسیار حساس و زودرنج شده بود و کوچکترین ایراد را بر شعر خود نمی‌پذیرفت.^۵

آثار و نوشته‌های قدسی در دستبردهای مکرر ساواک به منزلش از سین رفت.^۶ خودش می‌گفت که در زندان اوین دفتری ساختم ولی زندانبانان با تیرنگ و فریب آن را از من گرفتند و دیگر باز پس ندادند. مثنوی

جدش «محمد جان قدسی» بود.^۱ در سال‌های اخیر در مجالس و کنگره‌های ادبی و شعر خوانی شرکت می‌کرد.^۲

قدسی شاعری خوش ذوق و توانا بود. مضامین شعری را نیکو و شیرین ادا می‌کرد و به شعر کلاسیک علاقه‌مند بود. در طول عمرش به آزمودن شیوه‌های دیگر دست نزد، از بین قالب‌های شعری به غزل و از میان سبک‌ها بیشتر به هندی تمایل داشت. اشعار اجتماعی را استادانه می‌سرود.^۳ در بسیاری از اشعارش، جوانان را خطاب قرار می‌داد و روح امیدواری در آنان می‌دید. و به مناسبت‌های گوناگون بالبداهه شعر در قالب رباعی می‌گفت. در سرودن ماده تاریخ استاد بود. او اشعار فارسی و عربی بسیاری از حفظ بود، اما هیچ وقت شعرهای خود را به حافظه نمی‌سپرد.^۴

قدسی شاعری آزاده و متدین و عارفی وارسته و دل آگاه، خون گرم و زود جوش و خوش محضر و شجاع بود. مناعت طبع و استغنائی بسیار و دستی گشاده داشت. در دوستی یکروی

۱ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۴۰، مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۹۳.

۲ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۲۳.

۳ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۹۳، علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۴۵۰.

۴ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۴۲ - ۴۳.

۵ - همان / ۴۰ - ۴۱.

۶ - همان / ۴۲، علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۵۰.

مرغ حق، غزلی با مطلع: بوی گل‌های
چیده می‌آید، چند شعر برای فرزندان و
نیز تعدادی رباعی از جمله اشعار آن
مجموعه است. آنچه از اشعار قدسی
برجای مانده است، بیشتر مربوط به
سال‌های بعد از ۱۳۵۵ ه. ش می‌باشد.^۱
از آثار وی می‌توان به «یاران
پیامبر» چاپ انتشارات بعثت در سال
۱۳۵۶ ه. ش، دیوان شعر به نام
«نغمه‌های قدسی» که از طرف اداره کل
فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان با
مقدمه مهرداد اوستا و به کوشش محمد
قهرمان در سال ۱۳۷۰ ه. ش چاپ شد،
«دیوان خواجه شمس الدین محمد»
«در سوگ آن بزرگ» و نیز دو کتاب
«شعر امروز خراسان» و «غزل معاصر
ایران» اشاره کرد.^۲

قدسی پس از ۶۴ سال زندگانی در
این جهان فانی، سرانجام در عصر روز
سه شنبه ۲۱ آذرماه ۱۳۶۸ ه. ش به
سکته قلبی درگذشت. روز بعد جسدش
در یکی از غرفه‌های صحن نو در حرم
رضوی در کنار «جوادی» شاعر مخلص
اهل بیت علیه السلام به خاک سپرده شد.^۳

از غزلیات قدسی مشهدی است:
بیا قرار دل بی قرار هم باشیم
به روز حادثه غمخوار و یار هم باشیم
نسیم لطف، شکوفا کند دل ما را
چو برگ‌های گلی گر کنار هم باشیم
کنون که محفل عالم تهی ز روشنی است
چراغ انجمن شام تار هم باشیم
دهیم اینه دل جلا ز مهر و وفا
ز روی صدق و صفا دوستدار هم باشیم
کنیم هم چو جوانی به پیری از هم یاد
فرح فزای خزان و بهار هم باشیم
به جام ما چو به جز خون نریخت ساقی دهر
بیا که لاله صفت ناغدار هم باشیم
چراغ مهر، پس از مرگ هم فروغ دهد
اگر که شعله شمع مزار هم باشیم
چو در زمانه به دل‌ها قرار «قدسی» نیست
بیا قرار دل بی قرار هم باشیم^۴

رسول سعیدی زاده

۱ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۴۲.

۲ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۱۹۳.

۳ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۱۴۳؛ مریم آقا شیخ
محمد: پیشین / ۱۹۳؛ علی اکبر گلشن آزادی:
پیشین / ۴۵۰.

۴ - غلامرضا قدسی: پیشین / ۸۵.

قریب ← گرگانی - محمدحسین، جلد
اول

و نیز در پاسخ این بیت حافظ:
دوش دیدم که ملایک در میخانه زدند

گل آدم بسرشتند و به پیمانه زدند^۱
می گوید:

در این خانه که بر روی کسی بسته نند

چه توان گفت ملایک در میخانه زدند^۲
البته لازم به ذکر است که نخستین منبعی
که شرح حال سلطان الفقرا را آورده،
عالم آرای عباسی است. دیگران چون
سعید نفیسی در تاریخ نظم و نثر و احمد
گلچین معانی در کاروان هند با
بهره گیری از همین منبع شرح حال او را
نوشته اند.^۳

محمد جواد هوشیار

۱ - اسکندر بیک منشی: عالم آرای عباسی
۲۹۲/۱

۲ - دیوان حافظ به اهتمام ابوالقاسم انجوری
۱۱۷/

۳ - اسکندر بیک منشی: پیشین ۲۹۲/۱

۴ - دیوان حافظ ۷۷/

۵ - اسکندر بیک منشی: پیشین ۲۹۲/۱

۶ - ر.ک: سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران

۴۶۱/۱: احمد گلچین معانی: کاروان هند

۵۶۵/۱

(۹۵)

قزوینی - سلطان الفقرا

(قرن ۱۰ هـ. ق)

سلطان الفقرا شاعر غزلسرای قزوین
در عهد شاه طهماسب صفوی (۹۳۰ -
۹۸۴ هـ. ق). او نخست صراف می کرد و
مردی درویش مشرب بود. سفری به
هند رفت و در بازگشت به ایران و اصفهان
دربار شاه طهماسب شد و مورد توجه او
قرار گرفت، سپس به مشهد آمد و از
سوی شاه برای او مقرری تعیین شد.
وی در مشهد بود تا درگذشت. در شعر
از سبک حافظ (متوفی ۷۹۱ هـ. ق)
پیروی کرده و برخی از ابیات او را
جواب گفته است.^۱

او در جواب این بیت حافظ:

غلام همت آن رند عاقبت سوزم

که در گدا صفتی کیمیا گری داند^۲

گوید:

فناى مطلقم اکسیر کیمیای بقاست

خوشا کسی که چنین کیمیا گری داند^۳

(۹۶)

قصاب کاشانی - سعید

(- پیش از ۱۱۶۴ ه. ق)

سعید قصاب کاشانی متخلص به «قصاب» شاعر قرن دوازدهم هجری^۱. قصاب آمده است ز کاشان به زیر خاک سنگی که نرغ گوهر آمل شکسته است^۲ وی از معاصرین و شاگردان صائب تبریزی^۳ است. و از اشعارش بر می آید که شغل قصابی داشته است:

گوسپند او منم قصاب در این انتظار
می نماید دیر قربانم نمی دانم قصاب

می خواند. در استعمال لفظ و رعایت قافیہ دقت می نمود و از عهده ربط کلام و روانی سخن بر می آمد. شعر و سخن او همانند یکدیگر بود و میان کلام و شعرش چندان فرقی نبود.^۴ او شاعری رنگین خیال و سخنوری خوش گفتار بود.^۷

کلیات اشعار وی در سال ۱۱۷۶ ه. ق مشتمل بر هزار و پانصد بیت در اختیار کتابخانه احمد شاه پادشاه دهلی

۱ - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین / ۳۸۳؛ عبدالرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / ۴۶۰.

۲ - ابن یوسف شبرازی: فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی / ۳/ ۴۷۴.

۳ - همان: احمد منزوی: فهرست نسخه های خطی فارسی / ۳/ ۲۴۸۴ ع - خیامپور: فرهنگ سخنوران / ۲۷۰.

۴ - حزین لاهیجی: پیشین / ۳۸۳.

۵ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعة / ۹/ ۴۵۱؛ عبدالرفیع حقیقت: پیشین / ۴۶۰.

۶ - حزین لاهیجی: پیشین / ۲۲۱؛ عبدالرفیع حقیقت: پیشین / ۴۶۰.

۷ - حزین لاهیجی: پیشین / ۳۸۳.

رو مکن از گله قربانیان قصابی را مویز جان من بی سگ در این صحرا شبانی مشکل است^۴

قصاب چندی در هندوستان بود.

نیست اصلاً رحم در دل گلرخان هند را

بی سبب قصاب خود را در عذاب انداخته

وی شاعری پر احساس بود و با

آنکه سواد کافی نداشت، اشعار دلنشینی

از طبع موزون او به یادگار مانده است.^۵

شعر زیادی در حافظه خود داشت و به

مجالس شعرا می رفت و غزل می سرود.

شعرهایش را در نزد میرزا صایبا

(۹۷)

قمی - سدید

(قرن ۱۱ ه.ق)

سدید قمی فرزند حکیم رکن الدین
قمی طیب و شاعر صاحب دیوان، وی
در قرن یازده هجری می زیست.^۵
پدرش نیز شاعر و صاحب کتاب «نجم
اللسالی» در طب است که در قسم
درگذشت. سدید قمی مانند پدرش از
اطبای دربار شاهان صفوی بود و تا سال
۱۰۸۳ ه.ق که آغاز تألیف تذکره نصر
آبادی است زنده بود.^۶

بنظریه گفته خودش آرزو داشته است
در مشهد مقدس مدفون گردد.

گذاشته شد.^۱ دیوان اشعار قصاب
کاشانی به همت حسین پرتو بیضایی در
سال ۱۳۳۸ ه.ش در تهران به چاپ
رسید. قصاب کاشانی در آخر عمرش
مقیم مشهد مقدس شد و از سرودن شعر
دست کشید و در کهنسالی در آنجا فوت
کرد.^۲ مرگ وی را قبل از سال ۱۱۶۴
ه.ق ذکر کردند.^۳

از اوست:

ز سنبل بند بر دل می گذارد موی این صحرا
دماغ جان پریشان می شود از بوی این صحرا
کدامین شکرین لب گرد بار انداز این وادی
که می جوشد به جای آب شیر از جوی این صحرا
به هر سو می کند تا چشم کار افتاده فرش گل
چو شبنم می توان صالید رو بروی این صحرا
گلستان را به بلبل بخش و شیرین را به خسرو ده
برو دنبال مجنون گیر و رو کن سوی این صحرا
ز بس مانده است باز از هر طرف چشم تماشایی
به جای سبزه مزگان می چرد آهوی این صحرا
چون را پیشه کن قصاب و غم را تیشه برپا زن
که عشرت می توانی کرد در پهلوئی این صحرا^۴
رسول سعیدی زاده

۱ - همان.

۲ - همان / ۲۲۱؛ آقا بزرگ تهرانی؛ پیشین / ۴۵۱/۹

۳ - عبدالرفیع حقیقت؛ پیشین / ۲۶۰.

۴ - ابو نصر شیپانی کاشانی؛ قصاب کاشانی،
ارمغان، شماره ۳، سال ۱۸، ص ۲۲۰ - ۲۲۱.

۵ - ع - خیابور؛ فرهنگ سخنوران / ۲۶۳.

۶ - محمد طاهر نصر آبادی؛ تذکره نصر آبادی

اگر از آسمان ریزد سدید یکدگر جسم
 هما بر چند از خاک خراسان استخوانم را^۱
 با توجه به اینکه این شعر را در
 مشهد سروده است، احتمال دارد وی در
 این شهر مدفون باشد اما خبر مستندی
 از سال فوت و محل دفن وی در دست
 نیست. این رباعی از اوست:

بلبل اگر به شاخ گلش آشیان گمست
 نازم به دل که در خم زلف بتان گمست
 دستی که نیست در حرکت نبض همتش

انگار کن که در ته خاک استخوان گمست

محمد جواد هوشیار

گوید:

مرکز تحقیقات کتابخانه و اسناد ملی

می گفت.^۵

میرزا سلیم خود را وقف هنرش
 کرده بود و اندیشه دیگری نداشت. از
 صبح تا شب کارش خوشنویسی بود. در
 پند و اندرز فردی ناصح و خردمند بود.^۶
 او پس از عمری زحمات بی شمار به
 مرضی سخت گرفتار شد و سرانجام در
 سال ۱۲۵۵ ه. ق در قوجان درگذشت،
 جسدش را به مشهد مقدس منتقل و در
 این شهر دفن کردند.^۷

میرزا سنگلاخ در وصف میرزا سلیم

(۹۸)

قوچانی - سلیم

(۱۲۵۰ ه. ق)

میرزا سلیم قوچانی شاعر و خطاط
 قرن سیزدهم هجری.^۳ در قوچان چشم
 به جهان باز کرد.^۴ خط را به غایت تند و
 تیز و با ظرافت می نوشت. خط نستعلیق
 را استوار می نگاشت و از این جهت در
 روزگارش بی نقصان بود. از ذوق
 شعری نیز برخوردار بود و شعر

۱ - همان. ۲ - همان / ۵۰.

۳ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان
 ۲۸۲/۱.

۴ - علی حیدری: رجال و مشاهیر قوچان
 ۲۲۶/.

۵ - مهدی بیانی: پیشین ۱/۲۸۲ علی حیدری:
 پیشین / ۲۴۶.

۶ - علی حیدری: پیشین / ۲۴۶.

۷ - مهدی بیانی: پیشین ۱/۲۸۲ علی حیدری:
 پیشین / ۲۴۶ - ۲۲۷.

ای از تو صد عماد به خرگاه خوش خطی
وی چون عماد بنده خط تو صد هزار
از همت بلند تو چرخ و زمین گرفت
مانند بحر رسم سخارا به یادگار

علم تو قدر نیست برون از خیال و وهم
حلم تو صنعتی است ز الطاف کردگار^۱
رسول سعیدی زاده

میرزا تقی‌الله که پویش مردم بسودی

ک

(۹۹)

کاشانی - باقرا

(- پیش از ۱۰۸۱ ه. ق)

سال قبل از تاریخ تألیف تذکره نصر
آبادی بوده است^۱ که به احتمال زیاد در
۱۰۸۱ ه. ق اتفاق افتاده است.

از رباعیات اوست:

هر چند که حاصلت می و جام آمد
نومید مشو لطف خندا عام آمد
صد سال اگر دویدهای در ره کفر
در برگشتن توان به یک گام آمد^۵

باقرا کاشانی متخلص به «خلیل»
شاعر قرن یازدهم هجری و معاصر شاه
عباس دوم. وی در شهر کاشان
شد. کمال صلاحیت را در کمال
نهایت تقوی بود. در سال ۱۰۶۰ ه. ق به
مشهد مقدس مهاجرت کرد و تا آخر
عمر در این شهر زیست و به عبادت و
ریاضت مشغول گردید.^۱

باقرا به دلیل کج خلقی مقبولیت عام
نداشت، با این حال شاعری توانا بود و
اشعار موزون و یکدست دارد، شعر
بسیار می گفت و دیوان شعرش مشتمل
بر چهار هزار بیت می باشد.^۲ باقرا بیش
از هفتاد سال عمر کرد.^۳ فوت باقرا دو

- ۱ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
/ ۳۳۲؛ ولی قلی شاملو: قصص الخفافانی
/ ۱۰۸؛ محمد علی مصباحی نالینی: تذکره
مدینه الادب / ۲۰۹/۳.
- ۲ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۳۳۲.
- ۳ - ولی قلی بن داود قلی شاملو: پیشین
/ ۱۰۸/۲.
- ۴ - نصر آبادی: پیشین / ۳۳۲.
- ۵ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۳۳۲.

چند باشم، چند باشم، چند چند
چسبون شکر در آب و در آتش سپند
ای که مشهوری به صیادی بگو
ناله عاشق رساتر یا کمند^۱
دل دیوانه‌ام دارد سر پیمانه آرایبی
که می بسیار رنگین می‌کند دیوانه آرایبی
به فکر کار و سامان است هر کس را که می‌بینم
مرا مهمان پسند افتاده است از خانه آرایبی^۲
رسول سمیدی زاده

اقوام خود بسر برد تا اینکه به سن رشد
رسید. در سبزواری شعر و ادب آموخت و
به توانایی‌های خاص شعری دست
یافت. وی با شاعران هم عصر خود
چون «مولانا کمالی خیاط» - متوفی
۱۰۲۰ ه. ق. - «سهودی» - زنده در
۱۰۰۰ ه. ق. - و «میر مقصود کبله» به
مشاعره می‌پرداخت.^۳ مدتی در سبزواری
ماند تا اینکه در سال ۹۹۳ ه. ق. به
سیستان رفت و در ضمن تربیت «ملک

(۱۰۰)

کامی سبزواری

(ح ۹۷۵ - ۱۰۱۴ ه. ق.)

کامی سبزواری فرزند خواجه یحیی
شاعر و سخنور نیمه دوم قرن دهم و
اوایل قرن یازدهم هجری. وی در
حدود ۹۷۵ ه. ق. در سبزواری متولد شد،
پدرش از محله میدان شهر سبزواری بود و
به شغل بستالی اشتغال داشت. هنگام
استیلای ازبکان بر خراسان پدرش به
هندوستان رفت.^۳ مولانا کامی که در آن
زمان دوازده سال داشت، در نزد یکی از

محمود خان» والی سیستان قرار گرفت.

بعد از دو سال (سال ۹۹۵ ه. ق.) برای

دیدار پدرش به هندوستان سفر کرد و

در نزد «احسان خان عالیشان میرزا

عبدالرحیم خان خانان» شعر آموخت.^۵

به سبب رنجشی که از سوی خان خانان

به او شد، هندوستان را به قصد خراسان

ترک گفت و مردم مقدم او را گرامی

۱ - محمد علی مصباحی نائینی؛ پیشین

۲۰۹/۲

۲ - ولی فقی شاملو؛ پیشین ۱۰۸/۲ - ۱۰۹.

۳ - احمد گلچین معانی؛ کاروان هند ۱۱۵۲/۲.

۴ - همان ۱۱۵۳/۲ - ۵ - همان ۱۱۵۴/۲.

(۱۰۱)

کفاش خراسانی - رمضانعلی

(۱۳۱۴ ه. ش)

رمضانعلی مستخلص به «کفاش»
شاعر نامدار خراسان. وی در شهر
مشهد می‌زیست، اگرچه سواد لازم
نداشت ولی شعر را نیکو می‌گفت.^{۱۰}
وی برای اینکه منت دیگران را نبرد به
شغل کفاشی روی آورد و تخلص شعری
خود را از شغلش گرفت.^{۱۱}

داشتند. «باقی نهاوندی» از جمله
کسانی است که در سال ۱۰۱۴ ه. ق با
وی ملاقات داشته است.^۱ در همان سال
(۱۰۱۴ ه. ق) هنگام مراجعت به
سبزوار کشته شد.^۲ و به قولی در مشهد
وفات نمود.^۳

او فردی باهوش، زود رنج، کم
حوصله^۴ و دارای طبیعت عالی، فطرتی
بلند و خاطری دلپسند بود.^۵ بعضی از
تذکره نویسان او را با کامی سبزواری که

معاصر با مولانا جامی (متوفی ۸۹۸
ه. ق) بوده، یکی دانسته‌اند.^۶

۱ - همان ۱۱۵۴/۲. ۲ - همان.
۳ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
۲۸۱/۲.

۴ - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم ۸۲۲/۲.

۵ - احمد گلچین معانی: پیشین ۱۱۵۵/۲.

۶ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر ۹/۶۹.

محمد علی مدرس تبریزی: ریحانة الادب

۴۸۳/۵ ع - خیامپور: فرهنگ سخنوران

۷ - احمد گلچین معانی: پیشین ۱۱۵۴/۲.

۸ - امین احمد رازی: پیشین ۸۲۲/۲.

۹ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۲۸۱/۲.

احمد گلچین معانی: پیشین ۱۱۵۷/۲.

۱۰ - اثر آفرینان ۴۲/۵.

۱۱ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر

خراسان ۴۶۷/۲.

طبق گزارش باقی نهاوندی و تذکره نویسان
شعر او به خط صاحب دیوان، در
کتابخانه خانخانان موجود بوده است.^۷
معانی غریب و بدایع شعری بسیاری در
اشعارش به چشم می‌خورد.^۸
از اوست:

می‌رسد مست و جهان سوز که دارد قدرت
که سر راه به آن شعله آتش گیرد^۹

محمد جواد هوشیار

کفاش اگر بر سر هر بخیه کفش

با این تن خسته و لباس ناشور

صد بار به چشم تو خورد نیش درفش

کی لایق دیدار ضیاء الحقم

بهتر که به نزد ناکسی چرخ کبود

ضیاء الحق دستور داد تا یک دست

سازد ز طمع روی سفید تو بنفش

لباس نو برایش ببرند تا بعد از استحمام

با آنکه کفاش فرنگی دوز بود، ولی

آن را پوشد و نزدش برود. ملازمت

کارش رونقی نداشت و عمرش به

ضیاء الحق یک سال به طول کشید و

قناعت سپری شد. و این را می توان از

وی دوباره به مشهد بازگشت. کسانی که

اشعاری که سرود به دست آورد:

کفاش را دیده‌اند، می‌گویند وی مردی

خدای خانه‌ات، ای نسبه بر، خراب کند

فقیر و کثیف بود و چون خانه‌ای نداشت

در کاروانراها بسر می‌برد.

که شد خراب مرا خانه از تو خانه خراب!

کفاش در سال ۱۳۱۴ ه. ش در

می‌گویند در دوره تشکیل نظام

مشهد فوت کرد. معروف است که در

جدید، به سربازخانه رفت و هشت سال

شب در گذشت خود به پسرش گفت:

مدام در آنجا کفش دوزی سربازان یا

امشب مواظب باش تا پای مرا به طرف

انجام داد. وی یک سفر به سبزوار کرد و

قبله بگردانی. شهرت کفاش بیشتر به

برای بیتوته سر قبر حاجی ملا هادی

خاطر سرودن قصیده‌ای در خرابی

سبزواری متخلص به اسرار رفت. در

اوضاع داخلی آستان قدس باردیف «یا

آنجا علاقه‌مند شد به دیدار ضیاء الحق

امام رضا» است.^۲ از آثار دیگر وی

نوه مرحوم ملا هادی پرود، ضیاء الحق

می‌توان به دو منظومه مخمس

به خادمان دستور داد تا او را راهنمایی

«دعانامه» و «نفرین نامه» اشاره کرد.^۳

کنند، کفاش این رباعی را نزد وی

این قطعه از قصیده معروف «یا امام

فرستاد:

در زیر همای چرخ تخم لقم

۱- همان. ۲- همان.

۳- اثر آفرینان ۲۲/۵.

در جمع رسیدگان عالم کقم

رضای اوست:

ز بسی حسابی اوباش یا امام رضا
 شد آنچه بود نهان فاش یا امام رضا
 دو سال دیگر اینقدر مفتخور که تراست
 بفکر گنبد خود باش یا امام رضا
 ترا که این همه قرض است حرف من بشنو
 مگیر این همه فراش یا امام رضا
 یساول در مطبخ که بدتر از خولیت
 یکی دگر بنشان جاش یا امام رضا
 بوقت صرف پلو حرف خاهمان اینست
 که جوجه نیست چرا لاش یا امام رضا
 به یک و دو سه من ماش و یک دو من جالی
 کنند جای پلو ماش یا انشاءالله
 به دیگ قرمه سبزی کنند گوشت ولی
 به قدر نانهای خشخاش یا امام رضا^۱

رسول سمیدی زاده

غلامرضا شیشه گر.^۲ او به سال ۱۲۵۶
 ه.ق / ۱۲۱۹ ه.ش در شهر قم متولد
 گردید. در زادگاهش به تحصیل
 مقدمات علوم دینی پرداخت. آنگاه
 رهسپار نجف شد و در آن حوزه به
 فراگیری فقه، اصول، فلسفه مشغول
 گردید.^۳ بعد از مدتی به ایران بازگشت و
 در همدان ساکن گردید سپس به حج
 رفت. بعد به مشهد آمد.^۴ در شهر مشهد
 افرادی چون آصف الدوله شیرازی
 حاکم خراسان (متوفی ۱۳۰۴ ه.ق)،
 حاج میرزا حبیب خراسانی (متوفی
 ۱۳۲۷ ه.ق)، سید حسین عرب نائب
 التولیه آستان قدس رضوی (متوفی
 ۱۳۳۵ ه.ق) و حاج ملا باشی ترک با او
 در ارتباط بودند.^۵

مولانا عبدالکریم در پنجاه سالگی
 به سال ۱۳۱۴ ه.ق / ۱۲۷۶ ه.ش در
 مشهد درگذشت و در دار الضیافه حرم

(۱۰۲)

کوثر قمی - عبدالکریم

(۱۲۵۶ - ۱۳۱۴ ه.ق)

مولانا میرزا عبدالکریم قمی
 متخلص به کوثر معروف به «کوثر قمی»
 عارف و شاعر دوره ناصری و شاگرد

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین.

۲ - میرزا عبدالکریم قمی: دیوان / ۱۴۰، ۲۹۴.

۳ - همان / ۵ - ۶ - همان / ۹ - ۱۰.

۵ - همان / ۱۰ - ۱۱.

امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.^۱
 از آثارش می‌توان به «حاشیه قاموس»، «حاشیه برهان قاطع»، «مراحل السالکین» و دیوان شعر تحت عنوان «دیوان کوثر» اشاره کرد. نسخه خطی یاد شده به شماره ۲۸۹۴۴ در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. این دیوان به کوشش میرزا غلامرضا کوثر فرزند ایشان - که فردی آگاه به علوم تجربی و علاقه‌مند به داروسازی بود،^۲ و در دی ماه ۱۳۴۴ ه. ش درگذشت، - به سال ۱۳۴۰ ه. ش در مشهد چاپ گردید. اشعار او مشتمل بر ۶۵۰۰ بیت قصیده، غزل، رباعی می‌باشد. دیوان کوثر با قصیده‌ای در مدح پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام آغاز می‌گردد.

این اشعار از اوست:

ز اندم که خوردم آبی، از چشمه محبت
 ریزد فلک بکامم، پیوسته زهر محنت
 کوتاه نظر نباشد، اندر خور ره عشق
 این راه را بپایند، رندی بلند همت

از دست شهوت نفس، خود را رهان چو یوسف
 کاین ره نمی‌توان رفت، الا بپای عصمت
 در راه عشق جانان، باید درید ای جان
 هر دم چو ماه کنعان، پیراهنی ز تهمت
 ای یار دل نوازم، ای شمع جان گدازم
 از در درآ و دل راه، بیرون بسبر ز ظلمت
 زیر زبر چو کردم، اوراقی مصحف دهر
 روی تو صفحه‌ای بود، صد آیداش ز رحمت
 گر فی المثل خطیبی، بیند دهان تنگت
 اندر زبانش افتد، از بس شگفت لگنت
 این نکته از فقیری، خوش آمدم که می‌گفت
 در فقر کوش که از فقر، روزی رسی به دولت
 امروز اگر ز غفلت، خفتی به بستر ناز
 بیدار سازدت مرگ، فردا ز خواب غفلت
 در هیچ ملک کوثر نشنیدم و ندیدم
 الا که در خراسان، درویش بی محبت^۳

محمد جواد هوشبار

۱ - همان / ۱۱ - ۱۲.

۲ - سید علی محمد سجادی: حاصل اوقات / ۷۳۲.

۳ - میرزا عبدالکریم قمی: پیشین / ۱۱۲ - ۱۱۳.

(۱۰۳)

کوه بنائی کرمانی - مظفر

(۱۰۷۱ هـ. ق)

مولانا مظفر فرزند ملا شهاب الدین
کوه بنائی کرمانی شاعر مثنوی گوی،
خیال پرداز، صاحب دیوان، متخلص به

«قانعی». وی به سال ۱۰۷۱ هـ. ق.
درگذشت و در مشهد به خاک سپرده
شد. از آثارش می توان به کتاب «یوسف
و زلیخا» و «ساقی نامه» - که بالغ بر
پانزده هزار بیت است - اشاره نمود.^۱
محمد جواد هوشیار

کتابخانه مرکزی و اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

۱ - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی ۱۵۵/۲ -

ی

(۱۰۴)

عصمت

(حدود ۱۲۵۰ - ۱۳۱۰ ه. ش)

مثنوی و رباعی در حدود هزار بیت باقی
مانده است.^۱

این اشعار از اوست:

تازخ یار مرا در نظر است
دو جهان در نظرم مختصر است
تا توانی مرو اندر ره عشق
وادی عشق دلا پسر خطر است
بسکه گریم ز فراقش شب و روز
دائماً دامنم از اشک تر است
قسمتم خون جگر هست از عشق
ایمنم از خوان قضا ما حضر است
نیست غایب ز نظر روی نگار
هر کجا می‌نگرم جلوه گر است
زاهدان طعنه مزن بر من مست
تو چه دانی که شورم بسر است

عصمت شاعر نیمه اول قرن چهاردهم هجری، در یکی از خانواده‌های متوسط مشهد متولد شد. در کودکی همراه خانواده خود به نیشابور رفت و در کربلا ساکن گردید. در نوجوانی با مردی از خاندان گرایلی نیشابور که مقیم کربلا بود ازدواج نمود. شوهرش مردی شاعر و ادیب بود، سرودن شعر را در کنار او آغاز نمود و در بازگشت به مشهد به شاعری پرداخت. وفات وی قبل از ۱۳۱۰ ه. ش در حدود شصت سالگی و در مشهد اتفاق افتاد. از عصمت گرایلی یک دفتر شعر شامل غزلیات، قطعه،

۱ - عملی اکبر گنشین آزادی: صد سال شعر خراسان / ۳۸۷.

اتمام تحصیلات مقدماتی در اداره کل
ثبت اسناد و املاک وارد خدمت شد
ولی دانش آندوزی را رها نکرد و از
محضر میرزا محمد خان عنقا، میرزا
محمد خان قزوینی، علامه دهخدا،
عباس اقبال آشتیانی، شیخ محمد باقر
الفت اصفهانی، سید محمد غمام
همدانی، محمد قیاض همدانی، ملک
الشعراى بهار، ادیب السلطنه سمیعی،
شیخ مهدی الهی قمشه‌ای و شیخ محمد
رضا توفیق یزدانی بهره برد.^۲

شروع آشنایی گلچین با نسخ خطی
از سال ۱۳۱۴ ه. ش شروع شد. او در
سال ۱۳۴۳ ه. ش تعداد ۱۵ نسخه
خطی و ۱۳۰ نسخه چاپی خود را وقف
کتابخانه آستان قدس کرد.^۳ در آن
هنگام وی عضو «انجمن ادبی حکیم» به

جاودان نیست غم و شادی دهر
خوشدلیم ز آنکه جهان در گذر است
شکوه عصمت چه نمایی ز هنر
شجر فضل و هنر بی ثمر است^۱
محمد جواد هوشیار

(۱۰۵)

گلچین معانی - احمد

(۱۲۹۵ - ۱۳۷۹ ه. ش)

احمد گلچین معانی فرزند علی اکبر،
متخلص به «گلچین» استاد دانشگاه،
محقق و شاعر معاصر. وی در هیجدهم
دی ماه ۱۲۹۵ ه. ش در تهران ولادت
یافت. در سال ۱۳۱۳ ه. ش پس از

۱ - همان / ۳۸۷ - ۳۸۸.

۲ - احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد):
همچو آینه سرا پا غرق حیرت کن مرا، وقف
میراث جاویدان، شماره ۱، سال ۲، (۱۳۷۳)،
ص ۱۱۷ - ۱۲۱.

۳ - رمضانعلی شاکری: گنج هزار ساله / ۹۷.

سرپرستی وحید دستگردی بود. گلچین از سیزده سالگی شروع به سرودن شعر کرد. در پانزده سالگی رسماً وارد دنیای شعر شد و آثارش را در روزنامه‌های «نسیم شمال» و «توفیق» منتشر کرد. با امیری فیروزکوهی و رهی معیری معاشرت و مصاحبت داشت.^۱ مدتی با افرادی مانند میرزا احمد خان اشتری، محمد علیخان بامداد، احمد بهمنیار، جلال الدین همایی در معیت چند تن از شعرا و فضلا جلسات هفتگی سیار داشت. پس از فوت وحید دستگردی در منزل محمد علی ناصح به پیشنهاد گلچین معانی «انجمن ادبی ایران» را تأسیس و به ثبت رسانید. در سال ۱۳۲۵ ه. ش به دعوت رئیس فرهنگستان، حسین سمیعی ادیب السلطنه، همراه با یکصد و بیست تن از ادبسا و دانشمندان «انجمن ادبی فرهنگستان» را تشکیل و تا زمان تعطیلی که مصادف با مرگ ادیب السلطنه بود دبیر اول ریاست دبیرخانه را داشت.^۲

گلچین معانی پس از بیست و شش سال خدمت در اداره کل ثبت و احراز پست دادستانی انتظامی سر دفتر داران، عضویت اصلی در دادگاه‌های بدوی و تجدید نظر مال الاجاره‌ها، از اول اسفند ۱۳۳۸ ه. ش به کتابخانه مجلس شورای ملی انتقال و در پایان سال ۱۳۴۲ ه. ش به تقاضای خود بازنشسته گردید. وی از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۸ ه. ش بعد از ظهرها در کتابخانه سلی ملک اشتغال داشت. در مرداد ۱۳۴۳ ه. ش به دعوت نایب التولیه وقت آستان قدس برای تنظیم و تدوین فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی به مشهد مهاجرت و دوازده سال در این کتابخانه خدمت نمود. نیمی از این مدت سمت مشاور فرهنگی دو نایب التولیه را داشت. در سال ۱۳۶۵ ه. ش به پیشنهاد شورای دانشکده ادبیات و علوم انسانی

۱ - اثر آفرینان ۷۴/۵ - ۷۵.

۲ - احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد).

دانشگاه فردوسی و تأیید شوراهاى دیگر به تدریس دوره‌هاى فوق لیسانس و دکترای زبان و ادبیات فارسى دعوت شد و درس‌هاى: چگونگی استفاده از نسخه‌هاى خطی فارسى، تطور شعر فارسى در عصر صفوی و فرهنگ نویسی فارسى به وی محول گردید.^۱

گلچین طی مدت چهل سال، با تلاش و کوشش فراوان، توانست مجموعه‌ای از تذکره‌هاى فارسى، شامل بر ۳۵۰ جلد جمع آوری کند و بر تعداد زیادی از آنها حواشی مفصلی نوشت. اما بر اثر نیاز، آن مجموعه بسی نظیر را در مهر ماه ۱۳۵۲ ه. ش به قیمت چهل و پنج هزار تومان فروخت.

گلچین معانی سرانجام در سال ۱۳۷۹ ه. ش بدرود حیات گفت و جسدش را در حرم رضوی مدفون ساختند. آثار گلچین را می‌توان به پنج دسته تألیف، تصحیح و تحشیه، نسخه‌شناسی، تصنیف و مقاله تقسیم کرد.

تألیفات وی عبارتند از:

«گلزار معانی» مجموعه‌ای حاوی نخبه آثار مشاهیر علم و ادب ایران و خوشنویسان در دوره جنگ جهانی دوم به خط مؤلف همراه با عکس نویسندگان و تراجم برخی از آنان، «رساله تحقیقی گلشن راز و شروح مختلف آن»، «شهر آشوب در شعر فارسى» مشتمل بر شهر آشوب سرایان و شهر آشوب‌هاى آنان. - شهر آشوب به دسته اشعاری گفته می‌شود که مخاطب شاعر صاحبان حرفه‌ها مانند خیاط، کفّاش، زرگر و... است و اغلب مضامین اجتماعی و اقتصادی جامعه توسط شاعر با زبان استعاره بیان می‌شود. - این کتاب به عنوان بهترین کتاب در سال ۱۳۴۸ ه. ش شناخته شد، «مکتب وقوع در شعر فارسى»، «دبیاچه انیس الارواح» در موسیقی با شواهد منظوم، «تذکره پیمانه» که ذیلی است بر تذکره میخانه و مشتمل بر شصت و دو ساقی

۱ - احمد گلچین معانی (گفتگو با اسناد):

نامه با ذکر احوال دقیق و آثار شعرای عصر صفوی که به هندوستان مسافرت و یا مهاجرت کردند، «مضامین مشترک در شعر فارسی»، «با ساقیان می‌الست»، مجموعه‌ای از ناب‌ترین ساقی‌نامه‌های عرفانی در ۳۱۰ صفحه نیز از آثار دیگر ایشان می‌باشند.

کارهای تصحیحی و تحشیه‌های گلچین عبارتند از: «تذکره یخچالیه» تألیف میرزا محمد علی مذهب اصفهانی (متوفی ۱۲۷۳ ه. ق.)، «لطائف الطوائف» نوشته فخرالدین علی صفی بی‌پستی (متوفی ۹۲۹ ه. ق.)، «تاریخ میل‌زاده» در ذکر مزارات بخارا، «تذکره میخانه» ملا عبدالنسی فخر الزمسانی قزوینی (متوفی ۱۰۲۸ ه. ق.)، رساله در بیان «کاغذ و مرکب و رنگ‌های الوان» که از متون کهن است و در نشریه ادبیات تبریز چاپ شد، «تذکره منظوم رشحه» سروده محمد باقر رشحه اصفهانی، «کنوز الاسرار»، «رموز الاحرار شرح منظوم»، «السوانح فی معانی العشق» احمد غزالی طوسی، «رساله در احوال

آل بنجیر» از خانواده‌های معروف سادات شیراز،^۱ «احوال و آثار صادق تفرشی» همراه با منظومه آتشکده، «دیوان جلال عضد»، «احوال و آثار ملک الشعرای غزالی مشهدی». آثار نسخه‌شناسی استاد گلچین معانی عبارتند از: «فهرست دو بیست و شش مجموعه خطی کتابخانه مجلس»، «فهرست بخشی از کتاب‌های شادروان عبدالحسین بیات»، «راهنمای گنجینه قرآن آستان قدس رضوی» در معرفی دو بیست و پانزده قرآن خطی از قرن سوم تا قرن چهارم هجری، «جلد هفتم و هشتم فهرست کتب خطی آستان قدس»، «فهرست فرهنگ نامه‌های خطی آستان قدس. تصنیفات ایشان عبارتند از: «مجموعه اشعار فکاهی، سیاسی، انتقادی و اجتماعی» که با امضای مستعار در جراید مختلف به چاپ رسید، «دیوان گلچین»، «تکمله امثال و حکم»، «مجموعه یادداشت‌های پراکنده».

۱ - معبد نفیسی: تاریخ نظم و شعر در ایران

گلچین بیش از یکصد مقاله ادبی، فنی، تاریخی، کتاب‌شناسی در مجلات معتبر داخل و خارج از کشور منتشر کرده است؛ گلگشت و تماشا، عنوان صفحه‌ای ادبی در مجله «تهران مصور» که مسئولیت آن را گلچین معانی داشت، شاعران گمنام شیرازی، ترجمه احوال و مستتخب اشعار پندجاه و یک شاعر شیرازی و فارسی که در روزنامه پارس شیراز از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۶۱ به چاپ

بمانعلی^۲ بازرگان معروف خراسان و یزدی الاصل است. پدرش در مشهد

رسید، حواشی مفصلی بر تذکره‌های فارسی و تصحیح اشتباهات تذکره‌های

متولد و در تربت حیدریه رشد و در سن نویسندگی فراوانی. ^۱ و ^۲ و ^۳ و ^۴ و ^۵ و ^۶ و ^۷ و ^۸ و ^۹ و ^{۱۰} و ^{۱۱} و ^{۱۲} و ^{۱۳} و ^{۱۴} و ^{۱۵} و ^{۱۶} و ^{۱۷} و ^{۱۸} و ^{۱۹} و ^{۲۰} و ^{۲۱} و ^{۲۲} و ^{۲۳} و ^{۲۴} و ^{۲۵} و ^{۲۶} و ^{۲۷} و ^{۲۸} و ^{۲۹} و ^{۳۰} و ^{۳۱} و ^{۳۲} و ^{۳۳} و ^{۳۴} و ^{۳۵} و ^{۳۶} و ^{۳۷} و ^{۳۸} و ^{۳۹} و ^{۴۰} و ^{۴۱} و ^{۴۲} و ^{۴۳} و ^{۴۴} و ^{۴۵} و ^{۴۶} و ^{۴۷} و ^{۴۸} و ^{۴۹} و ^{۵۰} و ^{۵۱} و ^{۵۲} و ^{۵۳} و ^{۵۴} و ^{۵۵} و ^{۵۶} و ^{۵۷} و ^{۵۸} و ^{۵۹} و ^{۶۰} و ^{۶۱} و ^{۶۲} و ^{۶۳} و ^{۶۴} و ^{۶۵} و ^{۶۶} و ^{۶۷} و ^{۶۸} و ^{۶۹} و ^{۷۰} و ^{۷۱} و ^{۷۲} و ^{۷۳} و ^{۷۴} و ^{۷۵} و ^{۷۶} و ^{۷۷} و ^{۷۸} و ^{۷۹} و ^{۸۰} و ^{۸۱} و ^{۸۲} و ^{۸۳} و ^{۸۴} و ^{۸۵} و ^{۸۶} و ^{۸۷} و ^{۸۸} و ^{۸۹} و ^{۹۰} و ^{۹۱} و ^{۹۲} و ^{۹۳} و ^{۹۴} و ^{۹۵} و ^{۹۶} و ^{۹۷} و ^{۹۸} و ^{۹۹} و ^{۱۰۰}

سنگ تراش ژاپنی. ^۱ و ^۲ و ^۳ و ^۴ و ^۵ و ^۶ و ^۷ و ^۸ و ^۹ و ^{۱۰} و ^{۱۱} و ^{۱۲} و ^{۱۳} و ^{۱۴} و ^{۱۵} و ^{۱۶} و ^{۱۷} و ^{۱۸} و ^{۱۹} و ^{۲۰} و ^{۲۱} و ^{۲۲} و ^{۲۳} و ^{۲۴} و ^{۲۵} و ^{۲۶} و ^{۲۷} و ^{۲۸} و ^{۲۹} و ^{۳۰} و ^{۳۱} و ^{۳۲} و ^{۳۳} و ^{۳۴} و ^{۳۵} و ^{۳۶} و ^{۳۷} و ^{۳۸} و ^{۳۹} و ^{۴۰} و ^{۴۱} و ^{۴۲} و ^{۴۳} و ^{۴۴} و ^{۴۵} و ^{۴۶} و ^{۴۷} و ^{۴۸} و ^{۴۹} و ^{۵۰} و ^{۵۱} و ^{۵۲} و ^{۵۳} و ^{۵۴} و ^{۵۵} و ^{۵۶} و ^{۵۷} و ^{۵۸} و ^{۵۹} و ^{۶۰} و ^{۶۱} و ^{۶۲} و ^{۶۳} و ^{۶۴} و ^{۶۵} و ^{۶۶} و ^{۶۷} و ^{۶۸} و ^{۶۹} و ^{۷۰} و ^{۷۱} و ^{۷۲} و ^{۷۳} و ^{۷۴} و ^{۷۵} و ^{۷۶} و ^{۷۷} و ^{۷۸} و ^{۷۹} و ^{۸۰} و ^{۸۱} و ^{۸۲} و ^{۸۳} و ^{۸۴} و ^{۸۵} و ^{۸۶} و ^{۸۷} و ^{۸۸} و ^{۸۹} و ^{۹۰} و ^{۹۱} و ^{۹۲} و ^{۹۳} و ^{۹۴} و ^{۹۵} و ^{۹۶} و ^{۹۷} و ^{۹۸} و ^{۹۹} و ^{۱۰۰}

رسول سعیدی زاده

فوت کرد. و گلشن آزادی در سال ۱۳۱۹ ه. ق / ۱۲۸۰ ه. ش در تربت

گلستانه - سید محمد علی ← جلد اول

حیدریه چشم به جهان گشود و در پنج سالگی برای فراگیری فارسی و عربی به

مکتب سیدی پیر به نام «مشلول» رفت.

در هفت سالگی پدر خود را از دست داد

(۱۰۶)

گلشن آزادی - علی اکبر

(۱۲۸۰ - ۱۳۵۳ ه. ش)

۱ - احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد): پیشین / ۱۱۷.

۲ - عبدالترغیب حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارس / ۴۸۶.

علی اکبر آزادی مستخلص به «گلشن» نویسنده، روزنامه نگار، محقق و شاعر. وی فرزند محمد معروف به

آن را ادامه داد. پس از تعطیلی روزنامه «فکر آزاد» مستصدی روزنامه «خورشید» به مسئولیت مرتضی میرزا قهرمان متخلص به «شکسته» شد. در شهریور ۱۳۰۴ ه. ش با اصرار و فشار فرمانده لشکر شرق امتیاز روزنامه «آزادی» را گرفت و پنجاه سال آن را به طور مرتب منتشر ساخت. در سال اول انتشار روزنامه «آزادی» مدتی به کلات نادری تبعید شد اما به زودی عفو و با احترام به مشهد مراجعت کرد.

مسافرت‌های داخلی گلشن بیشتر بیرون‌ای شرکت در کنفرانس‌ها و سمینارهای مختلف بود. یک بار به «عشق آباد» به نمایندگی از طرف دولت و بار دیگر به «کلن» آلمان برای عمل چشم و دیدار فرزند رفت.^۱ سرانجام گلشن آزادی در سال ۱۳۵۲ ه. ش چشم از جهان فرو بست و در باغ رضوان مشهد به خاک سپرده شد.^۲

و به تجارت روی آورد. در چهارده سالگی بر حسب گرایش ذاتی به شعر و شاعری روی آورد و از محضر محمد حسین سهیلی، احمد بهمنیار و با مکاتبه از محمود فرخ استفاده برد. وقوع جنگ جهانی اول و اشغال تربت حیدریه و قسمت‌هایی از خراسان و ایران موجب برانگیختن احساسات وطن پرستی وی گردید و در شانزده سالگی به خبر نگاری روی آورد و به دنیای سیاست و عضویت در حزب دموکرات کشیده شد.

در سال ۱۲۹۸ ه. ش در حالی که هیجده سال بیشتر نداشت مدیریت داخلی مهاجرت کرد، در ابتدا مدیریت داخلی روزنامه «مهر متیر» ارگان حزب دموکرات به مسئولیت اسماعیل منیر مازندرانی و مدیریت «روزنامه شرق ایران» را به مسئولیت رفعت التولیه شهیدی که از صاحب منصبان آستان قدس بود به عهده گرفت. در سال ۱۳۰۱ ه. ش روزنامه «فکر آزاد» به صاحب امتیازی بهمنیار کرمانی (یا احمد دهقان) را بنیان نهاد و تا دو سال چاپ

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۴۸۱.

۲ - احمد گنجین معانی: گلزار معانی / ۶۱۵.

گلشن علاوه بر نوشتن هزاران مقاله کوتاه و بلند، «گلشن ادب» که تذکره‌ای از شعرای خراسان در طول دوازده قرن است، جلد سوم این مجموعه که شامل شرح حال شاعران خراسان در قرن چهاردهم هجری است با عنوان «صد سال شعر خراسان» با تکلمه و تصحیح احمد کمالپور در سال ۱۳۲۳ توسط مرکز آفرینش‌های هنری آستان قدس چاپ شده است. اثر دیگر او «گلشن آزادی» شامل سی مقاله اجتماعی و ادبی است که به کوشش شهاب فردوسی در سال ۱۳۲۰ ه. ش به چاپ رسید. «دیوان اشعار» شامل پنج هزار بیت که در سال ۱۳۳۲ ه. ش چاپ شده است. «داستان‌ها و داستان‌ها» در شرح حال و قصص زندگی شاهان، خلفا و امیران «شهری که به خون خفقا ساخته شده است»، «در تهران چه دیدم و چه شنیدم» مربوط به سفر نامه سال ۱۳۴۱ ه. ش مؤلف به تهران، و نیز به نظم در آوردن قسمتی از دستور زبان فارسی برای تسهیل کار متعلمان که پس از گم

شدن قسمت عمده آن در سفر تبریز، ناتمام ماند. مثنوی «شاهان و آرون بخت» بر وزن مخزن الاسرار حکیم نظامی با مطلع:

ای کرم تاج سر افتخار

مرز امید دل امیدوار

و مثنوی دیگری به نام «گلشن شوق» بر وزن هفت بیکر حکیم الیاس نظامی گنجوی و «داستان‌ها از باستان‌ها» شامل قسمتی از خاطرات سیاسی وی، در شمار کارهای دیگر گلشن آزادی است. از خدمات و فعالیت‌های اجتماعی ایشان می‌توان به عضویت در جمعیت شیر و خورشید ایران، عضویت و دبیری شورای عالی فرهنگ (آموزش و پرورش) خراسان، عضویت در هیأت تئاتر خورشید اشاره کرد.^۱

از اشعار اوست:

کاش در پیری دل از وصل جوانان شاد بود
گر چنین می‌بود دل از بند غم آزاد بود

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۲۸۱.

دستگیری کن ز پا افتادگان عشق را
 خاصه بدبختی که دانی کشته بیداد بود
 خدمت دل کن اگر گنج بقا خواهی که سود
 بود شاگردی که او خدمتگر استاد بود
 حالیه محروم از بندم چو می شد گر ز بخت
 اشیانم گلشن اندر معبر صیاد بود؟^۱
 رسول سمیدی زاده

چند با تحقیر در ویرانه‌ی ما بنگرید
 روزگاری بود کاین ویرانه هم آباد بود
 دیدی آخر خرمن هستی خسرو را بسوخت
 شعله آهی کاندز سینه فرهاد بود
 باد ایام جوانی آتشم بر جان زند
 کاشکی آن صفحه‌ها، کمتر مرا در یاد بود

میرزا تقی‌خان میرزا محمد علی

مازندرانی - محمد صالح - جلد اول
(۸۷۵-۹۱۲ ه.ق.)، در آمد و از مداحان
و نزدیکان او شد.^۵

عاقبت وی به همراه ابوالمحسن
میرزا سال ۹۱۳ ه.ق در مشهد به دست
ازبکان کشته شد.^۶ دیوان اشعارش

(۱۰۷)

مانی مشهدی

(- ۸۹۱۳ ه.ق)

مانی مشهدی نقاش، خطاط،

صنعتگر و شاعر.^۱ وی از مردم مازندران

بود که در عهد امیر علیشیرنویسی (۸۴۴

- ۹۰۶ ه.ق) در مشهد و هرات

می زیسته است، پدرش کارخانه کاسه

گری داشت.^۲

مانی نخست به کاسه گری مشغول

بود.^۳ و در نقش تصاویر بر روی کاسه و

ظرف لعابی از تهر برخوردار بود.^۴

سپس به شعر روی آورد و به خدمت

«ابوالمحسن میرزا» مشهور به «کپک

میرزا» فرزند سلطان حسین میرزا بایقرا

۱ - میر نظام الدین علیشیرنویسی: تذکره مجالس
النفایس / ۶۷

۲ - سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران
۳۱۲/۱ - ۳۱۳

۳ - میر نظام الدین علیشیرنویسی: پیشین / ۶۷
سام میرزای صفوی: تذکره تحفه سامی / ۲۰۱

۴ - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار
نقاشان قدیم ایران ۲/ ۵۸۵

۵ - سام میرزای صفوی: پیشین / ۲۰۱؛ آفتاب
رای لکنوی: تذکره ریاض العارفین ۲/ ۱۶۳

۶ - سام میرزای صفوی: پیشین / ۲۰۱ - ۲۰۲
محمد حسن خان اعتماد اللطنه: مطلع

الشمس / ۷۳۰

بیشتر در قالب غزل است.^۱

این شعر از اوست:

ز بشر به حسن و صورت چو تو ای پسر نباشد

چه بشر که حور رضوان ز تو خوبتر نباشد^۲

محمد جواد هوشیار

(۱۰۸)

مایل هروی - غلامرضا

(۱۳۰۱ - ۱۳۷۴ ه. ش)

جمله میرزایان سادات آن شهر به شمار می‌رفت.^۳ دوره‌های دبستان و دبیرستان را در زادگاهش گذراند، سپس برای ادامه تحصیل به دانشسرای کابل که دارالمعلمین نامیده می‌شد، راه یافت و با دریافت شهادت نامه‌ی تحصیلی از دانش سرابه هرات بازگشت و به شغل آموزگاری و معلمی در زادگاهش و نیز در شهر قراه پرداخت.^۴ در سال ۱۳۳۱ ه. ش به کابل رفت و به وزارت فرهنگ منتقل و در انجمن تاریخ افغانستان سرگرم تحقیق و در دستاویز تاریخ عصر تیموریان شد.^۵ در همین

میر غلامرضا هروی فرزند قاسم، شاعر، نویسنده، مترجم، کتابشناس و تاریخ نگار افغانی. وی در فروردین ۱۳۰۱ ه. ش در شهر هرات افغانستان چشم به جهان گشود.^۶ خانواده وی از

۱ - آقا بزرگ نهرانی: الذریعه ۹/ ۹۵۲.

۲ - سام میرزای صفوی: پیشین ۲۰۱/ محمد

مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن ۷۰۵/

۳ - نجیب مایل هروی: برگ بی برگی (یادنامه

استاد رضا مایل هروی) ۱۳/ دانشنامه ادب

فارسی ۳/ ۸۵۷.

۴ - نجیب مایل هروی: پیشین ۱۳/

۵ - نجیب مایل هروی: پیشین ۱۳/ دانشنامه

ادب فارسی ۳/ ۸۵۷: چنگیز بهلوان (یادی از

استاد مایل هروی): کلک. ش ۶۸ - ۷۰، آبان

۱۳۷۴/ ۲۱۸.

۶ - چنگیز بهلوان: پیشین ۴۱۸/

دوره بود که سالی چند بار به لحاظ مطالعات میدانی و بررسی آثار عصر تیموری به هرات می‌رفت. او با همراهی فکری سلجوقی، آخوند محمد علی عطار هروی خوشنویس هفت قلمی کوفی نویس معاصر، غواس، توفیق هروی، علی اصغر شبیر و مشعل نقاش معاصر، توانست هویت تاریخی هرات را احیا کند.^۱ وی از متخصصان برجسته و نامدار تاریخ تیموریان بود و در سال ۱۳۳۳ ه. ش بازرس مدارس شهری کابل شد.

کابل توانست در پی نشر آثارش با محققان و دانشمندان ایران، ترکیه، هندوستان، تاجیکستان و شوروی، پیوستگی‌های فرهنگی برقرار سازد. پیوندهای فرهنگی او خصوصاً با دانشمندان ایران مانند زنده یاد دکتر نائل خانلری، مجتبی مینوی، محمد تقی دانش پژوه، دکتر مجتهد زاده و دکتر محمود شهابی سبب شد چندین بار به ایران سفر کند و برخی از تحقیقات و پژوهش‌های خود را در ایران منتشر سازد.^۲

هروی در سال ۱۳۶۶ بر اثر عدم امنیت سیاسی و اجتماعی، افغانستان را ترک نمود و به آمریکا نزد فرزندانش رفت^۳ و چند سال در آنجا زیست. مستوی‌ها و قصیده‌هایی که وی در سال‌های اقامت در آمریکا به نظم

مدیریت مجله‌های خراسان، کتاب، حجت و بنیاد چاپ و نشر انیس و همچنین برای مدتی مدیریت مجله آریانا را به عهده داشت. و از سال ۱۳۵۳ ه. ش به عضویت آکادمی علوم افغانستان درآمد.

مایل هروی از بنیان‌گذاران انجمن ادبی هرات بود، و توانست از این طریق در راه اشاعه زبان و ادب فارسی در افغانستان خدمات چشمگیری انجام دهد.^۴ مایل هروی در مدت اقامتش در

- ۱ - نجیب مایل هروی: پیشین / ۱۲.
- ۲ - دانشنامه ادب فارسی ۳ / ۸۵۷.
- ۳ - چنگیز بهلوان: پیشین / ۲۱۸.
- ۴ - نجیب مایل هروی: پیشین / ۱۷.
- ۵ - چنگیز بهلوان: پیشین / ۲۱۹.

در آورد، حاکی از آن است که او هرگز با راه و رسم زندگی آن سامان انس و الفت نیافت. او همواره آمریکا را «قفس طلایی» که سرمایه را خدای بشر ساخته، خوانده است.^۱ در فاصله سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۴ بیماری بر او چیره شد و سرانجام بنا به تمایل خود، در تابستان ۱۳۷۴ به مشهد نزد فرزندش نجیب مایل هروی که از جمله دست پروردگان وی در عرصه دانش،

تحقیق و تألیف و تصحیح می‌باشد، آمد.^۲

استاد مایل هروی پس از بیست و یک سال تلاش و زحمت برای اعتلای فرهنگ و دانش کشورش سرانجام در تاریخ هفتم دی ماه ۱۳۷۴ در مشهد درگذشت و در جوار حرم مطهر امام رضا (ع) به خاک سپرده شد.^۳ هروی در طول حیاتش کتاب‌ها و مقاله‌های بسیار نگاشت که در کشورهای افغانستان، ایران، شبه قاره هند و ترکیه به چاپ رسید، برخی از آثار او بدین قرار است: امواج هریوا (سرودهایی از شعر کلاسیک و

سینمایی که در میانه سال‌های ۱۳۲۸ - ۱۳۴۲ گفته شده است)، کابل ۱۳۴۲، ققنوس (سرودهای پس از ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۸) کابل ۱۳۵۹، مجموعه اشعار. از تألیفات دیگر او می‌توان به آثار زیر اشاره کرد: معرفی جراید و مجلات افغانستان، شرح حال آثار و مناظرات امام فخر رازی، فهرست کتب مطبوع افغانستان، آینه تجلی، شرح حال و آثار امیر حسینی غوری هروی، سیاه موی، لیتان، مریم، میرزایان برناباد، تاریخ ملوک کرت، گنجینه خطوط، راهنمای تاریخ افغانستان، لغات و اصطلاحات فن کتاب‌سازی، او بجز آثار فوق تصحیح و تحقیق چندین کتاب فارسی و نگارش مقالات متعدد و چاپ آن در آریانا، کتاب خراسان، راهنمای کتاب، یغما، وحید، هنر و مردم را به عهده

۱ - نجیب مایل هروی: پیشین / ۱۷.

۲ - چنگیز پهنوان: پیشین / ۲۸.

۳ - نجیب مایل هروی: پیشین / ۱۷؛ سرپه آثار

شیخ: گزار مشاهیر / ۶۱۴.

داشته است.^۱

(۱۰۹)

مجتهد زاده - سید علیرضا

(۱۳۰۱ - ۱۳۷۲ ه. ش)

نمونه شعری از مایل هروی:

در خون من غرور نیاکان نهفته است
خشم و ستیز رستم دستان نهفته است
پنداشتی که ریشه پیوند من گسست
در سیئه‌ام هزار خراسان نهفته است
حالی دل مرا تو ز تاب و توان مران
شیر زبان میان نیستان نهفته است^۲

***

هستم در این دو سه روز در آستانه مرگ

شکر خدای گشتم اکنون روانه مرگ

دنیاست مادر مسا، فرزند را بیاید

دکتر حاج سید علیرضا مجتهدزاده

فرزند سید ابوطالب استاد دانشگاه

فردوسی مشهد. وی در سال ۱۳۰۱

ه. ش در شهر قاین متولد و در سن شش

سالگی پدرش را از دست داد و تحت

آنکه ز ناتوانی، رفتم به خنایه مرگ

رنج زمان زیاد است، آدم بود غم آلود

در بانگ رستخیزان خیزم ز شانیه مرگ

ما مرغکان غافل از نام کجا گریزان

ز آغاز تا به آنجا خوردیم دانه مرگ

جایی که فنگ و نام است، مرگ را به مرگ کشتن

مایل نترسد از مرگ، هم از بهانه مرگ^۳

علی جان سکندری

۱ - نجیب مایل هروی: پیشین ۲۲/ - ۲۴:

چنگیز پهلوان: پیشین ۴۱۸/، مریم آقا شیخ

محمد: پیشین ۶۱۶/.

۲ - سه شعر از زنده یاد میر غلامرضا مایل

هروی، کلک شماره ۷۱ - ۷۲، سال ۷۴،

ص ۲۹۰.

۳ - همان.

مجتهد خراسانی - میرزا حبیب‌الله ←

جلد اول

معارف اسلامی دانشگاه مشهد شد و به تدریس در این دانشکده و دانشکده‌های ادبیات فارسی، علوم ریاضی و علوم پزشکی پرداخت. پس از چندی بار دیگر به تدریس و تحقیق خود ادامه داد.

وی در سمت استادی بارها به مسافرت‌های علمی در خارج از کشور از جمله به کشورهای عراق، عربستان، فرانسه، سوریه، پاکستان و مصر رفت و در دانشگاه الازهر مصر سخنرانی و مصاحبه نمود. در دوران تدریس و تحقیق خویش آثار ادبی به این شرح به رشته تحریر درآورده است: تصحیح دیوان حکیم نزاری قهستانی، تصحیح طرب المجالس، تصحیح اشعار شهر آشوب (مروارید)، بحث در کلمه بغداد، تألیف مجموعه کتاب درسی نظم و نثر فارسی برای تدریس در دانشکده‌های ادبیات و علوم و الهیات و معارف اسلامی. از ایشان مقالاتی در مجله‌های

سرپرستی عمومی خود درآمد. دوران ابتدایی و متوسطه را در شهر بیرجند به اتمام رسانید و پس از آن به استخدام اداره فرهنگ بیرجند درآمد بعد به عنوان رئیس فرهنگ قاینات مشغول به کار شد.^۱

پس از پنج سال خدمت به مشهد منتقل گردید و ضمن تدریس در دبیرستان‌های فردوسی و شاهرزای مشهد در دانشکده ادبیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران به اخذ درجه لیسانس در ادبیات فارسی نایل گردید. در سال ۱۳۲۸ ه. ش به تهران منتقل گردید و ضمن تدریس در دبیرستان‌های تجریش و قلعهک دوره دکترای ادبیات فارسی را در دانشگاه تهران با بهره‌وری از دانش استادان معروفی مانند استاد جلال الدین همایی، بدیع الزمان فروزانفر و سعید نفیسی به پایان رسانید.^۲

در سال ۱۳۳۵ ه. ش به مشهد مقدس برگشت و یکی از اعضای مؤسس و مؤثر دانشکده الهیات و

۱ - سید احمد مجتهدزاده: دست نوشته.

۲ - همان.

نامه آستان قدس، نامه فرهنگ خراسان و مجله دانشکده ادبیات مشهد^۱ به چاپ رسیده است.

دکتر مجتهد زاده پس از یک عمر تلاش علمی بی وقفه عاقبت در سال ۱۳۶۸ ه. ش به علت سکتہ ناقص زمین گیر و خانه نشین شد. در این دوران چهار ساله، اساتید دانشجویان و دوستان از او دیدن می‌کردند و خود نیز قبل از ظهر روزهای جمعه در محفل شعرا و ادبا در منزل مرحوم محمود فرخ شرکت می‌جست. سرانجام در ساعت ۲ بامداد روز شنبه ۲۴ بهمن ماه ۱۳۷۲ ه. ش دار فانی را وداع گفت و روز بعد در میان آندوه دانشگاهیان، فرهنگیان، دانشجویان و اقشار مختلف فرهنگ دوست جنازه‌اش تشییع و در صحن جمهوری اسلامی حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.^۲

علی جان سکندری - ابراهیم زنگنه

مدرس - عبدالرحمن - جلد اول

مدرس - میرزا محمدتقی - جلد اول

مدرس یزدی - سیدجلال - جلد اول

(۱۱۰)

مذہب مشہدی - غیاث الدین

محمد

(- ۹۴۲ ه. ق)

مولانا غیاث الدین محمد مذهب مشہدی نقاش، خطاط و مذهب قرن دهم هجری و از شاگردان سلطانعلی مشہدی^۳ او در مشہد می‌زیست و عاقبت در جمادی الاولی سال ۹۴۲ ه. ق در همین شهر وفات یافت و در مشہد^۴ سپردن استادش به خاک سپرده شد. مذهب مشہدی را باید از واضعان هنر افشان در نقاشی دانست.^۴ از آثار

۱ - همان، رک: نامه آستان قدس، شماره‌های ۲۶ سال ۱۳۴۵، ۳۶ سال ۱۳۵۲؛ نامه فرهنگ خراسان شماره ۶ سال ۱۳۲۲؛ مجله دانشکده ادبیات مشہد، شماره ۲ و ۳ و ۴ سال ۱۳۴۵.

۲ - سید احمد مجتهد زاده: پیشین.

۳ - عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران

۵۱۲/

۴ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر ۱۲۵/.

(۱۱۱)

مسعودی خراسانی - محمد

حسن

(۱۲۵۵ - ۱۳۳۴ ه. ش)

اوست: یک قطعه مرقع از سید احمد
مشهدی (متوفی ۹۸۶ ه. ق.) به قلم نیم
دو دانگ خوش با رقم: «مشقه العبد
الفقیر الحقیق المذنب غیاث الدین
المشهدی المذهب غفر ذنوبه» و نیز سه
قطعه از مرقع بهرام میرزا (متوفی ۹۵۵
ه. ق.) به قلم سه دانگ و دو دانگ و نیم
دو دانگ و کتابت خوش و متوسط با
رقم‌های: «العبد الفقیر المذنب غیاث
الدین المذهب» و «مشقه العبد غیاث
الدین المشهدی غفر ذنوبه» و «العبد
المذنب غیاث الدین المذهب» که این
قطعات در کتابخانه خزینه اوقاف
استانبول موجود است.^۱

محمد حسن مسعودی خراسانی
نماینده مجلس شورا و سنا، شاعر و
ادیب مشهدی، فرزند «مسعود خان» و
نوه محمد حسین خان مستوفی. محمد
حسن در سال ۱۲۵۵ ه. ش در مشهد
تولد یافت، بعد از اتمام تحصیلات

امیر علیشیر نوایی (۸۴۴ - ۹۰۶
ه. ق.) وزیر سلطان حسین بایقرا از
شاگردان مذهب مشهدی است و به وی
ارادت داشته و او را مورد توجه و
عنایت خود قرار می‌داده است.^۲

محمد جواد هوشیار

۱ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان
۵۵۹/۲

۲ - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار
نفاشان قدیمه ایران ۱/۱۵۱.

مروج خراسانی - علی اکبر ← جلد اول

مقدماتی به تحصیل ادبیات فارسی و ریاضیات پرداخت. وی در جوانی به استخدام آستان قدس رضوی در آمد.^۱ چون فرد لایق و کارآمدی بود در اغلب مأموریت‌ها معاونت مستوفی جد خود را می‌نمود و پیش از مشروطیت چند بار فرماندار مشهد شد. او در اوایل مشروطیت در صف آزادیخواهان درآمد. ادارات شهربانی و شهرداری مشهد را تأسیس و انجمن‌های شهری و ایالتی و ولایتی را در مشهد ایجاد نمود.^۲ در دوره هفتم از درگز به وکالت مجلس رسید و متوالیاً هفت دوره وکیل مجلس شد.^۳ در انتخابات اولین دوره مجلس سنا به مقام سناتور از خراسان رسید.^۴ سرانجام وی در فروردین ماه ۱۳۳۴ ه. ش در مشهد درگذشت.^۵ وی از رجال مورد احترام و آزاده خراسان بود. عادت داشت که هر شب تا سپیده دم بیدار و مشغول مطالعه باشد. در شعر و ماده تاریخ مهارت خاصی داشت.

نمونه غزل وی:

غزلی بخوان که در وی اثری نهفته باشد
سخنی بگو که با ما دگری نگفته باشد
بگشا زبان شیرین، بفشان گهر بدامان
گه‌ری که تا بدین دم دگری نسفته باشد
اگرم ز گلشن دل دهی آن یگانه غنچه
بهار بار بهتر ز گل شکفته باشد
تو ز سرمه محبت نتوان کشی به چشمی
که بخواب چهل و غفلت شب و روز خفته باشد
در دل کسی تواند بمقام دوستی زد
که ز خویش کذب و نخوت بتمام رفته باشد
سخن و حدیث واعظ نکند اثر مر آنرا
که بگوش جان ز جانان سخنی شنفته باشد^۶
علی جان سکندری

مجلس رسید و متوالیاً هفت دوره وکیل

- ۱ - باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی ایران ۱۳۳۳/۳.
- ۲ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر خراسان / ۵۲۴.
- ۳ - باقر عاقلی: پیشین ۱۳۳۳/۳؛ مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران ۲۳۹/۵.
- ۴ - مهدی بامداد: پیشین ۲۳۹/۵؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۲۴.
- ۵ - مهدی بامداد: پیشین ۲۳۹/۵.
- ۶ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۲۵.

(۱۱۲)

مشهدی - ابوالمعالی

(- بعد از ۱۱۴۵ ه. ق)

میرزا ابو المعالی مشهدی فرزند سید السادات میرزا ابو محمد، شاعر و از رؤسای خدام آستان قدس رضوی.^۱ وی در قرن دوازدهم هجری می زیست و حزین لاهیجی (متوفی ۱۱۸۰ ه. ق) در مدت اقامت سه ساله اش در مشهد که از سال ۱۱۴۲ تا ۱۱۴۵ ه. ق به طول انجامید، با وی معاشرت داشت و خصوصیات اخلاقی وی از جمله صداقت در گفتار و رفتار نوسر بخورد مستاسب با مردم را از اخلاقیات او می داند.^۲

از آنجا که در شرح حال ابوالمعالی اشاره دارد که مدت سه سال در مشهد مانده و ورود او به مشهد ۱۱۴۲ ه. ق بوده است، بنابراین ابوالمعالی مشهدی باید بعد از ۱۱۴۵ ه. ق فوت کرده باشد. این دو بیت از اوست:

ز بس یاد تو در دل نقش ما شد چون نگین ما را
نمی گردد به جز نام تو حرفی دل نشین ما را

ز دولت نیست جز تشویق خاطر حاصلی دیگر
بزرگی مایه طوفان بود پیوسته دریا را^۳
محمد جواد هوشیار

(۱۱۳)

مشهدی - باقر

(- ۱۰۷۰ ه. ق)

میرزا شاه باقر فرزند میرزا عرب مشهدی^۴ شاعر و متخلص به حاصل و از سادات مشهد و خدام آستان قدس رضوی. وی در روزگار پادشاهی جهانگیر (۱۰۱۴ - ۱۰۳۷ ه. ق) به هندوستان مهاجرت کرد^۵ و در آنجا در خدمت شاهزاده «مراد بخش» (۱۰۶۸ ه. ق) قرار گرفت و به نیابت وی به زیارت مشهد آمد^۶ و به کربلا، بصره و

۱ - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین / ۱۸۹.

۲ - همان، ۳ - همان / ۱۹۰.

۴ - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن / ۹۸.

۵ - محمد قدرت الله گویامری: تذکره نتایج الافکار / ۱۸۹.

۶ - محمد ظاهر بصر آبادی: تذکره نصر آبادی / ۱۴۰.

مشهدی - برهان‌الدین ← جلد اول

(۱۱۴)

مشهدی - رستم علی

(۸۹۷۰ هـ.ق)

مولانا رستم علی مشهدی خطاط،
کاتب و خواهرزاده استاد بهزاد (متوفی
۹۴۱ هـ.ق) نقاش معروف.^۹ وی در
هرات متولد شد.^{۱۰} مولانا نستعلیق را

بندر سورت سفر نمود.^۱ میرزا محمد
طاهر نصر آبادی، میرزا محمد صادق
مینای اصفهانی مؤلف «صبح صادق» و
محمد عارف دارابی شیرازی مؤلف
«لطایف الخیال» از معاصران وی
می‌باشند.^۲

هر چند تذکره نویسان سال وفات
وی را به اختلاف ۱۱۳۰، ۱۱۱۴،
۱۱۰۰، ۱۱۴۰ هـ.ق ذکر کرده‌اند،^۳ به
نظر می‌رسد وی در سال ۱۰۷۰ هـ.ق در
مشهد درگذشته است.^۴

از آثار ایشان می‌توان به «دیوان
شعر^۵ و مثنوی میخانه اشاره کرد.^۶ وی
این مثنوی را در برابر «ساقی نامه»
ظهوری ترشیزی (متوفی ۱۰۲۴ هـ.ق)
سروده است.^۶

این اشعار از اوست:

باید چو برق خنده زنان از جهان گذشت
نتوان چو ابر بر سر دنیا گریستن^۷
سحر چو شمع سیه روی گشت دانستم
که هر که پرده دری کرد زود رسوا شد^۸

محمد جواد هوشیار

۱ - احمد گلچین معانی: کاروان هند ۳۱۲/۱.

۲ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۱۴۰/.

۳ - احمد گلچین معانی: پیشین ۳۱۲/۱.

۴ - محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین ۱۸۹/؛ آقا
بزرگ تهرانی: الذریعه ۲۲۰/۹؛ لغتنامه دهخدا
ذیل حاصل.

۵ - احمد گلچین معانی: پیشین ۳۱۲/۱.

۶ - آقا بزرگ تهرانی: پیشین ۲۲۰/۹.

۷ - احمد گلچین معانی: پیشین ۳۱۲/۱.

۸ - همان، محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین
۱۸۹/.

۹ - لغتنامه دهخدا، ذیل حاصل.

۱۰ - حسن بیگ روملو: احسن التواریخ ۱۸۶/.

میرخواند: روضة الصفا ۵۷۹/۸.

۱۱ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان

۲۰۷/ - ۲۰۸.

نستعلیق است. در سال ۸۴۱ ه. ق در
مشهد متولد شد و در خدمت اظهر
هروی با هنر خطاطی آشنا شد.^۶

بر حسب استعداد ذاتی و پشتکار
شهره آفاق شد و در اثر همین شهرت
سال ۸۶۵ ه. ق سلطان ابوسعید
گورکانی او را به هرات برد و پس از
مرگ گورکانی در دربار سلطان حسین
میرزا بایقرا و خدمت وزیرش امیر
علیشیر نوایی به مدت چهل سال به
کتابت مشغول بود و در کتابخانه
مخصوص سلطان به استتساخ اشتغال

خوش می‌نوشت.^۱ و در کتابت مهارت
داشت چنانکه نوشته‌اند وی مدتی در
دربار سلطان حسین میرزا بایقرا (۸۷۵
- ۹۱۲ ه. ق) در هرات^۲ و همچنین در
کتابخانه بهرام میرزا صفوی (متوفی
۹۵۶ ه. ق) و فرزندش ابوالفتح سلطان
ابراهیم میرزا (۹۴۶ - ۹۸۴ ه. ق) در
مشهد به کتابت مشغول بود.^۳

رستم علی مشهدی عاقبت در سال
۹۷۰ ه. ق در مشهد درگذشت و در کنار
سلطانعلی مشهدی، موازی پای مبارک
حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید.^۴

فرزندش «مجبلی نائی» نیز هنرمند
بود.^۵

۱ - سید محسن امین: اعیان الشیعه ۶/۲۷۳؛

محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه
الادب ۳/۲۵۱.

۲ - مهدی بیانی: پیشین ۲۰۸.

۳ - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و
خطاطان ۱۲۵.

۴ - قاضی احمد فسی: گنستان هنر ۱۰۰/۱؛
محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع
الشمس ۲/۷۱۹.

۵ - سام میرزای صفوی: تذکره تحفه ساسی
۱۴۰/۱، مهدی بیانی: پیشین ۲۰۸.

۶ - محمد علی مدرس تبریزی: ریحانة الادب
۴/۲۲۹.

محمد جواد هوشیار

(۱۱۵)

مشهدی - سلطانعلی

(۸۴۱-۹۲۶ ه. ق)

مولانا سلطانعلی مشهدی ملقب به
نظام الدین، معروف به «سلطان
الخطاطین» و «قبیلة الكتاب»، از علما و
مشاهیر خطاطان و خوشنویسان خط

داشت^۱ و خود را کاتب سلطان می‌نامید.

او در دربار سلطان حسین از احترام خاصی برخوردار بود و تمام کتیبه‌های مساجد هرات و دیگر آثار خیریه زمان سلطان حسین و وزیرش امیر علیشیر نوایی به خط نستعلیق اوست. سلطان محمد نور، سلطان محمد خندان، سلطان محمد ایریشمی، علاء الدین محمد، زین

الدین محمد و محمد قاسم از مشاهیر شاگردان او هستند.^۲ سلطان علی بعد از تصرف هرات توسط شاهی بیگز از بیگ در سال ۹۱۳ ه. ق به مشهد بازگشت^۳ و در دهم ربیع الاول سال ۹۲۶ ه. ق در ۸۵ سالگی درگذشت. خواند میر فوت او را ۹۱۹ ه. ق نوشته است.^۴ او در محاذی پایین پای حضرت نزدیک پنجره‌ی فولاد به خاک سپرده شد.^۵

وی شعر می‌گفت و رساله‌ای در باب خط و تعلیم آن به نظم از او باقی مانده است.

از اشعار اوست:

از جوانی به خط بُدی می‌ام

عشق خط راند از مژه سلیم^۶

غلامرضا جلالی

مشهدی - سیدبرهان‌الدین ← جلد اول

(۱۱۶)

مشهدی - طاهر عطار

(- زنده ۱۰۴۴ ه. ق)

طاهر عطار مشهدی شاعر و از

شاگردان امتی تربیتی (زنده ۱۰۰۶

ه. ق). وی در مشهد به عطاری مشغول

بود و در دوران جوانی در مشهد

درگذشت.^۷ وی صاحب دیوان است.^۸

۱ - خواند میر: حبیب السیر ۳۵۲/۴.

۲ - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین ۲۲۹/۴.

۳ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع

الشمس ۷۲۱/۲.

۴ - خواند میر: پیشین ۵۳۲/۴.

۵ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین

۷۲۱/۲.

۶ - همان.

۷ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی

۱۳۰۵، لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر

این اشعار از اوست:

از اشعار اوست:

از فریب باغبان غافل صیاش ای عندلیب

جان از لب نعل تو دل از سرزلفت

پیش از این من هم در این باغ آشیانی داشتم^۹جوینده آب خضر و عمر درازند^{۱۷}

محمد جواد هوشیار

محمد جواد هوشیار

(۱۱۷)

مشهدی - عبدالوهاب

(قرن ۵۹ هـ ق)

مولانا عبدالوهاب مشهدی شاعر،

خطاط و قاضی قرن نهم هجری^{۱۰}

معاصر با ابوالقاسم بابر تیموری (۸۵۳ -

۸۶۱ هـ ق).^{۱۱} او شاعری صلاحیت^{۱۰}دیوان،^{۱۲} کاتب، خطاط، صاحب فضل و

قاضی شهر مشهد بود و عاقبت در همین

شهر درگذشت و مدفون گردید.^{۱۳}

در صنعت شعری استاد بود چنانکه

بیشتر شعرای مشهد شاگرد قاضی

بودند.^{۱۴} کتیبه به خط او در قلعه عماد -

از قلاع مستحکم واقع در نواحی غربی

افغانستان فعلی که در دوره تیموریان به

علت استحکام و استواری برای خزاین

و دفائن سلطنتی در نظر گرفته شده بود^{۱۵}- موجود است.^{۱۶}

۷۶/ - آقا بزرگ نهرانی: اندریمه ۶۴۲/۹.

۳۰۵/ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین /

محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه

الادب ۲۱۸/۳.

۱۰ - ع - خجای پور: فرهنگ سخنوران / ۳۸۱.

۱۱ - سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران

۳۲۹/۱.

۱۲ - آقا بزرگ نهرانی: اندریمه ۷۰۳/۹.

۱۳ - میر نظام الدین علیشیرنوازی: تذکره مجالس

النفایس / ۲۶، ۲۰۱.

۱۴ - میر نظام الدین علیشیرنوازی: پیشین / ۲۰۱.

۱۵ - خواند میر: حبیب انسیب ۲۶/۴، ۳۱، ۴۱.

۱۶ - ۱۷۷ کمال الدین عبدالرزاق سمرقندی:

مطلع السعدین و مجمع البحرین / ۹۴۸.

۱۶ - میر نظام الدین علیشیرنوازی: پیشین / ۲۰۱.

۱۷ - میر نظام الدین علیشیرنوازی: پیشین / ۲۶.

(۱۱۸)

مشهدی - علیرضا

(- پیش از ۹۸۶ ه. ق)

علیرضا مشهدی شاگرد میرزا سید احمد مشهدی (متوفی ۹۸۶ ه. ق).^۱ خطاط و خوشنویس. وی در اوایل دوره صفویه در مشهد می‌زیسته است.^۲ و بنا به گزارش قاضی احمد قمی «وی بسیار خوش می‌نوشت».^۳

بعد از آنکه سید احمد مشهدی در سال ۹۸۴ ه. ق به قزوین رفت، علیرضا مشهدی در مشهد ماند و کمی

بعد در همین شهر درگذشت. *مجموعه کتب خطی* از آثار وی یک قطعه مرقع به قلم پنج دانگ جلی و نیم دو دانگ عالی با رقم: «العبد علی رضا مشهدی» و یک قطعه از مرقع دیگر به قلم سه دانگ و کتابت خوش با رقم: «کتبه العبد علی رضا مشهدی حسب فرموده مولانا حاجی، مرقوم شکسته رقم گشت». این دو قطعه در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول موجود است.^۶ همچنین اشعاری که مولانا عبیدی گنابادی (زنده

۹۸۴ ه. ق) در رثای میر منشی (متوفی ۹۹۰ ه. ق) پدر قاضی احمد قمی سروده است به خط مولانا علی رضا مشهدی است.^۷

محمد جواد هوشیار

(۱۱۹)

مشهدی - محمد امین

(- زنده ۱۰۰۶ ه. ق)

مولانا محمد امین مشهدی شاعر، خطاط، کاتب و نقاش.^۸ و مذهب کتابخانه آستان قدس رضوی.^۹ وی در

- ۱ - حبیب الله فضائلی: اطلس خط / ۴۸۲.
- ۲ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس / ۷۲۶.
- ۳ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر / ۹۱.
- ۴ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان / ۴۶.
- ۵ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۹۳.
- ۶ - مهدی بیانی: پیشین / ۴۶۷.
- ۷ - قاضی احمد قمی: خلاصه التواریخ ۲/ ۷۳۵ - ۷۳۶.
- ۸ - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان / ۱۵۱، ۲۲۸ - ۲۴۹.
- ۹ - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار

در وصف او آورده‌اند: «در وادی
سخنوری قدرت او به کمال بود در تمام
مملکت خراسان نظیر نداشت، شعر
بسیار گفته و از هر قسم نظم...»^۵
وی شعر زیاد سروده است که به
گفته خودش شامل سی هزار بیت بوده
است.^۶

این اشعار از اوست:

نیست ممکن که تواند دگری بر دارد
آنچنان که نظر انداخته‌ام دنیا را
پر تو حسن تو گر جلوه کند در رگ سنگ
شعله طور نماید به نظر هر رگ سنگ^۷

محمد جواد هوشیار

ضمن تذهیب، جدول سازی و صنعت
عکس صاحب ابتکار و مخترع اولیه
عکس‌های هفت رنگ به شمار می‌آمد،
او همچنین در ابرس سازی مهارت
داشت.^۱

محمد امین بعد از حمله ازبکان - در
سال ۹۹۷ ه. ق. - به خراسان، مدتی با
خانواده‌اش به هند رفت و آنجا سال‌ها
در کتابخانه «خان خانان» (محمد رحیم
خان بن بیرام خان قرامانلو) به تذهیب
کتاب‌ها پرداخت و پس از آرامین
خراسان در زمان شاه عباس (۱۰۰۶
ه. ق.) به مشهد آمد.^۲ و در همین
شهر درگذشت.^۳

محمد جواد هوشیار

(۱۲۰)

مشهدی - میرزا مهدی

(- زنده ۱۱۴۱ ه. ق.)

میرزا مهدی مشهدی شاعر و
متخلص به «عالی». ایشان در مشهد
زاده شد و در این شهر درگذشت.^۴
دیوانش باقی نمانده است.

نقاشان قدیم ایران ۳/۱۲۰۵.

۱ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر / ۱۲۸.

۲ - احمد گنجین معانی: کاروان هند / ۱۱۹/۱.

۳ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۲۸.

۴ - حزین لاهیجی: تذکرة المعاصرین / ۱۸۸
آفتاب رای لکهنوی: تذکرة ریاض العارفین
/ ۱۲/۲.

۵ - حزین لاهیجی: پیشین / ۳۵۰.

۶ - همان / ۳۵۰ - ۷ - همان / ۱۸۸.

(۱۲۱)

مشهدی - نعمت الله

(- زنده ۱۰۱۵ ه. ق)

مولانا نعمت الله مشهدی خطاط و شاعر مشهدی. پدرش از نزدیکان شاه عباس اول (۹۹۶ - ۱۰۳۸ ه. ق) بود. نخست در مشهد نزد «میرزا احمد مشهدی» (متوفی ۹۸۶ ه. ق) خط آموخت بعد به قزوین رفت و مدتی نزد «علیرضا عباسی» (زنده ۱۰۲۵ ه. ق) به تعلیم خط پرداخت. پس از آنکه شاه عباس مشهد را در سال ۱۰۰۶ ه. ق تسخیر نمود، نعمت الله به مشهد آمد. هنگام تألیف «گلستان هنر» حدود (۱۰۰۴ - ۱۰۱۵ ه. ق) در قید حیات بوده است.

این رباعی از اوست:

از دیر بسوی کعبه می آیم باز

از اهل حقیقتم نه از اهل مجاز

جان در کف و دل در آستین می آیم

سویت به هزار حاجت و عجز و نیاز^۳

محمد چو باد هوشیار

(۱۲۲)

مصور مشهدی - علیقلی

(۱۲۲۷ - بعد از ۱۲۹۴ ه. ق)

حاجی میرزا علیقلی فرزند رضا قلی پیکر تراش، نقاش و شاعر متخلص به «مصور». وی در سال ۱۲۲۷ ه. ق در تهران به دنیا آمد. در آغاز جوانی به مشهد مهاجرت نمود. در این شهر نقاشی و شاعری آموخت و تا آخر عمر در مشهد می زیست.^۴ مصور در فنون نقاشی و شبیه سازی مهارت فراوانی داشت. قلمدان و قاب آینه نیز بر وی ساخته. طبع شعر داشت و به مناسبت نقاشی تخلص خود را «مصور»

۱ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر / ۱۲۶ -

۱۲۷

۲ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع

الشمس ۷۳۷/۲ سید محسن امین: اعیان

الشیعه ۲۲۵/۱۰ محمد علی مصباحی نائینی:

تذکره مدینه الادب ۲۲۵/۳.

۳ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۲۷.

۴ - محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه

الادب ۲۲۲/۳.

روی نیکویش چو گلشن، گلشنی از باغ خلد
موی خوش بویش چو خرمن، خرمنی از مشک ناب
روز و شب با نور ظلمت کی قرین با هم شوند
از قران روی و موی وی عیان شیخی عجب^۱

رسول سعیدی زاده

مظلوم ← واعظ کرمانشاهی -
محمدعلی، جلد اول

(۱۲۳)

معرف اصفهانی - آقا ملک

(- ۱۰۰۲ هـ ق)

آقا ملک اصفهانی شاعر و متخلص
به «معرف». ایشان مردی صاحب کمال،
خوش سخن، شوخ طبع، از سلسله
معرفان اصفهان و برادر آقا صفی معرف

نهاد.^۱ مصور از نوادر زمان و بسیار
خوش صحبت و مهربان بود.^۲ فوت
مصور در اواخر قرن سیزدهم هجری
قمری در مشهد واقع شد.

وی به حضور محمد شاه قاجار
رسید و قصیده‌ای در مدح شاه با
صفحه‌ای نقاشی تقدیم کرد که مورد
توجه وی قرار گرفت، تصویری از
محمد شاه کشید و یک قصیده تهنیت در
سال ۱۲۷۳ هـ ق درباره فتح هرات

سرود.^۳ از آثار دیگر او می‌توان به
تصویر پیر مرد چوپانی با آبرنگ که به
عصایی تکیه داده و چند گوسفند را
مراقبت می‌کند با رقم «عمل علی مصور
متخلص» و قلمدان زیبایی با تاریخ
۱۲۹۴ هـ ق اشاره کرد.^۴

این اشعار از اوست:

دوش دلبر بی حجاب آمد ز در چون آفتاب
کافتاب از شرم رویش مستتر شد در سحاب
بی سحاب آمد مکدر آفتاب اندر نظر
زانزمان کز در در آمد بی حجاب آن آفتاب
با رخی کز وی مگوی و با قدی که از وی می‌پرس
با دهانی کو مجوی و با میانی کو میاب

۱ - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم الأئثار
۱۲۸۵/۴

۲ - رضا قلی خان هدایت: مجمع الفصحا
۹۵۲/۵

۳ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر
خراسان / ۵۴۰

۴ - اثر آذربایجان / ۲۴۸

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۴۰ - ۵۴۱

ملک، صاحب کمال و حافظ خمسه و شاهنامه بود که در ۱۰۲۴ ه. ق در «آگره» وفات یافت.^۸

محمد جواد هوشیار

(۱۲۴)

مقبل گلپایگانی

(قرن ۱۲ و ۱۳ ه. ق)

گلپایگانی از شعرای قرن دوازدهم و سیزدهم هجری گلپایگان. وی در شعر «مخلص» داشت. از اشعار بر جای

است.^۱ وی مدتی وزیر «فرهاد بیگ» حاکم اصفهان بود.^۲ بعد از آنکه فرهاد بیگ مورد غضب شاه عباس (۹۹۶ - ۱۰۳۸ ه. ق) قرار گرفت و کشته شد، شاه اموال آقا ملک را گرفت و او ناچار به مشهد آمد و مدت ها در آنجا متواری بود تا آنکه با وساطت «حاتم بیگ اعتماد الدوله» (متوفی ۱۰۱۹ ه. ق) شاه عباس از تقصیرش گذشت و در مشهد ماند^۳ و در سال ۱۰۰۲ ه. ق درگذشت.^۴

این رباعی را آقا ملک در مدح حاتم بیگ گفته است:

- ۱ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی ۱۳۰/
- ۲ - همان؛ محمد منجم بیزدی: تاریخ عباسی ۹۳/
- ۳ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۱۳۰/
- ۴ - آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین ۲۱۶/۲
- ۵ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۱۳۰/ - ۱۳۱
- ۶ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه ۱۷۳/۹
- ۷ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین ۱۳۱/
- احمد گلچین معانی: کاروان هند ۲۳۰/۱
- ۸ - احمد گلچین معانی: پیشین ۱۳۱۶/۲

حاتم که سخاش اسم همت حی کرد
وز جود زمانه ساغرش پر می کرد
می خواست که با توالش بود شرکت اسم
این بود که روزگار نامش طی کرد^۵
فرزندش تقی اصفهانی فردی شاعر،
صاحب دیوان و خطاط بود.^۶ که بعد از
درگذشت پدرش به هند رفت و در سال
۱۰۱۳ ه. ق در آنجا چشم از جهان
فرو بست.^۷

معزای اصفهانی نیز فرزند دیگر آقا

(۱۲۵)

مولانا خیالی

(۹۵۱ هـ.ق)

مولانا خیالی شاعر ترک زبان دوره صفوی، او مردی فقیر و درویش، نیک نفس، خیرخواه و از نزدیکان سام میرزا صفوی (۹۸۴ هـ.ق) بود. وی سال ۹۵۱ هـ.ق در قزوین درگذشت و در مشهد مدفون گردید. دیوان اشعارش بیشتر در قالب غزل، قصیده و مثنوی است.

از اوست:

شارنجی لباس ایچره گلور اول مه تابان
 عزیز فاطمه از انس سر نگوین گردید
 در در اسلو سر گوشنیده نگار و نک
 یا ای له قرین بو لمیش ایکی کوکب رخشان^۲
 محمد جواد هوشیار

مانده از او می توان گفت که از شاعران مدیحه گو و مرثیه سرای اهل بیت عصمت و طهارت است.

قبرش میان صحن عتیق مقابل ایوان طلا است و لوح سنگ قبرش از سنگ خارای ممتاز بسیار بزرگ می باشد.
 این اشعار از اوست:

در یگانه دریای مجمع البحرین
 به خون تبیده کرب و بلا امام حسین
 نه ذوالجنح دگر تاب استقامت داشت
 نه شاه تشنه لبان پر جلال طاقت داشت
 هوا ز جور مخالف چو قیرگون گردید
 عزیز فاطمه از انس سر نگوین گردید
 بلند مرتبه شاهی ز صدر زین افتاد
 اگر غلط نکنم عرش بر زمین افتاد^۱
 رسول سعیدی زاده

موذن - محمد علی ← جلد اول

موسوی گرمارودی - محمد علی ←

جلد اول

۱ - محمد هاشم خراسانی: منتخب الثواریخ / ۱۷۰۶ / حسین عماد زاده اصفهانی: زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام / ۳۴۵/۲

۲ - سام میرزای صفوی: تذکره نحفه سامی / ۳۲۷ - ۳۲۸

مولوی قندهاری - محمد حسن - جلد
اول

(۱۲۶)

میر خدیوی - علی اصغر

(۱۳۷۲ هـ ش)

و مردم مشهد تشییع و در صحن قدس
حرم رضوی به خاک سپرده شد.^۳

از میر خدیوی یازده جلد کتاب
چاپ شده است.^۴ از آثار اوست: «پند و
لطیفه بخوانید و بخندید و پندهای آن را
نیز به کار بندید»، چاپ ۱۳۷۲ مشهد،
«خنده و گوهر»، «مجموعه‌ای از لطایف و
حکایات تاریخی، عرفانی، ادبی»، چاپ
۱۳۶۹، «رؤیای جوانی و غم پیری»: آثار
ارزنده‌ای از شعرای نامی ایران، چاپ
۱۳۷۱، «کشکول خنده»، «اشعار
مشهدی»: گزیده شیرین‌ترین لطایف نظم
و نثر و اشعاری به لهجه مشهدی از آداب
و رسوم مردم خراسان چاپ ۱۳۶۲
مشهد، «جنگ خنده»: گنجینه اشعار و
لطایف شیرین فکاهی چاپ ۱۳۷۰،
«غزل و رباعی»، «گزیده آثار ادبی شعراء

حاج سید علی اصغر میر خدیوی،
شاعر و هنرمند خراسانی.^۱ وی عهده‌دار
خدمات دولتی در طول سالیان دراز در
سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای و
رادیوی مشهد بود.^۲

میر خدیوی در روز دوم دی ماه
۱۳۷۲ هـ ش دارقانی را وداع گفت.
پیکرش به وسیله فرهنگیان، هنرمندان

۱ - درگذشت شاعر و هنرمند خراسانی - کیهان
فرهنگی، شماره ۱۰، سال ۱۰، ص ۱۶۷ مریم
آنا شیخ محمد: گلزار مشاهیر / ۲۶۷.

۲ - کیهان فرهنگی: پیشین، خراسان:
۱۳۷۲/۱۰/۳، ص ۱۱.

۳ - همان، ۴ - همان.

عقده‌ی دل را بر هر کس گشودم بر ملا شد
 محرم دل بودم اما فاش اسراری نکردم
 حاصل نعمت خدیوی چیست؟ برگو این حقیقت
 کامدم، رفته ولی کار سزاواری نکردم^۱
 رسول سعیدی زاده

(۱۲۷)

میردامادی سدهی - محمدرضا

(۱۳۰۰ - ۱۳۳۳ ه. ش.)

سید محمدرضا میردامادی فرزند
 حاج میرزا محمود طبیب سدهی شاعر
 و مداح اهل بیت: متخلص به «ایمن».
 ایشان به سال ۱۳۰۰ ه. ش در سده از
 توابع اصفهان متولد شد، بعد از اندکی
 تحصیل در اصفهان به خراسان آمد و در
 شهر مشهد ساکن گردید. عاقبت در
 فروردین ۱۳۲۳ ه. ش / رجب ۱۳۷۲
 ه. ق در همین شهر درگذشت و به خاک
 سپرده شد.

در زمان تشریف به آستان حضرت

و ادبای فارسی زبان از قرن پنجم تا عصر
 حاضر»، چاپ ۱۳۶۵ مشهد، «سی سال
 پشت صحنه تناتر»، «از هر چمن گلی و
 از هر خرمن خوشه‌ای»، تهران ۱۳۷۱
 ه. ش، «نمک و نمکدان»، «مجموعه
 اشعار فکاهی» مشهد ۱۳۶۸ ه. ش،
 «حاضر جوابی‌های شیرین»^۱.

از اشعار اوست:

من به درگاه خدا غیر از گنه کاری نکردم
 لیک دلشادم که هرگز مردم آزاری نکردم
 شرم دارم از خدا و زین همه اعمال زشتیم
 هر چه کردم بر کسی ظلم و ستم کاری نکردم
 گرچه از مال جهان همواره دستم بود خالی
 شکوه‌ای از رنج و فقر و ذلت و خواری نکردم
 گسر نبردم بهره از شب زنده داری و عبادت
 هرگز اندر صورت ظاهر ریا کاری نکردم
 در درون خود اگر خونابه‌ی دل شد نصیبم
 اشک خود را نزد هر دون همی جاری نکردم
 افتخارم اینک که دایم با ادیبان می‌نشستم
 کوتاه اندیشان پست سفله را یاری نکردم
 گر نبود ثروت و مکنت برای بذل و بخشش
 لیک ز ایثار صفا و مهر خودداری نکردم

۱ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۶۷.

۲ - علی اصغر میر خدیوی: غزل و رباعی

گزیده آثار ادبی شعرا / ۳۲۶.

هیچ منبعی تاریخی یا منابع مربوط به
جغرافیای تاریخی مشهد از آن ذکری به
میان نیامده است.

این دو بیت از اوست:

بلای سرگ و اندوه قیامت

چه چنبر ساخت ما را نخل قیامت^۵

محمد جواد هوشیار

ثامن الائمه علی بن موسی الرضا علیه السلام
اشعاری سروده است که دو بیت آن
چنین است:

علی بن موسی شاهنشاه اورنگ او اندی

که با مهرش چه باک از عالمی باشند اعدایم

بجز مهر و ولای مرتضی و آل پاک او

به بازار دو عالم با کسی خود نیست سوتایم^۱

محمد جواد هوشیار

میرزا داود ← جلد اول

میرزا عسکری ← جلد اول

(۱۲۸)

میر مفلسی مشهدی

(قبل از ۸۸۹۶ هـ.ق)

میر مفلسی شاعر غزلسرا و متخلص

به مفلسی. وی از سادات مشهد مقدسی

بود که در قرن نهم هجری^۲ عهد شاه

سلطان حسین بایقرا تیموری (۸۷۵ -

۹۱۲ هـ.ق می زیست. قبل از سال ۸۹۶

هـ.ق وفات یافته و مزارش در مشهد^۳

در لنگر خواجه خضر است.^۴ محلی که

امروزه برای ما شناخته شده نیست و در

۱ - سید مصلح الدین مهدوی: تذکره شعرای

معاصر اصفهان / ۷۵ - ۷۸.

۲ - ع - خیام پور: فرهنگ سخنوران / ۵۵۸.

۳ - میر نظام الدین علیشیرنویس: تذکره مجالس

النفایس / ۲۰۳: آقا بزرگ تهرانی: الذریعه

۱۰۸۷/۹.

۴ - میر نظام الدین علیشیرنویس: پیشین / ۳۰.

۵ - همان / ۲۹ - ۳۰، ۲۰۳.

ن

نادری - محمدحسین ← جلد سوم

ناظر - محمد مهدی ← جلد سوم

(۱۲۹)

نایی هروی - محب علی

(- ۹۷۳ ه. ق)

محب علی نایی متخلص: *محب علی نایی*

فرزند و شاگرد رستم علی مشهدی نقاش، خطاط، شاعر و نوازنده قرن دهم هجری. اصل ایشان از هرات^۱ و از استادان چهل گانه هنر خوشنویسی کتابخانه بایسنقر میرزا بود.^۲ خط نستعلیق جلی و خفی را خوب می نوشت و کتابدار و خوشنویس کتابخانه سلطان ابراهیم میرزا صفوی در مشهد بود.^۳ و به همین مناسبت «ابراهیمی» رقم می کرد.^۴ محب علی

فردی بلند . . . واز بود و به کتابداری قناعت نمی کرد و در مزاج شاهزاده داخل و در امور مملکت داری تصرف می کرد. پس از هشت سال که در خدمت شاهزاده ابراهیم میرزا، بود شاه طهماسب وی را عزل و به قزوین فرا خواند.^۵ مدتی ملازمت سام میرزا را داشت، سپس شاه طهماسب وی را ملازم سید بیگ معروف به سید منصور

۱ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر / ۱۰۰، میرزا

حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان / ۱۵۰.

۲ - میرزا حبیب اصفهانی: پیشین / ۱۵۰.

۳ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۰، میرزا

حبیب اصفهانی: پیشین / ۲۴۶.

۴ - میرزا حبیب اصفهانی: پیشین / ۲۴۶.

۵ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۰، میرزا

حبیب اصفهانی: پیشین / ۲۴۶.

جسد مولانا را از قزوین به مشهد مقدس نقل و در پایین پای مبارک امام رضا علیه السلام در جنب قبر پدرش رستم علی مشهدی و سلطان علی مشهدی دفن کردند.^۵

رسول سعیدی زاده

نجومیان - اسماعیل ← جلد اول

(۱۳۰)

نصاح اروسانی - محمد قاسم

(- پیش از ۱۱۴۵ هـ.ق)

فوت مولانا نایی پس از مراجعت از زیارت عتبات به سال ۹۷۳ هـ.ق در قزوین واقع شد. در تاریخ فوتش قطعه‌ای گفته‌اند که به وسیله استاد میر سید احمد مشهدی بر سنگ قبر او نوشته شد:

نمود.^۱ مولانا پس از مدتی اقامت در قزوین اجازه زیارت به عتبات عالیات را یافت و بعد از سفر دوباره به قزوین بازگشت.^۲ محب علی بی پروا، خوش طبع و ظریف پرداز بود. مفردات خطش متانت لازم را دارد ولی کرسی خط یعنی برابری و محاذات حروف را ندارد. اگرچه لطافت قلمش از بسیاری از استادان خط بیشتر است، ولی در شعر ابیات سست و بی بنیان دارد. مولانانی را نیز خوب می‌نواخت، و از این رو به «نایی» مشهور گشت.^۳

فوت مولانا نایی پس از مراجعت از زیارت عتبات به سال ۹۷۳ هـ.ق در قزوین واقع شد. در تاریخ فوتش قطعه‌ای گفته‌اند که به وسیله استاد میر سید احمد مشهدی بر سنگ قبر او نوشته شد:

رفت از جهان فانی ملا محب علی حیف

یارب به صدر جنت او را مقام بادا

چون نزد اهل دنیا مقبول و محترم بود

در آخرت الهی با احترام بادا

تاریخ سال فوتش پرسیدم از خرد گفت

ملا محب علی را شافع امام بادا^۴

۱ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان ۶۱۶/۲ - ۶۱۷.

۲ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۰، میرزا حبیب اصفهانی: پیشین / ۲۴۶.

۳ - مهدی بیانی: پیشین / ۶۱۶-۶۱۷.

۴ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۰.

۵ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۰؛ میرزا حبیب اصفهانی: پیشین / ۲۴۶.

۶ - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین / ۲۲۵.

(۱۳۱)

نصرت خراسانی - عبدالحسین

(۱۲۵۱ - ۱۳۳۴ ه. ش)

۱۱۸۰ ه. ق) در مدت اقامت سه ساله‌اش در مشهد که از سال ۱۱۴۲ تا ۱۱۴۵ ه. ق به طول انجامید با وی معاشرت داشت و او را فردی عابد، زاهد و عارف یافته بود.^۱ از گزارش حزین لاهیجی بدست می‌آید که وی قبل از ۱۱۴۵ ه. ق در مشهد درگذشت. فرد دیگری به نام محمد قاسم سراجای اصفهانی معاصر با شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵ ه. ق) وجود داشته که در فن نقاشی مهارت داشته است و در حدود ۱۰۸۶ ه. ق در مشهد درگذشت.

۲ وی را نباید با مخدوم قیاسی ^۱ میرزا عبدالحسین خان نصرت خراسانی شاعر معاصر خراسان، مشهور به منشی باشی و متخلص به «نصرت»، وی فرزند محمد خان امین وظایف مستوفی اصفهانی است. در سال ۱۲۵۱ ه. ق درگذشت.

نصاح اروسانی یکی محسوب کرد. از آنجا که حزین این تذکره را به شاعران ایرانی که دارای مذهب شیعه اثنا عشریه بوده‌اند، اختصاص داده است، نصاص اروسانی را باید از شاعران شیعی امامی دانست.

از اشعار او است:

صرف گداز کردم عهد جوانی خویش

چون شمع در عذابم زاتش زبانی خویش^۳

محمد جواد هوشیار

۱ - همان.

۲ - محمد منیر نصر آبادی، تذکره نصر آبادی

/ ۱۳۹: محمد مظفر حسین، سبأ، تذکره: روز

روشن / ۳۵۱: عبدالباقی نهارآبادی، مآثر رحیمی

/ ۷۳۷ - ۷۳۸: آقا بزرگ نهارآبادی، الذریعه

/ ۲۳۶/۹

۳ - همان / ۲۲۵

همراه با میرزا صدرا نجد السلطنه به شیراز رفت و منشی مخصوص محمد تقی رکن الدوله برادر ناصر الدین شاه و حاکم فارس شد. بعد از آنکه رکن الدوله حکومت خراسان را به دست آورد، با وی به مشهد آمد و در مشهد مشغول به کار گردید. در اوایل مشروطیت مقام ریاست دفتر ایالت خراسان را به عهده گرفت.^۲

سرودن قصایدی در مدح قوام السلطنه موجب سردی رابطه‌اش با تقی زاده استاندار وقت خراسان شد. در سال ۱۳۱۰ ه. ش ابتدا به فرمانداری کاشمر و بعد به ریاست دفتر استانداری کرمان و معاونت ایالت مازندران مأمور گشت. در تیرماه ۱۳۱۳ ه. ش از سمت هایش عزل و به فرمانداری درگز منصوب شد. در سال ۱۳۱۴ ه. ش از او خواسته شد تا کماندیدی نمایندگی

ه. ش در اصفهان متولد شد. پدر و اجدادش شغل استیفاء را در اصفهان داشتند و از طرف مادر نوه خواهر «مستعد الدوله نشاط» بود. چون پدرش مسئولیت امانت و ظایف را در مشهد به دست آورد در سن هفت سالگی همراه با او به مشهد آمد و برای همیشه در این شهر اقامت گزید.

نصرت خراسانی مدت چهارده سال

فقه را در نزد حاج میرزا حبیب مجتهد خراسانی و فلسفه را در نزد حاج محمد علی فاضل، حاج غلامحسین شهبازی، الاسلام و میرزا محمد خادم تبتاشینی از تبریز فراگرفت. شاگردان حاج ملا هادی سبزواری و کلام را در محضر ملا محمد صادق حکمی سبزواری، تحصیل نمود. در ادبیات و انشاء نیز به مهارت بسیاری دست یافت به گونه‌ای که در همان زمان معروف به منشی باشی شد. با حافظه عجیبی که داشت در بیست سالگی جوان دانشمند و فاضلی شد و انواع خطوط را خوب می‌نوشت.^۱

در ۲۱ سالگی به تهران و از آنجا

۱ - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران

۱۳۹/۵ - ۱۴۰: علی اکبر گلشن آزادی: صد

سال شعر خراسان / ۵۶۵

۲ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۵۶۵ - ۵۶۶

را به مناسبت می خواند و مکرر غزلیات سعدی را استقبال می کرد.

سرانجام نصرت خراسانی در ۱۵ خرداد سال ۱۳۳۴ ه. ش در سن ۸۵ سالگی در مشهد درگذشت. استادان بزرگی چون بهار، فرخ، دانش و شکسته از شاگردان او بودند.^۱

از آثار نصرت می توان به این کتاب ها اشاره کرد: مثنوی «فروزنده» بر وزن حدیقه سنایی چاپ ۱۳۳۱ ه. ش، «فرازنده» در ردّ فرقه بهائیت، «جامع المتفرقه» یا «جامع المتفرقات» به سبک کشکول شیخ بهایی که چاپ نشد، «دیوان شعر» که در سال ۱۳۴۷ ه. ش به همت فرزندش عبدالرضا نصرت در تهران چاپ شد و کتابی در شرح شعرای هفت گانه عرب که از میان رفته است.^۲

مجلس شورای ملی شوق و ملی او از پذیرفتن آن خودداری کرد و طی نامه ای به وزارت کشور تقاضای بازنشستگی نمود. سرانجام پس از پنجاه سال خدمت چون راه و روش اهل زمانه را پیروی نمی کرد با ماهی سیصد ریال او را بازنشسته کردند.^۱

وی به همراه گروهی از جمله: غلامرضا خان دره گزی (درگزی)، صید علی خان دره گزی (درگزی)، حاج میرزا آقا جواهر و حاجی زرگر، انجمن ادبی خراسان را به وجود آوردند. اعضای انجمن اگر چه از جهت سیاسی به دو گروه مشروطه خواه و مشروعه خواه تقسیم می شدند، اما دوستی خود را حفظ و به جلسات دوره ای خویش در منازل یکدیگر ادامه می دادند.^۲

نصرت خراسانی بعدها برای معالجه چشم سفری به فرانسه نمود.^۳ او فردی قانع بود و تعصب زیادی در دین داشت. تا آخر عمرش در طلب علم و دانش بود. در هر موضوعی که به میان می آمد چندین آیه از قرآن یا ابیات شعر مثنوی

۱ - همان.

۲ - مهدی بامداد: پیشین ۱۳۹/۵ - ۱۴۰.

۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین ۵۶۶/.

۴ - مهدی بامداد: پیشین ۱۳۹/۵ - ۱۴۰: عنی

اکبر گلشن آزادی: پیشین ۵۶۶/.

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین ۵۶۶/.

از اشعار نغز نصرت است:

شنیدم از لب دهقان پیر پاک سرشت
هر آن چه میوه تلخ آورد نباید کشت
چو صورت تو بود زشت کار نیکو کن
چنان مکن که بود کار زشت و صورت زشت
چه آگهی است ترا و مرا که بر سر ما
قضا چه رفته و بر لوح ما قلم چه نوشت^۱

رسول سعیدی زاده

(۱۳۲)

نقیب الممالک شیرازی - احمد

(۱۲۳۸ - ۱۳۰۲ ه. ق)

نقیب الاشراف. وی فرزند درویش
حسن نقیب الممالک اول صاحب کتاب
«امیر ارسلان نامدار»، از فضلا و شعرای
معروف قرن سیزدهم شیراز و از ندمای
ناصر الدین شاه قاجار، در سال ۱۲۳۸
ه. ق در شیراز متولد شد.^۲

نقیب از سن کودکی شروع به
تحصیل علم کرد و انواع علوم عربی و
ادبی را آموخت. وی مردی ادیب و بذله
گو بود که اشعار زیادی از شعرای متقدم
و متأخر از حفظ داشت. در فنون شعری
از امثال و اقران خود پیشی گرفت و شعر
فصیح و بلیغ می گفت.^۳

از غزلیات اوست:

دل بس اورنگ تجرد تاج دارایی گرفت
گشت بی همتا نخست آنگاه یکتایی گرفت

حاجی میرزا احمد نقیب الممالک

شیرازی متخلص به «نقیب» و ملقب به

۱ - همان / ۵۶۹.

۲ - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقایق
۴۶۲/۳؛ محمد حسین رکن زاده آدمیت:
دانشمندان و سخن سرایان فارس ۷۱۱/۲؛
شیخ مفید: تذکره مرآت الفصاحه / ۶۶۳.

۳ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۴۶۲/۳،
محمد حسین رکن زاده آدمیت: پیشین ۷۱۱/۲.

شد معترم واجب و واجب معترم چاره چیست
مجمع شد امر و نهی آخر چه ترجیح از کدام؟^۱
نقیب دارای مراتب فضل بسیار بود،
به گونه‌ای که نصایح او به ویژه در رجال
دولتی عصر قاجار مؤثر واقع می‌شد.^۲
وی در اواخر عمرش پس از حج و
زیارت عتبات عالیات، به مشهد مشرف
و در ردیف خادمان حضرت ثامن
الائمّه علیه السلام قرار گرفت.^۳

بنا به قولی فوت نقیب الممالک در
سال ۱۳۰۰ هـ. ق در مشهد واقع شد.^۴
اما گروهی می‌گویند پس از آنکه نقیب
در سال ۱۳۰۲ هـ. ق به اصفهان مراجعت
کرد، درگذشت.^۵ از نقیب دو فرزند به

تاخت با تنها در اقلیم بدن تا ملک جان
ترک تنها کرد و ملک جان به تنهایی گرفت
بر سر تخت قناعت بی مناعت رخت بست
بسا نندارایی کلید گنج دارایی گرفت
شد ز بی کسب و ریایی در حریم کبریا
ترک خود رایی نمود آن گه خود آرایی گرفت
دید در کثرت چو وحدت یافت در امکان و جوب
بر گلیه فقر اکلیل شهنشاهی گرفت
دید یک جایی تنافی بحر و بر صیاد عشق

دام در دریا فکند و صید صحرائی گرفت
بندگی شایسته باشد ای نقیب اما کجا؟
پیش مولایی کزو هر بنده مولایی گرفت
نقیب را هفت بند شعر در استنفاذ از
طبقات مردم است. اسامی بندهای آن
عبارت است از: اصولیه، شبستانی،
شیخیه، مطربیه، قماریه، خماریه و
شکاریه.

از اشعار بند اصولیه اوست:

ساقیا فصل زمستان آمد و ماه صیام
باده در این فصل واجب گشت و در این مه حرام
امر دایر شد میان حرمت و حکم و وجوب
خیز که استفتا کنیم از حضرت شیخ الانام

۱ - محمد حسین رکن زاده آدمیت: پیشین

۷۱۱/۲

۲ - همان ۷۱۴/۴

۳ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۴۶۲/۳

۴ - شیخ مفید: پیشین ۶۶۶

۵ - محسن امین: اعیان الشیعه ۱۹۷/۳۰

۶ - فرصت الدوله شیرازی: آثار عجم ۲۶۲/۲

محمد معصوم شیرازی: پیشین ۴۶۲/۳

فرصت الدوله شیرازی: تذکره شعرا دارالعلم

شیراز ۳۱۰/۳؛ آقا بزرگ نهرانی: الذریعة ۱۹۷/۳

نام‌های میرزا مهدی ناظم و حاج میرزا علی مجد الحکماء که از اطباء درباری بود، باقی ماند.^۱

از آثار نقیب مثنوی است در «ده دفتر» که در آن از اخلاق معاصرین خویش انتقاد کرده. دیوان شعر او با خط نسخ شامل چهار هزار بیت و ۳۰۶ صفحه به شماره ۱۰۸۲ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود. گزیده‌ای از دیوان نقیب با نظام

«پاده بی غبار» در سال ۱۳۴۱ هجری قمری به صورت سنگی به چاپ رسیده است.

نوشته‌ای از میرزا محمد نور است.

عصر صفوی. اصل وی از مردمان حبشه و پدرش از غلامان میر جمال الدین صدر استرآبادی بود که در اوایل سلطنت شاه طهماسب به مرتبه صدارت رسید. مولانا سلیم چون دارای استعداد ذاتی بود، به مشق خط روی آورد و در جرگه شاگردان مولانا شاه محمود نیشابوری درآمد و تعلیم خوشنویسی از او فراگرفت تا اینکه خود از استادان نستعلیق نویس شد. در قطعه نویسی و رنگ نویسی (تذهیب) و کتابت استاد بود. در خوشنویسی هم ردیف سلطان محمد نور است.^۲ در کتابت خفی روش استاد خود شاه محمود را پیروی می‌کرد، ولی مایه آن کمتر از کتابت خفی سلطان محمد نور است.^۳

او پیوسته در مشهد می‌زیست و

نوقانی - علی اکبر ← جلد اول

نهایندی - محمد ← جلد اول

نهایندی - محمد ← جلد اول

(۱۳۳)

نیشابوری - سلیم کاتب

(- ۵۹۹۰ ه. ق)

مولانا سلیم کاتب، خطاط و شاعر

۱ - محمد معصوم شیرازی: پیشین ۲/۲۶۲.

۲ - فرصت الدوله شیرازی: پیشین ۲۶۲/۱.

محمد حسین رکن زاده آدمیت: پیشین ۴/۷۱۱.

۳ - فاضل احمد قمی: گلستان هنر ۱۰۴/۱.

مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان

۲۸۲/۱.

۴ - مهدی بیانی: پیشین ۱/۲۸۳.

دو دانگ و کتابت خفی رنگه در
مجموعه مهدی بیانی.^۲

رسول سعیدی زاده

(۱۳۴)

نیشابوری - شاه محمود

(- بعد از ۹۷۶ ه. ق)

مولانا نظام الدین شاه محمود
مشهدی، مشهور و متخلص به «زرین
قلم» نیشابوری، خوشنویس و شاعر
قرن دهم هجری. وی خواهر زاده و
شاگرد مولانا عبدی نیشابوری است.
معروف است که مولانا عبدی در ایام
کودکی مولانا شاه محمود، همیشه در
حالت تغییر و اعراض به وی می گفت:
ای بدبخت سعی کن تا خوشنویس
شوی. اگر مثل من نمی نویسی مانند این

سرانجام در سال ۹۹۰ ه. ق در این شهر
فوت کرد.^۱ از شاگردان برجسته وی
می توان از شاه محمد مشهدی نام برد.^۲
از آثار مولانا می توان به موارد زیر
اشاره کرد:

یک نسخه خمسه نظامی به قلم
کتابت خوش با رقم و تاریخ «تمت
الکتاب المسمی به شرف نامه... فی ۱۵
من شهر شعبان المعظم سنه احدی و
ستین و تسعمائه و انا العبد المذنب
الراجی سلیم، غفر الله ذنوبه و ستر
عیوبه» در موزه آثار اسلامی و ترکی
استانبول. یک قطعه به قلم کتابت جلیلی
خوش در مجموعه سلطان القرائی
تهران، سه قطعه در مرقع های مختلف به
قلم سه دانگ و دو دانگ و کتابت
خوش در کتابخانه خزینه اوقاف
استانبول. یک قطعه از مرقع مالک
دیلمی به قلم دو دانگ و کتابت خوش،
در همان کتابخانه، دو قطعه از مرقع سید
احمد مشهدی به قلم سه دانگ و دو
دانگ و کتابت خوش، یک نسخه چهل
حدیث و ترجمه فارسی آن به قلم نیم

۱ - فاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۶.

۲ - فاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۴. مهدی

بیانی: پیشین / ۲۸۳/۱. میرزا حبیب اصفهانی:

تذکره خط و خطاطان / ۱۲۹.

۳ - مهدی بیانی: پیشین / ۲۸۳/۱ - ۲۸۲.

شاه محمود و بهزاد نقاش را در غاری پنهان کنند او حفظ آن دو را بر مال و خزاین خود مقدم داشت.^۸

مولانا شاه محمود در روزگار جوانی و ایام ترقی ملازم رکاب شاه طهماسب صفوی بود و به کتابت با کاتبان و نقاشان در کتابخانه سلطنتی مشغول بود. هنگامی که اردوی شاهی در تبریز بود، مولانا در مدرسه نصریه (نصیرییه)^۹ در بالاخانه و در جانب شمال آن بسر می برد. اما بعدها که شاه طهماسب اول به خاطر مهمات کشوری از جمله خطوط مشق و نقاشی دلگیر شده بود،

سلطان علیک و میر علیک بنویس.^۱

مولانا کوشش کرد و هم ردیف میر علی سلطان قرار گرفت.^۲ آثارش لطافت شیوه سلطان علی را داشت و از لحاظ استواری و یکنواختی شیوه میر علی را دارا بود.^۳ اشتیاق وی به مشق کردن آن قدر بود که شب‌های تابستان از اول شب تا صبح در زیر نور مهتاب می نشست و مشق جلی می کرد.

در اواخر عمر به ضعف بینایی دچار شد و از عینک استفاده می کرد.^۴ در کتابت

خطوط بی نظیر و در قطعه نویسی جلی و خفی استاد بود.^۵ در خطی بسیار

مخترع سبکی است که بعدها با شاه

اصفهانی (۹۰۹ ه. ق) آن را تکمیل

کرد.^۶

مولانا در نزد شاه اسماعیل اول از

منزلت خاصی برخوردار بود. برای شاه

اسماعیل یک نسخه شاهنامه فردوسی

کتابت کرد که موجب خوش آیندی وی

گردید.^۷ در جنگ چالدران که در سال

۹۲۰ ه. ق اتفاق افتاد، همراه او بود. در

این جنگ شاه اسماعیل دستور داد تا

۱ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر / ۸۷؛ قاضی

احمد قمی: خلاصه التواریخ / ۴۵۰.

۲ - همان.

۳ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان

۲۹۸/۱.

۴ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۸۹.

۵ - همان / ۸۷.

۶ - مهدی بیانی: پیشین / ۲۹۸ - ۲۹۹.

۷ - همان / ۲۹۷ - ۲۹۸.

۸ - همان / ۲۹۷.

۹ - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و

خطاطان / ۱۳۱.

او را قصیده‌ای است در مدح امام
رضای علیه السلام که در پای مناره در راهرو دار
البیاده نصب شده است:

الهی همه عمر محمود کاتب

اگر چه به عصیان سیه کرده دفتر

به حرف خطایش خطا عفو درکش

به حق علی بن موسی بن جعفر

ترحم که هستم قلیل البضاعه

به غفلات بسر برده اوقات یک سر

دسام ز یاد گناهان ماضی

به اشک ندامت کنم چهره را تر

به فضل خود ای پادشاه خطا بخش

به خط خطایش بکش خط سراسر^۶

از غزلیات اوست:

بسا ز طواف کعبه کوی تو دارم آرزو

مسجد و محراب ابروی تو دارم آرزو

مولانا رخصت اقامت در مشهد مقدس
را طلبید و در مدرسه قدمگاه حضرت
واقع در چهار باغ سکونت اختیار کرد.

مولانا بیست سال در این مدرسه بسر

برد. در این مدت عمرش به زیارت و

عبادت و کتابت قطعات و تربیت

شاگردان گذشت.^۱ از شاگردان معروف

وی می‌توان به سلیم نیشابوری، حاج

محمد تبریزی، محمد حسین باخرزی،

سلطان محمود تربتی، قطب الدین یزدی

و قاضی احمد قمی اشاره کرد.^۲

طبق گفته معاصرانش، شاه محمود

دارای اوصاف حمیده و صفات

پسندیده بود.^۳ وی تا آخر عمر مجرد

زیست و در مشهد خویشاوندی

نداشت. از هیچ جا درآمدی کسب

نمی‌کرد و زندگیش به وسیله حق

الکتابه می‌گذشت.^۴

مولانا ذوق شعری داشت، قصیده و

غزل و رباعی را نیکو می‌سرود. ابیاتش

پانصد بیت است که اکثر آنها در کتاب

«تذکره الشعراء» قاضی احمد قمی آمده

است.^۵

۱ - قاضی احمد قمی: پیشین ۸۸/ - ۸۹.

۲ - همان ۸۹/ مهدی بیانی: پیشین ۲۹۸/۱.

۳ - مهدی بیانی: پیشین ۲۹۶/۱.

۴ - قاضی احمد قمی: پیشین ۸۸/ -

۵ - همان ۸۹/.

۶ - همان ۸۸/ - ۸۹: قاضی احمد قمی: خلاصه

التواریخ / ۲۵۰.

شاهی سبزواری، به قلم کتابت خفی عالی با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب شاه محمود غفر الله وستر عیوبه، فی شهر سنه احدی و خمسین و تسعمائه بدار السلطنه تبریز» در کتابخانه سلطنتی تهران.^۳ و یک نسخه خمسہ نظامی به خط غبار برای کتابخانه شاه طهماسب صفوی که تمام استادان عصر به یکدستی و پاکیزگی آن معترفند، با تصویر گری بهزاد نقاش در حاشیه^۴ موجود است.

از رسالات: یک نسخه رساله حاتمیه ملا حسین کاشفی به قلم کتابت خوش با رقم و تاریخ «تمت الرسالة الحاتمیه فی تاریخ شعبان المعظم سنه ۹۷۶، کتبه العبد المذنب شاه محمود الکتاب (کذا) غفرله» در کتابخانه مجلس شورای ملی تهران موجود است.

می‌دهم جان در دم آخر من بی صبر و دل حرفی از نقل سخن گوی تو دارم آرزو بوی مشک چین نمی‌خواهد دلم ز آنرو که من نکبت زلف سمن بسوی تو دارم آرزو دل نیاساید مرا از دیدن سرو سهی راستی راه سرو دل جوی تو دارم آرزو بی گل رویت نبینم سوی گل، چون حالتی گل چکار آید، گل روی تو دارم آرزو^۱ هر چند قاضی احمد قمی قوت او را در سال ۹۷۲ ه. ق آورده است^۲ اما با

توجه به تاریخ استنساخ رساله حاتمیه ملا حسین کاشفی که به خط شاه محمود نوشته شده است، فوت مولانا بعد از سال ۹۷۶ ه. ق در مشهد واقع شد. جسدش را در جنب قبر مولانا سلطان علی مشهدی در پایین پای مبارک امام رضا علیه السلام و نزدیک پنجره گنبد میر علی شیر دفن کردند.

آثار مولانا شاه محمود بسیار زیاد و فراوان است، آنها را می‌توان به چهار گروه عمده تقسیم کرد: الف: کتاب‌ها: ب: رسالات ج: مرقعات د: قطعات متفرقه. از کتاب‌ها: یک نسخه دیوان امیر

۱ - مهدی بیانی: پیشین ۳۰۶/۱.

۲ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر ۱۸۹/ قاضی

احمد قمی: خلاصه التواریخ / ۲۵۰.

۳ - مهدی بیانی: پیشین ۲۹۹/۱.

۴ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر ۱۸۸/ میرزا

حبیب اصفهانی: پیشین ۲۴۱/.

صنایع و بدایع شعری پرداخت و در آن علم مهارت یافت، سپس در مدرسه‌های «اخلاصیه» و «سلطانیه» به تدریس مشغول گردید.^۳ در پایان زندگی نایبنا شد و از هرات به مشهد آمد.^۴ اواسط شوال ۹۱۹ ه. ق در همانجا درگذشت.^۵ و در رواق دارالسیاده دفن شد.^۶

از جمله آثار وی «رساله قافیه» و «صنایع و بدایع شعری» است.^۷

این قطعه از اوست:

به حمد الله که شد حاصل جهان را رونق کامل
ز فیضِ رافت شامل ز عدل خسرو عادل

ارجمند محمد حسین تحریر شد، العبد المذنب
شاه محمود النیشابوری، با تاریخ ۹۲۹
ه. ق و... در کتابخانه خزینه اوقاف
استانبول می‌توان اشاره کرد.

رسول سعیدی زاده

۱ - مهدی بیانی: پیشین ۳۰۴/۱ - ۳۰۵.

۲ - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن ۵۵۲/.

۳ - خواند میر: حبیب السیر ۳۵۲/۴.

۴ - محمد مظفر حسین صبا: پیشین ۵۵۲/.

۵ - خسرواند میر: پیشین ۳۵۲/۴، غلامرضا ریاضی: دانشوران خراسان ۲۸۰/.

۶ - محمد حسن خان اعظماد السلطنه: مطبخ الشمس ۷۱۴/۲.

۷ - خواند میر: پیشین ۳۵۳/۴ سعید نفیسی:

تاریخ نظم و نشر در ایران ۳۲۲/۱، ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران ۴۰۱/۵.

و از مرقعات و قطعات: یازده قطعه به قلم‌های دو دانگ و نیم و کتابت خفی و ممتاز و عالی و خوش، با رقم‌های «شاه محمود النیشابوری» و «شاه محمود» و «محمود» و «شاه محمود نیشابوری» و یکی با تاریخ ۹۶۵ ه. ق در کتابخانه سلطنتی تهران موجود است. و ۹۳ قطعه از مرقع امیر غیب بیک، به قلم‌های از چهار دانگ تا غبار ممتاز و عالی، همگی با رقم، از جمله «جهت» فرزند

(۱۳۵)

نیشابوری - عطاء الله

(- ۹۱۹ ه. ق)

سید امیر برهان الدین عطاء الله
نیشابوری متخلص به «عطایی». وی
در نیشابور متولد شد، در جوانی به
هرات رفت و به کسب علم عروض و

او در شاه نشین سمت چپ پر آزاره‌ای از سنگ این کتیبه منقور گردید: «راقده این مرقد شریف و ضجیع... قدوة العارفين و زبده السالکین کاشف الاسرار و الیقین و حاوی اسرار الحقائق والدين الكامل فی معرفة الله والهادی الی صراط الله اشرف الحاج والمعتمرین المستغرق فی انوار رب العالمین حاج رجبعلی نیلی البسه الله تعالی حلال النور و اسکنه دار السرور فی ذیحجة سال ۱۲۸۴ ه.ق.»^۲

ابراهیم زنگنه

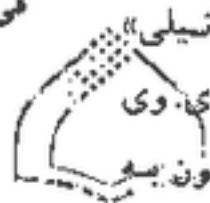
شه غازی که در هیجا چو شد پیدا هزبر آسا
شوند از بیم او اعدا چو رو به خائف و بی دل
سپهر سلطنت سلطان حسین آن صفدر میدان
که نام رستم دستان ز دستانش شده باطل^۱
محمد جواد هوشیار

(۱۳۶)

نیلی - رجبعلی

(ح ۱۱۹۴ - ۱۲۸۴ ه.ق)

حاج رجبعلی معروف به «نیلی»

عارف معروف قرن سیزدهم هجری. وی از هرات به اصفهان آمد و چون به

تجارت نیل اشتغال داشت، به «نیلی» معروف گردید. مشهور شد. در خدمت حسین علی شاه، در عرفان به درجه کمال رسید و سرمایه مادی خود را در این راه صرف نمود، سپس به مشهد آمد و مقیم گردید و جمعی از صاحب‌دلان در خدمتش قرار گرفتند. او متجاوز از ۹۰ سال زندگی کرد و سال ۱۲۸۴ ه.ق در مشهد دار فانی را وداع گفت و در رواق شیخ بهایی مجاور حرم حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید. به یاد شخصیت عرفانی

۱ - خواند میر: پیشین ۲۵۳/۴.

۲ - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق

واعظ - مہدی متخلص بہ واعظ ← جلد اول

واعظ کرمانشاہی - محمد علی ← جلد اول

وجدی خراسانی - محمد اسماعیل ← از غنچہ - محمد اسماعیل، جلد اول

روز تحقیق کا پتہ پور بندوبست

(۱۳۷)

هراتی - کمال الدین حسین

(- ۸۹۷۴ ه. ق)

شویی ماهر بود. قرآن را از حفظ داشت و آن را بسیار خوش می خواند. گویند در مجلس شاه طهماسب اول، ذکر خوش خوانی وی شد. پادشاه امر کرد تا مقداری قرآن تلاوت کند. کمال الدین گفت: خوانندگیم ام نمی آید. شاه را از این صراحت جواب خوش آمد و

حافظ کمال الدین حسین واحد

العین از خطاطان نستعلیق نویسن

معروف خراسان و ترکستان و به قول

خواننده قرن دهم هجری است. کمال

الدین در اصل از دار السلطنه هرات بود

و از آنجا به مشهد آمد.^۲

هراتی از یک چشم نابینا بود. در

نوشتن خطوط شش گانه (نسخ، ثلث و

نستعلیق و...) مهارت داشت ولی در

تحریر نستعلیق استاد کامل و سرآمد

زمان محسوب می شد.^۳ نمونه خط

نستعلیق وی دیده نشد اما خط ثلث او

ممتاز و نسخ هایش عالی است.^۴

در علم اکسیر متبحر و در لاجورد

۱ - عباس سرمندی: دانشنامه هنرمندان ایران

۵۶۲/

۲ - قاضی احمد قمی: گلستان هنر / ۱۰۳ -

۱۰۴؛ عبدالمحمد اصفهانی ایرانی: پیدایش

خط و خطاطان / ۲۱۳.

۳ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۳ - ۱۰۴؛

میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان

۱۴۷/

۴ - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان

۱۶۹/۱؛ عبدالرفیع حقیقت: تاریخ هنرهای

ملی و هنرمندان ایران / ۸۷۳.

دستور داد تا تمام وسایل و مایحتاج زندگی از اسب، استر، اشتر و خیمه به او بدهند، هراتی در عین فقر از پذیرفتن آنها خودداری کرد.^۱ این قول بیشتر تذکره نویسان متأخر است که از کتاب گلستان هنر گرفته‌اند. اما عبدالمحمد خان ایرانی گوید: شاه را از این سخن خوش نیامد و او را براند.^۲ کمال الدین حسین بسیار درویش و از خود گذشته بود، پیاده سفر می‌کرد و نم‌پوش بود.

سفری به دار المؤمنین قم کرد و مدتی در آنجا زیست. از قم به اردوی شاه طهماسب در قزوین پیوست. و پس از گردش در چندین شهر سرانجام به خراسان برگشت.^۳

فوت مولانا کمال الدین حسین در سال ۹۷۲ هـ. ق هنگامی که قصد بازگشت به شهر هرات را داشت، در مشهد مقدس واقع شد. جسدش را در مشهد دفن کردند.^۴ از آثار کمال الدین حسین می‌توان به یک نسخه از کلمات قصار امیر المؤمنین علیه السلام و دو قطعه به قلم ثلث نیم دو دانگ و نسخ کتابت ممتاز و

عالی در کتابخانه سلطنتی به رقم: «... کمال الدین حسین الحافظ الهروی فی المشهد المقدس به تاریخ شهر ربیع الاول سنه ثلاث و ثلاثین و تسعمانه» و «مشقه الفقیر کمال الدین حسین الحافظ الهروی» و کتیبه صفه صاحب به خط ثلث عالی در مسجد جامع اصفهان به قلم سه دانگ به رقم «انجام یافت فی تاریخ سنه ثمان و ثلاثین و تسعمانه، کتبه کمال الدین حسین الحافظ الهروی»، و یک قطعه از مرقع سید احمد مشهدی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول، به قلم ثلث سه دانگ جلی و نسخ و رقاع ممتاز با رقم: «مشقه العبد کمال الدین حسین حافظ هروی» اشاره کرد.^۵

رسول سعیدی زاده

- ۱ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۳ - ۱۰۴.
- میرزا حبیب اصفهانی: پیشین / ۱۴۷.
- ۲ - عبدالمحمد اصفهانی ایرانی: پیشین / ۲۱۳.
- ۳ - قاضی احمد قمی: پیشین / ۱۰۳ - ۱۰۴.
- میرزا حبیب اصفهانی: پیشین / ۱۴۷.
- ۴ - همان. مهدی بیانی: پیشین / ۱۶۹/۱.
- ۵ - مهدی بیانی: پیشین / ۱۶۹/۱.

ی

(۱۳۸)

یتیم همدانی - محمود

(قرن ۱۱ ه.ق)

داروغه مشهد کشته شده است.^۶
از آثار او دیوان شعری است.^۷
مشمول بر دوازده هزار بیت که نسخه‌ای
از آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
به شماره (۳۶۲۵) موجود و در فهرست
آن کتابخانه مذکور است. آغاز و

ملا محمود همدانی شاعر و متخلص
به «یتیم»^۱ وی در قرن یازدهم هجری
می‌زیسته است. در بروجرد متولد

گردید.^۲ برخی منابع نسبت به او
۱ - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی
۳۹۵/

۲ - لطفعلی بیگ آذر بیگدلی: آشکده آذر
۹۹/۲: آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض
العارفین ۲/۳۴۹.

۳ - محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج
الانکار / ۷۹۱: محمد مظفر حسین صبا: تذکره
روز روشن / ۹۴۰.

۴ - ع - خیام پور: فرهنگ سخنوران / ۶۵۶.

۵ - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین / ۳۹۵:

محمد قدرت الله گویاموی: پیشین / ۷۹۱.

۶ - محمد مظفر حسین صبا: پیشین / ۹۴۰.

۷ - آقا بزرگ تهرانی: الذریعه / ۱۳۰۷/۹.

یزدجری منسوب به یزدجرد یکی از
روستاهای کاغه بخش درود شهرستان
بروجرد، دانسته‌اند.^۳ وی در عهد
«اورنگ زیب» (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ ه.ق)
به هندوستان سفر کرد.^۴ پس از مدتی به
اصفهان آمد و همانجا درگذشت.^۵ اما
صاحب کتاب تذکره روز روشن به نقل
از آفتاب عالمتاب (تألیف ۱۲۶۹ ه.ق)
وی را محمود پهلوان مشهدی دانسته که
مردی دلیر بوده و سرانجام به دست

انجامش این است:

روز محشر کہ روم با دل غمناک آنجا

سینہ خود زخم از دست تو چاک آنجا

ای خواجہ کہ از غرور دولت مستی

ہشیار نگردی تو دگر تا هستی^۱

محمد جواد ہوشیار

یزدی - عبد اللہ - جلد اول

یوسفی - غلامحسین - بخش دوم

ساز تہذیب و تمدن کے پتھر مدینہ مدنی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

بخش دوم: دانشوران

(۱۳۹)

آموزگار - سید اسماعیل

(۱۲۹۶ - ۱۳۷۶ ه. ش)

گذرانند. او نخستین شماره روزنامه «سیاه و سفید» را روز دوشنبه ۱۶ اردیبهشت ۱۳۲۰ ه. ش منتشر ساخت. این روزنامه به صورت هفتگی در چاپخانه زوار به چاپ می‌رسید و دفتر آن در خیابان پهلوی (آزادی) پشت

دادسرا قرار داشت.^۲

آموزگار در انجمن روزنامه نگاران خراسان - که در سال ۱۳۲۶ ه. ش تشکیل شده بود.^۳ - و نیز در باشگاه لاینز عضویت داشت.^۴ در آذرماه

سید اسماعیل آموزگار فرزند حاج سید احمد رضوی متصدی جامع گوهرشاد (متوفی ۱۳۲۰ ه. ش)،^۱ در سال ۱۲۹۶ ه. ش در مشهد متولد شد. مراحل رشد و نمو خود را در مشهد

۱ - شجره نامه خاندان آموزگار - اسناد خاندان.
 ۲ - حسین الهی: روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲/۲۱۵.
 ۳ - همان / ۹۲.
 ۴ - غلامرضا جلالی: مشهد در بامداد نهضت امام خمینی / ۴۹.

۱۳۴۳ هـ. ش وی به دلیل فعالیتی مقبول
 دربار از سوی تیمسار علی معارفی نشان
 ترویج دریافت کرد.^۱ آموزگار خادم امام
 هشتم علیه السلام بود که به همین دلیل پس از
 اینکه در تهران فوت نمود، جنازه

وی به مشهد منتقل گردید و در
 صحن آزادی به خاک سپرده شد.^۲ وی
 اهل قلم بود و مقالاتی از ایشان در نامه
 آستان قدس نشر یافته است.^۳

علی جان سکندری

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱ - همان / ۶۲.

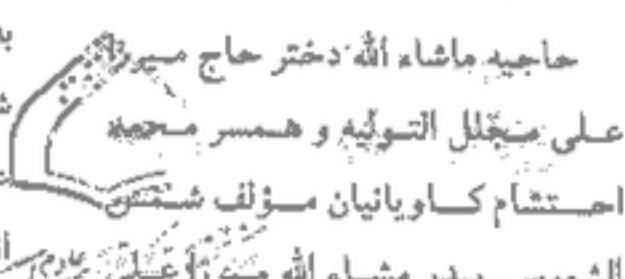
۲ - روزنامه خراسان ۱۳/۹/۷۶.

۳ - نامه آستان قدس، دوره هفتم، شماره ۲ و ۳
 و نیز آبان ۱۳۴۶.

(۱۴۰)

احتشام کاویانیان - ماشاء الله

(ح ۱۲۸۵ - ۱۳۴۹ هـ ش)

حاجیه ماشاء الله دختر حاج میرزا
 علی مجلل التولیه و همسر محبه
 احتشام کاویانیان مؤلف شمس
 الشموس. پدر مشاء الله میرزا علی
 مجلل التولیه از رجال برجسته و
 خدمتگزار آستان قدس بود که املاک
 آستان قدس را در اجاره داشت و در
 شب ۲۲ رجب سال ۱۳۴۱ هـ ق به دلیل
 مخالفت با اندیشه‌های کمونیستی به
 دست شخص ناشناسی در مشهد ترور
 شد و در حرم مدفون گردید. ۱ سال تولد
 حاجیه ماشاء الله قبل از ۱۲۹۰ هـ ش
 بوده است. وی در جوانی به ازدواج
 محمد کاویانیان درآمد که از سال

۱۲۸۰ هـ ش به خدمت در آستان قدس

مشغول شده بود.

حاجیه ماشاء الله در کنار پرداختن

به امور منزل و زندگی مشترک با

شوهرش که پنجاه سال طول کشید در

عرصه امور مذهبی فعالیت‌های زیادی

انجام داد، رفع حاجت افراد نیازمند و

تشویق بانوان به فراگیری علوم اسلامی

و آشنایی با مذهب شیعه را سرلوحه کار

خود قرار داد. او در سفرهای زیادی که

به عتبات و حجاز انجام داد علاوه بر

زیارت قبور ائمه شیعه در عراق و

زیارت سوریه و بیت الله الحرام با

علمای بزرگی همچون آیت الله حاج

۱ - محمد احتشام کاویانیان: شمس الشموس

(۱۴۱)

اسدی - حسین
(۱۲۹۱ - ۱۳۵۱ ه. ش)

سید محسن حکیم، آیت الله سید محمود شاهرودی و آیت الله حاج سید حسین مکی دیدار کرد. در مشهد نیز با آیات عظام دیدار و ارتباط داشت. علاقه او به امور مذهبی و کوشش در گسترش مذهب تشیع باعث شد تا مؤسسه دینی و مذهبی «عصمتیه» را جهت تحصیل بانوان جوان دایر نماید. او همچنین مشوق اصلی همسر خود در تدوین کتاب‌های شمس الشموس، چهارده

معصوم و انقلاب مشروطیت خراسان بود و در نگارش و تنظیم کتاب‌های او

شرکت داشت. محمد احتشام کاویانین^۱ دکتر حسین اسدی فرزند محمد ولی به این نکته که او زنی مشروطه خواه بوده است، اشاره می‌کند.

حاجیه ماشاء الله سرانجام در نیمه شب عید فطر سال ۱۳۴۹ ه. ش پس از زیارت حرم مطهر و بازگشت به خانه، سکنه قلبی کرد و در رواق دار العزه حرم مطهر به خاک سپرده شد.^۱

رجبعلی یحیایی

دکتر حسین اسدی فرزند محمد ولی اسدی (مصباح السلطنه) پزشک حاذق. در سال ۱۲۹۱ ه. ش در شهر بیرجند متولد شد. تحصیلات خود را در علم پزشکی در بلژیک به اتمام رسانید. پس از مراجعت به ایران در مشهد به مداوای بیماران پرداخت و استاد دانشکده پزشکی مشهد شد. وی در مدت کوتاهی در رشته خود شهرت به سزایی

پیدا کرد و بیماران از اطراف و اکناف خراسان برای مداوا به مطب او می‌رفتند و با حسن خلق، صداقت، بلند نظری و مناعت طبع وی روبرو می‌شدند. به هیچ وجه در قید و بند مادیات نبود. اگر به او حق طبابت نمی‌پرداختند هرگز مطالبه نمی‌کرد و در عوض سؤال می‌نمود هزینه نسخه را دارید یا خیر؟ اگر جواب منفی می‌شدید خود کمک مالی به بیمار می‌کرد. او پزشکی حاذق بود.

مجلس قانع بود. پزشکی که درد مردم را مداوا می‌کرد، تدریجاً دوستان خراسان به دور او جمع شدند و اوقاتش به مصرف مواد مخدر می‌گذشت وی چنان اسیر منقل و وافور شد تا جایی که نمی‌توانست برای معالجه خودش اقدامی کند.^۱ در ۶۳ سالگی بر اثر بیماری کبد در تهران درگذشت و جنازه ایشان به مشهد منتقل و در روز ۲۷ بهمن ماه ۱۲۵۱ ه. ش در رواق دارالجزیه به خاک سپرده شد.^۲

تشخیص و درمان بیماری منجم می‌کرد. کمتر بیماری بود که با نسخه اول

اسدی داماد امیر معصوم حسام

یا دوم او بهبود نیابد. اخلاقش میوه جنت بود. علم و خزیمه علم بود. پس از مرگش شده بود که مورد توجه و علاقه مردم قرار بگیرد و از محبوبیت عمومی برخوردار شود، همین محبوبیت و سوسه‌ای شد که سیاست را جانشین طبابت کند. کاندیدای انتخاب مجلس شورای ملی گردید. در دوره نوزدهم و بیستم از درگزر وکیل شد. در ادوار بیست و یکم و بیست و دوم و بیست و سوم از مشهد به مجلس رفت و به حقوق

همسرش به جای او به وکالت مجلس انتخاب گردید.^۳

غلامرضا جلالی

۱ - باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و

نظامی ایران ۹۶/۱.

۲ - علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس / ۳۴۴.

۳ - باقر عاقلی: پیشین ۹۶/۱.

(۱۴۲)

امین زاده - مهدی

(۱۳۲۸ - ۱۳۶۰ ه. ش)

اقتصاد و علوم سیاسی وارد دانشگاه
گردید.

امین زاده در دوران دانشگاه بر ضد
رژیم منور پهلوی مبارزه می‌کرد و
همواره با دیگر دانشجویان مسلمان در
تشکیل جلسات مذهبی و سیاسی سهم
به سزایی داشت. او در سال ۱۳۵۱
ه. ش از دانشگاه ملی ایران به اخذ
لیسانس اقتصاد نایل گردید و در همان
سال برای ادامه تحصیلات به آمریکا
رفت و در دانشگاه واشنگتن به تحصیل
پرداخت. وی در آمریکا ضمن سعی و
تلاش در فراگیری دروس دانشکده،
لحظه‌ای از مطالعه کتاب‌های مذهبی و
سیاسی غفلت نداشت.

دکتر امین زاده قرآن و نهج البلاغه را
محور فعالیت تبلیغی خود قرار داده بود
و یکی از اعضای مهم و فعال اتحادیه
انجمن‌های اسلامی اروپا و آمریکا
شمرده می‌شد و با اغلب گروه‌های
علنی و مخفی رژیم پهلوی ارتباط
داشت و به طور گسترده‌ای دست به
تکثیر جزوات سیاسی مذهبی در بین

شهید مهدی امین زاده دکتر اقتصاد و
چهره مبارز انقلاب اسلامی و از شهدای
دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی
ایران. وی در سال ۱۳۲۸ ه. ش در شهر
قاین در خانواده‌ای متدین متولد شد و
تا سال ۱۳۴۴ ه. ش که سیکل اول
دیرستان را گرفت در آنجا بود. سپس به
منظور ادامه تحصیل به مشهد آمد و در
دیرستان فردوسی به تحصیل پرداخت
و در سال ۱۳۴۷ ه. ش موفق به اخذ
دیپلم طبیعی شد. سال بعد در رشته

دانشجویان می‌زد و در همین حال از تکمیل دانش خود غفلت نداشت و بر این اعتقاد بود که برای ساختن ایران اسلامی به وجود متخصصین متعهد و با تقوا نیاز فراوان است. او پس از پنج سال تحصیل در آمریکا به اخذ دکترای اقتصاد نایل آمد و بعد از هجرت امام خمینی؛ از نجف به پاریس، آمریکا را به قصد پاریس ترک گفت و مدتی با دیگر همزمانش به عنوان مترجم فعالیت داشت. پس از سفر تاریخی امام به ایران، راهی وطن شد و با دیگر همزمانش همچون شهید دکتر اسدالله زاده معاون وزارت بازرگانی در حزب جمهوری اسلامی شاخه مشهد در کنار روحانیانی مبارز مانند حجت الاسلام سید عبدالکریم هاشمی نژاد به فعالیت پرداخت و در راه شناساندن اسلام اصیل به جامعه از هیچ گونه تلاشی فرو گذار نکرد.

دکتر امین زاده در مهر ماه ۱۳۵۸ ه. ش پس از تصویب شورای انقلاب به سمت عضو هیأت مدیره شرکت

گسترش خدمات بازرگانی و سرپرست معاونت فنی وزارت بازرگانی تعیین شد و با مدیریت صحیح و انقلابی که داشت، فعالیت‌های چشمگیری پیوسته زبازد بود تا این که در شبانگاه هفتم تیرماه ۱۳۶۰ ه. ش در انفجار حزب جمهوری اسلامی ایران به اتفاق ۷۲ تن دیگر از جمله شهید دکتر بهشتی به درجه رفیع شهادت رسید. جنازه‌اش را به مشهد منتقل کردند و پس از تشییع با شکوهی همراه با شهدای همزمانش حجت الاسلام دکتر صادقی، علی اکبر دهقان و دکتر اسدالله زاده در غرفه شماره ۵ صحن آزادی آستان قدس رضوی به خاک سپردند.^۱

ابراهیم زنگنه

۱ - روزنامه خراسان، ۲۸ تیرماه ۱۳۶۰، مشاهدات عینی نگارنده.

ب

(۱۴۳)

بزرگ نیا - علی

(۱۲۷۶ - ۱۳۵۱ ه. ش)

مجبور به توقف در تهران گشت و
چهار دوره از سبزواری به وکالت مجلس
انتخاب و به خدمات ملی مشغول شد.

صدرالتجار مردی شریف، مهربان و
ظریف بود که گاهی غزل می سرود و در

پنجم تیرماه ۱۳۵۱ ه. ش با سکنه قلبی
درگذشت و جنازه او را به مشهد آوردند

و در این شهر دفن کردند.

از اوست:

منم به عشق تو ثابت و گرنه خواهی دید

رقیب بی صفت امروز هست و فردا نیست^۱

محمد جواد هوشیار

علی بزرگ نیا «صدرالتجار» فرزند

حاج عبدالحسین تهرانی و برادر محمد

دانش بزرگ نیا در سال ۱۳۱۴ ه. ق.

۱۲۷۶ ه. ش متولد و در مشهد

تحصیلات خود را به پایان برد و وارد

تجارت و سیاست گردیده و در ۱۳۰۸

ه. ش از بجنورد به وکالت مجلس

شورای ملی برگزیده شد. او در سال

۱۳۱۷ ه. ش با برادر خود دانش بزرگ نیا

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: صد سال شعر

ح

(۱۴۴)

حائری - عبدالهادی

(۱۳۱۴ - ۱۳۷۲ ه. ش)

در آخرین سال‌های حکومت رضا خان پهلوی در شهر مذهبی قم^۱ و به قولی در ۱۳۱۴ ه. ش متولد گردید.^۲ زندگی در خانواده‌ای روحانی در دوران حکومت استبدادی رضاخان و مسایلی از قبیل فشار بر مذهب‌یون و کشف حجاب، از اولین مسایلی بود که دوران کودکی وی را تحت تأثیر قرار داد. اشغال ایران توسط متفقین و پیامدهای ناشی از حضور این نیروها در عرصه‌های اقتصادی، نظامی و فرهنگی جامعه آن روز ایران، روح او را به عنوان یک نوجوان ایرانی و مسلمان به خود معطوف داشت.^۳ به ویژه که پیگانگان از

یادگار میرزا...

عبدالهادی حائری مورخ، نویسنده و استاد برجسته تاریخ دانشگاه مشهد، نواده دختری مرحوم شیخ عبدالکریم حائری یزدی مؤسس حوزه علمیه قم (۱۲۷۶ - ۱۳۵۵ ه. ق). به گفته خودش

۱ - عبدالهادی حائری: آنچه گذشت ۱/ ۱۱۱.

۲ - مریم آقا شیخ محمد: گزاره مشاهیر ۲۶۵/ ۲۶۵.

۳ - عبدالهادی حائری: پیشین ۱/ ۱۱۱ - ۲۶.

حس برتری جوینی فراوانی نیز برخوردار بودند و تأسیسات و سازمان‌های بنیادی دولتی را در اختیار خود گرفته بودند. آزاد شدن فضای سیاسی در پی سقوط رضاشاه در شهریور ۱۳۲۰ ه. ش مراوده با شخصیت‌ها و محافل مذهبی، وی را با مسایل روز ایران و جهان اسلام به تدریج آشنا ساخت. گرچه در آن سال‌ها وی از تحصیلات کلاسیک برخوردار نبود و فقط از سواد مکتب‌خاندای و تا حدودی حوزوی بهره می‌برد. اما پیوند با نشریاتی از قبیل سالنامه نور دانش و مجله آیین اسلام و روزنامه‌های دنیای اسلام، پرچم اسلام، ندای حق و صدر اسلام، نگرش وی را به سوی یک اسلام توانا برای روپارویی با دشواری‌های نوین زمان فراخواند.

از همین زمان بود که دست به قلم برد. ابتدا با نگارش خاطرات اجتماعی و سیاسی آغاز کرد و سپس کوشید وارد عرصه روزنامه نگاری شود. از جمله در سال ۱۳۲۷ ه. ش به همراه برادرش

مقاله‌ای درباره «علت و آیس گرایسی اسلام و مسلمانان» نوشت. آنچه وی را به حرفه روزنامه نگاری علاقه‌مند ساخت، قتل محمد مسعود روزنامه نگار معروف بود. او همچنین سعی کرد اشعار مذهبی و قصیده‌هایی درباره شخصیت‌های صدر اسلام و وضع آشفته جهان اسلام بسراید هرچند به گفته خود او آن اشعار از ظرافت برخوردار نبود، ولی نشانگر مسایل مورد توجه وی در آن روزهاست. او در یکی از سروده‌های خود در سال ۱۳۲۷ ه. ش جهان مسلمین را سیاه و تاریک و زندگی آنان را فلاکت بار دیده و مسلمانان را به بیداری جهت چاره اندیشی و رهایی از آن وضع فرا خوانده است.^۱

او در اوایل جوانی خویش به ناتوانی کشورهای اسلامی یی برد و همین مسایل، زیر ساخت‌های ذهنی وی را در آینده شکل داد. حائری در

مذمت شیفتگی بیش از حد ایرانیان به تمدن غرب در سال ۱۳۲۸ ه. ش اشعاری سرود و در شعری دیگر افراد «مفتون» و «مجنون» غرب را که از این سرزمین‌ها دانش نمی‌آموختند به باد انتقاد گرفت.^۱ ترور ناخرجا، محمد رضا شاه پهلوی در سال ۱۳۲۷ ه. ش و برخی مسایل روزمره دیگر سبب شد وی در صدد برآید تا از طریق خواندن کتاب و روزنامه‌ها آگاهی‌های بیشتری پیرامون ایران، سیاست جهانی، استعمار و چشم و هم چشمی‌های شوروی و انگلیس به دست آورد. تلاش امپریالیسم جهت تأسیس کشوری به نام اسرائیل در قلب کشورهای اسلامی، واکنش مسلمانان جهان به ویژه خاورمیانه و تلاش علمایی نظیر آیت الله خوانساری و آیت الله کاشانی در حمایت از آرمان مردم فلسطین، بیشتر ذهن وی را به مسایل جهان اسلام معضوف کرد بطوری که از دیدگاه خود او سال ۱۳۲۸ ه. ش سالی پر اهمیت و آینده ساز و مآل‌آمال از رویدادهای در

خور نگرتش و فراموش نشدنی^۲ در زندگی وی محسوب می‌گردید. زیرا در این سال وی با صدق و ملی‌گرایان و تلاش آنها جهت مبارزه با استبداد و استعمار، و همچنین آیت الله کاشانی که از تبعید نبنان بازگشته بود آشنا شد، و با شرکت در مجامع عمومی بر اطلاعات خویش افزود. در همین سال مدرک ششم ابتدایی را گرفت و اولین مقاله‌اش را درباره عقل عقب ماندگی ایران به چاپ رساند وی در آن مقاله «تعقیب نکردن روش نیاکان و بیروی کردن از افکار اروپاییان» را دو علت اساسی عقب ماندگی ایران دانست. هرچند آن مقاله را نمی‌توان در شمار کارهای جدی وی به شمار آورد ولی از دیدگاه خود او اولین مقاله‌ای در خور تأمل و قابل توجه بوده است و از آن در مصاحبه با کیهان فرهنگی در سال ۱۳۷۱ ه. ش به عنوان اولین مقاله خود

۱ - همان / ۲۶۱.

۲ - کیهان فرهنگی، شماره ۸۹، سال ۹ (۱۳۷۱).

که موضوعش غریب زدگی بوده است. یاد می‌کند.^۱ او در این سال‌ها در کارگاه نساجی در قم کار می‌کرد. سپس از این کار دست می‌کشد و در کتابخانه عمومی شهر قم به کار پرداخت و این امر باعث دستیابی وی به کتاب‌ها و مجلات بیشتری شد. در سال ۱۳۲۹ ه. ش با مجله حیات مسلمین به همکاری پرداخت. در سال ۱۳۳۰ ه. ش مقائمه‌ای علیه شناسایی دولت اسرائیل از سوی دولت ساعد نوشت و با یک سری از مقالات دیگر کوشید نشان دهد، نوجوانی نویسنده و مذهبی است که درد دین دارد. همچنین در مقاله‌ای از گسترش فساد و فحشا در جامعه آن روز ایران انتقاد کرد. مقالاتی نیز راجع به شرح حال علمای قم و مقالاتی در عرصه سیاسی - اجتماعی برای روزنامه قانون نوشت. سپس به تهران رفت تا تحولات عصر مصدق را در آن شهر و نیز زادگاه خود پیگیری کند. گرایش او به یکی از نمایندگان طرفدار مصدق که از قم کاندیدا شده بود او را کاملاً وارد

مسایل سیاسی کرد. به دلیل راه نیافتن نماینده مورد نظرش به مجلس شورای ملی با تنی چند از دوستانش در مقابل مجلس شورای ملی بست نشست. حائری پس از شکست جنبه ملی در مرداد سال ۱۳۳۲ ه. ش، سرخورده از سیاست به دنبال کار و تحصیل خویش رفت و در شهریور سال ۱۳۳۲ ه. ش پدرش را از دست داد. دوران سربازی خود را در دادرسی ارتش که او را با پاره‌ای دیگر از مشکلات جامعه آن روز ایران آشنا کرد، گذراند. در سال ۱۳۳۶ ه. ش در رشته معقول و منقول دانشگاه تهران پذیرفته شد و پس از اتمام تحصیلات، چند سال در اداره بهداشت مشهد مشغول کار شد و در همین زمان کتاب ابن مقفع نوشته حنا الفاخوری را از عربی به فارسی برگرداند و منتشر کرد.^۲ اما تحولات جهان و خاورمیانه به ویژه ملی شدن کانال سوئز و تلاش‌های آمریکایی‌ها و

۱ - همان.

۲ - سربه آقا شیخ محمد پیشین / ۲۶۵.

انگلیسی‌ها برای سلطه بر ایران، سرکوبی ملی - مذهبی‌ها، قیام ۱۵ خرداد سال ۱۳۴۲ ه. ش، از آخرین تحولاتی بود که قبل از سفر وی به خارج از کشور بر او اثر نهاد. در دوره کارشناسی پژوهشی، رأی با راهنمایی استاد زرین کوب پیرامون تاریخ اسلام نوشت.^۱ در سال ۱۳۴۳ ه. ش موفق به گرفتن بورس از دانشگاه کانادا برای تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد شد. سپس دکترای اسلام و خاورشناسی را در دانشگاه مک گیل گذراند.

رساله فوق‌نیسانس خود را با عنوان «خواجه نصیر الدین طوسی و نقش او در حمله به بغداد» نوشت که مورد توجه واقع شد. پس از اتمام کارشناسی ارشد در همان دانشگاه به تحصیل در مقطع دکترا پرداخت و رساله خویش را در زمینه «تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق» به پایان رسانید که از معتبرترین کتاب‌ها درباره تاریخ مشروطه ایران قلمداد می‌شود و به دو زبان انگلیسی و فارسی چاپ

شده است. علت گرایش وی به چنین موضوعی به گفته خود وی این بوده که در خارج متوجه می‌شود که به مطالعات مربوط به «شیعه‌شناسی» و «ایران‌شناسی» خیلی کم توجه شده است. او چون به زبان عربی و فارسی مسلط بود، سعی می‌کند به مشروطیت از دیدگاه علمای دینی به ویژه آرای آیت الله نائینی در کتاب تنبیه الامة و نیز به الملة پردازد. او علاوه بر تدریس در مک گیل، مدت چهار سال در دانشگاه کالیفرنیا در برکلی مشغول تدریس و تحقیق شد.^۲

دکتر عبدالهادی حائری در سال ۱۳۵۷ ه. ش به ایران بازگشت و در کنار تدریس، در گروه تاریخ دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد لحظه‌ای از نوشتن باز نایستاد و مهم‌ترین نگرانی وی ترس از ناتمام ماندن پژوهش‌های علمیش بود. شمره یک عمر تلاش خستگی‌ناپذیر او، شرکت در یازده

۱ - کیهان بوهگی: پیشین / ۱۰۰

۲ - مریمه آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۶۵

کنفرانس جهانی و نگارش سی و پنج مقاله و اثر به زبان انگلیسی و نشر کتاب به زبان فارسی می‌باشد. عنوان کامل کستاب‌ها و مقالات و عناوین کنفرانس‌های جهانی وی در کیهان فرهنگی (سال ۱۳۷۱ ه.ش) و نیز یادگار نامه دکتر حائری در مجله دانشکده ادبیات علوم انسانی مشهد و همچنین کتاب خود آگاهی و تاریخ پژوهی (۵۰۲ - ۵۰۸) به چاپ رسیده است.

در طول سال‌های اقامت در کانادا و آمریکا پژوهش پیرامون جهان اسلام و جنبه‌ها و اندیشه‌های مسلمانان از مهمترین مسایل مورد کاوش دکتر حائری است که به صورت مقاله یا سخنرانی در گردهمایی‌ها و کنفرانس‌ها ارائه داد و یا در دائرة المعارف اسلام چاپ لندن و دائرة المعارف ایرانیکا به چاپ رساند. از جمله این مقالات می‌توان به آزادی، آقا نجفی قوچانی، آقا خان کرمانی، حاج ملا محمد اشرفی اصفهانی، میرزا محمد تقی خان امیرکبیر، شیخ مرتضی انصاری، حاج

حسین آقا طباطبایی بروجردی، آخوند ملا کاظم خراسانی و ملا محمد باقر مجلسی اشاره کرد که به زبان انگلیسی نوشته شده‌اند. تعدادی از این مقالات به فارسی ترجمه و در کتابی با عنوان «خود آگاهی و تاریخ پژوهی» که یادنامه ایشان است، از طرف دانشگاه تهران و مؤسسه دانش و پژوهش ایران به چاپ رسیده است. از مهمترین کتاب‌های ایشان، کتاب‌های زیر را می‌توان ذکر کرد:

آزادی‌های سیاسی و اجتماعی از دیدگاه اندیشه گران، گذری بر نوشته‌های باری در دو سده پیشین. این کتاب پس از فوت ایشان در سال ۱۳۷۴ ه.ش توسط جهاد دانشگاهی منهد به چاپ رسیده است، آنچه گذشت نقشی از نیم قرن تکاپو زندگی‌نامه شخصی ایشان است در سال‌های آخر عمر و از روی یادداشت‌هایی که در طول زندگی تهیه کرده بود به رشته تحریر در آورده و در سال ۱۳۷۲ ه.ش در مسهران و توسط

انتشارات معین به چاپ رسیده است. ایران و جهان اسلام. عنوان کتاب دیگری است که پژوهش‌هایی تاریخی پیرامون چهره‌ها، اندیشه‌ها و جنبش‌ها را شامل می‌شود و در سال ۱۳۶۸ ه. ش توسط مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی در مشهد منتشر گردید. تساریخ جنبش‌ها و تکان‌های فراماسونگری در کشورهای اسلامی. در سال ۱۳۶۸ ه. ش و توسط مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی منتشر شده است. تشیع و مشروطیت. که عنوان رساله دکترای ایشان بود و قبلاً به انگلیسی منتشر شده است در سال‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۶۴ ه. ش توسط انتشارات آستان قدس رضوی منتشر شده است. نخستین رویارویی‌های اندیشه گران ایران با دو رویه نمدن بورژوازی غرب. که در تهران به سال ۱۳۶۷ ه. ش و توسط انتشارات امیرکبیر منتشر شده از مهمترین کتاب‌های ایشان است و در سال ۱۳۶۹ ه. ش به عنوان کتاب سال انتخاب شد.

سرانجام مرحوم حائری در ۲۳ تیرماه

۱۳۷۲ ه. ش پس از گذراندن چند سال بیماری سرطان خون، در مشهد درگذشت و در صحن انقلاب در حرم مطهر به خاک سپرده شد. دکتر حائری که در سال ۱۳۵۳ ه. ش با خانم دکتر زهرا افشار نژاد، استاد دانشکده علوم دانشگاه فردوسی مشهد ازدواج کرده بود، به هنگام فوت دو فرزند دختر داشت.^۱

کتاب‌های مرحوم حائری به ویژه کتاب «نخستین رویارویی‌های اندیشه گران ایران با دو رویه نمدن بورژوازی غرب» و کتاب «تشیع مشروطیت و نقش ایرانیان مقیم عراق» در ردیف کتاب‌های آکادمیک قرار دارد و جزو منابع دانشجویان به ویژه در رشته‌های تاریخ و علوم سیاسی در آمده‌اند. استاد عبدالهادی حائری بدون تک یکی از اساتید برجسته‌ای بود که در دو زمینه تدریس و پژوهش و با توجه به تسلطی که بر زبان‌های عربی و انگلیسی داشت، ایده‌هایی تازه به شاگردان خود داد و تأثیرات بسیار عمیقی بر دانشجویان

۱. عبدالهادی حائری، پیشین، ص ۹۰.

خود نهاد که اینک بسیاری از آنان جزو مدرسان و اساتید برجسته شمرده می‌شوند و در دانشگاه‌ها و دبیرستان‌های مختلف کشور به تدریس اشتغال دارند.

رجبعلی یحیایی

(۱۴۵)

حامد مقدم - احمد

(۱۳۲۹ - ۱۳۸۰ ه. ش)

دکتر احمد حامد مقدم مبارز، نویسنده، پژوهشگر و مدیر گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد. سال ۱۳۲۹

ه. ش در مشهد متولد گردید. پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی و متوسطه در مشهد وارد دانشگاه تهران شد و تحصیلات خود را در رشته علوم اجتماعی گرایش جامعه‌شناسی ادامه داد. در دوران تحصیل ضمن شرکت در مسابقات دیسی - مذهبی همراه با جریان‌های دانشجویی پیروان خط امام در مبارزات سیاسی علیه رژیم شاه همکاری داشت. او بارها به زندان رفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی به سمت مدیر گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد منصوب شد و تا سال ۱۳۷۸ ه. ش عهده دار این مسئولیت بود. علاوه بر این مدیر کل امور دانشجویی دانشگاه فردوسی، ریاست دوره‌های شبانه دانشگاه فردوسی و معاون آموزشی دانشکده ادبیات را به عهده داشت.^۱

در سال ۱۳۷۰ ه. ش به خدمت در آستان قدس رضوی درآمد علاوه بر این

در مراکز چون مرکز خراسان‌شناسی آستان قدس رضوی، شورای اجتماعی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، جهاد سازندگی و شورای فرهنگی شهرداری مشهد منشأ تحولات بی شمار گردید. از خدمات ارزنده او می‌توان به «مؤسسه خدمات مشاوره‌ای جوانان و پژوهش‌های اجتماعی آستان قدس رضوی» اشاره نمود.

سرانجام دکتر احمد حامد مقدم روز یکشنبه ۲۸ مرداد ۱۳۸۰ ه. ش در مشهد درگذشت و در حرم رضوی دفن گردید. از مرحوم دکتر حامد مقدم چند اثر برجای مانده است از آن جمله: پژوهشی در نظام حمایتی اسلام، توسعه روستایی و مشارکت، سنت‌های اجتماعی در قرآن، طرح پژوهشی بررسی و طراحی نظام خدمات رسانی روستایی استان خراسان در ۹ مجلد، طرح تحقیقاتی برنامه ریزی آموزشی و پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد در ۶ مجلد، کتاب دانش اجتماعی سال چهارم دبیرستان رشته ادبیات و

اقتصاد^۱ و مقالات «بررسی وضعیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد»، «پژوهشی بیرامون مفاهیم و اصطلاحات جمعی قرآن»، «جنگ از دیدگاه قرآن»، «در آمدی بر اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی»، «طرح جامعه‌شناسی در قرآن کریم»، «طرح زیربنا و پایه‌های اساسی جامعه اسلامی»، «منشأ زندگی اجتماعی انسان از دیدگاه علامه طباطبایی»، «نظری به موقعیت‌های اجتماعی لازم برای تحقق توسعه اقتصادی سریع و برنامه ریزی شده» که در مجلات دانشکده ادبیات مشهد و مشکو آستان قدس رضوی به چاپ رسیده است، از آثار ایشان می‌باشد.^۲

محمد جواد هوشیار

۱ - همان.

۲ - مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال ۱۵

شماره ۳، سال ۱۷ شماره ۱ - ۲، سال ۲۱

شماره ۲، سال ۲۵ شماره ۱ - ۲ ر مجله

مشکو شماره‌های ۷، ۹، ۱۱، ۱۷، ۲۳، ۲۴ -

حسینی بجنوردی - اسماعیل - جلد
اول

(۱۴۶)

حکاک - شیر محمد

(ح ۱۲۲۳ هـ - ش -)

حاج محمد شیر محمد کوزه کنانی معروف به «حکاک» فرزند حاج محمد کاظم کوزه کنانی از افراد خیر و نیکوکار قرن سیزدهم خراسان بود که سال ها به شغل فیروزه تراشی و تجارت فیروزه در جوار حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام اشتغال داشت. وی در حدود سال ۱۲۲۳ هـ ش در مشهد در خانواده‌ای روحانی و متدین متولد شد و پس از رشد و تحصیلات لازم مذهبی به اتفاق پدر و چهار برادرش به نام‌های حاج صادق، حاج محمد حسین، آقا کوچک و حاج محمد رضا در تیمچه حکاک‌ها واقع در گوشه صحن آزادی (نو) به شغل فیروزه تراشی و تجارت آن مشغول گردید و تولیدات را شخصاً به شهرهای کلکته و بمبئی صادر می‌نمود

و در عوض کالاهایی نظیر پارچه چینی و نیز چرخ خیاطی به ایران وارد می‌کرد. او در جوانی ازدواج نمود که ثمره آن دو دختر به نام‌های حاجیه بی بی بتول و خانم آغا هستند که اولی به همسری حاج محمد جعفر کاتوزی و دومی به ازدواج حاجی صالح پور درآمد. مرحوم حاج شیر محمد حکاک در حدود پنجاه سالگی به عفت علاقه زیادی که به حضرت سید الشهداء امام حسین علیه السلام و خاندان عصمت و طهارت داشت. قسمتی از ثروت خود را مانند زمین‌ها و باغ‌های روستای «شقا» واقع در بین خیابان خواجه ربیع و کوی طلاب و یکی از خانه‌های خود واقع در «دریند علیخان» که شخصاً بر اثر تلاش فراوان اقتصادی از راه تجارت اندوخته بود. وقف نمود و مقرر داشت درآمد آنها را صرف مواردی نظیر: برگزاری مجالس و اضعام در مجلس حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام، کمک به مستضعفان و مستمندان، فراهم نمودن ازدواج بسرانی که سید باشند، اضعام سادات، قربانی

نمودن گوسفند همه ساله در عید قربان، اعزام همه ساله افراد متشرع و صالحی که خود امکان رفتن به زیارت عتبات عالیات را نداشته باشند، گماشتن قاری قرآن بر سر مزار واقف در رواق دار السیاده حرم مطهر، بنمایند.

تولیت موقوفات را به عهده برادرش حاج محمد رضا و نظارت را به برادر دیگرش آقا کوچک واگذار نمود و

سپس حاج شیخ مرتضی بجنوردی و دو دخترش، تولیت و نظارت را عهده دار بودند. پس از دخل و تصرفات دولت پهلوی، تحت عنوان اصلاحات ارضی، باقیمانده آن در اختیار اداره اوقاف قرار گرفت. این مرد خیر و نیکوکار پس از عمری طولانی عاقبت در مشهد درگذشت و در رواق دار السیاده حرم مطهر مدفون گردید.

ابراهیم زنگنه

مشهد مقدس

خ

(۱۴۷)

خواجویان - محمد کاظم

(۱۳۱۷ - ۱۳۷۲ ه. ش)

انسانی مشهد راه یافت و در سال ۱۳۴۱ ه. ش به دریافت دانشنامه لیسانس تاریخ از آن دانشکده نایل آمد. پس از آن با سمت دبیری به کار در آموزش و پرورش پرداخت و مدتی در آباءه تدریس کرد. ^۱چندی برای ادامه تحصیل به فرانسه رفت و طی سال‌های ۵۴ - ۱۳۵۶ ه. ش دوره‌های فوق لیسانس و دکترای رشته مطالعات اسلامی را به پایان برد. دکتر خواجویان از سال تحصیلی ۵۶ - ۱۳۵۷ ه. ش به تدریس در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد پرداخت. پس از بهروزی انقلاب

محمد کاظم خواجویان استاد دانشگاه و نویسنده، سال ۱۳۱۷ ه. ش در خانواده‌ای مذهبی در مشهد زاده شد. پس از گذراندن دوره‌های ابتدایی و متوسطه به دانشکده ادبیات و علوم

۱ - مریم آقا شیخ محمد: گفتار مشاهیر (۱۳۷۱: درگذشت دکتر خواجویان، آیه‌به پژوهش، شماره ۲۲، سال ۱۳۷۲، ص ۱۱۱).

اسلامی به گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد منتقل شد و چندی پس از آن ریاست دانشکده ادبیات این دانشگاه را پذیرفت. او نزدیک به نه سال در این سمت باقی ماند و پس از آن در سمت معاون دانشجویی دانشگاه فردوسی مشهد انجام وظیفه کرد و همزمان با آن عضویت هیأت امنای دانشگاه‌های شمال شرق کشور را داشت و سرپرستی شورای برنامه ریزی گروه تاریخ وزارت آموزش عالی را عهده دار بود.^۱ همچنین درس‌های تاریخ صدر اسلام، تاریخ تشیع و تاریخ ائمه را در بخش تاریخ دانشکده ادبیات مشهد تدریس می‌کرد و در کنار آن به امور اجرایی و اداری دانشگاه فردوسی مشهد نیز می‌پرداخت.^۲ وی همچنین از آغاز فعالیت‌های کانون نشر حقایق اسلامی در مشهد، زیر نظر استاد محمد تقی شریعتی، به فعالیت‌های مذهبی در این کانون روی آورد. در هیأت مدیره انصار انجمنه، مؤسسه خیریه‌ای برای رسیدگی به وضع یتیمان، انجمن

حمایت از زندانیان مشهد و هیأت امنای اداره اوقاف مشهد عضویت داشت. او همواره خود را مدیون استاد محمد تقی شریعتی می‌دانست.^۳

خواجه‌ویان نشریه‌ای تخصصی در زمینه پژوهش‌های تاریخی بنیان گذارد که از سال ۱۳۶۸ ه.ش با نام «فصلنامه مطالعات تاریخی» منتشر شده است. ایشان روز ۱۳ آبان ۱۳۷۲ ه.ش در مشهد به علت سکت قلبی درگذشت و در حرم رضوی به خاک سپرده شد.^۴ مهمترین اثر دکتر خواجه‌ویان کتاب «تاریخ تشیع» است، همچنین چندین مقاله پژوهشی از وی در فصلنامه مطالعات تاریخی و نیز مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد به چاپ رسیده است که عبارتند از: «ارضاع اجتماعی جامعه اسلامی همزمان با دوران امامت امام موسی بن جعفر علیه السلام».

۱ - درگذشت دکتر خواجه‌ویان، / ۱۱۱ - ۱۱۲.

۲ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۷۱.

۳ - درگذشت دکتر خواجه‌ویان / ۱۱۲.

۴ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۷۱ - ۲۷۲.

«پژوهشی پیرامون آراء ابن خلدون درباره امویان»، «پژوهشی پیرامون آراء برخی مورخان درباره قیام مختار»، «چه راهی در پیش گیریم»، «سخنی چند درباره علل سقوط

امویان»، «نگاهی گذرا بر نظر مورخان درباره قیام مختار»، «نگرشی بر نهضت عباسیان»^۱.

محمد جواد دوستیار

۱ - درگذشت دکتر خواجوبان / ۱۱۲، ص ۵؛
 مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد،
 شماره ۳ و ۴، سال ۱۸ (۱۳۶۱)، شماره ۴،
 سال ۱۹ (۱۳۶۵)، شماره ۱ - ۲، سال ۲۰
 (۱۳۶۶) و نیز فصد مه مقالات تاریخی
 شماره‌های ۱، ۳، ۹، ۱۰.

رجایی بخارایی - احمدعلی ← بخش
اژل

(۱۴۸)

رضوی - سید اطهر عباس
(۱۳۰۰ - ۱۳۶۹ ه.ش)

سید اطهر عباس رضوی مبتولد
۱۳۰۰ ه.ش / ۱۹۲۱ م. از آساتید
برجسته تاریخ شبه قاره هند است که در
مراکز علمی اروپا و آمریکا شهرت
دارند ایشان تحصیل کرده دانشگاه
اسلامی علیگره هند و دانشگاه لندن
است.

سید اطهر رضوی قبل از سال ۱۳۴۶
ه.ش / ۱۹۶۷ م در دانشگاه‌های
جواهر لعل نهرو دهلی نو و دانشگاه
اسلامی علی گرہ تاریخ قرون وسطی و

تاریخ استقلال هند را تدریس و به
عنوان رئیس گروه تاریخ دانشگاه
کشمیر واقع در شهر سری نگر انجام
وظیفه می نمود و سپس به دعوت
دانشگاه ملی استرالیا واقع در شهر کانبرا
تاریخ هند را تدریس می کرد.

در بین سالهای ۱۳۳۴ - ۱۳۴۱
ه.ش / ۱۹۵۵ - ۱۹۶۲ م «تاریخ قرون
وسطی هند» را به زبان هندی در ده جلد
تألیف نمود و توسط دانشگاه اسلامی
علی گرہ به چاپ رسید. به تقاضای
دولت ایالتی اتار پرادش هند «تاریخ
نهضت استقلال هند در منطقه اتار
پرادش» را در شش جلد بین سالهای
۱۳۳۶ - ۱۳۴۰ ه.ش / ۱۹۵۷ - ۱۹۶۱
م به زبان انگلیسی تألیف نمود. کتابهای
دیگر ایشان به شرح زیر می باشد:

علاوه بر این از پرفسور اظہر عباس رضوی چندین مقاله در «تاریخ اسلام دانشگاه کامبریج»، «تاریخ فرهنگی هند» و «جهان اسلام» چاپ شده است و دکتر حسین ریسی اسادات چندین مقاله پرفسور اظہر عباس رضوی را به فارسی ترجمه و در فصلنامه مشکوة به چاپ رسانده است.

مرحوم پرفسور رضوی از شیعیان مخلص بود و ارادت خاصی به امام رضا علیه السلام داشت و چندین بار برای زیارت مرقد مطہر امام رضا علیه السلام به متہد مقدس مسافرت نمود و سرانجام سال ۱۳۶۹ ه. ش / اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی در آخرین سفر خود به منہد مقدس وفات یافت و در حرم مطہر امام رضا علیه السلام مدفون شد. مرحوم پرفسور رضوی حسینیہی بزرگی در شہر علی گڑھ ہند تأسیس کرده است.

- ۱ - جنبشهای اسلامی در شمال ہند در قرنهای ۱۶ و ۱۷ میلادی.
- ۲ - تاریخ فتح پور سیکری.
- ۳ - ترجمہ ہندی مقدمہ ابن خلدون.
- ۴ - ترجمہ ہندی حقایق ہندی.
- ۵ - تاریخ اندیشہ اسلامی در دوران امیر اتور اکبر.
- ۶ - تاریخ صوفیان ہند در دو جلد.
- ۷ - شیعه در ہند در دو جلد کہ جلد اول آن توسط دفتر تبلیغات اسلامی حوزہ علمیہ قم در سال ۱۳۷۶ ه. ش به چاپ رسید.
- ۸ - شاہ ولی اللہ دہلی دہلوی و عصر وی.
- ۹ - زندگانی شاہ عبدالعزیز دہلوی.
- ۱۰ - انقلاب اسلامی ایران این کتاب در سال ۱۳۵۸ ه. ش چاپ شد و یکی از بہترین کتابہایی است کہ در حمایت انقلاب اسلامی ایران و امام خمینی علیہ السلام به زبان انگلیسی تألیف شدہ است.

ز

(۱۴۹)

زوّار - حسین

(۱۲۷۵ - ۱۳۵۹ ه. ش.)

الدین شاه قاجار (۱۳۱۳ - ۱۳۲۴ ه. ق.)
در بازار بین الحرمین تهران به کار کتاب
و روزنامه اشتغال داشت، و کتب و
مجلات را از شهرهایی چون قاهره و
برلین وارد می‌کرد. در جریان انقلاب
مشروطه، او که در زمره آزادیخواهان
فعالیت می‌کرد به منظور فرار از آزار
هیأت حاکمه، مجبور به ترک تهران و
عزیمت به مشهد گردید، و در این شهر
رحل اقامت افکند و نام خانوادگی زوار
را برگزید.

شادروان حسین زوار تحصیلات
اولیسه را در تهران و ادامه آن را در
مدرسه «ملی» که پدرش از بنیانگذاران
آن بود، گذراند. در این دوران بین او و
شادروان غلامرضا ریاضی و شادروان
یحیی ریحان از شاعران خراسانی که از

حسین زوار نویسنده و شاعر. وی
در سال ۱۲۷۵ ه. ش در خانواده‌ای اهل
علم و ادب چشم به جهان گشود.
پدرش حاج نوروز علی معروف به
کتاب فروش در زمان سلطنت مظفر

لوازم التحریر مشهد می‌باشد. وی علاوه بر چاپ و انتشار انواع کتب معتبر تاریخی، ادبی، اجتماعی، علمی و غیره به چاپ و انتشار کتاب‌های درسی دبستانی و دبیرستانی مشهد اهتمام داشت. کتاب‌هایی نیز چون «منتخبی از دیوان نظامی گنجوی» از وی به یادگار مانده است.

ایشان در پنجم آذر ماه ۱۳۵۹ ه. ش دار فانی را وداع گفت و در حرم مطهر حضرت ثامن الائمه علیه السلام مدفون گردید. لیستک برخی از فرزندان و نوادگان وی در ادامه فعالیت ایشان به کار چاپ و نشر اشتغال دارند.^۱

رسول سعیدی زاده

شاگردان همین مدرسه بودند، الفتی حاصل شد. او به سبب علاقه و عنایتی که به مطالعه تاریخ و ادبیات ایران داشت، در ادامه فعالیت پدرش مبادرت به فروش کتاب در داخل صحن مسجد گوهرشاد و سپس در بازار زنجیر مدتی نیز در کوچه ارگ کوچه حمام مستشار، نمود و پس از آن کتاب فروشی و انتشارات زوار را در خیابان ارگ مشهد و سپس در سال ۱۳۲۲ ه. ش انتشارات زوار را در تهران خیابان باب همایون میدان سپه تأسیس کرد که مدیریت آن با فرزند ارشد ایشان اکبر زوار رحمته الله علیه به پسر عم رحمته الله علیه حسین زوار بنیانگذار صنف چاپخانه‌دار، کتابفروشی و لوازم التحریر مشهد و صنعت چاپ خراسان و نیز بانی شرکت تعاونی فروشندگان کتاب و

(۱۵۰)

سالاری - احمد

(۱۲۸۲ - ۱۳۳۵ ه. ش)

دارالفنون تهران به پایان رسانید. سپس در سال ۱۳۰۶ ه. ش برای تحصیل رشته پزشکی به کشور فرانسه عزیمت کرد و در سال ۱۳۱۶ ه. ش پس از اخذ درجه دکترای پزشکی از دانشگاه پاریس به ایران مراجعت و به استخدام وزارت بهداشتی درآمد. او خدمات پزشکی خویش را در مشهد آغاز نمود و همراه برادرانش برای تأسیس آموزشگاه عالی بهداشتی و دانشکده پزشکی تلاش نمود و خود در این دانشکده سال‌ها سمت استادی بیماری‌های داخلی را داشت و در کنار طبابت و تدریس نیز چند سالی ریاست بهداشتی استان خراسان را عهده دار بود و در این سمت خدمات بهداشتی زیادی به مردم این استان ارائه نمود. او در روز ۲۳ تیرماه سال ۱۳۳۵ ه. ش در مشهد درگذشت و جنازه‌اش در صحن عتیق

دکتر احمد سالاری فرزند دکتر حسین سالاری پزشک و استاد دانشگاه مشهد. وی در اول مهرماه سال ۱۲۸۲ ه. ش در خانواده‌ای مستدین در مشهد متولد شد و تحصیلات ابتدایی را در مشهد و دوره متوسطه را در

به خاک سپرده شد.^۱

ابراهیم زنگنه

(۱۵۱)

سالاری - حسین

(۱۲۳۴ - ۱۳۲۱ ه. ش)

دکتر حسین سالاری ملقب به «معمد الحکماء» فرزند آیت الله مرحوم حاج ابوالقاسم یزدی، پزشک و رئیس دارالشفای حرم مطهر رضوی. وی در سال ۱۲۳۴ ه. ش در خانواده‌ای روحانی در تفت چشم به جهان گشود. برای تحصیلات علوم دینی به تیسویز و بعد به علمیه یزد رفت و بعد از مرگ پدر به جای او به امامت جماعت پرداخت اما چون پیوسته هوای دانش پزشکی در سر می‌پروراند، برای ادامه تحصیلات پزشکی به اصفهان و تهران رفت و بعد از اخذ درجه دکترای پزشکی در تهران، به عنوان پزشک لشکر همراه عمده‌ای از سربازان به مشهد آمد. او پس از پایان دوره خدمت و وظیفه قصد مراجعت به یزد داشت، در این هنگام همسر رکن

الدوله تولیت آستان قدس رضوی و والی خراسان به بیماری مشکلی دچار شد و از جانب والی از وی دعوت به عمل آمد. پس از چند روز، بیمار درمان شد و تولیت آستان قدس به عنوان سپاسگزاری، یک عبا و قرآن برای ایشان فرستاد و از او خواست که به عنوان رئیس دارالشفای حضرت رضاعلیه در مشهد اقامت نماید و ایشان در مشهد ماند. از آن تاریخ مدت ۳۵ سال به عنوان رئیس دارالشفای حضرت رضاعلیه انجام وظیفه کرد. سرانجام در سال ۱۳۲۱ ه. ش دار فانی را وداع گفت و جنازه‌اش در صحن نوبه خاک سپرده شد. دکتر رضا سالاری، دکتر احمد سالاری، دکتر علی سالاری، دکتر محمود سالاری و سرهنگ مهدی سالاری فرزندان وی هستند.^۲

ابراهیم زنگنه

۱ - اطلاعات گرفته شده از خاندان سالاری توسط محمد حسین سالاری دبیر آموزش و پرورش.

۲ - همان.

(۱۵۲)

سالاری - رضا

(۱۲۷۵ - ۱۳۳۱ ه. ش)

پزشکی وارد دارالفنون تهران شد و چون به اخذ دکترای پزشکی عمومی نایل آمد برای اخذ درجه تخصصی عازم کشور فرانسه شد و پس از مدتی از دانشگاه پاریس به اخذ درجه تخصص جراحی عمومی نایل گردید. آنگاه به ایران مراجعت کرد و در مشهد به خدمت پزشکی پرداخت. او از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۳۱ ه. ش در بخش جراحی بیمارستان امام رضا علیه السلام به عنوان رئیس و پزشک متخصص انجام وظیفه نمود. در همین مدت نیز استادی

جراحی مدرسه عالی بهداری و دانشکده پزشکی مشهد را به عهده داشت و در ضمن همه فعالیتها شغل طبابت را یکی از وظایف انسانی خویش می دانست و از بعضی بیماران مستضعف علاوه بر این که وجهی دریافت نمی کرد، هزینه درمان آنها را نیز می پرداخت. او سرانجام در شب ۲۱ ماه رمضان سال ۱۳۷۱ ه. ق / خرداد سال ۱۳۳۱ ه. ش در مشهد دارفانی را وداع گفت و جنازه اش در صحن عتیق

دکتر رضا سالاری فروزنده دکتوری حسین سالاری پزشک، استاد دانشگاه و از بنیانگذاران دانشکده پزشکی مشهد. وی در سال ۱۲۷۵ ه. ش در مشهد در خانواده ای متقی و خدام آستان قدس رضوی پا به عرصه حیات نهاد، دوره دبستان را در مشهد به پایان رسانید. دوره متوسطه را در دارالفنون تهران طی کرد. پس از گذراندن دوره آلیانس فرانسه برای ادامه تحصیل

حرم حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.^۱

ابراهیم زنگنه

(۱۵۳)

سالاری - علی

(۱۲۸۹ - ۱۳۵۲ ه. ش)

دکتر علی سالاری فرزند دکتر حسین سالاری پزشک و استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد، وی روز سیزدهم شهریور سال ۱۲۸۹ ه. ش متولد شد. دوره ابتدایی را در سال ۱۳۰۳ ه. ش و تحصیلات متوسطه را در سال ۱۳۰۹ ه. ش در دبیرستان

دانش مشهد به پایان رسانید. سپس برای ادامه تحصیل راهی تهران شد و در دانشکده پزشکی به تحصیل مشغول گردید و در سال ۱۳۱۵ ه. ش به اخذ درجه دکترای پزشکی نایل آمد. بعد از انجام خدمت و وظیفه عمومی در ضمن انجام وظایف درمانی از آبان سال ۱۳۱۸ ه. ش به مدت شش سال با سمت معاونت بهداری شهرداری مشهد و بعد با سمت ریاست بهداری انجام وظیفه نمود. و از سال ۱۳۲۳ ه. ش در سمت معاونت بخش مامایی و بیماری‌های زنان بیمارستان شاهرضا (امام رضا) وابسته به دانشکده پزشکی مشغول به کار شد و در همین سمت بود که به فرانسه رفت و دوره‌های تکمیلی و تخصصی مامایی و بیماری‌های زنان را در زایشگاه بودلوک و بیمارستان بروکا پاریس و دانشکده پزشکی پاریس در سال‌های ۱۳۳۰ - ۱۳۳۱ ه. ش طی نمود

۱ - اطلاعات گرفته شده از خاندان سالاری توسط محمد حسین سالاری دبیر آموزش و پرورش.

۱۳۵۲ هـ. ش دار فانی را در مشهد وداع
گفت و در صحن نو (آزادی) به خاک
سپرده شد.^۱

ابراهیم زنگنه

(۱۵۴)

سالاری - محمود

(۱۲۷۷ - ۱۳۶۷ هـ. ش)

محمود سالاری فرزند دکتر حسین
سالاری، استاد زبان فرانسه. وی دی

۱ - اطلاعات گرفته شده از خاندان سالاری
توسط محمد حسین سالاری دبیر آموزش و
پرورش.

و به ایران مراجعت کرد. از سال ۱۳۳۵
هـ. ش ریاست بخش مامایی و
بیماری‌های زنان را عهده دار شد.

مرحوم دکتر سالاری در کنار
کارهای درمانی و اداری از سال ۱۳۲۰
هـ. ش در آموزشگاه عالی بهداشتی به
تدریس اشتغال داشت و از سال ۱۳۲۵
هـ. ش با سمت دانشیار دانشگاه تهران
مأمور خدمت در آموزشگاه عالی
بهداری مشهد شد و از سال ۱۳۳۱

هـ. ش نیز در دانشکده پزشکی مشهد
تدریس مامایی را به عهده گرفت و در

سال ۱۳۳۵ هـ. ش در همین رشته به
درجه استادی ارتقاء یافت و از سال
۱۳۴۲ هـ. ش ریاست گروه مامایی و
بیماری‌های زنان را با داشتن سمت
ریاست آموزشگاه عالی مامایی مشهد به
عهده داشت. وی در کنار همه
فعالیت‌های درمانی و آموزشی و اداری،
سرپرستی زایشگاه خانوادگی شیر و
خورشید سرخ مشهد را نیز اداره می‌کرد.

دکتر علی سالاری پس از ۶۳ سال
زندگی روز دوم فروردین ماه سال

۱۳۳۹ ه. ش در دانشکده پزشکی مشهد تدریس می‌کرد. او تدریس در کلاس و هدایت جوانان را بر پست اداری ترجیح می‌داد. وی تا آخر عمر افتخار تشریف و خادمی حرم مطهر حضرت ثامن الحجج علیه السلام را داشت و در چهارم تیر ماه سال ۱۳۶۷ ه. ش درگذشت و جنازه‌اش در صحن نو (آزادی) به خاک سپرده شد.^۱

ابراهیم زنکنه

(۱۵۵)

سامی راد - حسین

(۱۲۸۴ - ۱۳۶۸ ه. ش)

دکتر حسین سامی راد فرزند اسماعیل خان، تحصیلات ابتدایی را در بجنورد به پایان برد و دوره دبیرستان را در دالفتون گذراند. در سال ۱۳۰۵ در میان نخستین گروه دانشجویان اعزامی به خارج از ایران، برای طی دوره پزشکی و گرفتن تخصص به پاریس

ماه سال ۱۲۷۷ ه. ش در مشهد چشم به جهان گشود پس از دوره دبستان در مشهد دبیرستان را در دارالفنون تهران به پایان رسانید. سپس وارد آلیانس فرانسه شد و پس از پنج سال تحصیل به دریافت دیپلم آلیانس نایل آمد. او به خراسان مراجعت کرد و از سال ۱۲۹۹ تا ۱۳۰۱ ه. ش در پیشکاری مالیه (دارایی) خراسان به خدمت مشغول شد و از سال ۱۳۰۱ ه. ش از وزارت مالیه

برکنار شد و به استخدام وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) درآمد و تا آخر

عمر در سمت دبیری و استادی زبان فرانسه در دبیرستان‌های فردوسی، ابن یمن (حکمت)، شاهرضا (دکتر شریعتی)، فروغ (هفتم تیر)، ایراندخت (آزادگان)، دانشسرای مقدماتی پسران و دختران مشهد، آموزشگاه عالی بهداشتی، دانشکده پزشکی و دانشکده معقول و منقول مشهد به تدریس زبان فرانسه مشغول بود.

مرحوم سالاری در سال ۱۳۳۷ ه. ش بازنشته شد با این حال تا سال

مدت ۲۸ سال ضمن تدریس، ریاست مؤسسات علمی را نیز به عهده داشت. در سال ۱۳۴۲ به نمایندگی مردم مشهد به مجلس شورای ملی رفت و چون عنوان استادی دانشگاه تهران را یافته بود، در آن دانشگاه به تدریس پرداخت و در سال ۱۳۵۰ بازنشسته شد. از جمله مشاغل اجتماعی او می توان به این موارد اشاره نمود: ریاست جمعیت شیر و خورشید سرخ مشهد (۱۳۲۷ - ۱۳۳۹)؛ تأسیس درمانگاه خیریه رازی در مشهد (در زمان جنگ جهانی دوم)؛ ریاست جمعیت حمایت از جذامی های مشهد، عضویت در هیئت مدیره انجمن مبارزه با سل در مشهد؛ عضویت در هیئت مدیره انجمن تعاون بهداشتی در مشهد.^۱

دکتر سامی راد در سال ۱۳۶۸ ه.ش در مشهد درگذشت و در حرم مطهر رضوی دفن گردید.^۲

رهپار گردید و پس از اخذ تخصص در رشته بیماری های کودکان و گذراندن دوره «مالاریا شناسی» از ایتالیا به ایران بازگشت. در سال ۱۳۱۶ پس از پایان خدمت نظام، مأمور تأسیس بهداری خراسان گردید و همزمان با آغاز جنگ دوم جهانی، ریاست بیمارستان امام رضای مشهد را به عهده گرفت و برای جبران کمبود پزشک در خراسان و تأسیس آموزشگاه عالی بهداری که هفتاد و یک نفر را تشکیل می داد، اقدام نمود. پس از تأسیس دانشکده پزشکی مشهد و دانشگاه فردوسی به

۱ - سربه آفتاب محمد، گفتار مشاهیر

زندگینامه درگذشتگان مشاهیر ایران / ۳۵۶.

۲ - قدرت اقه روشنی زعفرانلو: سفرنامه های

لهام الدوله بجنوردی / ۱۷۰ - ۱۷۱.

سلامتی و بیماری کودکان (۱۳۳۴):
 تشخیص بصرنگو پنومونی سلی و
 غیرسلی (به زبان فرانسوی، پایان نامه
 تحصیلی).

علی سکندوی

دکتر سامی راد تألیفاتی در زمینه
 علوم پزشکی و تربیتی دارد و مقالاتی
 از وی در نشریات علمی کشورهای
 مختلف منتشر شده است. از جمله
 آثارش می توان از کتاب های زیر نام
 برد: راه پرورش کودکان (۱۳۲۲):

مرکز تحقیقات کتابخانه و اسناد ملی جمهوری اسلامی ایران

ش

(۱۵۶)

شاملو - علی

(۱۲۸۴ - ۱۳۷۶ ه. ش)

در آن زمان تعداد پزشکان از شمار انگلستان دست تجاوز نمی‌کرد. سرآمد آنها نیز میرزا غلامعلی صدر الاطباء (۱۳۰۲ ه. ش)^۱ پدر مرحوم دکتر علی شاملو بود که ابتدا در غرفه‌های صحن نو طبابت می‌کرد. پزشکان آن زمان با گرفتن نبض و دیدن زبان و تجربه‌های شخصی، بیماران را مداوا می‌کردند.

در سال ۱۲۹۸ ه. ش مدرسه دارالفنون امیر کبیر، «مدرسه طب» نام گرفت و داوطلبان با مدرک دیپلم می‌توانستند به مدرسه طب راه پیدا کنند و دوره دکترا را بگذرانند؛ پس از آن مدرسه طب، دانشکده پزشکی نامیده شد و دوره آن شش سال گردید.

پزشکی که طبابت را از غرفه‌های حرم مطهر آغاز کرد. در گذشته نه چندان دور شهر مشهد خیلی کوچک و کم جمعیت بود، به همین دلیل پزشکان به سهولت در دسترس بیماران قرار داشتند

۱ - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران

دکتر علی شاملو در شمار ۱۰ پزشکی بود که از دانشکده پزشکی تهران فارغ التحصیل شد و مجوز طبابت دریافت کرد.

این طبیب عالی قدر در دفترچه خاطراتش این گونه نوشته است: «خانواده ما معروف به شاملو است. شاملو ایل بزرگی بوده که در زمان صفویه به انضمام چند ایل دیگر مجموعاً قشون قزلباش را تشکیل می دادند. عده‌ای از شاملوها در زمان صفویه حکومت هرات را داشتند. آنچه

مسلم است خانواده ما از زمان نادر شاه در مشهد سکونت داشتند و اجداد ما در خطاط و نویسنده بودند، زیرا دستخط‌های زیبایی از آنها به یادگار مانده است. به هر حال این جانب علی شاملو روز چهارشنبه ۲۳ ربیع الثانی ۱۲۲۴ ه. ق مطابق ۱۸ خرداد ۱۲۸۴ ه. ش در مشهد متولد شدم. آموختن را از مکتب خانه آغاز کردم. تحصیلات ابتدایی را نیز در مشهد گذراندم؛ سپس برای ادامه تحصیل به تهران رفتم. در تهران پس از پایان تحصیلات متوسطه

وارد دانشکده پزشکی شدم.

در سال ۱۳۰۸ ه. ش از دانشکده پزشکی فارغ التحصیل شدم. پس از آن برای خدمت در شرکت نفت به مسجد سلیمان رفتم. پس از مدتی دوباره به تهران برگشتم وارد ارتش شدم. مدتی هم ریاست بهداری سبزوار را به عهده داشتم.

در سال ۱۳۱۲ به مشهد برگشتم و مشغول طبابت شدم. چهار دختر و دو پسر دارم و پسرانم حرفه طبابت را انتخاب کرده‌اند.^۱

دکتر فریدون شاملو درباره زندگی در مشهد سکونت داشتند و اجداد ما در خطاط و نویسنده بودند، زیرا دستخط‌های زیبایی از آنها به یادگار مانده است. به هر حال این جانب علی شاملو روز چهارشنبه ۲۳ ربیع الثانی ۱۲۲۴ ه. ق مطابق ۱۸ خرداد ۱۲۸۴ ه. ش در مشهد متولد شدم. آموختن را از مکتب خانه آغاز کردم. تحصیلات ابتدایی را نیز در مشهد گذراندم؛ سپس برای ادامه تحصیل به تهران رفتم. در تهران پس از پایان تحصیلات متوسطه

به یاد دارم زمانی به عمل جراحی نیاز پیدا کرد و باید مدتی از طبابت

۱ - دفترچه خاطرات دکتر علی شاملو.

سپرده شد.

از دکتر شاملو کتابخانه بزرگی شامل کتاب‌های تاریخی، ادبی و پزشکی به زبان‌های فارسی، فرانسه و عربی بجای ماند که بنا به وصیت خود او به کتابخانه آستان قدس رضوی اهدا شد.^۱

علی جان سکندری

(۱۵۷)

شاملو - میرزا غلامعلی

(۱۲۱۲ - ۱۳۰۲ ه. ش)

میرزا غلامعلی خطاط و پزشک و مشهور به صدر الاطباء. او فرزند ابراهیم شاملو است. در سال ۱۲۱۲ ه. ش زاده شد پدرش رفوگر و از خدام کشیک دوم آستان قدس رضوی بود. میرزا غلامعلی از کودکی به تحصیل پرداخت و در نزد استادان زمان خود با علوم ادبی و معقول و منقول آشنا شد و در زمینه هنر خط، کار کرد و به علت علاقه به رشته

کناره می‌گرفت، قرار شد مطب او را من اداره کنم. پدرم مرتباً سفارش می‌کرد و می‌گفت هوای بیماران کم بضاعت را داشته باش نسخه گران ننویس و از داروهای ترکیبی برای آنها تجویز کن که بضاعت تهیه آن را داشته باشند؛ همچنین سفارش می‌کرد طبابت را صبح زود شروع کن، چون بیماران شب تا صبح را با بیماری سر کرده‌اند و طاقت ندارند تا نیمروز صبر کنند. خود ایشان

هم با اینکه خادم امام هشتم علیه السلام بود و اغلب شب‌ها را در حرم مطهر کشیک داشت صبح خیلی زود در مطب حضور می‌یافت، چون دلش راضی نمی‌شد بیمارانش را لحظه‌ای منتظر بگذارد. برای حق ویزیت هم مبلغی تعیین نکرده بود بلکه هر کس هرچه برایش مقدور بود روی میز می‌گذاشت و پدرم اصلاً به آن توجهی نمی‌کرد.

بدین طریق تمام عمر بایرکتش را صرف طبابت و خدمت به خلق کرد و سرانجام در سال ۱۳۷۶ ه. ش به رحمت ایزدی پیوست و پیکرش در حرم مطهر ثامن الائمه علیه السلام به خاک

۱ - مصاحبه با فرزندش فریدون شاملو.

در تهران بود به قوچان رفت و پزشکی مخصوص وی گردید پس از هفت سال اقامت در قوچان به مشهد آمد و در همین شهر مقیم گردید و مدت پنجاه سال به طبابت اشتغال داشت و در این رشته در خراسان شهرتی یافت و وی سالها در یکی از غرفه‌های صحن نو (آزادی) به کار طبابت مشغول بود.^۴ نامبرده مردی خود ساخته و جدی بود. وی در سال ۱۳۰۲ ه. ش در نود سالگی

در مشهد درگذشت.^۵

فرزندش ابراهیم شاملو «دبیر اعظم» شاعر و خطاط بود و مدتی کارگزاری قوچان و نیشابور را به عهده داشت و در ۲۵ بهمن ماه ۱۳۴۶ ه. ش درگذشت.^۶ محمد جواد هوشیار

پزشکی، برای تحصیل عازم تهران شد.^۱ در تهران چند سالی نزد پزشکان معروف آن زمان چون «آقابابا رشتی» «ملک الاطباء» متوفی ۱۲۸۹ ه. ق. «میرزا سید رضی سمنانی حکیم باشی نظام» متوفی ۱۳۰۴ ه. ق. و «میرزا ابوالقاسم اصفهانی سلطان الحکماء» متوفی ۱۳۲۲ ه. ق. که از اطباء خاص ناصرالدین شاه بودند،^۲ به تحصیل و تکمیل طب قدیم پرداخت و پس از اینکه اجازه نامه هایی از هر یک از آنان گرفت و ملقب به «صدر الاطباء» شد^۳ به همراه امیر حسین خان شجاع الدوله حاکم قوچان و رئیس ایل زعفرانلو که

۱ - مهدی بسامداد: شرح حال رجال ایران ۱۷۱/۵.

۲ - همان ۲۰/۳. ۳ - همان ۱۷۱/۵ - ۱۷۳.

۴ - مصاحبه با نوه ایشان (فریدون شاملو).

۵ - همان ۱۷۳/۵.

۶ - علی اکبر گشتن آزادی: صد سال شعر خراسان ۳۱۶/۳.

(۱۵۸)

شریعتی مزینانی - محمد تقی

(۱۲۸۶ - ۱۳۶۶ ه. ش)

نیشابوری، از درس آیات میرزا مهدی اصفهانی، شیخ هاشم قزوینی، شیخ کاظم دامغانی، حاج میرزا احمد مدرس و ارتضا با علوم دینی آشنا شد. تا اینکه مدرسه فاضل خان را به عنوان حفظ آثار قدیمه بستند و طُلاب را از آنجا اخراج کردند.^۱

استاد به تدریس در مدارس جدید رو آورد و به موازات آن به فراگیری علوم دینی ادامه داد. پس از شهریور ۱۳۲۰ که فعالیت‌های سیاسی آزاد شده بود، به مبارزه علیه حزب توده پرداخت و یک تدریس در دانشسرا که مرکز

فعالیت حزب توده شده بود، از پیشروی حزب توده پیشگیری کرد و بعداً در فاصله سالهای ۱۳۳۷ - ۱۳۴۰ ه. ش. به دعوت دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد، در آنجا نهج البلاغه و تفسیر قرآن تدریس کرد.

استاد محمد تقی شریعتی، اندیشمند و مفسر قرآن، سال ۱۲۸۶ شمسی در یک خانواده روحانی در مزینان از توابع سبزوار چشم به جهان گشود. مقدمات را نزد پدرش شیخ محمد مزینانی و عمومی خود آموخت و سال ۱۳۰۶ برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و در مدرسه فاضل خان حَجْره گرفت. پس از آشنایی با ادبیات در محضر میرزا عبدالجواد نیشابوری و شیخ محمد تقی

۱ - استاد محمد تقی شریعتی مدافع شریعت در برابر انحصار و طاغوت، کیهان فرهنگی، مصاحبه با اسناد بهمن ۱۳۶۳ شماره ۱۱ ص ۶

استاد شریعتی در تاریخ ۲۲ آبان ۱۳۴۱ پس از ۳۰ سال تدریس بازنشسته شد. او در طول دوران فعالیت علمی و فرهنگی خود، ضمن تدریس در سال ۱۳۲۳ کانون نشر حقایق اسلامی را در مشهد تأسیس کرد. در سال ۱۳۲۸ که جبهه ملی به رهبری دکتر مصدق تشکیل شد و موضوع «ملی شدن صنعت نفت» جمعیتی بنام «جمعیت‌های هیئت موئلفه اسلامی» در مشهد شکل گرفت و استاد به عنوان مؤسس کانون نشر حقایق اسلامی آن شرکت کرد و مدتی بعد در کمیته عالی سرپرستی آن شرکت کرد و پس از آن در دوره هفدهم مجلس شورای ملی مطرح شد ولی انتخابات ابطال گردید.

در شهریور ۱۳۳۶ سازمان امنیت استاد را همراه فرزندش دکتر علی شریعتی و ۱۵ تن دیگر از سران نهضت مقاومت ملی بازداشت و به زندان قزل قعله برد. پس از مدتی استاد آزاد شد و به مشهد بازگشت. مرحوم آیت‌الله العظمی سید محمدهادی میلانی از

ایشان خواست تا مجلس تفسیر خود را در منزل ایشان ادامه دهد و خود نیز از باب تشویق مردم، بعضی شبها در مجلس شرکت میکرد و این جلسه سه سال ادامه یافت.

مرحوم محمدتقی شریعتی از آنجا که معتقد بود در برابر عوام روش اثباتی باید داشت نه نفیسی و به جای تخطئه افکار آنها باید راه درستتر را به آنها شناساند، در عاشرای ۱۳۴۰ دسته‌ای حدود ده هزار نفر از روشنفکران، دانشجویان و بازاریان را با شعارهایی آن شرکت کرد و مدتی بعد در کمیته عالی سرپرستی آن شرکت کرد و پس از آن در دوره هفدهم مجلس شورای ملی مطرح شد و نتیجه این شد که سال ۴۱ بعد از رسیدن دسته راه‌پیمایان به صحن عتیق، از سخنرانی استاد جلوگیری کردند و در سال ۱۳۴۲ پیش از محرم مانع حرکت او شدند و همان سال ایشان به دعوت اسناد شهید مرتضی مطهری و توصیه آیت‌الله العظمی میلانی به تهران رفت و در حسینیه ارشاد به تبلیغ پرداخت و

علاوه بر آنجا مدتی نیز در زمان بازداشت آیت‌الله سید محمود طالقانی، بجای ایشان در ماه رمضان در مسجد هدایت تفسیر گفت. کتاب خلافت و ولایت در قرآن و سنت، تفسیر نوین، وحی و نبوت در قرآن، چرا حسین قیام کرد، امامت در نهج البلاغه از آثار اوست. دکتر علی شریعتی تنها فرزند ذکور اوست که بطور مرموز در انگلیس در ۲۹ خرداد ۱۳۵۶ در ۴۴ سالگی

پژوهتگر. وی در سال ۱۳۰۳ ه. ش در تربت حیدریه چشم به جهان گشود. تحصیلات ابتدایی را در دبستان رضاییه تربت و تحصیلات متوسطه را در مشهد به اتمام رسانید. در آغاز جوانی چند سال در خدمت آستان قدس رضوی بود و مشاغلی از قبیل ریاست امور اداری و مالی بیمارستان امام رضا علیه السلام، ریاست اداره اراضی و مستغلات و ریاست خزانه و موزه آستان قدس را بر عهده داشت. ^۱ ایشان ضمن خدمت در آستان قدس، همواره

کشته شد. استاد در غم از دست دادن علی گریست و پس از ۸۰ سال تلاش در عصر دوشنبه ۳۱ فروردین ۱۳۶۶ به دار بقا شتافت و در غرفه‌ای از صحن آزادی حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(۱۵۹)

شکورزاده بلوری - ابراهیم

(۱۳۰۳ - ۱۳۸۱ ه. ش)

دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری،
استاد زبان و ادبیات فرانسه، محقق و

۱ - حاج محمد احسنام کنوپانیان: شمس الشمس / ۳۶۰.

به تدریس در دبیرستان‌ها و دانشکده ادبیات، الهیات و پزشکی اشتغال داشت.^۱

شکورزاده در سال ۱۳۳۹ ه. ش به قصد ادامه تحصیل در رشته زبان و ادبیات فرانسه و اخذ درجه لیسانس در این رشته در دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد ثبت نام کرد و حائز رتبه اول گردید و در سال ۱۳۴۳ ه. ش موفق به اخذ مدرک لیسانس شد. او در سال

۱۳۵۰ ه. ش به قصد ادامه تحصیل و اخذ درجه دکترا به کشور فرانسه

عزیمت نمود و در سال ۱۳۵۴ ه. ش موفق به اخذ درجه دکترای زبان فرانسه

از دانشگاه سوربن پاریس شد. از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۵ ه. ش به عنوان «مربی»

زبان و ادبیات فرانسه، از ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۲ ه. ش به عنوان «استادیار»، از

۱۳۶۴ تا ۱۳۷۰ ه. ش به عنوان «دانشیار» و از سال ۱۳۷۱ ه. ش به

عنوان «استاد» مشغول خدمت در دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی

مشهد بود. و در همین سال شورای

انقلاب فرهنگی و کمیته جذب نخبگان، وی را به عنوان «استاد نخبه» انتخاب کرد.^۲

دکتر شکورزاده بیش از چهل سال سابقه تدریس داشت و در طول این مدت وظیفه خود را همواره به بهترین صورت انجام داد. و به خاطر حسن خدمت و نظم و دقتی که در کار خود داشته، موفق به دریافت تقدیر نامه‌هایی از وزارت فرهنگ، آموزش

عالی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دانشگاه فردوسی مشهد شد. او به چند

زبان زنده دنیا تسلط داشت و همواره نسبت به مشکلات و کمبودها با دیدی

انتقادی و دلسوزانه نگاه می‌کرد. وی علاوه بر تألیف کتب و مقالات متعدد در

رشته زبان و ادبیات فرانسه تحقیقات مفصلی نیز در «فرهنگ عامه» یا

۱ - شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۱۲۴ - ۱۲۵، سال ۳۲، ص ۷.

۲ - همان، بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور / ۶۷

«فولکلور» خراسان داشته است. علاقه‌اش به فرهنگ خراسان باعث شد که افسانه‌ها، امثال، عقاید و رسوم، سنن محلی، جشن‌ها، اشعار و دو بیتی‌هایی را که می‌شنید از همان کودکی آنها را در دفتر مخصوص یادداشت کند. او از همان اوان جوانی دریافته بود که لهجه‌های محلی، فرهنگ عامه، آداب و رسوم و هنرهای ملی رو به نابودی و فراموشی است. از این رو به جمع‌آوری فولکلور خراسان از طریق سفر، مصاحبه، شرکت در مجالس مختلف، همشینی با قشرها و گروه‌های مختلف شهری و روستایی پرداخت.^۱

سه تألیف مهم وی در زمینه فرهنگ خراسان عبارتند از: «عقاید و رسوم مردم خراسان» که در سال ۱۳۴۸ ه. ش برنده جایزه بهترین کتاب سال در رشته علوم اجتماعی و مردم‌شناسی شد، «ترانه‌های روستایی خراسان» و «افسانه‌های عامیانه خراسان». آخرین کتاب در سال ۱۹۷۵ م به زبان فرانسه در مجموعه انتشارات انستیتو مطالعات

ایرانی دانشگاه سوربن پاریس منتشر شد.^۲

استاد شکورزاده علاوه بر سه کتاب فوق چندین کتاب مهم و معتبر نیز تألیف کرد. از دیگر آثار وی می‌توان از کتب زیر یاد کرد: «ده هزار مثل فارسی و بیست و پنج هزار معادل آنها» که جایزه سال کتاب جمهوری اسلامی را به خود اختصاص داد.^۳ «مواعظ و حکم سعدی در بوستان و گلستان با ترجمه و معادل‌های فرانسوی»، «صرف افعال و مورد استعمال زمان‌ها در فرانسه»، «فرهنگ اصطلاحات علوم و معارف اسلامی به زبان فارسی و فرانسه» که از طرف دانشگاه تهران به عنوان کتاب برجسته سال ۱۳۷۷ ه. ش دانشگاهی برگزیده شد و به دریافت جایزه و لوح

۱ - فرزانه سجاد پور: گفتگو با دکتر ابراهیم شکورزاده محقق و پژوهشگر، روزنامه خراسان، ش ۱۴۴۵۹، یکشنبه ۲۷ تیر ۱۳۷۸، ص ۸.

۲ - شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری / ۷.

۳ - فرزانه سجاد پور: پیشین / ۹.

تقدیر مفتخر شد.^۱ شکورزاده پیش از سی مقاله تحقیقی در رشته زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ عامه و علوم اسلامی به زبان‌های فارسی، فرانسه و انگلیسی نوشته است. برخی از مقالات فرهنگ عامه دائرة المعارف ایرانیکا Encyclopaedia iranica به قلم اوست.

دکتر شکورزاده در کارهای هنری نیز دستی توانا داشت و موفق به دریافت جایزه هنری در نقاشی و طراحی نیز شده است. از جمله کارهای هنری و نقاشی‌های او می‌توان به ترسیم آرم مخصوص مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی و تهیه و ترسیم نقش «لا اله الا الله» برای درب ورودی دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد و نیز تهیه رسم الخط فرانسه - انگلیسی اشاره کرد که در سال ۱۳۴۱ ه. ش در مشهد چاپ شده است.

استاد شکورزاده در مجمع بین المللی مطالعات فرانسوی (a.i.c.f) در کشور فرانسه و نیز در مجمع بین المللی

تحقیق در داستان‌های فولکلوریک (s.f.n.r.i) که مرکز آن در شهر گوتنگن آلمان است عضویت داشت.^۲ دکتر شکورزاده در سمینارهای مختلف علمی نیز شرکت می‌کرد. از جمله آنها شرکت در سمینار بین المللی زبان و ادبیات فرانسه در آذر ماه ۱۳۶۹ ه. ش و پنجمین کنگره تحقیقاتی ایرانی در شهریور ۱۳۵۳ ه. ش می‌باشد. وی در سال ۱۳۶۳ ه. ش جهت تکمیل «فرهنگ اصطلاحات علوم و معارف اسلامی» فرصت مطالعاتی گرفته به کشورهای فرانسه و آمریکا مسافرت کرد.^۳ او پس از عمری تحقیق و پژوهش و تدریس در روز ۲۲ اردیبهشت سال ۸۱ در اثر سانحه تصادف در مشهد دار فانی را وداع گفت و در حرم مطهر امام رضا(ع) در صحن

۱ - شرح مختصر احوائی و آثار دکتر ابراهیم

شکورزاده بنوری / ۸.

۲ - همان.

۳ - بانک اطلاعات محققین و منحصین

کشور / ۶۷.

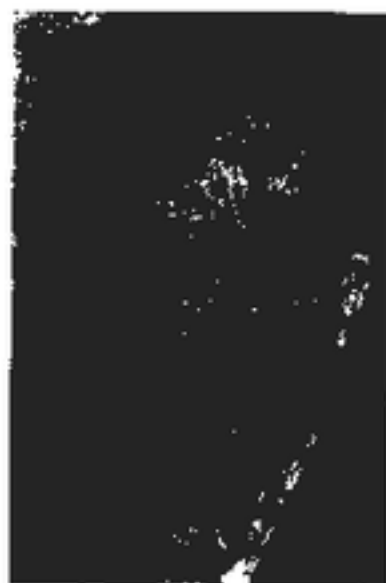
جمهوری به خاک سپرده شد.

سید حسن حسینی

(۱۶۰)

شهیدی - حسن

(۱۲۸۳ - ۱۳۷۸ ه. ش)

دکتر سید حسن شهیدی فرزند سید محمود مشیر، استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد، شاعر و خطاط. او از نوادگان میرزا مهدی شهید است که سال‌ها در سمت استادی به جامعه پزشکی خدمت نمود. وی سال ۱۲۸۳ ه. ش در مشهد و در خانواده‌ای مذهبی و مرفه متولد شد. دوره مقدماتی و ادبیات عرب را در نزد ادیب نیشابوری

معروف به ادیب اول به پایان رسانید. سپس دوره متوسطه را در همین شهر طی نمود. آنگاه جهت اخذ دکترای پزشکی در سال ۱۳۰۸ ه. ش عازم فرانسه گردید و در شهر نانسی پس از اخذ مدرک (پ، ت، آ) از دانشکده علوم وارد دانشکده پزشکی همان شهر گردید و در سال ۱۳۱۶ ه. ش دوره پزشکی را به اتمام رساند و به عنوان دانشجوی ممتاز معرفی گردید. پایان نامه تحصیلی وی تحت عنوان «انفکسیون اریون تجربی» بود که نظر بر اهمیت آن به هزینه دانشکده پزشکی نانسی به صورت کتاب منتشر شد.

شهیدی در ضمن اقامت در فرانسه مدتی در سرویس بیمارستان‌های عفونی زیر نظر پروفیسور دولار در مورد ویروس‌ها تحقیق نمود و در همین ایام بررسی جدیدی در مورد اثر استرکنین در معالجه مسمومیت از باربیتوریک‌ها نمود در نتیجه این تحقیقات ارزنده تقدیم آکادمی علوم فرانسه و سوسیتیه بیولوژی نانسی گردید و بعد از مراجعت

عهده ایشان واگذار گردید. در سال ۱۳۲۵ ه. ش با تأسیس دانشکده پزشکی به عنوان دانشیار، تدریس تراپوتیک به عهده ایشان واگذار شد و در سال ۱۳۳۶ ه. ش به عنوان استاد دانشکده پزشکی برگزیده شد.

دکتر شهیدی مسئولیت‌های اجرایی متعددی از جمله سرپرستی اداره بازرسی دانشگاه، سرپرست موقت دانشکده کشاورزی، رئیس دانشکده پزشکی مشهد و معاون دانشگاه مشهد و نیز در سال‌های ۱۳۷۱ ه. ش به بعد عضویت ایرانسرای فردوسی را به عهده داشتند. در خلال استادی ایشان چندین سفر مطالعاتی به خارج از کشور نمود و در گروه پروفیسور لونکر و پروفیسور سولیه و پروفیسور تیلن و پروفیسور گیل در مورد بیماری‌های قلب و عروق در پاریس و استکهلم و انگلستان تحقیق نمود و مدت چهار سال عضو هیئت علمی مجله طبی خاورمیانه و طب عمومی و مجله دانشکده پزشکی مشهد بود. وی بیش از نیم قرن در خدمت

بسه ایران مدتی سرپرست بهداری شهربانی خراسان و بیمارستان منتصریه و آزمایشگاه بیمارستان شاهرضا (امام رضا) شد. در ابتدای جنگ جهانی دوم بیماری‌های مقاربتی در مشهد شیوع پیدا نمود به کمک همکاران خویش دکتر سامی راد، دکتر ضیایی و دکتر محمد تقی رادپور، انجمن تعاون و بهداشتی تشکیل داد و کمک‌های ارزنده‌ای به بیماران نمود. در سال ۱۳۲۰ ه. ش بیماری تیفوس اگزاناتیک و تب راجعه در استان خراسان شایع شد و ایشان با کمک افراد خیر جمعیت مبارزه با این بیماری تشکیل داد و خدمات ارزنده‌ای ارائه نمود. او در سال ۱۳۲۱ ه. ش به عنوان دبیر و مدیر عامل جمعیت شیر خورشید در آمد و در موقع بروز زلزله در باخرز و سیل در مشهد و نیشابور به اقشار آسیب دیده کمک نمود.

همزمان با تأسیس آموزشگاه عالی بهداری در سال ۱۳۱۸ ه. ش تدریس شیمی و بیولوژی بیماری‌های داخلی به

دانشگاه به تعلیم و تربیت دانشجویان پزشکی پرداخت و بنیانگذار رشته قلب‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی مشهد بود.^۱

دکتر شهیدی علاوه بر اطلاعات وسیع پزشکی و مطالعه مستمر مجلات پزشکی از خطاطان و خوشنویسان و نیز از ادبا و شعرای معاصر بود که کتاب «گلشن راز» سروده شیخ محمود شبستری را به خط نستعلیق بسیار زیبایی به رشته تحریر درآورده است. این کتاب اکنون در نزد دختر ارشدی خانم گیتی شهیدی موجود است. **آلهم** خطوط متفرقه ایشان نیز جمع آوری شده و هم اکنون در نزد دختر دیگرش خانم مینا شهیدی نگهداری می‌شود.

از رباعیات اوست:

یک چند میان کوچه بازی کردیم

یک چند هوای سر فرازی کردیم

القاصه در این دنار فنا روزی چند

ما نیز هوای دست درازی کردیم

اوضاع جهان در هم و آشفته ز چیست

مسئول چنین وضع بگویند که کیست

هر روز پریشانی ما بیش ز پیش
راه و روش چرخ چرا رو به بدی است
در خانه دکتر شهیدی به روی همه
علما و فضلا، ادبا، شعرا و دوستان باز
بود. صبح روزهای پنجشنبه هر هفته
نشست علمی و دوستانه‌ای مرکب از
پزشکان صمیمی وی و بعد از ظهر
روزهای جمعه نشست علمی دیگری از
علما، فضلا، ادبا و شعرا در منزلش
تشکیل می‌شد که جلسه روزهای
پنجشنبه هنوز بعد از مرگش توسط
فرزندانش ادامه دارد. ایشان خادم
افتخاری حضرت رضا علیه السلام بود. نمازش
را سر وقت می‌خواند و از غیبت پرهیز
کامل داشت، حسرت زندگی مردم را
نمی‌خورد، زیاده طلب نبود و بطور کلی
از لحاظ نظم و ترتیب در خانواده‌اش
سرمشق دیگران بود. حافظه بسیار قوی
داشت و حتی در اواخر عمر از همان
حافظه دوران جوانی خویش برخوردار
بود و با وجود کهولت سن فراموشکاری

۱ - نشریه داخلی سازمان نظام پزشکی مشهد،

به سراغش نیامده بود و تا یک روز قبل از مرگش در مطب خود به کار طبابت اشتغال داشت.

دکتر شهیدی پس از عمری خدمت و وارستگی سرانجام در ۲۲ اردیبهشت ماه سال ۱۳۷۸ ه. ش به علت بیماری ریه در بیمارستان قائم درگذشت و روز شنبه ۲۵ اردیبهشت ماه در صحن جمهوری اسلامی حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.^۱

شیخ ضمن تحصیل به پدر کمک

می نمود. از همین زمان بود که با

مشکلات طبقه محروم آشنا شد و گویی

با خود عهد بست تا تمامی توان خود را

صرف این قشر نماید. دکتر علاوه بر

این، چون برادری دلسوز از سه خواهر و

برادرش نیز نگهداری نمود تا هر یک با

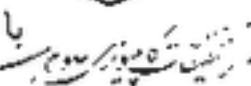
تحصیلات مناسب به مشاغل شریفی

چون آموزگاری و خدمت در

پرورشگاهها و خدمات انسانی دیگر

اشتغال یافتند. همچنین برادر مرحوم

دکتر به خدمت در ارتش در آمد و خود

(۱۶۱)

شیخ - مرتضی

(۱۲۸۶ - ۱۳۵۵ ه. ش)

دکتر مرتضی شیخ در سال ۱۲۸۶ ه. ش در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی و همچنین تحصیلات خود را تا سطح مدرسه عالی طب در آنجا ادامه داد و با درجه دکترای طب فارغ التحصیل شد. پدر ایشان به شغل زرگری مشغول بود و پس از آنکه به دلایلی دچار مشکل مالی گشت، دکتر

۱ - اطلاعات خانم اندیس شهیدی خواهرزاده و خانم مینا شهیدی دختر مرحوم دکتر شهیدی.

مرتضی شیخ ۶۹ سال در میان مردم زیست و با مردم خندید و با آنها بیشتر از آنها گریست. در رنج‌ها التیامی به دردها و دست پر عطفوتش همیشه یاری بخش افتادگان بود. دکتر روحی عظیم و متواضع داشت. در مقابل مریض‌هایش با فروتنی رفتار می‌کرد گویی چون یکی از آنهاست. به حق عاشق مردم بود و به تمامی آنان که عاشق مردم بودند عشق می‌ورزید و در مقابل آنان که وابستگی شدیدی به مسایل مادی داشتند شدیداً جبهه می‌گرفت و اعتقاد راسخ داشت که مفهوم زندگی واقعی خدمت به مردم محروم است و خدمت به افراد ثروتمند چندان برایش ارزشی نداشت چرا که معتقد بود برای خدمت به این افراد پزشکان زیادی حاضرند. برخورد ایشان با اختلاف سن و روحیه بیماران فرق می‌کرد. او با جوانان آنگونه برخورد می‌کرد که گویی همسن آنان است و این گونه بود که به راحتی با اقشار مختلف رابطه برقرار می‌کرد و در

نیز از آنجا که معتقد بود عاطفی‌ترین حرفه جهت یاری مردم پزشکی است همین شغل را برگزید. وی پس از اخذ درجه دکترا به خدمت سربازی احضار شد سپس به ماکو و مراغه رفت و در عزیمت در سیستان و بلوچستان به خدمت پرداخت و موفق به تأسیس بیمارستان دولتی گردید تا مردم مستضعف آن دیار بتوانند از خدمات رایگان بهره‌مند گردند. دکتر پس از ازدواج از طریق بهداری به مشهد منتقل و در کارخانه قند مشغول به خدمت شد. محدودیت میزان خدمت رسانی دکتر را بر آن داشت تا در نقاط محروم شهر چندین مطب افتتاح کند. این مطب‌ها ابتدا در میدان شهدای امروز و سپس در نقاط محروم دیگری چون سرشور، فلکه برق و محله نوغان تأسیس شدند. وی در پاسخ به این سؤال که چرا فقط در نقاط محروم مطب زده‌اید؟ می‌گفت: چون مردم امکان آمدن به مطب مرا ندارند و ایاب و ذهاب ایجاد هزینه می‌کند لذا من به میان آنها رفته‌ام. دکتر

فرزندان وی به ایشان پیشنهاد کرد حداقل ویزیت را ۵ تومان کنید. دکتر در جواب گفت: عزیزم من یا دیوانه‌ام یا پیغمبرم، اگر دیوانه‌ام با دیوانه کاری نمی‌توانید بکنید و اگر پیغمبرم بی خود می‌کنید به پیغمبر خدا دستور می‌دهید. روزی مردی از دکتر سؤال می‌کند: شما چرا با این سن و خستگی ناشی از کار از موتور سیکلت استفاده می‌کنید؟ دکتر در جواب گفت: منزل مریض‌هایی که من به عیادتشان می‌روم آن قدر پیچ در پیچ است و کوچه‌های تنگ دارد که هیچ ماشینی از آن نمی‌تواند عبور کند بنابراین مجبورم با موتور به عیادتشان بروم.

در سال ۱۳۵۲ ه. ش دکتر به علت بیماری سخت بستری گردید و مردم به طور خودجوش برای وی مراسم دعا برپا نمودند. دکتر شیخ در سال ۱۳۵۵ ه. ش پس از چند سال بیماری به دیار حق شتافت. و پس از فوت ایشان مراسم تشییع بسیار با شکوهی برای وی به عمل آوردند که تا آن زمان شهر مشهد چنین مراسمی به خود ندیده بود.

یک کلام عاشق مردم بود. سبزی فروشی می‌گوید: ابتدا که دکتر در محله سرشور مطب باز کرده بود و من هنوز ایشان را نمی‌شناختم هر روز قبل از رفتن به مطب نزد من می‌آمد و قیمت سبزی‌ها را یادداشت می‌کرد اما خرید نمی‌کرد پس از چند روز حوصله‌ام سر رفت و با کمی پرخاش به او گفتم: مگر تو بازرسی که هر روز می‌آیی و وقت مرا می‌گیری؟ وی گفت خیر من دکتر شیخ هستم و قیمت سبزیجات را برای آن می‌پرسم تا ارزانترین را برای بیمارانشان خود تجویز کنم.

از دکتر خدیو جم نقل است: روزی در مطب دکتر بودم و او برای بیمارانش آب پاچه تجویز می‌کرد. از ایشان پرسیدم چرا به جای سوپ جوجه آب پاچه تجویز می‌کنید؟ ایشان گفتند چون برای جبران ضعف بدن بیمار مانند سوپ جوجه مؤثر است و مهمتر آنکه آب پاچه گوسفند ارزان است. روزی در اواخر عمر که دکتر در بستر بیماری بود و همانجا هم بیمار می‌دید یکی از

علیرغم اینکه دکتر سفارش کرده بود
وی را در قبرستان عمومی شهر دفن
کنند. استاندار وقت دستور داد که بیکر
وی را در حرم مطهر به خاک بسپارند.
علی سکندی

مرکز تحقیقات و اسناد ملی جمهوری اسلامی ایران

(۱۶۲)

صادقی - رضا

(۱۳۵۶ - ۱۳۷۶ ه. ش)

قرآن را فرا گرفت. تحصیلات ابتدایی را در مدرسه شهید هاشمی نژاد چکنه و راهنمایی را در مدرسه پیام انقلاب و شهید مفتح و دبیرستان را در مرکز استعدادهای درخشان مشهد به اتمام رساند.

او توانست به مسابقات قرآن و نهج البلاغه و مسابقات علمی در سطح شهرستان و ناحیه راه یابد و مورد توجه محافل علمی قرار گرفت.

در یازدهمین المپیاد ریاضی و چهارمین المپیاد کامپیوتر استانی، به کسب مدال نقره کامپیوتر و مدال طلای ریاضی مرحله کشور (بهمن ۱۳۷۲) موفق شد و از آزمون کنکور برای ورود به دانشگاه معاف گردید و به عضویت تیم ریاضی ایران در آمد. وی درسی و

رضا صادقی فرزند حسن برگزیده یازدهمین المپیاد ریاضی. وی اول اردیبهشت ماه ۱۳۵۶ ه. ش در مشهد به دنیا آمد. در پنج سالگی در زادگاه پدر و مادرش چکنه سفلی از توابع نیشابور.

۱۳۷۶. بورسیه مرکز تحقیقات فیزیک
نظری و ریاضیات ۱۳۷۴ - ۱۳۷۶.
نویسنده ریاضی عمومی (۲) به گواهی
دکتر یحیی تابش که ناپدید شده است.
دانشجوی برگزیده دانشکده علوم
ریاضی دانشگاه صنعتی شریف ۱۳۷۶ -
۱۳۷۷. ارائه مقاله (اعداد ساختی -
جهان متاهی) در اولین سمینار ریاضی
کشور در دانشگاه شهید چمران اهواز
۷۶/۱۲/۲۴.

شرکت وی در سمینار ریاضی کشور
در دانشگاه شهید چمران آخرین
دستاوردی بود که سرانجام پس از دفاع
از مقاله و ختم سمینار در بازگشت از
اهواز به تهران سحرگاه ۷۶/۱۲/۲۶
اتوبوس حامل دانشجویان صنعتی
شریف به دره سقوط کرد. صادقی ۱۲
روز قبل از حادثه در ۷۶/۱۲/۱۴ در
شعری از مرگ چنین سخن گفته است:

مرگ چنگال تیز می‌کند از برای دریدنم

در گورهای نمناک زمزمه‌ای

مردگان رسیدن عضوی جدید را

به نجوا بازگو می‌کنند...

پنجمین المپیاد ریاضی هنگ کنگ بین
۶۹ کشور شرکت کننده موفق به دریافت
مدال نقره شد و در تیر ماه ۱۳۷۳
(۱۹۹۴ م) مدال طلای دوازدهمین
المپیاد ریاضی و مدال طلای پنجمین
المپیاد کامپیوتر کشوری (بهمن ماه
۱۳۷۳) را به دست آورد و مجدد به
عضویت تیم ریاضی در آمد و مدال
طلای سی و ششمین المپیاد جهانی
ریاضی در تورنتوی کانادا را بین ۷۱

کشور شرکت کننده (تیر ماه ۱۳۷۴)
۱۹۹۵ م) کسب کرد.

از اول مهر ۱۳۷۴ با انتخاب خودش
در رشته ریاضی محض دانشکده
ریاضی صنعتی شریف مشغول تحصیل
شد و اهم فعالیت‌های او عبارتند از:

تحصیل زبان فرانسه علاوه بر
دروس دانشگاهی جهت آشنایی به دو
زبان خارجی. مدرس تمرین ریاضی
یک دانشکده علوم ریاضی دانشگاه
صنعتی شریف در سال ۱۳۷۵ - ۱۳۷۶.
مدرس دوره‌ای آموزشی المپیاد ریاضی
باشگاه جوانان دانش پژوه ۱۳۷۴ -

او به اتفاق شش نفر دیگر به نام‌های آرمان بهرامیان، فرید کابلی، علیرضا سایبان، علی حیدری، مرتضی رضایی، مجتبی لطفعلی زاده مهرآبادی به لقاء الله پیوستند. بیکرش با مساعدت آیت الله واعظ طبسی تولیت آستان قدس رضوی در قطعه شهدای حرم رضوی در صحن جمهوری به خاک سپرده شد. ۲ مدال جهانی و ۴ مدال کشوری وی با احکام مربوطه پس از فوت او توسط پدرش به آستان قدس اهداء شد. مدال‌های وی در موزه آستان قدس نگهداری می‌شود.

قطعه شعر زیر از آخرین سروده‌هایی است که در ۷۶/۱۲/۱۹ یعنی ۷ روز قبل از فوتش با عنوان «مرگ شیرین است» سروده است:

در آن هنگام

که برگ‌های رقصان،

درختان را وداع می‌گویند

برایم گونالی بکنید

در آن هنگام

که بستری از برگ

برای خفتن ابدیم آماده می‌شود
کلاغ‌ها را به آسمان خون گرفته دعوت کنید
در آن هنگام
که در میان خش خش برگ‌ها خواب خوش
می‌کنم

قطرات باران را

به سوی گونه هایم روانه کنید

و آنگاه

که در بستر خویش آرام می‌گیرم

چادر پر ستاره شب را

بر روی آسمان بگسترانید

و سکوت را با من تنها گذارید

رضا از لحاظ رفتاری و طرز تفکر، فردی بود پرسشگر که منتظر جواب می‌ماند و جواب را با درک و منطق خودش مورد ارزیابی قرار می‌داد و تجزیه و تحلیل می‌کرد. از وقت خودش کمال استفاده را می‌برد. موقع مطالعه چنان سسرگرم می‌شد که از آنچه پیرامونش می‌گذشت بی‌اطلاع می‌ماند. خستگی درس را با مطالعه درسی یا با کتابی دیگر برطرف می‌کرد. با آگاهی و با هدف مشخص رشته تحصیلی خود را

انتخاب می‌کرد. در مطالعه و درس خواندن سخت کوش و دارای پشتکار عجیبی بود. موفقیت‌های خود را بروز نمی‌داد. او هیچ‌گاه از کسب موفقیت علمی مغرور نشد. ساده زیست و ساده پوش بود. کتاب را از همه چیز بیشتر دوست داشت. مسایل المبیاد بویژه ریاضی رضا را از مسایل دینی و اعتقادی دور نکرد. شکست را مایه پیروزی می‌دانست و در واقع پیروزی

رضا از شکست آغاز شد. راستگو، امانتدار و پاک بود. او با اینکه چند دعوت نامه از کشورهای خارجی دریافت کرد هیچ وقت آرزوی رفتن به خارج را نکرد چون به سرزمین نیاکان خود ایران علاقه‌مند بود. رضا فقط در ریاضی موفق نبود بلکه اگر ادامه می‌داد موفقیت او در ادبیات، شعر و فیزیک کمتر از ریاضی نبود. اشعاری که سروده است گویای این مدعاست.^۱

علی جان سکندری

مرکز تحقیقات و پژوهش‌های اسلامی

۱ - حسن صادقی: یادبود زنده یاد رضا صادقی؟
روزنامه قدس ۱۳۷۶/۱۲/۲۸؛ روزنامه
خراسان ۱۳۷۶/۱۲/۲۷.

ط

(۱۶۳)

طیب سرکار خاصه - سید
احمد

(۱۱۳۴ هـ. ق)

سرکار خاصه» پیدا کرد و در سال
۱۱۳۴ هـ. ق چشم از جهان فرو بست و
در حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام واقع در
پایین پای مبارک مدفون گردیده

میرزا سید احمد طیب از اطباء قرن
دوازدهم هجری. وی عنوان «طیب»
است.^۱

ابراهیم زنگنه

میرزا تحقیق که متولد مدینه است

۱ - محمد علی خان سدید السنطنه میثابی:

(۱۶۴)

عدالتی شعر باف - محمد تقی

(۱۳۲۴ - ۱۳۸۳ ه. ش)

خانواده‌ای مذهبی در مشهد به دنیا آمد. پدرش حسن به شغل نساجی اشتغال داشت که از یزد به مشهد مهاجرت کرده بود. دکتر عدالتی تحصیلات ابتدایی تا متوسطه را در مدارس مشهد گذراند^۱. از سال ۱۳۴۶ ه. ش در مقطع کارشناسی رشته فیزیک در دانشگاه فردوسی مشهد به ادامه تحصیل پرداخت.^۲ پس از اتمام دوره کارشناسی در سال ۱۳۵۰ ه. ش به عنوان کارمند کتابخانه و در سال‌های

دکتر محمد تقی عدالتی شعر باف
استاد دانشگاه، ستاره شناس، مؤلف و
محقق مدیر گروه جغرافیا و نجوم بنیاد
پژوهش‌های اسلامی.

وی در ۳۱ تیر ماه ۱۳۲۴ ه. ش در

۱ - محمد رضا قصابیان: یادای از زنده یاد دکتر محمد تقی عدالتی، مجله مشکوة، شماره ۸۳، تابستان ۱۳۸۳، ص ۱۲۹؛ پرونده پرسشی دکتر عدالتی در کارگزینی بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس.

۲ - سانک اطلاعات محققین و منحصین کشور / ۱۹۶

مطالعاتی خویش را در زمینه ستارگان
دوتایی امریکا لیکس نبراسکا سال
۱۳۶۷ تا ۱۳۶۸ ه. ش به پایان برد.^۵

دکتر عدالتی علاوه بر تدریس و
تحقیق در دانشگاه فردوسی مشهد،
ریاست شورای تفویم کشور، عضو
شورای استهلال دفتر مقام معظم
رهبری، مدیر گروه جغرافیا و نجوم بنیاد
پژوهش‌های اسلامی آستان قدس
رضوی، عضویت در هیأت تحریریه
مجله مشکوة، مؤسس و مسئول انجمن
نجوم آماتوری آستان قدس را بر عهده
داشت.^۶ فعالیت‌های علمی و پژوهشی
وی در زمینه‌های نجوم و تأسیس
رصدخانه و همکاری با مجامع علمی -

۱۳۵۲ ه. ش تا ۱۳۵۴ ه. ش به عنوان
کارشناس آزمایشگاه فیزیک در
دانشکده علوم مشغول به کار شد. سال
۱۳۵۳ ه. ش برای ادامه تحصیل به لندن
رفت و در دانشگاه دور هام انگلستان
در رشته کیهان‌شناسی موفق به اخذ
مدرک کارشناسی ارشد گردید.^۱ از سال
۱۳۵۵ تا ۱۳۵۷ ه. ش موفق به اخذ
دکترای فیزیک ستارگان از دانشگاه
منچستر انگلستان شد.^۲ رساله دکترای
او «تعیین عناصر هندسی فیزیک
ستارگان دوتایی» بود.^۳ پس از
بازگشت به ایران دوباره در دانشگاه
فردوسی مشهد با سمت هیأت علمی به
تدریس و تحقیق در رشته فیزیک و
نجوم پرداخت.^۴ دکتر عدالتی دوره‌های
کتابداری و فیزیک نجومی و
کیهان‌شناسی را در سال ۱۳۵۱ و ۱۳۷۰
ه. ش در تهران و تحقیقاتی در آنالیز و
فتومتری سیستم دوتایی مشاهده و
آنالیز سیستم دوتایی را در طی
سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۱ ه. ش
گذرانید. وی همچنین فرصت‌های

۱ - محمد رضا قصابیان: پیشین / ۱۲۹: بانک

اطلاعات محققین و منحصصین کشور / ۱۹۶.

۲ - بانک اطلاعات محققین و منحصصین
کشور / ۱۹۶.

۳ - همان.

۴ - محمد رضا قصابیان: پیشین / ۱۲۹.

۵ - بانک اطلاعات محققین و منحصصین
کشور / ۱۹۶.

۶ - روزنامه قدس ۱۳۸۳/۶/۱۵، ص ۷.

پژوهشی داخل و خارج کشور سبب شد تا در سال ۱۳۸۲ ه.ش به عنوان استاد نمونه کشور از دانشگاه فردوسی مشهد شناخته شود و چندین لوح سپاس و تقدیر نامه از مراکز علمی و پژوهشی داخل و خارج دریافت نماید. فعالیت‌های علمی او را می‌توان در چند محور یاد آور شد:

الف - ترجمه و تألیف بیش از ۵۰ کتاب در موضوعات نجوم و اختر فیزیک، اوقات شرعی و استهلال که ۲۲ کتاب در ده سال همکاری وی در بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی چاپ و منتشر گردیده است و مقداری دیگر آماده چاپ می‌باشد.

ب - نگارش ۱۷ مقاله به زبان انگلیسی چاپ شده در نشریات معتبر کشورهای خارجی و مجامع بین‌المللی و چند کتاب در دست چاپ.

ج - نگارش ۲۶ مقاله به زبان فارسی در نشریات معتبر دانشگاهی و مراکز پژوهشی به چاپ رسیده که حدود ۱۰ مقاله در فصلنامه مشکوة بوده است.

د - شرکت در بیش از ۳۵ سمینار و کنفرانس علمی داخلی و خارجی.^۱
ه - ارائه و اجرای بیش از ۱۶ طرح پژوهشی - علمی.

دکتر عدالتی به لحاظ اخلاقی انسانی وارسته، متدین و مردم‌دار بود و به دانشجویانش علاقه‌ای خاص داشت. وی خوشرو و خیر خواه مردم بود. خانواده‌اش نسبت به کارهای خیری که می‌کرد اطلاعی نداشتند. ستاره عمر ستاره‌شناس بزرگ ایران ناگهان افسوس کرد و در ۱۹ شهریور ماه ۱۳۸۳ ه.ش به دنبال عارضه مغزی از این دنیا رخت بست و در حرم مطهر رضوی دفن گردید.

علی جان سکندری

۱ - محمد رضا فصایان: پیشین/۱۲۹۱.

ف

(۱۶۵)

فاطمی - سید محمد تقی

(۱۲۸۳ - ۱۳۷۴ ه. ش)

پدرش کارمند اداره فرهنگ و اوقاف بود. او خواندن و نوشتن را در خانه فرا گرفت، پس از تأسیس دبیرستان «حصارمیه» در کلاس پنجم آن دبیرستان به تحصیل پرداخت و چون دارای هوش و نبوغ بود در کلاس‌های پایین‌تر نیز تدریس می‌کرد و خود از وجود استادان مشهور فیزیک شیمی و ریاضی، مانند مهندس علی ریاضی و غلامحسین زیرک زاده و استاد جلال الدین همایی بهره گرفت. در سال ۱۳۰۵ یا ۱۳۰۶ ه. ش در مسابقه محصلین اعزام به خارج که از طرف وزارت جنگ ترتیب یافته بود شرکت کرد و با رتبه اول برای تحصیل در رشته ریاضی به پاریس اعزام شد. چون در آن وقت فرانسه دیپلم ایران را به رسمیت

پرفسور سید محمد تقی فاطمی فرزند حسین، ریاضی دان بنام معاصر. وی در سال ۱۲۸۳ ه. ش در اصفهان در خانواده‌ای تحصیل کرده متولد شد و در دامان مادری پرهیزکار پرورش یافت.

نمی‌شناخت، ناگزیر دوباره در آخرین سال دبیرستان به تحصیل پرداخت، به زودی پی بردند که استعداد و معلومات او در حد بالایی است و می‌تواند برای ادامه تحصیل به دانشسرای عالی راه یابد. او پس از شش سال تحصیل در پاریس در سال ۱۳۱۲ ه. ش به عنوان نخستین فرد ایرانی به درجه دکترای ریاضی نایل آمد و به ایران بازگشت.

پرفسور فاطمی مدتی به تدریس در مدارس نظام پرداخت ولی طولی نکشید که بر اثر اقدامات وزارت فرهنگ و فعالیت‌های دکتر عیسی صدیق اعیان، ریاست وقت دانشسرای عالی به دانشگاه تهران منتقل شد و در دانشکده علوم، دانشسرای عالی و دانشکده فنی به تدریس مکانیک استدلالی، ریاضی عمومی و آنالیز پرداخت و چند ماهی هم مدیر کل فنی وزارت فرهنگ شد و چون علاقه به انجام کارهای اداری نداشت از آن سمت استعفا داد و بار دیگر به تدریس روی آورد.

پرفسور فاطمی تنها ایرانی بود که در

فرانسه در رشته ریاضی «آگروه» شد و چنان به امر تعلیم و تربیت علاقه‌مند بود که در آغاز خدمت، برای دوره ابتدایی کتاب ریاضی نوشت و حدود سال ۱۳۱۸ ه. ش با محسن هنربخش کتاب حساب دبستان را تألیف کرد. وی از شدت علاقه به امر آموزش خود به دبستان‌ها می‌رفت و با دانش‌آموزان کار می‌کرد و چنان در قلب دانش‌آموزان و آموزگاران جای گرفته بود، که نام ایشان پیوسته با تدریس درس ریاضی همراه بود. او حدود ۲۶ جلد کتاب ریاضی همراه آذرنوش، هنربخش، باقر نحوی و احمد بیرشک برای دبیرستان‌های کشور به رشته تحریر درآورد که بعضی از آنها تا سال ۱۳۵۶ ه. ش در دبیرستان‌ها تدریس می‌شد. دکتر فاطمی پس از ۴۵ سال تدریس در دانشگاه‌ها و تربیت معلم تهران و دانشگاه فردوسی مشهد، در سال ۱۳۵۷ ه. ش بازنشسته شد.

از دکتر فاطمی علاوه بر آثار ریاضی، سه کتاب در مکانیک استدلالی منتشر

پرفسور فاطمی مدتی به تدریس در مدارس نظام پرداخت ولی طولی نکشید که بر اثر اقدامات وزارت فرهنگ و

فعالیت‌های دکتر عیسی صدیق اعیان، ریاست وقت دانشسرای عالی به دانشگاه تهران منتقل شد و در دانشکده علوم، دانشسرای عالی و دانشکده فنی به تدریس مکانیک استدلالی، ریاضی عمومی و آنالیز پرداخت و چند ماهی هم مدیر کل فنی وزارت فرهنگ شد و چون علاقه به انجام کارهای اداری نداشت از آن سمت استعفا داد و بار دیگر به تدریس روی آورد.

پرفسور فاطمی تنها ایرانی بود که در

شده است. او تا زنده بود از توجه به علم و آموزش غفلت نورزید.

فاطمی در اواخر عمر در مشهد مقیم شد و در شمار خادمان افتخاری حضرت رضاعلی^{علیه السلام} درآمد و روزهای چهارشنبه هر هفته به حرم مطهر مشرف می شد. ولی چند ماه آخر عمر که نمی توانست از خانه بیرون برود، در گوشه پنجره اتاقش واقع در خیابان پاسداران (چم) مشهد می ایستاد و از دور خدمت مخدوم خود عرض ارادت می کرد. تا اینکه پس از ۹۱ سال زندگی،

نیمه شب هفدهم آذر ۱۳۷۴ هـ. ش. در مشهد درگذشت و جنازه اش در صحن آزادی حرم مطهر امام رضاعلی^{علیه السلام} به خاک سپرده شد.^۱

ابراهیم زنگنه

(۱۶۶)

فراهانی - تاج ماه بیگم

(- ۱۲۸۲ هـ. ق)

حاجیه تاج ماه بیگم دختر میرزا

عیسی قائم مقام فراهانی (متوفی ۱۲۳۷

هـ. ق).^۲ وزیر دانشمند دوره فتحعلی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ هـ. ق).^۳ و خواهر حاجی میرزا موسی خان متولی باشی آستان قدس رضوی (۱۲۲۰ - ۱۲۶۲ هـ. ق).^۴ خطاط، ادیب، خیر و نیکوکار عصر قاجار.^۵

از جمله فعالیت های خیر خواهانه او، وقف کتابخانه خصوصی خود به آستان قدس رضوی است که در ماه شعبان ۱۲۶۲ هـ. ق صورت گرفت.^۶ تذکره نویسان شماره کتاب هایی را که از سوی او به آستان قدس رضوی هدیه

۱ - مجله بکان، شماره ۲۶، ص ۱ - ۴. کیهان علمی، شماره ۲، سال ۴، ص ۳۰ - ۳۰.
۲ - محمد احتشام کاویانیان: شمس السوسوس ۳۲۴/

۳ - محمد علی مدرس تیریزی: زینحانه الادب ۳۹۲/۴

۴ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس ۵۱۵/۲، مهدی بیامداد: شرح حال رجال ایران ۱۶۵/۲.

۵ - بوران فرخ زاد: کارنامه زنان کزای ایران ۲۱۵/

۶ - محمد احتشام کاویانیان: پیشین ۳۲۴/ رضاعتلی شاکری: گنج هزار ساله ۹۴/

سر امام رضا علیه السلام در کنار برادرش
دفن گردید.^۲

محمد جواد هوشیار

شده است بسیار دانسته‌اند.^۱
تاج ماه بیگم در جمادی الاولی
۱۲۸۲ هـ. ق درگذشت و در رواق پشت

فیاض - علی اکبر - بخش اول

مرکز تحقیقات کتابخانه ملی و اسناد ایران

۱ - پوران فرخ زاد: پیشین / ۲۱۵.

۲ - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین

ق

(۱۶۷)

قوامی شهیدی - حسین

(۱۳۰۱ - ۱۳۵۸ ه. ش)

پس از برگشت، مدتی در دبیرستان‌های مشهد به تدریس ریاضی پرداخت ولی چون به مایه اندک علمی راضی نبود، جهت تکمیل تحصیلات خود به سوئیس رفت، در آنجا تغییر رشته داد و به تحصیلات پزشکی پرداخت بعد از اخذ درجه دکترای پزشکی و تخصص جراحی استخوان در سوئیس برای آشنایی و تکمیل تحصیلات و تجارب خود در بیمارستان‌های انگلیس به کار مشغول گردید. پس از چندی به ایران بازگشت ابتدا به بیمارستان شاهرضا (امام رضا علیه السلام) و سپس در بیمارستان قائم مشهد به خدمت مشغول شد و در دانشکده پزشکی مشهد نیز تدریس می‌کرد. قبل از انقلاب اسلامی، مدتی ریاست بیمارستان قائم را به عهده

دکتر حسین قوامی شهیدی فرزند

قوام استاد دانشگاه علوم پزشکی

مشهد. وی از نوادگان مرحوم میرزا

مهدی شهید (متوفی ۱۲۱۸ ه. ق.) است

که سال‌ها در سنگر تعلیم و تربیت به

جامعه پزشکی خدمات شایانی انجام

داده است. وی در سال ۱۳۰۱ ه. ش در

مشهد در خانواده‌ای مذهبی چشم به

جهان گشود. به دبستان رفت، سپس

دوره متوسطه را در رشته ریاضی به

پایان رسانید. آنگاه برای ادامه

تحصیلات به تهران عزیمت نمود و پس

از سه سال از دانشکده علوم تهران به

اخذ درجه لیسانس ریاضی نایل آمد.

بیمارستان قلب تهران بستری نمودند، اما طولی نکشید در بهمن همان سال در این بیمارستان زندگی را وداع گفت، جنازه اش به مشهد منتقل و پس از تشییع در صحن آزادی (نو) حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.^۱ علی جان سکنتری

داشت و در کنگره های علمی در خارج از کشور شرکت می کرد. در سال ۱۳۵۸ ه. ش برای شرکت در کنگره جراحان به پاریس رفت ولی به محض رسیدن به فرودگاه پاریس حالش دگرگون شد و بلافاصله وی را به تهران برگردانده و در

مرکز تحقیقات و پژوهش‌های اسلامی

۱ - استفاده از اطلاعات خانم اقدس شهیدی خواهر دکتر قوامی شهیدی و خواهرزاده دکتر حسن شهیدی.

(۱۶۸)

مجتهدی سید ابوالفضائل

(۱۳۰۹ - ۱۳۸۴ ق.م)

علت تغییر نام فامیلی از حسینی
زنجان به مجتهدی به جهت این است
که پدرشان در مجلس شورای ملی علیه
سیاست‌های رضاشاه به مخالفت
برخواست رضاشاه بدلیل مخالفت‌های
آیت‌الله حسینی زنجان دستور داد تا
مناسب حساس دولتی به اولادش
واگذار نگردد.

از این رو مرحوم سید ابوالفضائل
تصمیم گرفت که فامیلی را به مجتهدی
تغییر دهد تا بتواند در خدمت مردم
قرار گیرد.

دکتر مجتهدی تحصیلات ابتدایی و
متوسطه را در زادگاهش به پایان برد،
سپس وارد دانشکده حقوق دانشگاه
تهران شد و پس از پایان دوره
کارشناسی حقوق سیاسی از این

دکتر سید ابوالفضائل مجتهدی فرزند
فقیه عارف مرحوم آیت‌الله میرزا محمود
حسینی زنجان امام جمعه زنجان در
سال ۱۳۰۹ خورشیدی در شهر زنجان
متولد گردید

دانشگاه موفق شد مدرک کارشناسی ارشد در رشته مدیریت را اخذ نماید.

دکتر مجتهدی با سمت مدیریت آموزش شرکت ملی نفت ایران به کار مشغول شد و مسوول دانشجویان بورسیه شرکت نفت گردید که برای ادامه تحصیل به خارج از کشور اعزام می شدند. وی در سال ۱۳۵۰ ه.ش با حفظ سمت آموزشی طی ماموریت چهارساله به انگلستان اعزام و در سال

۱۳۵۳ موفق به اخذ دکتری فلسفه و

معارف اسلامی از دانشگاه ساسکس

انگلستان گردید. منزلش در لندن در شب های جمعه مرکز اجتماع مسلمانان شهر بود و دانشمندان و اسلام شناسان بزرگی چون استاد رضا روزبه - که از اساتید مرحوم مجتهدی در دوره تحصیلات دانشگاهی به شمار می رفت - در آن مکان به ایراد سخنرانی می پرداختند. وی در سال ۱۳۵۱ به خادمی آستان قدس رضوی مفتخر گردید. دکتر مجتهدی بجز زبان فارسی، به زبانهای ترکی، فرانسه، انگلیسی و

عربی تسلط داشت در سال ۱۳۵۸ به خدمت در وزارت امور خارجه مامور گشت و در سمت اولین سفیر جمهوری اسلامی ایران در کشور هندوستان به خدمتگزاری مشغول شد.

دکتر مجتهدی به علت بیماری قلبی از سیاست کناره گیری کرد و بازنشسته شد ولی به اصرار دوستانی که روحیه قوی خدمتگزاری را در ایشان سراغ داشتند در سال ۱۳۶۰ و دوران بازنشستگی جذب سازمان اقتصاد اسلامی گردید. در سال ۱۳۷۰ ه.ش در

دانشکده الهیات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد به تدریس متون معارف اسلامی به زبان انگلیسی اشتغال داشت و از استادان بنام دانشکده و مورد توجه و علاقه قلبی دانشجویان بود، وی همزمان با تدریس در دانشگاه مشغول ترجمه و نوشتن کتابهای در احقاق حق ائمه اطهار علیهم السلام و معرفی مقامات معنوی ایشان بود. از آثار به جای مانده دکتر مجتهدی می توان به

مجتهدی در اواخر عمرش مشهد مقدس را برای اقامت دائمی خود برگزیده و سرانجام بر اثر بیماری قلبی که داشت شب جمعه ۱۳۸۴/۴/۲۳ پس از اقامه نماز جماعت و در میان جلسه تفسیر و قرائت قرآن در منزل خویش و بین شاگردانش چشم از جهان فرو بست و به لقاء الله پیوست و پس از عمری تلاش مفید در راه جدش در زیر ایوان طلا صحن جمهوری اسلامی حرم مطهر امام رضا علیه السلام آرام گرفت.

مرحوم دکتر مجتهدی نسخه نفیس و خطی صحیفه سجادیه به خط مرحوم پدرش را به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وقف نموده از وی دو فرزند دختر و پسر به یادگار مانده است که هر دو فرزند دکتر مجتهدی از تحصیلات عالی برخوردار هستند.

علی سکندری

منجم باشی - عبدالحسین ← جلد اول

کتابهای زیر اشاره کرد.

۱ - سخنی کوتاه درباره صحابی جلیل القدر امام علی بن موسی الرضا احمد بن ابی نصر بزنطی.

۲ - ترجمه بشارت نبوی به شیعیان علوی - تألیف عمادالدین ابوجعفر محمد طبری امامی.

۳ - شناخت و انحراف ترجمه رساله الاربعین فی احوال النصاب والمخالفین تألیف و میر فیض الله تفرشی.

۴ - ترجمه معیار الشکر در قرآن تسألیم برادر بزرگوارشان آیت الله العظمی سید عزالدین زنجانی.

۵ - شرح دعای صنمی قریش، قنوت شبانه حضرت امیرالمومنین علیه السلام.

۶ - سرگذشت بانوی بزرگوار شهید بنت الهدی صدر.

۷ - ترجمه مسند امام جواد گسردآوری حجت الاسلام عزیزالله عطاردی.

۸ - سرگذشت مرحوم پدر بزرگوارش آیت الله سید محمود حسینی زنجانی امام جمعه فقید زنجانی دکتر

(۱۶۹)

منجم خراسانی - محمد
اسماعیل

(۱۲۲۴ - ۱۲۸۷ ه. ق)

محمد اسماعیل از غدی معروف به «منجم خراسانی» فرزند ابوالقاسم نوه حاج محمد بی خنده از غدی بود که در علم هیئت و نجوم استخراج تقاویم و نیز در تقوا و زهد و قداست شهرت داشت. این علم در خاندان او به احفاد نوادگانش انتقال یافت و فرزندان ایشان در مشهد به نجومیان شهرت دارند. پس از حاج محمد پسرش ابوالحسن طریقتی در کار علمی او را ادامه داد و بعد از وی محمد اسماعیل که برادرزاده و داماد ابوالحسن بود جانشین مقام علمی او گردید.

منجم خراسانی مدت ۳۵ سال به استخراج تقویم اشتغال داشته است. اعتماد السلطنه در مآثر و الآثار در مورد او می‌نویسد: «مولانا محمد اسماعیل منجم مشهدی در هیأت و اعمال نجومیه و احکام آن بی نظیر بود، به حدی که

گویا از وراء پرده نازک به نشاء غیب نظر می‌نمود»^۱ میرزا عبدالرحمن مدرس از وی این پیشگویی را نقل می‌کند: «آسمان امسال یک ثلث از باران خود را نخواهد بارید و زمین یک ثلث از زراعت خود را نخواهد رویاند و سال دیگر دو ثلث از زراعت نروید و سال سوم چنان قحط شود که مردم از گرسنگی بمیرند و دیگران ایشان را از خاک برنگیرند و خدا را شکر که من زنده نخواهم بود». این پیش بینی‌ها همه اتفاق افتاد و خودش قبل از قحط سالی درگذشت.

مرحوم منجم در اوایل سال ۱۲۸۷ ه. ق در سن ۶۵ سالگی چشم از جهان فرو بست^۲ و جنازه او را در صحن عتیق حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام مدفون ساختند او دارای خط خوشی بود و کتاب‌هایی را استنساخ نموده است که

۱ - محمد حسن خاز اعتماد السلطنه: المآثر والآثار / ۲۰۸.

۲ - میرزا عبدالرحمن مدرس: تاریخ علمای خراسان / ۱۱۶ - ۱۱۷.

از جمله قرآنی به خط ثلث در قطع رحلی می‌باشد.

او دو پسر به نام محمد مهدی و ابراهیم داشت که محمد مهدی در علم نجوم به مرحله استادی رسید.

محمد اسماعیل منجم با اسماعیل ازغدی متوفای ۱۲۳۱ ه. ق متفاوت است.

ابراهیم زنگنه

عنوان «درمان آماس درون شامه زهدان پس از زایمان و پس از افکندن جنین با هورمون فولیکولر» به اتمام رسانید.

وی دوره‌های تخصصی ویژه را در بیمارستان‌های تهران فرا گرفت و در سال ۱۳۲۰ ه. ش فارغ التحصیل شد. در بدو خدمت پزشکی دو سال در شهر قوچان فسمالیت کرد، سپس در بیمارستان امام رضای مشهد به سمت رئیس بخش چشم پزشکی منصوب گردید.

(۱۷۰)

مؤید قرشی - محمود

دکتر مؤید قرشی از ابتدای تأسیس دانشکده پزشکی مشهد در سمت دانشیار رسمی عهده دار تدریس رشته بیولوژی گیاهی بود. مدتی بعد ریاست آزمایشگاه را نیز بر عهده گرفت. از سال ۱۳۳۰ ه. ش در مقام استادی چشم پزشکی در دانشگاه مشهد به خدمت ادامه داد. در سال ۱۳۳۴ ه. ش برای تکمیل تخصص خود در رشته چشم پزشکی به کشور فرانسه سفر کرد و با اخذ مدرک رسمی به ایران بازگشت

(۱۲۹۳ - ۱۳۴۵ ه. ش) دکتر سید محمود مؤید قرشی استاد دانشگاه و پزشک متبحر خراسانی. وی فرزند میرزا آقا و نواده میرزا حسن خان حافظ الصحه است. در سال ۱۲۹۳ ه. ش در قوچان متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در زادگاهش و در شهر مشهد دنبال کرد. در سال ۱۳۱۴ ه. ش در دانشکده پزشکی در رشته زنان و زایمان مشغول تحصیل گردید و پایان نامه دکترای خود را تحت

و به خدمت پزشکی و دانشگاهی پرداخت.

دکتر مؤید قرشی دارای فضایل اخلاقی و وجدانی آگاه بود که در راه کسب و خدمات پزشکی لحظه‌ای درنگ نمی‌کرد. وی سرانجام در روز ۲۴ بهمن ۱۳۴۵ ه. ش در سن ۵۲ سالگی

دچار سکته شد و فوت کرد. پیکرش را روز بعد در یکی از رواق‌های صحن عتیق آستان قدس رضوی دفن نمودند. دکتر سیداحمد و دکتر سید آقا از فرزندان او هستند.^۱

رسول سعیدی زاده

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱ - رمضان علی شاکری: اثرنامه، تاریخ جامع قزوچان / ۲۶۲. روزنامه خراسان ۱۳۴۵/۱۱/۲۵

ن

(۱۷۱)

ناصر - ذبیح الله

(۱۳۴۵ هـ. ش)

آن را به عهده گرفت و سالها در این
مقام خدمت کرد. در سال ۱۳۲۶ هـ. ش
به سیستان رفت و رییس فرهنگ آنجا
شد. وی در مدت ریاست خدمات
فرهنگی ارزنده‌ای را انجام داد.

در اواخر سال ۱۳۳۱ هـ. ش به مشهد
آمد و در دبیرستان‌های مشهد به
تدریس پرداخت تا اینکه در سال
۱۳۳۷ هـ. ش بازنشسته شد و عاقبت در
نیمه مهرماه ۱۳۴۵ هـ. ش در مشهد
وفات یافت و در همین شهر به خاک
سپرده شد. شهروندان بیرجندی برای
زنده نگاه داشتن نام او، کتابخانه‌ای را
در بیرجند تأسیس کردند.

از آثارش می‌توان به «کتاب
بلوچستان» که از سوی بنگاه فرانکلین
چاپ و منتشر شده است. اشاره کرد.

ذبیح الله ناصر آموزگار و محقق.
وی در بیرجند متولد گردید. تحصیلات
مقدماتی عربی و ادبی را در مدرسه
«شوکتیه» این شهر به پایان برد و در
همان مدرسه استاد شد و بعدها ریاست

مرحوم ناصح با سه زبان عربی، فرانسه و انگلیسی آشنایی داشت و در تدریس و تحقیق از آنها بهره‌مند بوده است. وی مردی بلند اندام و درشت استخوان با چهره‌ای گندمگون، خوش محاوره و زود آشنا بود و مدت بیست سال با حبیب یغمایی هم صحبت بوده است.^۱

رحمد جو دهم‌سیار

(۱۷۲)

نبی - ابوالفضل

(۱۳۱۶ - ۱۳۸۱ ه. ش)

دکتر ابوالفضل نبی اسناد تاریخ
دانشگاه فردوسی و محقق وی در سال

۱۳۱۶ ه. ش در سراب آذربایجان در خانواده‌ای متوسط و مذهبی چشم به جهان گشود. دوران کودکی او با سختی و رنج همراه بود. زیرا او در چهار سالگی پدرش عباسعلی نبی را که کارمند اداره پست و تلگراف بود بر اثر حادثه‌ای در حین انجام وظیفه از دست داد. و از آن زمان تحت تکفل مادر قرار گرفت. او با حمایت مادی و معنوی مادر دوره تحصیلات ابتدایی را در سراب پشت سر گذاشت و وارد دبیرستان تازه تأسیس منطقه شد. او همزمان با تحصیل در دبیرستان که به صورت شرکت در کلاس‌های شبانه انجام می‌گرفت برای امرار معاش خانواده خود به تدریس در مقطع ابتدایی پرداخت. در سال ۱۳۴۰ ه. ش موفق به اخذ لیسانس علوم تربیتی، تاریخ و جغرافیا از دانشسرای عالی دانشگاه تبریز شد. در همین زمان که دانشجوی دوره کارشناسی بود جهت

۱. نبی، ابوالفضل، تاریخ، ج ۱، ص ۱۹.

دبیرستان‌های اردبیل پرداخت تا اینکه در سال ۱۳۵۳ ه. ش به عضویت هیأت علمی گروه تاریخ دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد درآمد. و تا پایان عمر خود به تدریس در این دانشگاه مشغول بود چندی نیز ریاست گروه تاریخ این دانشگاه را عهده دار بود. طی این مدت او شاگردان زیادی تربیت کرد و آثار ارزنده‌ای از خود برجای گذاشت. وی همچنین با بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس همکاری داشته است.

استاد نبی فردی متدین، باوقار، صبور و در عین حال با ایمان و شوخ طبع بود. او متعلق به نسلی بود که باور داشت در حضور کتاب باید به احترام ایستاد. نسلی که تحقیق و پژوهش در وجود آنان و در سرنوشتشان مؤکد شده بود. سرانجام پس از عمری تلاش و کوشش و تدریس در تیرماه ۱۳۸۱

تأمین مخارج تحصیل به عکاسی روی آورد. وی پس از اخذ لیسانس به استخدام آموزش و پرورش اردبیل درآمد و مدت پنج سال به تعلیم و تربیت در دبیرستان‌های آنجا مشغول بود. با این حال از اندیشه ادامه تحصیل غافل نشد و در سال ۱۳۴۸ ه. ش موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد تاریخ از دانشگاه تهران شد. با توجه به موضوع پایان نامه‌اش «روابط ایران و عثمانی در قرن نوزدهم» همکاری نزدیکی را با اساتید دانشگاه‌های ترکیه آغاز کرد و همین امر زمینه تحصیل او را در مقطع دکترا در دانشگاه آنکارا فراهم ساخت. او در ترکیه در محضر اساتیدی چون پرفسور فاروق سومر، پرفسور کویمن و پرفسور علی سویم به کسب علم و دانش پرداخت. و رساله دکترای خود را با عنوان «چوپانیان در تاریخ ایلخانان» زیر نظر پرفسور فاروق سومر در سال ۱۳۵۲ ه. ش به اتمام رسانید.^۱

دکتر نبی پس از مراجعت از ترکیه مدت کوتاهی به تدریس در

۱ - حسین احمدی، بادی از مرحوم دکتر ابوالفضل نبی، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، مرداد و شهریور ۱۳۸۱/۱۶۶.

۵. ش بر اثر سکنه قلبی درگذشت و در حرم امام رضا (ع) در صحن قدس به خاک سپرده شد.

مطالعات استاد نبشی شامل موضوعاتی چون تاریخ اسلام، تاریخ ترکان، تاریخ مغولان و ایلخانان مغول، فرقه‌های اسلامی، تصوف، نجوم، هنر و معماری اسلامی و ایلات و عشایر ایران می‌شد. از مهمترین کتاب‌های ایشان در زمینه تاریخ ایران و اسلام و نجوم می‌توان از این آثار یاد کرد: «تاریخ آل چوپان» این کتاب که در اصل «پایان نامه دکترای مرحوم نبشی است» در سال ۱۳۵۲ ه. ش توسط انتشارات دانش امروز در تهران چاپ شد که یکی از مهمترین کتاب‌ها جهت بررسی خاندان چوپانیان در قرن هشتم هجری است. «اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در قرن هشتم هجری» این کتاب در سال ۱۳۷۵ ه. ش توسط انتشارات دانشگاه فردوسی به چاپ رسیده است. در این کتاب حکومت‌های محلی ایران در قرن هشتم از جمله: سربداران، آل جلایر، آل

مظفر و آل کرت مورد بررسی قرار گرفته است. «تاریخ نهضت‌های سیاسی و مذهبی ایران تا قرن هشتم هجری» نیز از آثار دیگر اوست که در سال ۱۳۷۶ ه. ش توسط دانشگاه فردوسی به چاپ رسید و در آن نهضت‌ها و قیام‌های مختلف ایرانیان از ابتدای ورود اسلام به ایران تا قرن هشتم هجری از جمله قیام بابک، قیام زنگیان، نهضت حروفیه، قرمطیان، اسماعیلیان و غیره مورد بررسی قرار گرفته است. «تقویم و تقویم نگاری در تاریخ» کتاب دیگر نبشی در سال ۱۳۶۶ ه. ش توسط انتشارات آستان قدس رضوی در مشهد به چاپ رسیده است. در این کتاب استاد به توضیح و تعریف زمان سنجی تقویم‌های مشهور و معمول در تاریخ جهان، روش‌ها و فرمول‌های تبدیل سال‌ها در تقویم‌های مختلف و اصول و قواعد استخراج تقویم می‌پردازد.

«سنجش و مبدأ زمان در نزد ملل» یا «تاریخچه تقویم» چاپ سال ۱۳۵۱ ه. ش اردبیل و «هدایت طلاب به دانش

فردوسی مشهد. «بررسی نظام حکومتی در ایران بعد از اسلام» فصلنامه پژوهش‌های تاریخی ۱۳۷۰، «گفتگوی تمدن‌ها می‌تواند راهگشای حل اختلافات باشد» فصلنامه پژوهش‌های تاریخی ۱۳۷۸، «تشریح برگگی از تقویم و بیان کار مقوم» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ۱۳۶۲ و «ستاره‌شناسی و تاریخ» فصلنامه پژوهش‌های تاریخی ۱۳۶۹.

از آثار ارزشمند استاد نبی در زمینه نجوم باید از ساخت بزرگترین اسطرلاب جهان یاد کرد که در مدت همکاری ایشان در بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس ساخته شد. این اثر کرد هم اکنون در موزه نجوم آستان قدس نگهداری می‌شود.^۱

سید حسن حسینی

اسطرلاب» که در سال ۱۳۷۱ ه. ش. توسط بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی چاپ شده است و کتاب‌های «گزینه‌هایی از هنر و معماری اسلامی»، «آذربایجان در قلمرو اسلام»، «تاریخچه سراب» و «تصحیح کتاب تحفه حاتمی شیخ بهایی» مجموعه دیگر از آثار قلمی نبی هستند.

استاد نبی بجز کتاب‌های یاد شده، در حوزه تاریخ مقالات زیادی را به رشته تحریر درآورده است. او در سال‌های پایانی حیات خود، مدیر مسئول و سردبیر «فصلنامه پژوهش‌های تاریخی» بود که توسط انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد منتشر می‌شد. برخی از مهمترین مقالات استاد عبارتند از: «شقایق در گذرگاه تاریخ ایران» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره سوم، سال نوزدهم، پاییز ۱۳۶۵. «قلم و نقش آفرینی آن در تاریخ» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه

۱ - فاضله حاجی‌آبادی: مختصری از زندگینامه ر آثار دکتر ابوالفضل نبی، ریزه نامی سمینار پیرامون تاریخ، (دانشگاه فردوسی مشهد)، اردیبهشت ۱۳۸۳: ۵.

(۱۷۳)

هاشمیان - سید حسن

(۱۳۱۳ - ۱۳۸۰ ه. ش)

دکتر سید حسن هاشمیان پزشک
مؤمن و متعهد و خادم امام رضا علیه السلام وی
در سال ۱۳۱۳ ه. ش در روستای
«خراشا» از توابع جاجرم در استان
خراسان متولد شد. جد پدری او مرحوم

آیت الله سید عبدالحی بنی هاشمه، از
علمای بزرگ بجنورد بود و پس از
کشف حجاب در دوران رضاشاه به
دلیل دارا بودن مدرک اجتهاد، کسی
متعرض نیاس او نشد. با این حال ایشان
صلاح را در ترک بجنورد دیدند و روانه
روستای خراشا شدند. وی یکی از
پیشوایان روحانیون بجنورد بود و
درجه اجتهاد خود را از آیت الله سید
رضا صدر و موسوی اصفهانی دریافت
کرده بود.

پدر دکتر هاشمیان، سید یحیی
فرزند بزرگ مرحوم آیت الله عبدالحی
بود. چند سال پس از توفد دکتر
هاشمیان، خانواده‌اش به بجنورد
عزیمت کردند و سید یحیی هاشمیان در
آنجا به استخدام اداره ثبت احوال

شهرستان بجنورد درآمد.

دکتر هاشمیان، دوران ابتدایی را در دبستان ناهید بجنورد به پایان رسانید و برای گذراندن دوره متوسطه به مشهد مقدس آمد و در دبیرستان فردوسی مشهد به تحصیل مشغول شد. در ۱۴ سالگی مادرش را در اثر عوارض زایمان و عدم دسترسی به پزشک از دست داد. این واقعه تأثیر عمیقی بر ایشان گذاشت و او را مصمم کرد که به تحصیل طب بپردازد و به نیازمندان و محرومین خدمت کند. پس از به پایان رسانیدن دبیرستان، در آموزشگاه عالی بهداشت به تحصیل پرداخت و پس از چهار سال داوطلبانه برای خدمت در جنوب کشور به این منطقه عزیمت نمود. این در حانی بود که ایشان به دلیل داشتن معدل بالا، می‌توانست مانند سایر دوستانش در اطراف مشهد خدمت کند. به دلیل معدل بالا پس از سه سال تعهدات او به پایان رسید ولی عشق به خدمت او را پنج سال دیگر در جنوب کشور ماندگار کرد.

اقامت ایشان در آن دیار غربت و محروم، خاطراتی را در ذهن او برجای گذاشت، که پس از گذشت سال‌ها و با وجود بعد مسافت روابط او با مردم آن منطقه گسسته نشد و حتی پس از فوتش مجلس بزرگداشتی به یاد او و خدماتی که بیش از سه دهه پیش انجام داده بود در گناوه برگزار شد.

هاشمیان سه سال پس از اقامت در جنوب با دختر عمویش ازدواج کرد. همسرش نوه دیگر آیت الله عبدالحی بنی هاشم بود که به اتفاق او به جنوب بازگشت و پسر بزرگ ایشان متولد گناوه می‌باشد.

آنها پس از پنج سال خدمت در جنوب کشور، به مشهد بازگشتند. وی از سال چهارم پزشکی به ادامه تحصیل پرداخت و وقتی صاحب سه فرزند بود از دانشکده پزشکی فارغ التحصیل شد. پس از آن برای خدمت سربازی روانه غرب کشور شد و در اسلام آباد غرب به خدمت پرداخت. از ویژگی‌های برجسته هاشمیان در این دوران،

استحکام در عقاید به ویژه عقاید مذهبی بود. با وجود جو ضد مذهب در میان درجه داران ارتشی، ایشان هیچ تردیدی در اظهار عقاید مذهبی خود و عمل به آنها نداشت.

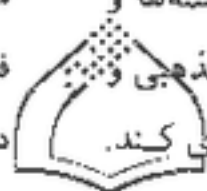
در آن موقع دکتر هاشمیان با آیت الله حکمت نیا آشنایی داشت و در محضر او به کسب فیض می پرداخت. خدمت صادقانه او در غرب کشور باعث شد، زمانی که ایشان قصد بازگشت به زادگاهش را داشت جمع انبوهی از مردم جلوی بهداری تحصن نمودند، آنها می خواستند او بماند.

پس از بازگشت به بجنورد هاشمیان به جمع معتمدین آن شهرستان پیوست. در همین دوران ساواک او را تحت نظر داشت. گاه تلفن های تهدید آمیزی نیز به منزل ایشان می شد تا از ارتباط ایشان با مبارزین سیاسی جلوگیری کند، ولی او شیفته اهل بیت نبوت بود. و به دستیارانش سپرده بود که بدون تفحص از کسی که ابراز عدم استطاعت مالی می کند، وجهی مطالبه نکنند و به یکی از

داروخانه های بجنورد سپرده بود تا نسخه هایی که وی به آنجا ارجاع می دهد مجانی بپردازد و بدون آنکه غرور بیمار جریحه دار شود وجه آن را به حساب دکتر بنویسد.

دکتر در این دوره، مبارزات سیاسی خود را نیز شروع کرده بود. ساواک مدارکی را علیه ایشان جمع آوری می نمود. در حین پیروزی انقلاب، دکتر هاشمیان در روشنگری مردم و تقویت جریان انقلاب نقش مهمی بر دوش گرفت. پس از پیروزی انقلاب و برقراری آرامش نسبی، به دلیل علاقه به ادامه تحصیل به مشهد مقدس عزیمت کرد و در رشته تخصصی داخلی به ادامه تحصیل پرداخت. وی وقتی تخصص خود را گرفته بود سه فرزندش وارد دانشگاه شده و فرزند چهارمش محصل بود. پس از اخذ تخصص در دانشگاه به خدمت پرداخت و در همین دوران خادم بارگاه ملکوتی امام هشتم علیه السلام نیز گردید. در این دوران نیز آنچه می توانست برای مردم انجام می داد،

مدتی معاون دانشگاه و نیز مدتی ریاست بیمارستان امام رضا علیه السلام را بر عهده داشت. در این دوران خدمت‌های صادقانه‌اش به مردم یاد او را زنده نگاه داشت. او گوشه شنوا برای شنیدن دردهای مردم، قلبی فراخ برای پذیرفتن دشواری‌های راه خدمت به مردم و عزمی راسخ برای حل مشکلات آنان داشت. پرداختن به این امور فرصتی برای او فراهم نمی‌کرد که نوشته‌ها و تحقیقات پراکنده‌اش در امور مذهبی و علمی را مرتب و جمع‌آوری کند.

سخنرانی‌های متعدد و دست‌نوشته‌های گوناگون از ایشان به جای مانده است. تا اینکه در سال ۱۳۸۰ به بیماری سرطان معده مبتلا گردید و با وجود آگاهی کامل از روند فرجام این بیماری و ناراحتی‌های حاصل از آن هرگز زبان به شکوه نگشود و سخنرانی‌های تأثیر گذاری در دوره بیماری از خود به جای گذاشت. پس از هفت ماه در بیستم دی ماه ۱۳۸۰ با دلی آرام، همسر، چهار فرزند، دوستان و یارانش را ترک و به دیار حق شتافت. و در صحن آزادی حرم مطهر امام رضا علیه السلام دفن گردید.

علی جان سکندری

سازمان تحقیقات و پژوهش‌های اسلامی
مهرماه ۱۳۸۰

ی

یزدی - سیدعلی ← جلد اول

(۱۷۴)

یوسفی - غلامحسین

(۱۳۰۶ - ۱۳۶۹ ه. ش)

دکتر غلامحسین یوسفی فرزند عابد
استاد دانشگاه فردوسی و شاعر خوش
ذوق متخلص به «ناقوس». وی در اصل

از طبس بود و در سال ۱۳۰۶ ه. ش در
مشهد متولد شد. تحصیلات ابتدایی و
متوسطه را در این شهر به پایان رساند.
سپس در سال ۱۳۲۵ ه. ش به تهران
رفت و وارد دانشکده ادبیات دانشگاه
تهران شد و در سال ۱۳۲۸ ه. ش در
رشته زبان و ادبیات فارسی فارغ
التحصیل گردید. در سال ۱۳۳۰ ه. ش
همزمان با دریافت دکترا در رشته
ادبیات فارسی به دریافت درجه
لیسانس در رشته حقوق قضایی و علوم
سیاسی نایل آمد.^۱

دکتر یوسفی ابتدا به عنوان دبیر در
دبیرستان‌های مشهد مشغول به خدمت

۱ - عنصر انجمن گمنام آزادی: صد سال شعر
حرامان ۶۰۸/ - ۶۰۹: مرید آن شیخ محمد.
کنز شاعر / ۲۴۳.

عزت نفس و بی اعتنائی به امور دنیوی از دیگر مشخصات اخلاقی اوست. گویند قبل از بازنشستگی چند پست و مقام بالا به او پیشنهاد شد ولی هیچ یک را نپذیرفت.^۶

اعتقاد راسخ به مقدسات اسلام و ارادت عمیق و مخلصانه به ائمه معصومین به ویژه امیر المؤمنین علیه السلام و زیارت حضرت رضائمه علیها السلام از دیگر ویژگی‌های فکری و روحانی دکتر یوسفی بود.^۷

مطالعه و تحقیق در کشورهای فرانسه و انگلستان و تحقیق و تدریس

۱ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۶۰۸: مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۲۳.

۲ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۲۳.

۳ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۶۰۸.

۴ - محمد باقر برقی: سخنوران نامی معاصر ایران ۶/ ۳۹۹۸ - ۳۹۹۹.

۵ - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین / ۶۰۸.

۶ - حسین رزمجو: به یاد استاد فرزانه‌ام شادروان دکتر غلام حسین یوسفی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۲ و ۴، سال ۳.

ص ۷۹۸ - ۸۰۴.

۷ - حسین رزمجو: پیشین / ۸۰۰.

فرهنگی شد و چند سال ریاست دبیرستان نفت در مشهد را داشت و سپس به عنوان دانشیار و بعدها در سمت استاد زبان ادبیات فارسی در دانشگاه مشهد به تدریس اشتغال یافت.^۱ وی یک سال سرپرست تربیت معلم خراسان و چندین سال نیز مسئولیت گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی را داشت.^۲

دکتر یوسفی از بزرگان ادب خراسان و ایران بود و در نظم و نثر و ترجمه و نطق و بیان، دستی توانا داشت.^۳ وی در طول تحصیل شاگردی ممتاز بود. زمانی که در مشهد مشغول تحصیل بود در مدارس حوزه به تحصیل علوم عربی پرداخت و از استادان حوزه کسب دانش کرد. در ادبیات عرب و فرانسه از آگاهی و بصیرت کامل برخوردار بود.^۴ او علاوه بر فضایل ظاهری و بی اعتنائی به مقامات و مناصب، فردی فعال و رفیقی شفیق و دوستی مهربان و صدیق بود.^۵ فروتنی، بی ادعایی و بلند همتی، تعریف نکردن از خود، مناعت طبع و

در آمریکا همراه با ایراد کنفرانس‌های جالب و سود بخش و نیز سفر به شیراز برای افتتاح آرامگاه سعدی در ادربیهست سال ۱۳۳۱ ه. ش از طرف انجمن ادبی خراسان از جمله مسافرت‌های خارجی و داخلی وی بوده است.^۱

دکتر یوسفی در سال ۱۳۳۰ ه. ش اقدام به تأسیس مجله‌ای به نام «فرهنگ» کرد و دو سال به نشر آن همت گماشت. این مجله نشریه‌ای وزین و برمایه بود.^۲ ایجاد چاپخانه دانشگاه از دیگر فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی اوست.^۳

سرانجام دکتر یوسفی در چهاردهم آذر ماه سال ۱۳۶۹ ه. ش در تهران به مرض سرطان چشم از جهان فروبست. پیکر وی پس از انتقال به مشهد در دارالعباده آستان قدس رضوی به خاک سپرده شد.^۴

آثار قلمی دکتر یوسفی را در چند قسمت تألیف، تصحیح و ترجمه می‌توان برشمرد. تألیفات: تمرین

فارسی برای کلاس اول دبستان با همکاری عبدالحسین پازوکی، اکبر قندهاریان و غلامرضا قهرمان، چاپ ۱۳۳۳ ه. ش، فرخی سیستانی، بحثی در شرح احوال روزگار و شعر او، کتاب برگزیده سال ۱۳۴۱ ه. ش انجمن کتاب، ابومسلم سردار خراسان، نامه اهل خراسان حاوی مجموعه مقالات، شوخ طبعی آگاه، انعکاس اوضاع اجتماعی در آثار رشید الدین فضل الله، دیداری با اهل قلم در دو جلد چاپ سال‌های ۱۳۵۵ و ۱۳۵۷ ه. ش، برگ‌هایی در آغوش باد، مجموعه مقالات در دو جلد، کاغذ زر شامل یادداشت‌هایی ادبی و تاریخی، روان‌های روشن، چشمه روشن،

۱ - عنی: کمرگشن آزادی: پیشین / ۱۶۰۸ / مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۲۳ / غلامحسین یوسفی: کتاب هفته، ۱۴ دی ماه ۱۳۸۱.

۲ - محمد باقر برفعی: پیشین / ۶ / ۳۹۹۸ - ۳۹۹۹.

۳ - مریم آقا شیخ محمد: پیشین / ۲۲۳.

۴ - عنی اکبرگشن آزادی: پیشین / ۱۶۰۸ / کتاب هفته: پیشین، حسین رزمجو: پیشین / ۸۹۸.

دیداری با شاعران، با کاروان حله،
سرمه خیال حاوی دفتر شعر مرحوم
یوسفی، شهر شهادت، یادداشت‌ها،
سرگذشت جوان تاجر.

و از متون تصحیحی:

قابوس نامه، قابوس نامه درسی،
التصفيه فی احوال المتصوفه چاپ سال
۱۳۴۷ ه. ش، لطائف الحکمه ارموی،
گزیده قابوس نامه - این کتاب با نام
درس زندگی نیز منتشر شد - بوستان
سعدی یا سعدی نامه، ملخص اللغات
نوشته حسن خطیب کرمانی با همکاری
دکتر محمد دبیر سیاقی چاپ سال
۱۳۶۲ ه. ش، گلستان سعدی، ترجمه
تقویم الصحه ابن بطلان، در آرزوی
خوبی و زیبایی، گزیده بوستان سعدی،
دامنی از گل، گزیده گلستان سعدی.

و از ترجمه‌های وی:

داستان من و شعر، نوشته نزار قبانی
با همکاری دکتر یوسف آبکار چاپ
سال ۱۳۵۶ ه. ش، هدف ادبیات،
اسلوب عالی و فضایل ادبی نوشته
دیوید دیچز با همکاری محمد تقی

صدقیانی، اسامین شما را دوست
می‌داشتیم، نوشته ژیلبر سبرون با
همکاری دکتر محمد حسن مهدوی
اردبیلی، انسان دوستی در اسلام نوشته
مارسل بوازار با همکاری دکتر محمد
حسن مهدوی اردبیلی، تحقیق درباره
سعدی نوشته هانری ماسه با همکاری
دکتر محمد مهدوی اردبیلی چاپ سال
۱۳۶۴ ه. ش، شیوه‌های نقد ادبی نوشته
دیوید دیچز با همکاری محمد تقی
صدقیانی، برگزیده ششمین دوره کتاب
سال جمهوری اسلامی، برگزیده‌ای از
شعر عربی معاصر، اثر دکتر مصطفی
بدوی، ترجمه از عربی با همکاری دکتر
یوسف آبکار، چشم اندازی از ادبیات و
هنر نوشته ره ولک و دیگران، ترجمه از
انگلیسی با همکاری محمد تقی امیر
صدقیانی چاپ سال ۱۳۷۹ ه. ش.^۱

از اشعار استاد یوسفی است:

بهر تو امروز گویم نکته‌ای از شاعری
تا به چشم دل به راز و معنی آن بنگری

۱ - مریم آقا شیخ محمد، پیشین ۲۴۲/ - ۲۴۴.

گرچه بسیاری اندر ملک ما گویندگان
لیک کمتر کس بود آگه به راز شاعری
شاعری سروی است آزاده به بستان هنر
سر برآورده است تا اوج ثریا از ثری
قدرتی بالاتر از این چیست کز لطف کلام
از همه خلق جهان با یک کرشمه دل بری؟
شاعر امروز باید با کلام خویشتن
ملتی را سوی آزادی نماید رهبری
شعر او افکار مردم را بیان سازد چنانک
لرزه افتند از صدای او بکاخ خود سری

سخت بستیزد به نیروی هنر با ظالمان
شعر او خواند نوای مرگ بر استمگری
هر کسی الفاظ موزون گفت شاعر نیست او
خال و خطا تنها نباشد اصل حسن و دلبری
شاعر مردم بیاید در غم مردم بود
نی بفکر چشم این دلدار و زلف آن پری
عشق و زیبایی پرستی ذوق روح زندگی است
لیکن از احوال مردم هم نباید شد پری
گر ز مردم شاعری الهام گیرد در سخن
ملتی بیدار خواهد کرد شاعر پروری^۱

رسول سعیدی زاده

سازمان تحقیقات و پژوهش‌های مردم‌پسند

فهرست منابع

- ۱- آتشکده آذر، آذر بیگدلی - لطفعلی بیگ، تصحیح جعفر شهیدی، تهران، مؤسسه نشر کتاب، ۱۳۳۷.
- ۲- آثار ایران، ا. گدار، ترجمه ابوالحسن شریقی مقدم، چاپ سوم، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد، ۱۳۷۵.
- ۳- آثار عجم، فرصت الدوله شیرازی، انتشارات بامداد، ۱۳۶۲.
- ۴- آنچه گذشت، دکتر عبدالهادی حائری، چاپ اول، انتشارات معین، تهران ۱۳۷۲.
- ۵- اترکنامه تاریخ جامع قوچان، رمضانعلی شاکری، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۵.
- ۶- اثر آفرینان (زندگینامه نام آوران فرهنگی ایران از آغاز تا سال ۱۳۰۰ ش)، حسین محدث زاده - حبیب الله عباسی، زیر نظر سید کمال حاج سید جوادی، چاپ اول، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۷.
- ۷- احسن التواریخ، حسن بیگ روملو، به کوشش عبدالحسین نوایی، چاپ اول، تهران انتشارات بابک، ۱۳۵۷.
- ۸- احوال و آثار خوشنویسان، مهدی بیانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۶۳.
- ۹- احوال و آثار نقاشان قدیم ایران، محمد علی کریم زاده تبریزی، چاپ اول، انتشارات مستوفی، ۱۳۷۶.

- ۱۰- الذریعه الى التصانیف الشیعه، شیخ آقا بزرگ تهرانی، چاپ دوم، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۰۳ ق.
- ۱۱- اطلس خط، حبیب الله فضائلی، چاپ دوم، اصفهان، انتشارات مشعل اصفهان، بی تا.
- ۱۲- اعیان الشیعه، سید محسن الامین، تصحیح حسن الامین، بیروت، دارالتعارف، ۱۴۰۳ ق.
- ۱۳- ایران و جهان، عبدالحسین نوایی، چاپ چهارم، تهران، نشر هما.
- ۱۴- بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۴.
- ۱۵- برگ بی برگ (یادنامه استاد رضا مایل)، به کوشش نجیب مایل هروی، چاپ اول، انتشارات طرح نو، ۱۳۷۸.
- ۱۶- بزرگان قائن، سید محسن سعید زاده نجاب اول، قم، انتشارات اهل بیت، ۱۳۶۹.
- ۱۷- پایان حیرت، سید هدایت الله شهاب فردوسی، ۱۳۴۱.
- ۱۸- پژوهشی در اعلام تاریخی و جغرافیایی تاریخ بیهقی، دکتر سید احمد حسینی کازرونی، چاپ اول مؤسسه فرهنگی-تربیتی آیت الله العظمی بروجردی، ۱۳۷۴.
- ۱۹- پلیس خفیه ایران، مرتضی سینی قمی تفرشی، چاپ اول، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۶۸.
- ۲۰- پیدایش خط و خطاطان، عبدالمحمد اصفهانی ایرانی، انتشارات یساولی، بی تا.
- ۲۱- پیدایش و سیر تحول هنر خط، جواد یساولی ثانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات فرهنگرا.
- ۲۲- پیغمبر دزدان، تصحیح محمد ابراهیم باستانی پاریزی، چاپ ششم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۵.
- ۲۳- تاریخ آستان قدس، علی مؤتمن، چاپ دوم، انتشارات شوکت افست، ۱۳۵۴.
- ۲۴- تاریخ ادبیات در ایران، ذبیح الله صفا، چاپ دوم، تهران، انتشارات فردوسی، ۱۳۶۳.
- ۲۵- تاریخ بیهقی، ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی، تصحیح علی اکبر فیاض، چاپ دوم، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، ۱۳۵۶.

- ۲۶- تاریخ تذکره‌های فارسی، احمد گلچین معانی، چاپ دوم، انتشارات کتابخانه سنانی، ۱۳۶۳.
- ۲۷- تاریخ جراید و مجلات ایران، محمد صدر هاشمی، چاپ دوم، اصفهان، انتشارات کمال، ۱۳۶۳.
- ۲۸- تاریخ جهان آرا، قاضی احمد غفاری قزوینی، تهران، کتابفروشی حافظ، ۱۳۴۳.
- ۲۹- تاریخ شهر مشهد، مهدی سیدی، چاپ اول، تهران، انتشارات جامی با همکاری شهرداری مشهد، ۱۳۷۸.
- ۳۰- تاریخ عالم آرای عباسی، اسکندر بیگ منشی، مصحح، دکتر محمد اسماعیل رضوانی، چاپ اول، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۷۷.
- ۳۱- تاریخ عباسی، محمد منجم یزدی، به کوشش سیف‌الله وحیدنیا، تهران، وحید، ۱۳۶۶.
- ۳۲- تاریخ علمای خراسان، میرزا عبدالرحمن مدرس، مصحح محمد باقر ساعدی خراسانی، چاپ اول، مشهد، کتابفروشی دیانت، ۱۳۴۱.
- ۳۳- تاریخ نظم و نثر در ایران، محمد نفیسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات فروغی، ۱۳۶۳.
- ۳۴- تاریخ هنرهای ملی و هنرکندین ایرانی (از بهترین ترین زمان تاریخی تا پایان دوره قاجار)، عبدالرفیع حقیقت، چاپ اول، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایرانی، ۱۳۶۹.
- ۳۵- تذکره اختر، احمد گرجی نژاد تبریزی، به کوشش ع - خیام پور، آذربایجان، ۱۳۴۳.
- ۳۶- تذکره تحفه سامی، سام میرزا صفوی، مصحح رکن‌الدین همایون فرخ.
- ۳۷- تذکره خط و خطاطان، میرزا حبیب اصفهانی، ترجمه رحیم چاوش اکبری، چاپ اول، تهران، کتابخانه مستوفی، ۱۳۶۹.
- ۳۸- تذکره خطی گلشن، گلشن آزادی، کتابخانه آستان قدس رضوی.
- ۳۹- تذکره خوشنویسان معاصر، علی راهجیری، چاپ دوم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۴.
- ۴۰- تذکره دلگشا، علی اکبر نواب شیرازی، مصحح منصور رستگار فسائی، چاپ اول، انتشارات نوید شیراز، ۱۳۷۱.
- ۴۱- تذکره روز روشن، محمد مظفر حسین صبا، مصحح محمد حسین رکن زاده آدمیت،

- چاپ اول تهران، کتابخانه رازی، ۱۳۴۳.
- ۲۲ - تذکره ریاض العارفین، آفتاب رای لکهنوی، مصحح حسام الدین راشدی، لاهور، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱۳۶۱.
- ۲۳ - تذکره ریاض العارفین، رضاقلی خان هدایت، به کوشش مهر علی گرگانی، تهران، کتابفروشی محمودی.
- ۲۴ - تذکره سخنوران نائین، جلال بقایی، با همت حسین مصباحی، چاپ اول، تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین ۱۳۶۱.
- ۴۵ - تذکره سرو آزاد، آزاد بلگرامی، لاهور، ۱۳۳۱ ق.
- ۴۶ - تذکره شاعران کرمان، حسین بهزادی اندوهجردی، چاپ اول، تهران، انتشارات هیرمند، ۱۳۷۰.
- ۴۷ - تذکره شعرای دارالعلم شیراز، فرصت الدوله شیرازی، تصحیح دکتر منصور رستگار فسایی، چاپ اول، نشر دانشگاه، شیراز ۱۳۷۵.
- ۴۸ - تذکره شعرای سمنان، نصرت الله نوحیان، تهران، چاپ نقش جهان ۱۳۳۷.
- ۴۹ - تذکره شعرای کشمیر، سید حسام الدین راشدی، چاپ اول، لاهور، انتشارات اقبال آکادمی، ۱۳۴۶.
- ۵۰ - تذکره شعرای معاصر اصفهان، سید مصلح الدین مهدوی، اصفهان، ۱۳۳۴.
- ۵۱ - تذکره شعرای معاصر ایران، سید عبدالحمید خلخالی، چاپ اول، تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۳۳.
- ۵۲ - تذکره مجالس النفایس، میر نظام الدین علیشیرنویسی، مصحح علی اصغر حکمت، چاپ اول، تهران، چاپ گلشن، ۱۳۶۳.
- ۵۳ - تذکره مجمع الخواصر، صادقی کتابدار، ترجمه عبدالرسول خیام پور، چاپ اول، تبریز، انتشارات خیام پور، ۱۳۲۷.
- ۵۴ - تذکره مجمع الشعرای جهانگیر شاهی، ملا قاطعی هروی، تصحیح دکتر محمد سلیم اختر، مؤسسه تحقیقات دانشگاهی کراچی.
- ۵۵ - تذکره مدینه الادب، محمد علی مصباحی نائینی، چاپ اول، تهران، کتابخانه مجلس

شورای اسلامی، ۱۳۷۶.

۵۶- تذکره مرآة النخیال، شیر علی خان لودی به اهتمام حمید حسنی، چاپ اول، تهران،

نشر روزنه، ۱۳۷۷.

۵۷- تذکره مرآت الفصاحه، شیخ مفید «داور»، تصحیح دکتر محمود طاووسی، شیراز،

انتشارات نوید.

۵۸- تذکره المعاصرین، حزین لاهیجی، مصحح معصومه سالک، چاپ اول، تهران،

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵.

۵۹- تذکره منتخب اللطایفه، رحم علی خان ایمان، به اهتمام سید محمد رضا جلالی

نایینی و سید امیر حسین عابدی، چاپ تابان، ۱۳۴۹.

۶۰- تذکره میخانه، ملا عبدالنبی فخر الزمانی قزوینی، مصحح احمد گلچین معانی، چاپ

سوم، تهران، انتشارات اقبال، ۱۳۶۲.

۶۱- تذکره نتایج الافکار، محمد قدرت الله گوپاموی، چاپ اول، بمبئی، انتشارات اردشیر

بنشاهی، ۱۳۳۶.

۶۲- تذکره نصرآبادی، منعم طاهر نصر آبادی، تصحیح وحید دستگردی، کتابفروشی

فروغی، تهران.

۶۳- تذکره هفت آسمان، مولوی احمد علی احمد، تهران، ۱۹۶۵ م.

۶۴- تذکره هفت اقلیم، امین احمد رازی، تصحیح سید محمد طاهری چاپ اول، تهران،

انتشارات سروش، ۱۳۷۸.

۶۵- تسلیة العباد در ترجمه مسکن الفؤاد، اسماعیل مجد الادباء خراسانی، به کوشش

محمد رضا انصاری، چاپ اول، قم، مؤسسه انتشارات هجرت، ۱۳۷۴.

۶۶- جنبش کلنل محمد تقی خان پسیان بر اساس گزارش های کنسولگری انگلیس در

مشهد، غلامحسین میرزا صالح، چاپ اول، انتشارات تاریخ ایران، ۱۳۶۶.

۶۷- حاصل اوقات مجموعه مقالات استاد احمد مهدوی دامغانی، به اهتمام سید علی

محمد سجادی، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۱.

۶۸- حبيب السیر فی اخبار البشر، خواند میر، تصحیح دکتر دبیر سیاقی، چاپ سوم،

- تهران، کتابفروشی خیام، ۱۳۶۲.
- ۶۹- حدیقة الشعراء، سید احمد دیوان بیگی شیرازی، تصحیح عبدالحسین نوایی، چاپ اول، تهران، انتشارات زرین، ۱۳۶۶.
- ۷۰- خلاصة التواریخ، قاضی احمد قمی، تصحیح دکتر احسان اشراقی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۹.
- ۷۱- خلد برین، محمد یوسف والد اصفهانی، تصحیح میر هاشم محدث، تهران، بنیاد موقوفات محمود افشار، ۱۳۷۲.
- ۷۲- دائرة المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر کاظم موسوی برونپوری، چاپ دوم، تهران، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۴.
- ۷۳- دائرة المعارف تشیع، زیر نظر احمد صدر حاج سید جوادی - خرمشاهی، چاپ سوم، انتشارات سعید محبی، ۱۳۷۵.
- ۷۴- دانشمندان آذربایجان، محمد علی تربیت، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، چاپ اول، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۷۵- دانشنامه ادب فارسی، به سرپرستی حسن انوشه، چاپ اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۷۶- دانشنامه هنرمندان ایران و جهان اسلام، عباس سرمدی، چاپ اول، تهران، انتشارات هیرمند، ۱۳۸۰.
- ۷۷- دانشمندان و سخن سرایان فارس، محمد حسین رکن زاده آدمیت، کتابفروشی خیام، ۱۳۳۸.
- ۷۸- دانشوران خراسان، غلامرضا ریاضی، مشهد، کتابفروشی باستان، ۱۳۳۶.
- ۷۹- دفتر یادبود خطی کتابخانه وزیری یزد، محمد علی وزیری، موجود در مرکز اسناد کتابخانه آستان قدس رضوی.
- ۸۰- ده مقاله در شعر و ادب، علی باقرزاده، چاپ اول، مشهد، کتابستان مشهد، ۱۳۶۷.
- ۸۱- دیوان حاج میرزا حبیب خراسانی، به سعی و اهتمام علی حبیب، چاپ سوم، تهران، انتشارات زوار.

- ۸۲- دیوان حاجی محمد جان قدسی مشهدی، محمدجان قدسی، تصحیح محمد قهرمان، چاپ اول، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۵.
- ۸۳- دیوان حافظ شیرازی، به اهتمام ابوالقاسم انجوی شیرازی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۶۱.
- ۸۴- دیوان صیدی تهرانی، صیدی تهرانی، به کوشش محمد قهرمان، چاپ اول، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۴.
- ۸۵- دیوان کامل دکتر قاسم رسا، قاسم رسا، چاپ سوم، مشهد، انتشارات باستان، ۱۳۴۸.
- ۸۶- دیوان کوثر، میرزا عبدالکریم القمی، به اهتمام میرزا غلامرضا کوثر، مشهد، ۱۳۴۰.
- ۸۷- رجال و مشاهیر قوچان، علی حیدری، چاپ اول، مشهد، انتشارات محقق، ۱۳۷۸.
- ۸۸- روزنامه تیتر، میرزا رضا خان طباطبایی نائینی، به کوشش محمد گلبن، تهران، نشر چشمه، ۱۳۶۶.
- ۸۹- روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان، حسین الهی، چاپ اول، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۹.
- ۹۰- روضة الصفاء، میر یحیی آینه، چاپ اول، تهران، ۱۳۳۹.
- ۹۱- روضة الصفویه، محمد علی مدرس تبریزی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات خیام، ۱۳۷۴.
- ۹۲- ریحانة الادب، محمد علی مدرس تبریزی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات خیام، ۱۳۷۴.
- ۹۳- زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام، عماد زاده، ۱۳۶۱.
- ۹۴- زندگی شاه عباس اول، نصرالله فلسفی، چاپ ششم، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۷۵.
- ۹۵- زندگینامه رجال و مشاهیر ایران (۱۲۹۹ - ۱۳۲۰ ش)، حسن مرسلوند، چاپ اول، تهران، انتشارات الهام، ۱۳۷۲.
- ۹۶- سالشمار وقایع مشهد در قرن های پنجم تا سیزدهم هجری قمری، محمد تقی مدرس رضوی، به کوشش ایرج افشار، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۹۷- سخنوران آذربایجان، عزیز دولت آبادی، چاپ اول، تبریز، انتشارات ستوده، ۱۳۷۷.

- ۹۸ - سخنوران نامی معاصر ایران، محمد باقر برقی، چاپ اول، قم، انتشارات خرم، ۱۳۷۳.
- ۹۹ - سرزمین و مردم قوچان، محمد جابانی، چاپ اول، مشهد، انتشارات اطلس، ۱۳۶۳.
- ۱۰۰ - سفرنامه سدید السلطنه، محمد علی خان سدید السلطنه مینایی، تصحیح احمد اقتداری، چاپ اول، انتشارات بهنشر، ۱۳۶۲.
- ۱۰۱ - سفرنامه‌های سهام الدوله بجنوردی، قدرت الله روشنی زعفرانلو، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- ۱۰۲ - سفینه المحمود، محمود میرزا قاجار، تصحیح خیامپور، چاپ اول، تهران، مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران، ۱۳۴۶.
- ۱۰۳ - شاعران بی دیوان، محمود مدیری، چاپ اول، انتشارات پانوس، ۱۳۷۰.
- ۱۰۴ - شجره طیبه در انساب سادات علویه رضویه، میرزا محمد باقر رضوی، به سعی و اهتمام سید محمد تقی مدرس رضوی، تهران، ۱۳۵۲.
- ۱۰۵ - شرح حال رجال ایران، مهدی بامداد، چاپ سوم، تهران، کتابفروشی زوار، ۱۳۶۳.
- ۱۰۶ - شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، دکتر باقر عاقلی، چاپ اول، تهران، نشر علم، ۱۳۸۰.
- ۱۰۷ - شعر العجم یا تاریخ شعرا و ادبیات ایران، علامه شبلی نعمانی، ترجمه محمد تقی فخر داعی گیلانی، چاپ دوم، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳.
- ۱۰۸ - شمس الشموس یا تاریخ آستان قدس، حاج محمد احتشام کاویانیان، اداره کل فرهنگ و هنر خراسان، ۱۳۵۴.
- ۱۰۹ - شهدای روحانیت شیعه در یکصد سال اخیر، علی ربانی خلخالی، چاپ اول، مکتب الحسین علیه السلام، ۱۴۰۲ قمری.
- ۱۱۰ - صد سال شعر خراسان، علی اکبر گلشن آزادی، به کوشش احمد کمال پور، چاپ اول، مشهد، مرکز آفرینشهای هنری آستان قدس رضوی، ۱۳۷۳.
- ۱۱۱ - ضمیمه تاریخ علمای خراسان، محمد باقر ساعدی خراسانی، ۱۳۴۱ ش.
- ۱۱۲ - طرائق الحقایق، محمد معصوم شیرازی، تصحیح محمد جعفر محبوب، کتابخانه سنائی.

- ۱۱۳ - عالم آرای نادری، محمد کاظم مروی، تصحیح دکتر محمد امین ریاحی، چاپ سوم، انتشارات علمی، ۱۳۷۴.
- ۱۱۴ - حمل صالح موسوم به شاه جهان نامه، محمد صالح کنبو، تصحیح وحید قریشی، چاپ دوم، لاهور، مجلس ترقی ادب، ۱۹۶۷ م.
- ۱۱۵ - غزل و رباعی گزیده آثار ادبی شعرا، علی اصغر میر خدیوی، چاپ اول، مشهد، کتابفروشی باستان، ۱۳۶۵.
- ۱۱۶ - فرهنگ خراسان، عزیزالله عطاردی، چاپ اول، انتشارات عطارد، ۱۳۸۱.
- ۱۱۷ - فرهنگ سخنوران، ع - خیامپور، چاپ اول، تبریز، چاپخانه شرکت سهامی چاپ کتاب، ۱۳۴۰.
- ۱۱۸ - فرهنگ شاعران زبان پارسی، عبدالرفیع حقیقت، چاپ اول، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایرانی، ۱۳۶۸.
- ۱۱۹ - فرهنگ لغت قرآن خطی آستان قدس، دکتر احمد علی رجایی بخارایی، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
- ۱۲۰ - فوائد الرضویه فی معرفة علماء المذهب الجعفریه، شیخ عباس قمی، چاپ اول.
- ۱۲۱ - فهرست کتابخانه آستان قدس، عبدالعلی اوکتایی، چاپ اول، مشهد، چاپخانه طوس، جلد ۴ و ۶.
- ۱۲۲ - فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ابن یوسف شیرازی، به کوشش عبدالحسین حائری، چاپ اول، تهران، چاپخانه مجلس، ۱۳۵۳.
- ۱۲۳ - فهرست مرقعات کتابخانه سلطنتی، بدری آتابای، تهران، ۱۳۵۳.
- ۱۲۴ - فهرست نسخه های خطی فارسی، احمد منزوی، چاپ اول، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه بی، ۱۳۵۰.
- ۱۲۵ - قصص الخاقانی، ولی قلی شاملو، تصحیح دکتر سید حسن سادات ناصری، چاپ اول، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۱.
- ۱۲۶ - قلم و سیاست، محمد علی سفری، چاپ اول، تهران، نشر نامک، ۱۳۷۱.
- ۱۲۷ - قیام کلنل محمد تقی خان پسیان در خراسان، علی آذری، انتشارات صفی علیشاه.

- ۱۲۸ - کارنمای زنان کارای ایران: پوران فرخ زاد، چاپ اول، تهران، نشر قطره، ۱۳۸۱.
- ۱۲۹ - کاروان هند، احمد گلچین معانی، چاپ اول، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹.
- ۱۳۰ - كشف الظنون، حاجی خلیفه، بیروت، دارالاحیاء التراث.
- ۱۳۱ - گلزار مشاهیر، مریم آقا شیخ محمد - سعیدی نوری نشاط، چاپ اول، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۷.
- ۱۳۲ - گلزار معانی، احمد گلچین معانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات تالار کتاب، ۱۳۶۲.
- ۱۳۳ - گلستان هنر، قاضی احمد قمی، تصحیح احمد سهیلی خوانساری، چاپ دوم، تهران، کتابخانه منوچهری.
- ۱۳۴ - گلشن مراد، ابوالحسن غفاری کاشانی، تصحیح غلامرضا طباطبایی، چاپ اول، تهران، انتشارات زرین، ۱۳۶۹.
- ۱۳۵ - گنج هزار ساله، رمضان علی شاکری، چاپ اول، مشهد، انتشارات کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۷.
- ۱۳۶ - لغتنامه دهخدا، چاپ اول، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- ۱۳۷ - لهجه‌های بخارایی، احمد علی رجایی بخارایی، چاپ اول، مشهد، دانشگاه فردوسی، ۱۳۷۵.
- ۱۳۸ - مآثر رحیمی، عبدالباقی نهاوندی، به اهتمام دکتر عبدالحسین نوایی، چاپ اول، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- ۱۳۹ - المآثر والآثار، محمد حسن خان اعتماد السلطنه، چاپ اول، تهران، کتابخانه سنائی.
- ۱۴۰ - مجمع الفصحاء، رضاقلی خان هدایت، به کوشش سظاهر مصفا، چاپ اول، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۰.
- ۱۴۱ - مشاهیر رجال استرآین، غلامرضا فسقزی - احمد شاهد، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۱.
- ۱۴۲ - مشهد در بامداد نهضت امام خمینی، غلامرضا جلالی، چاپ اول، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.

- ۱۴۳ - مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۶۶، حسین ابوترابیان، چاپ اول، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۶.
- ۱۴۴ - مطلع السعدین و مجمع البحرین، کمال الدین عبدالرزاق سمرقندی، به اهتمام عبدالحسین نوایی، کتابخانه طهوری، ۱۳۵۳.
- ۱۴۵ - مطلع الشمس، محمد حسن خان اعتماد السلطنه یا مقدمه و فهارس تیمور برهان لیمودهی، انتشارات فرهنگسرا، ۱۳۶۸.
- ۱۴۶ - مکارم الآثار در احوال رجال، میرزا محمد علی حبیب آبادی، انجمن کتابخانه‌های عمومی، اصفهان.
- ۱۴۷ - منتخب اشعار اعتماد، احمد اعتماد الاسلام، مشهد، ۱۳۳۵.
- ۱۴۸ - منتخب التواریخ، محمد هاشم خراسانی، تصحیح ابوالحسن شعرانی، چاپ اول، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۸۲.
- ۱۴۹ - منظومه‌های فارسی، محمد علی خرنابدار لو، چاپ اول، انتشارات روزنه، ۱۳۷۵.
- ۱۵۰ - مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز چاپ تا کنون، مشار خانبابا، چاپ دوم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر، ۱۳۵۲.
- ۱۵۱ - مینو در یا باب العجنه قزوین، سید محمد علی گلریز، چاپ اول، انتشارات طه، ۱۳۶۸.
- ۱۵۲ - نائین بلده طیبه، مهدی سجادی نائینی، چاپ اول، اصفهان، کانون پژوهش، ۱۳۷۹.
- ۱۵۳ - نادره کاران، ایرج افشار، به کوشش محمود نیکویه، چاپ اول، تهران، نشر قطره، ۱۳۸۲.
- ۱۵۴ - ناسخ التواریخ (تاریخ قاجاریه)، محمد تقی سپهر به اهتمام جمشید کیانفر، چاپ اول، انتشارات اساطیر، ۱۳۷۷.
- ۱۵۵ - ناسخ التواریخ (سلاطین قاجاریه)، محمد تقی سپهر، تصحیح محمد باقر بهبودی، چاپ اول، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۵۳.
- ۱۵۶ - نغمه‌های قدسی مجموعه اشعار فلامرضا قدسی، مقدمه مهرداد اوستا، چاپ اول، مشهد، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۰.

- ۱۵۷ - نقباء البشر فی قرن الرابع عشر، شیخ آقا بزرگ تهرانی، چاپ دوم، دارالمرتضی مشهد، ۱۴۰۴ ق.
- ۱۵۸ - نیشابور شهر فیروزه، فریدون گرایلی، مشهد، دانشگاه فردوسی، چاپ اول ۱۳۵۷.
- ۱۵۹ - واقفین عمده کتاب به کتابخانه‌های آستان قدس، رمضان علی شاکری، چاپ اول، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۱۶۰ - وقایع السنین و الاعوام، عبدالحسین خاتون آبادی، تصحیح محمد باقر بهبودی، چاپ اول، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۵۲.
- ۱۶۱ - فهرست انتشارات بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد ۱۳۸۴.
- ۱۶۲ - هدیة العارفین، اسماعیل پاشا بغدادی، بیروت، دارالاحیاء التراث.

مقالات

- ۱ - «احمد حامد مقدم»، روزنامه قدس، ۳۰ مرداد ۱۳۸۰.
- ۲ - «اختر طوسی»، تقی بینش، نامه آستان قدس، شماره ۳۶.
- ۲ - «از شمار دو چشم یک تن کم»، علی سلطانی گرد فرامرزی، مجله نگین، ۳۱ مرداد ۱۳۵۷.
- ۴ - «به یاد استاد فرزانه‌ام، شادروان دکتر غلامحسین یوسفی»، حسین رزمجو، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش ۳ و ۴، س ۲۳.
- ۵ - «به یاد استاد میر غلامرضا مایل هروی»، چنگیز پهلوان، کلک، ش ۶۸، س ۱۳۷۴.
- ۶ - «به یاد شادروان سید هدایت الله شهاب فردوسی»، نشریه فرهنگ خراسان، ش ۱، سال ۷ (آذر ۱۳۸۴).
- ۷ - «تاریخچه ابنیه متبرکه حرم»، هیأت تحریریه، مجله حرم (ویژه نامه راهنمای جامع اماکن متبرکه حرم).
- ۸ - «تاریخ معاصر تکنیک و استنمار در گفتگو با دکتر عبدالهادی حائری»، کیهان فرهنگی، شماره ۷، سال ۹ (مهر ۱۳۷۱).
- ۹ - «تجلی سبزواری»، سید حسن امین، مجله وحید، ش ۲۱۸، س ۱۴، ۱۳۵۶.

- ۱۰ - «تصویری از استاد فیاض»، غلامحسین یوسفی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش ۴، س ۷، ۱۳۵۰.
- ۱۱ - «چودی خراسانی»، نامه آستان قدس، ش ۳۶، دوره نهم.
- ۱۲ - «درگذشت شاعر و هنرمند خراسانی»، هیأت تحریریه، کیهان فرهنگی، ش ۱۰، س ۱۰، دیماه ۱۳۷۲.
- ۱۳ - «درگذشت دکتر خواجویان»، آینه پژوهش، ش ۲۲، س ۴، ۱۳۷۲.
- ۱۴ - «ذبیح الله ناصح»، مجله یغما، ش ۴، س ۱۹، ۱۳۴۵.
- ۱۵ - «ساعد نیری»، پوراندهخت ساعدی، مجله وحید، ش ۴۷، س ۴.
- ۱۶ - «سالک سیزواری»، س. حسام، مجله ارمنان، ش ۴ و ۵، دوره ۴۷، س ۱۳۵۷.
- ۱۷ - سید حسن امین، مجله وحید، ش ۲۵۱/۲۵۰، س ۱۳۵۷.
- ۱۸ - مجله هوجت، ش ۱۱، س ۲۲، ۱۳۵۵.
- ۱۹ - «سه شعر از زنده یاد میر غلامرضا مایل هرروی»، کلک، شماره ۷۱-۷۲، سال ۱۳۷۴.
- ۲۰ - «شرح حال و آثار دکتر رجائی»، محمد مهدی رکنی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش ۲، س ۱۴، ۱۳۵۷.
- ۲۱ - «شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش ۱۲۵ - ۱۲۴، س ۲۲، ۱۳۷۸.
- ۲۲ - «شهیدی حسن»، نشریه داخلی سازمان نظام پزشکی مشهد، ۱۳۷۸.
- ۲۳ - «عنوان تبریزی»، احمد گلچین معانی، مجله دانشکده ادبیات تبریز، ش ۴، س ۱۱، ۱۳۳۸.
- ۲۴ - «غلام حسین یوسفی»، هیأت تحریریه، کتاب هفته، دیماه ۱۳۸۱.
- ۲۵ - «قصاب کاشانی»، ابونصر شیبانی کاشانی، مجله ارمنان، س ۱۸، ۱۳۱۶.
- ۲۶ - «گفتگو با دکتر ابراهیم شکورزاده محقق و پژوهشگر»، فرزانه سجاد پور، روزنامه خراسان، شماره ۱۴۴۵۹ (یکشنبه ۲۷ تیر ۱۳۷۸).
- ۲۷ - «مختصری از زندگینامه و آثار دکتر ابوالفضل نبی»، فاطمه حاجی آبادی، ویژه نامه سمینار پیرامون تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۳.

- ۲۸ - «مرگی در نور»، عبدالحسین مجید کفایی، مجله اندیشه حوزه علمیه مشهد، ش ۵، س ۲.
- ۲۹ - «مصاحبه با استاد پروفیسور تقی فاطمی»، مجله یکان، ش ۲۶، خرداد ۱۳۴۵.
- ۳۰ - «میرزا رضاخان نائینی»، مجله ارمغان، ش ۲، س ۱۳.
- ۳۱ - «وفیات معاصرین از یادداشت‌های علامه استاد محمد قزوینی»، مجله یادگار، ش ۴، س ۳.
- ۳۲ - «ویژه نامه پروفیسور تقی فاطمی»، کیهان علمی، ش ۴، س ۲، اردیبهشت ۱۳۷۱.
- ۳۳ - «هنر خطاطی افغانستان امروز»، مایل هروی، مجله هنر و مردم، ش ۹۵، ۱۳۴۹.
- ۳۴ - «همچو آینه سرایا فرق حیرت کن مرا»، احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد)، وقت میراث جاویدان، شماره ۱، سال ۱۳۷۳.
- ۳۵ - «یادبود زنده یاد رضا صاحب»، حسن صادقی، روزنامه قدس، ۲۷ و ۲۸/۱۲/۱۳۷۶.
- ۳۶ - «یادی از زنده یاد دکتر محمد تقی مدائنی»، محمد رضا قصابیان، مشکوة، شماره ۸۳، تابستان ۱۳۸۳.
- ۳۷ - «یادی از شادروان دکتر احمد علی رجایی»، غلام حسین یوسفی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد.
- ۳۸ - «یادی از مرحوم دکتر ابوالفضل نبینی»، حسین احمدی، مجله کتاب ماه (تاریخ و جغرافیا)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۱.

فهرست اسناد

- ۱ - اسناد خانواده آموزگار.
- ۲ - اسناد و دست نوشته خانواده دکتر سید حسن هاشمیان.
- ۳ - اسناد و دست نوشته خانواده صادقی.
- ۴ - اسناد و دست نوشته سید احمد مجتهد زاده.
- ۵ - اسناد و دست نوشته مصطفی زوار.

- ۶- دفتر مدفونین اماکن متبرکه حرم رضوی.
۷- مصاحبه با فریدون شاملو.

فهرست روزنامه‌ها

- روزنامه خراسان ۱۳۶۰/۴/۲۸.
روزنامه خراسان ۱۳۷۲/۱۰/۳.
روزنامه رسالت ۱۳۷۷/۵/۱۶.
روزنامه قدس ۱۳۸۰/۵/۲۰.
روزنامه قدس ۱۳۸۲/۶/۱۵.
روزنامه قدس ۱۳۸۲/۶/۲۱.
روزنامه کیهان ۱۳۵۶/۷/۲۶.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

کتابخانه ملی